

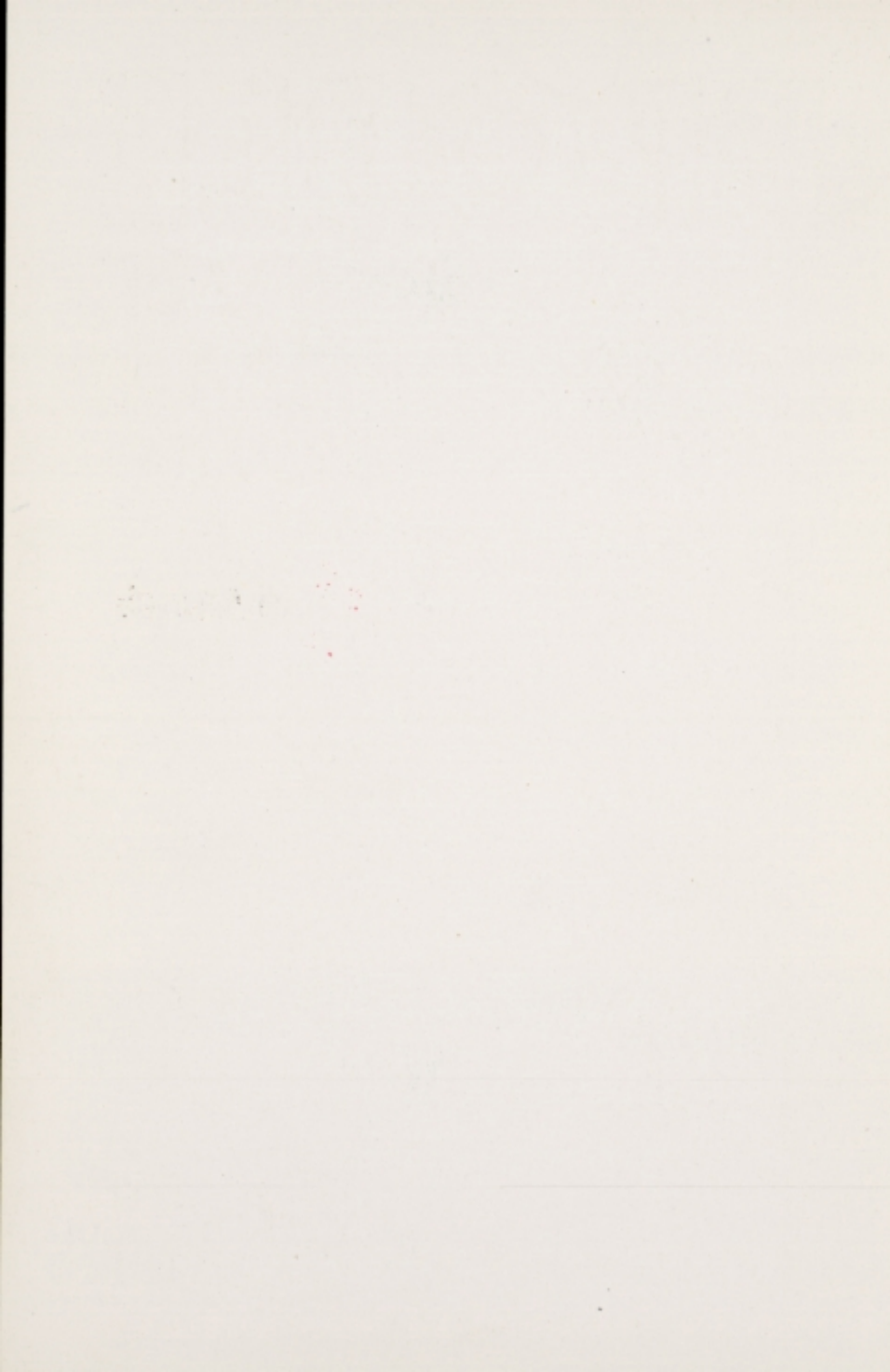
PROBLEMI

LITERATURA

194245

9-11

PROBLEMI

MI

LITERATURA

Koliko bo deset let, odkar ga ni.

Te pesmi in proza naj bodo dokaz, da je še.

Kaj je bil živ, ga niso objavljali, ker je svojo besedo odprl

pre hitro. Samooklicana nezmožnost govora in

nje je v zadnjem desetletju manjša. Zelo je njegova

pesnija in objave so postale le težje. Ko se odloči, samo

sva o njegovem življenju in smrti, o tem, ali naj

Kaj je tako nesumno verjel, je v nas obdobju, ko

Če ima prav, ima prav. Če ne, ima to bolj

trajnejšo držo človeka.

skladno, povem ti, danes boš z mano v mislih. Kaj ni je obljubil hitina. O

živje, da je urejena iz zmote? Kaj ne človek, evropski? Kaj ni je obljubil hitina. O

soh let prav iz te pravejši oči? Ali odločeno? Kaj ni je obljubil hitina. O

Bi je prepričan o svoji nezmožnosti. Kaj ni je obljubil hitina. O

je beseda res navdihajna, potem je pogledal. Kaj ni je obljubil hitina. O

Zato so po njem ostale reči, ki bi tudi človek, ki se

ni izgubila v labirintih misli, v katerih je govoril sistematično in

sih vogo vemo. Včasih je bil povzlen.

Dovolil sem si in prevzel name bratne. Kaj ni je obljubil hitina. O

val. Bila sta le pravačija iz let odklonjena. Kaj ni je obljubil hitina. O

ni, kar mi nisem verjel.

Kot krivoverec sem tu, je v mislih. Kaj ni je obljubil hitina. O

odpust.

Odpušni naj se mi tudi izbor. Pripravljen, si, da bi objevil hitina. O

zgoditi mi, kaj ni je obljubil hitina. O

se odli drugi, ki jih ne bi objevil hitina. O

ustrežajo mojem merilu. Pozne, so beseda, glase

nič svetovnih pravic, boji, da se bodo v javnosti

vaja z avtoriteto o ostalo usoda.

blisem verjel, ko je objavljal, da se bo vrnil. Verjel je v

ponoviti marša po svoji vesti, kot odločen. Kaj ni je obljubil hitina. O

niha krito, je utrkati silovito razločilo. Kaj ni je obljubil hitina. O

modrem nabozu pripravil objavljal in nas sprejel, ko

svote, je na nas je moše. Ostal sem se po maršni, po je nisem

videl.

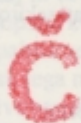
Kaj je hodil po dolgi.

Ne verjemem v umravnive. V sanje pa se mi včasih

v kinu Konstant, veselil se je v vrsto pod mano.

Še levniji? Že?

Prikonal je.

194245

9-11

VSEBINA

Vojko Gorjan (1949–1975)

Proza

Maks Kubo: Odprto pismo Bogu
Andrej Blatnik: Plamenice in solze
Brina Švigelj: Dve črtici

Pesmi

Tomaž Šalamun: O oblasti opusa
Aleš Debeljak: Tujska legija
Rade Krstič: Oddaljenost drugega
Aldo Žerjal: Pesmi
Maja Vidmar: Pesmi
Edelman Jurinčič: Razgovori z mojo deklico II
Milan Vincetič: Pesmi

O smrtni kazni

Jure Detela: Kako zakopati sekiro?

Prevod

Marina Cvetajeva: Pesmi
Jozef Škvorecký: Strahopetci
Wu Zhengen: Potovanje na zahod

Esej

Milan Kleč: Ptič, ki umira, najlepše poje
Družinska sramota
Taras Kermauner: Zadnja stopnja ludizma?
Aleš Debeljak: Metamorfoze
Bogomir Novak: Pomen Velikega inkvizitorja v 20. stoletju
Jure Detela: Pod strašnimi očmi pontonskih mostov (nadaljevanje)

Arhivi

Rajko Šušteršič: Vrednostne orientacije ekonomske propagande
Matevž Krivic: Zakaj sem izstopil iz Zveze komunistov?

Šola kreativnega pisanja

John Gardner: Vaje za mladega pisatelja

Branje

Darko Štrajn: Zakaj Orwell ni orakelj
Peter Srakar: Avrelij Avguštin / Izpovedi
Jure Detela: Pismo uredništvu

Vojko Gorjan (1948–1975)

Kmalu bo deset let, odkar ga ni.

Te pesmi in proza naj bodo dokaz, da je še.

Ko je bil živ, ga niso objavljali, ker je svojo besedo nepreklicno vezal s samim svojim bitjem. Samooklicana nezmotljivost iritira. In celo najčistejši dar prerokovanja je v zadnjem tisočletju sumljiv. Zdaj je njegova beseda usodno povezana še s smrtjo in objave so postale še težje. Ko se odločamo o njegovih besedah, se odločamo o njegovem življenju in smrti, o tem, ali naj mu damo prav ali ne.

Ker je tako neomajno verjel, je v nas obujal ateista ali inkvizitorja.

Če ima prav, ima prav. Če ne, ima še bolj prav, ko nima prav, saj s tem povzema temeljno držo človeka.

»Resnično, povem ti, danes boš z menoj v raju.« Kaj ni ta obljuba še bolj pretresljiva, če je izrečena iz zmote? Kaj ne črpa naša, evropska kultura že skoraj dva tisoč let prav iz te pretresljivosti? Ali odsotnost boga pahne vero v pozabo?

Bil je prepričan o svoji nezmotljivosti. Kar je napisal, tega ni nikoli popravljal. Če je beseda res navdihnjena, potem je popravljanje krivoverstvo.

Zato so po njem ostale reči, ki tudi danes niso za objavo. Njegova proza se je včasih izgubila v labirintih misli, s katerimi je poskušal sistematizirati in objektivizirati svojo vero. Včasih je bil površen.

Dovolil sem si in prevzel nase breme krivoverca. Nisem veroval vanj, ko je še živel. Bila sva le prijatelja iz let odraščanja. In v zadnjem letu življenja mi je zameril, ker mu nisem verjel.

Kot krivoverec sem tu in tam popravil kako črko, vstavil kako vejico. Naj se mi odpusti.

Odpusti naj se mi tudi izbor. Prizadeval sem, si, da bi objavili čimveč. Res pa so v zapuščini tudi nekateri zapisi tako osebne narave, da postajajo nedotakljivi, in pa seveda drugi, ki jih ne bi objavil v nikakršnih okoliščinah, ker kratko malo ne ustrezajo mojim merilom. Potem: so besedila, glede katerih se rodbina, ki je imetnica avtorskih pravic, boji, da se bodo v javnosti pretirano in brezobzirno povezovala z avtorjevo osebno usodo.

Nisem verjel, ko je obljubljal, da se bo vrnil. Veroval je v reinkarnacijo. Ampak poročati moram po svoji vesti, kot očividec: ko smo na njegovem pogrebu spremljali krsto, je trikrat silovito zabobnelo. Bila je strela z jasnega. In potem je po modrem nebesu pripravil oblaček in nas spremljal do groba. Vse naokrog je sijalo sonce, le na nas je rosilo. Oziral sem se po mavrici, pa je nisem videl.

Rad je hodil po dežju.

Ne verjamem v onstranstvo. V sanje pa se mi včasih le prikrade. Videl sem ga tako v kinu Komuna, usedel se je v vrsto pred mano.

Si se levrnil? Že?

Prikimal je.

Samo nikomur se ne govori. Na.

In stisnil mi je nekaj v dlan.

Bil je bankovec za deset jurjev.

Malo je vredna moja nevera.

Čeprav je marsikaj sežgal, je v zapuščini toliko dobrega, da revija prav vsega ne more objaviti. Prizadevali si bomo, da bi obsežnejši izbor izšel v knjigi. Skrajni čas je, da premagamo organsko vznemirjanje, ki ga zbuja v nas njegove besede prav zavoljo svoje povezanosti z avtorjevo bitjo. Težko je zreti v nič, izmikamo se ti-stim rečem, ki nas tako ali drugače silijo k temu pogledu.

Kaj naj še rečem? Mogoče tole: pismo uredništvu, ki ga objavljamo med doku-menti, naj bo pričevanje o tem, kako pretresljiva je golota človeškega bitja. Stiska, ki veje iz tega pisma, naj nam olajša branje, omeči naj nas, da se bomo prepustili žalovanju in bojazni zase in zanj.

Branko Gradišnik

P.S.: Kljub vsemu je docela nerazumljivo zavračanje, s katerim so ga sprejemali zaživa, pa tudi poznejši molk se zdi že nenaravno skrivnosten.

Kogar zanima, bo našel tistih nekaj njegovih pesmi, ki so bile (posthumno) obja-vljene, v Sodobnosti 4, 1976, in v Problemih 170–171, 1977.

Potapljačeva pot čez tromejo med zemljo, morjem in
prakozmičnim oceanom,

rudarjeva pot čez rudnik, eksplozija ob sečišču
žil, njegovo razkosanje na milijardo koscev

in tožba samotnih možganov v kotu brez trupla,
zdravniški kirurški poseg, hrabro zmagoslavje

junaka, ki prefotografira avro človekove ideje
v možganski skorji potopljenega rudarja in

mu kot čarovnik spet prišije staro telo k
vzradoščenim možganom,

gibanje novega bitja, ki ima roke v čelu in
grebe po barvah novega sveta, oblikuje

svoje lastne razmere, si modelira krila in
rep, izklesa si prijatelje, z mrežami

lovi zvoke in jih kot muziko meče na suho,
a išče tistega, ki bi ga objel, stisnil in

do svobode zadavil, naj bo kdorkoli, samo da
bi ga do svobode zadavil.

Tistega govorijo te silfe.

Predstavljalj si zrcalni svet

Predstavljalj si svet, kjer bi ne bilo ničesar drugega razen neskončno med seboj prepletenih in križajočih se zrcal, v katerih TI ne bi bil zrcaljen, ker bi bil napravljen iz takšne snovi, ki je subtilnejša od tiste, ki jo zrcalo lahko zrcali. Torej razen drugo drugega zrcala ne zrcalijo prav ničesar. To si je precej težko predstavljati. To so zrcalne stene, stropi in tla, neskončno kotov in prostorov, drug z drugim pa so prepleteni in ničesar ne zrcalijo razen svoje lastne praznine.

Tu notri v tem svetu ni nujno, da zblazniš, vendar obstaja možnost, da ti postane dolgočasen. Pa si izmisliš neko reč, ki ti je všeč, in jo daš tem zrcalom, naj jo zrcalijo. A ker je neskončno med seboj prepletenih zrcal, se ta reč zrcali neskončnokrat, in to tako, da se v prvem, drugem, tretjem in tako dalje zrcalu ponovi zrcaljena podoba zrcaljene podobe neštetokrat, prva drugo prekriva in začne se prav neprijetno množenje teh zrcaljenih podob. Če daš tej zrcaljeni podobi v neštetih zrcalih neštetokrat še dušo, potem se zagotovo začne s svojimi sestrami prepirati za prestiž, da bi bila v ospredju tega zrcaljenja. Nazadnje postane takšno bivanje tej podobi že neprijetno in plane ven in ti reče, da je sita takšnega neumnega bivanja. Ti ji poveš, naj se povrne nazaj v svoj vir, ki si ti. Pa ne najde poti nazaj, ker ni šla sama iz tebe, ampak si jo iz sebe izmislil ti.

Potem pa si moraš po vseh pravilih tudi ti spet zamisliti, da te podobe ni. In jo vprašaš, če hoče ne biti več. Ona se pogovarja s svojimi sestrami, ki se ne morejo zediniti, ali hočejo nazaj. Začne se prepir, ki je tako silovit, da se zrcala razpočijo, in vsako od njih se razdrobi na milijarde in milijarde majhnih zrcal z mnogimi manjšimi, ki še dalje zrcalijo to podobo. Ti pa si potem nezmožen, da bi si zamislil, da teh podob ni več, in pustiš igračko in se greš igrat drugam.

Mi iz večnosti

Mi, ki iz večnosti stopimo v čas,
se takoj prehladimo tu doli.

Luciferjeva šala z Dostojevskim:–

Neskončna slast je zgrinjati
se kot oblak na zatemnjeno
deželo in stresati svoj grom in
blisk nad njo! Kadar požigam
in uničujem mesta s tisoči ljudi,
kadar dvigujem morja in vihram
čez besne oceane, kadar se prek
velikih osebnosti izlivam v
neumnost in nevednost slepih množic
in kadar jim zastavljam nerešljive
uganke in skušnjave, tedaj se
krohotalam na glas. Moj trebuh je

vulkan, ki bruha, moja usta so
žrelo, ki požira ogenj kot kak
vrelec, vsak moj izdih je kot
vihar in vsak moj gib je kot
vesoljska kača, lesketam se v
njenih luskah, ki so le navidezna
zrcala človeštva, njegov duh, njegova
usoda in obstoj. Obstoj, ki joka
in ječi. In zdaj, ob stoletju spoznanja,
naj izdam skrivnost, da je pomen
trpljenja skrit v dejstvu, ko
Nikolaj Stavrogin potegne
Caganova za nos. Odkrij ga, norček!
Jaz pa bom medtem prepustil
neskončni slasti zrcaljenja v ognju,
da me izniči in da me pripravi
za njegov prihod.
Dovolj trpljenja! Glasbe, glasbe
se mi je zahotelo!

Muzika

Muzika, čisto tiho mi zaigraj
in splezaj mi kot zahrbtna
kača zastrupljene slasti po
drobovju, hrbtnici, zlij
se mi v želodec, v jetra,
srce, pljuča in skozi
žrelo mi plani v možgane,
nato pa se mi v čelu raztrešči
kot dinamit, zasekaj se v
bodeče grmovje kot blazni
rudar in mi ga kot cesto
pred mano razpri, da vstopim
v njeno palačo, v grad, kjer
speča princesa kot mrtva leži.
Naj odpre se ji okno in naj njeno
krasoto sonce obžari. Naj usuje
se zlata ljubezen nad naju, ko
odpre svoje modre oči.

Usmiljen'ga srca

Bilo je dekle usmiljen'ga srca.

Prišel k nji je satan
in ji usmiljenje objedel.

Okostnjaki igrajo violine,
mrtvaki plešejo in
slišijo se čudne govorice.

V njenih prsih nekaj šumi.

Samota jo šepetaje nase priklepa.

Ljudje s klavirji na glavah
hodijo pod oknom.

Čas nas iz groba povzdigne, nato pa
spet v grob položi.

Zadnja večerja

Na moji zadnji večerji je bilo
trinajst deklet.

Prva je bila zadnja in zadnja prva.

A zunaj nastane vakuum in
dekleta izdihnejo skozi okno.

Ob brleči svetlobi svečnih
salamandrov zagledam na steni
zapisano tožbo:

hudiču in njegovi zavisti v veselje
si na široko odprla oder najine
ljubezenske agonije.

Zato so bila vsa gledališča tako
prazna.

Iščem dekle

Iščem dekle, ki bi bila čisto
meni podobna.

Dve polovici, vsaka vsako vsebujoč,
bi se ljubili vso večnost.

Poznal sem eno, ki je bila čisto
Kajafu podobna,

zakaj ne bi bila kakšna meni?

Ko je bil Kristus

Ko je bil Kristus na križu,
sem bil jaz še komar. Zasadil
sem mu nos v čelno arterijo
in slastno nabrekli ob
sesanju njegove krvi. Ko sem
tudi jaz postal človek,
me je skrivaj maščevalno
zadavil. Pravim skrivaj,
sicer ne bi zdaj tu v javnost
zavpil. Vzel mi je zrak in
kot veter odšel.

Te zemlje

Te Zemlje ne nosijo
štirje sloni na hrbtih,
tudi na želvinem oklepu
ne leži, temveč visi na
kremplju netopirja, ki si v
temačni neskončnosti privaja oči.

Kakšna noč

Zvezdnata, kot v marmor potopljena noč.
Poslavljam se.
Postanem jegulja in v avroro zletim.

Na Ofelijini strani

Nekoč, zdaj bo že lep čas tega, sem gledal neki film, kako so lovili nosoroge. Bolj kot proces lova samega in človekovo zmagoslavje nad orjaško zverjo sem čutil, kako se je živali lomil duh, ko je morala zaradi fizične utrujenosti (privezana za kamion, ki je z vso silo dirkal po savanski ravnini) kloniti in skrotovičiti vse, kar je naravnega na njej, osnovno željo po svobodi. Bil sem še majhen, ko sem to videl in čutil.

Tudi v živalskem vrtu ne vidijo drugega kot izmaličene in skrotovičene značaje nekoč ponosno divjih zveri. Resda nas gledajo, če nas sploh gledajo, z nekakšnim pomilovanjem skoz rešetke, vendar je to pomilovanje bitja, ki je izgubilo boj, ki se je vdalo v usodo; kadar pa se duša preneha boriti (in so okoliščine, ko je v to prisiljena), ne da bi bila svobodna ali »uresničena« v kateremkoli smislu te besede, tedaj je resnično bolna (kadar se preneha boriti! – naj ponovim).

Človek lahko opiše ljubezen, bili so možje, ki so jo opisali tako, da je izstopila iz črk in se v bralcu uresničila skoraj identična s tisto, ki jo je avtor opisal. Takšni pisci so bili evangelisti, pa Dante . . . Tako je tudi z Resnico, bodi znansveno, metafizično ali resnico iz takozvanega Razodetja. Bili so možje, ki so znali to opisati, tako da bralec lahko čuti in razume do tiste meje, kamor je voljan vstopiti s svojim umom.

So pa trenutki, reči, dogodki, dogajanja, ki jih ni mogoče opisati, ne da bi v pisani obliki postali smešni. Tiste »resnične« reči ponavadi pesniki in pisatelji pustijo, da se jih opazuje od daleč. S tem dosežejo poseben prikupen učinek, videz globine, karkoli že, vendar vedno tako, da se stvari same ne dotaknejo, temveč jo pustijo v daljavi. S tem jo bolj približajo.

A s tem, ko to delajo, posnemejo naravo.

Namreč, v naravi stvari je tako, da se vzame nekaterim dušam sposobnost razumevanja, ne da bi se s tem odvezla zmožnost pristnega in pravega doživetja.

S tem mislim na Ofelijo in podobne.

To niso stanja, ko lahko človek joka. Blagor jim, dokler lahko jokajo. Temveč so to stanja, ko se človeku zatemni del duše, tisti del, ki bi moral pravilno razumeti in se pravilnemu razumevanju ustrezno odzvati. Na primer, z izsušenim jokom ali z ruvanjem las, z zaletavanjem z glavo v zid. Vse to troje se enostavno zgodi, vendar ni dovolj. Potrebno je, da se zgodi še tisto, k čemur zaletavanje z glavo v zid stremi, k izgubi sposobnosti razumevanja, k izgubi spomina, k želji po izbrisu iz vsake zavestnosti, obstoja, za vse veke. Ne videti nikdar več stvorov.

Tu mislim na Ofelijino stran obstoja. To ni razumevanje ali nerazumevanje, to je kratko malo antirazumevanje. Človek začne žvižgati kakšno popularno popevko na pogrebu ljubljene osebe. Ali pa se znajde v naročju hišne pomočnice en dan po pokopu žene. Ampak to so majhni in relativno vsakdanji odstopi iz tega sveta, kjer kraljujejo zdrave norme, k tistemu, kjer kraljuje Ofelija, prepeva nesmiselne stihe o laodamoniji, makovem olju in o neki posebni vrsti vijoličastih grozdnih cvetov. Ima čudovit sopran, a oči ji grejo okrog in okrog. Če se je dotaknete, četudi samo z namenom, da bi ji izkazali nežnost in prijateljstvo, vas bo pogledala s široko odprtimi, začudenimi očmi, ki jih krasijo dolge žarkaste trepalnice, in nežno vas bo vprašala: »Želite mojo osebno izkaznico? Izvolite!« In ponudila vam bo grozd vijoličastih cvetov.

Vidite, ona kratko malo mora prepevati, prisiljena je v to po nujnosti, ki jo narekuje tisti del narave, za katero že lahko rečemo, da ji gospoduje Usmiljenje. Čigavo, to je skrivnost, a verjamemo, da tako je, ker ga vidimo, kako se izkazuje. Gorje mu, ki se bliža roki Usmiljenja, a blagor tistemu, ki se je je dotaknil!

Imeli smo turbane iz medu, ki so se nam počasi raztapljali in cedili po možganih.

Pa to še ni vse. Nisem še omenil groze.

Ni res, da bi Ofelija bila zavita v odevalo varnosti, v plašč svete zaščite, v rjuho čiste blaženosti. Ni res, ona pozna grozo in strah. Ona se zbudi nenadoma sredi razburkane sanjske noči in zavpije. In obiskujejo jo in govoriyo ji z režečimi spačenimi obrazi in vabijo jo k sebi. V posteljo? Ne, ampak v smrt. Že od daleč jih sliši. Hihitanje in krohot, velikanske glave z odprtimi režečimi usti, hlinjeno prijaznimi očmi, cing cing zvončkov na sankah, ki bežijo po snegu, in nekdo zakriči v

jasno noč v zasnežene griče. Ne ve, ali prihajajo izpod zemlje, globoko iz studencev lave, žgočega železja in žvepla, ali pa prihajajo dol z neba oziroma iz nebes. Tedaj ni Njega. Niti ni velikanske zelene knjige, sredi katere stoji grad Zelenega Princa, ki jo pride včasih obiskat (ne včasih, samo enkrat je prišel, vendar se ona prepričuje, da je prišel večkrat, da ves čas premišlja o njej . . .), da ji razkaže Zeleni svet. Ne, tistikrat, ko pridejo zoprni možički, ogabni ekshibicionisti iz dežele duhov, ko se ji režijo, ko jo vabijo v slast in ji kažejo svoje bradavičaste ude in svoje prebarvane kože, tedaj ni Njega, in tudi Usmiljenja kakor da nikdar ni bilo. Tega ni mogoče razumeti kar tako. Izgine morda zato, da ga je potlej bolj vesela, da ga kasneje, ko se prežre skozi noč, lahko bolj začuti; da mu je hvaležnejša. Si takšen, Bog? Je zato tvoje Usmiljenje zdaj tu, nato pa ga ni? Se menjata z Grozo kakor noč in dan? Je vrtenje po tem kolesju samo sebi namen? Za človeško voljo, to ne sme biti res!

Potem pa čisto drugače.

S čolnom življenja zapluje po od sončnih žarkov porumeneli, pozlačeni sladki reki. Rdeče ribice poskakujejo in jo pozdravljajo, ona pa si samo prečesava dolge, bujne, sinje lase. Svet vetrovega šušljanja v sklanjajočih se vrbah. Ničesar ni. Ni ljudi, ni strahu in groze, samo Duh je, Bitje, ki jo boža iz vodnih globin, z vetrovo milino, z ribicami, ki govorijo v njenem jeziku, z gibi in počutjem njenega telesa, njenih rok, belih prsi, otroških oblin, mlada Ofelija, koliko kraljevičev bi si pozelelo, da bi se pogovarjali z njo, da bi ji božali lase in ji nežno gladili mehko in toplo kožo, medtem ko bi se skupaj z njo prepeljevali po tej zlato zarumeneli reki življenja v deželi sanj. In poslušali bi njene pesmi. Ja, ona sklada pesmi in si jih prepreva. O čudnih ptičih (imena si kar sama izmišlja), o posebnih živalcah, ki niso iz tega sveta, temveč so kot neke zračne sile, ne brenčijo kot čebele, temveč si šušljajo o tem, kar so videle, in tudi njej vse povedo, da zve o svetu, karkoli hoče, od teh zračnih bitijc. Pazite, to ni njen beg (ONA NIMA KAM POBEGNITI), to je njen resnični svet, ona v njem živi vsa, s celotnim svojim bitjem, in ničesar ni pozabila, ampak vse, kar je bilo, česar se spominja, JE BILO NUJNO, KER SICER NE BI BILA ZDAJ TU! Čeprav sama, čuti, da je uresničena, kjer je! In ne smete je prebuditi, ne smete ji ponuditi roke ali se je dotakniti, naj bo s še tako nežnimi in prijateljskimi nameni, ker razprla bo oči, pogledala vas bo in vas vprašala: »Želite mojo osebno izkaznico? Izvolite!« In ponudila vam bo grozd vijoličastih cvetov. »To je z brega. Sama sem nabrala!«

Čutili boste, da jo je strah, ko vam govori. Pričela vas bo prepričevati, da je res, kar pravi, da ne laže, da vam lahko zračna bitijca povedo, da ne laže, in rdeče ribice lahko poskačejo iz vode (ker govorijo naš jezik) in vam povedo, da ne laže, ker je resnično te cvetove natrgala z brega svoje reke. Kar pustite jo, naj spi. Čutili boste, da jo je groza, ko vas gleda, ko zre v vas s svojimi široko razprtimi očmi z žarkastimi trepalnicami, in vi tega ne boste hoteli videti, ker ne morete razumeti (ni lahko razumeti), da jo spominjate na ogabne nočne obiskovalce z bradavičastimi spolovili in hlinjeno prijaznimi glasovi, ki jo vabijo v svoj svet.

Ni čudno

Ni čudno, da ko v roko
vzameš marmorno skalo in
jo otiplješ, je trda in nepredirna.
Če pavstopiš vanjo, se ti
ideje usipljejo iz oči.

Bicikel ali stik s sodobnim svetom

Moj bicikel nima enega kolesa za drugim,
temveč eno paralelno ob drugem.
Po strminah navzgor ali po ravnini se
ne vozim. Samo če je klanec navzdol,
se po njegovi vijugasti poti v dolino
slasti potopim, potem pa spet hodim.

Muha

Muha ne plava v prostoru,
temveč potuje skozi čas.
Prostor je zanjo ideja slasti,
ki ugasne in zbeži, brž ko
ji ni več prijetno.
Za hip sem si sposodil
njena krila in oči.

Beli medved

Ah, beli medved, ko te zajaham in te več ni . . .

Božje drevice

V večnosti postaneš to, kar misliš, v času pa, če pomisliš na plankton, postaneš kit. Če pomisliš na dateljnov cvet, postaneš želja, rodiš ptiča, da prenese tvoj cvetni prah na cvet ženskega dateljna. Pomisliš nase in postaneš želja po drugem. Hrepenenje je most, je pesem, je glasba, je navsezadnje spoznanje, da vsaj v času nisi nikdar to, kar misliš, temveč si hrepenenje, ki misli, si že spoznanje, ki pa še v zavesti ni, tisti zavesti, ki si jo od spoznanja odtrgal, spoznanje pa je, da sovsa hrepenenja, vse želje že zdavnaj uresničene; samo zdi se, da ni tako. Čemu torej pišeš, delaš, živiš, čemu torej bereš, čemu torej si? Ker hrepenenje je slast, in če ga ures-

ničuejš s počasnimi kapljanjem strupa delovanja proti cilju ubijalcu, a spet novemu vrelcu hrepeneče slasti, potem v zimskem krempljastem okostju brez listja, cvetja, mesa slasti začutiš to isto vzraščati in poganjati znova po korenini. Ne, umreti nikdar, samo toliko strupa uresničevanja nalivaj, da ne boš uničil vse hrepeneče slasti, temveč jo zalivaj s to čudno hrano počasi, naj se v njej energija kot krušno testoprekvasi.

.....

Abraham Burma je izstopil iz smreke, ki je ravno menjavala igle, stare metala po tleh, poganjala mlade, in vstopil v hrastovo seme, odtod v nevtron in odtod v svobodno domišljijo.

Jesen je čas srečanja z delovnim dejavnikom v človeku in z njegovim mislečim, kritičnim dejavnikom. Ker je kritično misleči dejavnik vedno bliže popolnosti ali vsaj njeni predstavi kot delovni, pomeni jesen za tega drugega smrt. Kot bi se rjasto železo srečalo v ogledalu sijajnega zlata. Grešni kozel z vsevednim božjim človekom. Drugega ne more, kot da pade v prah in samega sebe zastrupi z grenko zavistjo in se ubije. Tak je jesenski prerod. Je skrčenje veselja do absoluta, popolnosti, nato pa njegova vrnitev v ekspanzijo različnih oblik. Skrčena popolnost je znanost, razširjena posameznost je umetnost. Doseči popolnost v obojem je davni Abrahamov cilj. Svoji lastni popolnosti zavida, da bi kot ona postal. Kar je zavisti, naj ga čimprej ubije, saj je njegova, kaj naj ga bo strah.

.....

Abraham je bil najprej skrčena popolnost. Ko se je ovedel svoje belo-črne znanstvenosti, se je razširil v brezno neskončne osamljenosti, začel kot požrešen otrok izdelovati prijatelje iz gline, ki mu jo je nudila neskončna tema, in te postavljaj v razne v naglici sestavljene otroško pesniške svetove. Kar je bilo nepopolnega v tem igranju, je opravičevala radost spočenjajočega sna. A prekmalu je nastopila naveličanost, poredni otrok, ki je vse svetove podrl, jih razvrednotil, in njihovega stvarnika prevpil do bega v samopozabo, iz katere se izvije spomin, hkrati pa novo bolj skrbno delovanje. Abraham Burma se je zavedel, da ni sam. Rodil je imena, da bi z njimi označeval stvari po tem, kar mu pomenijo. Tako je vsak izrstek njegove ustvarjalnosti dobil ime, podobno zvoku, ki ga je vzbujala slast, izžarevajoča iz njega. Da pa se ne bi med imeni izgubil, je ustvaril središčnico imen, najvišjo možno skrčitev množice posameznosti v splošno edinost, ta središčnica je zvok OM, po katerem se vsi ustvarjeni sporazumevamo. Res je sicer, da nosi vsak izmed nas Abrahama v sebi, ampak vsakdo ga ne prizna, češ da gre to priznanje proti posameznosti značaja. Kako naj, za božjo voljo, krompir prizna Abrahama v sebi? Nikakor. Obratno, Abraham sicer lahko prizna krompir kot del svojega telesa, pod nobeno pretvezo pa ne kot edini svoj del, ko je pa stvarnik in torej sestavljen iz vsega.

.....

Vendar se mora Abraham Burma včasih povleči vase in se znova povrniti v svoj prazачetek in v začetek sveta, da si ga obnovi v spominu, da ne pozabi načela narave in da ne pozabi, kdo Abraham Burma v večnosti ie. V večnosti edinole mo-

reš postati, kar misliš. In to ne pomeni, da lahko postaneš, kar misliš, če misliš nekaj drugega, kot pa si. Tako je Abraham Burma upravičeno vsaj en letni čas v letu mislil samo nase. Najraje je bila to jesen, včasih pa so ga dogodki kakšnega drugega letnega časa prisilili k pobegu v samega sebe, kar so mu navadno preradi očitali, češ da ne vidi njih, da vidi samo sebe, pri tem pa so prav oni pozabljali, da s tem dokazujejo svojo lastno nezmožnost, da bi videli kaj drugega kot sabe.

Najprej se je moral roditi, seveda. Nekega novembrskega večera je vstopil v vablji-vi požiralnik nehvaležnosti. Po treh mičnih letih plezanja je spet zagledal dan. Spomnil se je, kda ga je ustvaril, in ga s še večjo nehvaležnostjo požrl. Praznino je tudi treba kdaj jesti. Reče ti: saj ti, ki si dajalec, tako in tako moraš dajati, čemu naj ti bom hvaležna? Bodi hvaležen raje ti meni, ker ti omogočam, da sploh daješ. Abraham Burma je bil pametnejši za las. A uganke ni mogoče razrešiti v dveh besedah. Tišina odgovor oživlja, izraz jo kot sfingo s praga zavesti zvali. Priznal pa bo Abraham, da bi včasih raje pojedel svoj lastni klobuk, kot da bi moral pojesti vso nehvaležno hinavsko in lažnivo praznino, brezno brez slasti, globel, ki ni niti prevara, še manj pa omama. Brezno je, kjer tudi fantazije več ni.

.....

Pustil je, da v njej odmevajo njegovi podarjeni zvoki, naj ji ostane spomin. Seveda, ob zadnjem grižljaju je moral za hipec umreti, ampak tako je našel skrčeno popolnost, tako se je spomnil praznina. Postal je nevtron in se v zamahih po šest tisoč let priplazil do prapočetne tišine. Tam je odkopal svoje pravo ime. Bilo je isto kot danes. Kot otrok, izgubljen v gozdu, po dolgih nočeh obupa nazadnje sreča prijaznega gozdarja, ki pozna pot do vasi, tako se je Abraham razveselil svojega imena. Med veseljem je umrl in se združil z njim.

.....

Šele tu se začenja spet pravo življenje, ko misliš, da si poslednjič umrl. Ni lepšega občutka, kot nastane ob osvestitvi, da si nastavljalec svojih lastnih pasti, da si izumitelj lastnih prevar in izmišljevalec lastnih hinavščin in laži. Ni lepšega občutka, kot ga je imel Abraham ob vsakem ponovnem povratku v jedro svojega lastnega semena. Razgrnil je zemljevid stvarstva pred sabo in se zlil z mozaikom pomenov.

.....

Hrana stvarjenju je namreč njegova ideja, seme, Abraham Burma je hrana obstoja, hkrati njegovo ime in njegova popolna oblika. Vse stvarjenje je grešnik, zato je grešnik tudi Abraham Burma. Abraham Burma je samoustvarjalen, samovzdržujoč se in samorušilen, prav tak je tudi obstoj. Abraham Burma ni zakonodajalec, aristokrat, ki meče kamnite plošče med svoje podložnike in sužnje, ne, zakonodajalec je poredni otrok, ki mu je prvi svetove razdril in ga prisilil k tehtnejšemu in bolj prefinjenemu delu.

Če je Abraham Burma lep in moder, je lep in moder tudi obstoj, naj bosta torej drug drugemu vrtnarja in vrt, najpopolnejša ljubimca.

Če obstoj muči Abrahama, Abraham muči obstoj.

Če obstoju Abraham ni všeč, naj ga vzgoji k novi zahtevani lepoti.

In Abraham naj se po razsodku ustrezno spremeni.

Bodi obstoj kruh in vino njemu, Abraham pa bodi kruh in vino obstoju. Pijta in jejta drug drugega. Kar eden vzame, drugi da, kar drugi vzame, prvi da.

Drug drugemu prepevajta glasbo, slikajta pisana okna, bodita si topla kot mati in mrzla kot poredni otrok. Samo ne storita drugemu, kar ne želita, da bi drug storil vama, ker vse se povrne. Odmev besede iz neskončnosti pade nazaj v neskončnost večji in močnejši. Ti si mu igral na piščal, on ti zdaj piha v obraz s celim orkestrom. Pazi na harmonije, Abraham, da boš celo za grmenjem spoznal odmev lastnega glasu!

.....

Glej, odmevam ti lastne nasvete!

Vidim te, Abraham Burma, kako si na začetku v praznino zlival svojo miselno slast kot jegulje in ribe v temnih globinah oceana. Postal si korala in se razrasel čez celo podmorsko vesolje. Da bi omeščal njene ostrine, si okrog robov prilepil polipe, alge in mehkužne klobučnjake, ožigalkarje in hobotnice, majhne ribe prozornih slasti kot želatina, za srednje pa si izbral tiste svetleče globinske jegulje, ki letijo po nebesih oceana. One so vseslišne.

Abraham je hotel, da bi obstajala bitja s polnim sluhom, ki bi se hranila z zvokom zemeljskega dogajanja, to so ribe, zatočišča zvočnega pandemonija. V njih se resda neprenehno dogaja peklenski ples, vendar dobijo vrtinci obliko, podobo, značaj. . . Naštej, če se ti zljubi, vse oceanske ribe. Morski pes je manjši od batisfere intakte, tolikokrat manjši, kolikor manj zvokov pritiska na njegove notranje stene. S čim pa si misliš, da globinske jegulje zmagujejo tonski pritisk.

Tako je tudi s čutom. Ko zvoki prevpijejo meje poslušnega, se to upre. Gospodar, ki gre v svoji strogosti prek meje, izziva upor celo najpodložnejšega bitja. Tako je z zvokom, ki postane čutno tipalna slast, ko ta prekipi, nastane migetanje, iz migetanja nastane želja po izgubljeni energiji, ki je slast in terja okus, tako se rodijo jeziki, želodec in usta, gibanje postane zahteva požrešnosti in ne več same slasti, tako se rodijo vretenca in možgani, prefinjeni organi iskalcev uresničenja za svoje požrešne strasti. Morski pes je tisočkrat manjši od globinske jegulje. Vrzi ga v marmor in se zdrobi, medtem ko ti ona iz kamna zapoje hvaležno simfonijo. Samo nevednež lahko reče temu fosil.

Misli na kita, postani neskončno majhen in se v slasti delfina razpni, nato stopi na suho.

.....

V globinah ne potrebujejo žarečega sonca, ker je to razdeljeno na trilijone svetlečih telesc, tem pravimo zvezde, v resnici so to mikronske slasti, svetlobe samo, če jih vzbudimo. Vesolje je neprenehno vzbujeno, ker si ga nihče ne upa pustiti, da bi brez sna zaspalo. Čeprav se zdi kot gospodar za naivne, stoji nekdo z bičem za njim in ga s pretepanjem ves čas prebuja. Če bi Abraham čutil potrebo, bi tiranu odvzel bič, ga iztresel iz hlač in ga obesil v praznino, vendar se mu vsaj zdaj to še ne zdi potrebno. Bičar ne bi mogel delovati, če ne bi bil del Abrahamove volje.

.....

Zmanjšaj se v nevtron in si zaželi mogočne svetlobe nad glavo, ki naj te slepi. Ker te slepi, potrebuješ novo čutenje, da lahko to svetlobo prenašaš. Na vso moč povečaj svetlobo svoje notranjosti, da bi dosegla zunanjo, nato pa ju tišči skupaj do modrikasto bele lune. Iz modre napravi saturn, iz rdeče mars, iz zelene venero, iz rumene jupiter, in kar ti ostane od rumene, naj bo uran, z ostanki modre napravi neptuna, iz sive naj se napravi oddaljeni pluton, iz vijoličaste merkur. Potem globoko izdihni prah iz svojih delovnih prsi in naj nastanejo zvezde in kozmična praznina. Če te zanima kemija, ta praznina ni tista prava, prvotna, ta praznina je razredčen vodik, so razni nevtronski tokovi, vetrovi ultra in infra žarčenj, pa včasih kakšno truplo, ki kot meteor v atmosfero pade, ker si želi pogreba v domovini. Zemlja, na katero si zdaj stopil, ko si stopil na suho, ni ista kot tista zemlja, ki smo govorili o njenih oceanih in jeguljah v njem. Na suhem se vse začne pri kravi, mleku, odpadkih in travi. Abraham je vedel v pravadnini, da je za prepetuum mobile potrebna žival, ki bi jedla, kar bi oddala. Samo razmerja odpadkov je bilo treba razredčiti, da so postali kot trava prebavljivi.

Pojdi k najčistejšemu studentu, vzemi čeber vode, zapri ga tako, da zrak ne bo uhajal, kaj šele voda sama, potem pa stisni to vodo, zmanjšaj ji prostornino iz celote na eno stotinko, potem to stisnjeno snov povohaj, je niti ni treba použiti. Veš, kaj je: smrdljiva scalina. Zdaj pa jo zopet s hlajenjem napravi kot prej in bo voda prav dobra in pitna. Vendar to razredčenje ni tako enostavno, kot se tukaj v besedah zdi.

Tako je postal Abraham Burma pastir velikanskih čred krav, ki so solile in jedle to zemljo hkrati, ki so gnojile in jedle to travo. Nastali so letni časi, ki so s svojo naravo skrčevanja in razširjenja omogočili neskončni množici bitij, da se je rodila. Vsako skrčenje za vsako bitje pomeni povratek v splošno zavest, v mejo med živim in mrtvim, mislečim in čutnim, ob razširjenju pa je to bitje spet bolj sposobno popolnega dejanja, takšnega, ki ga zbliža s predstavo oziroma s popolnostjo samo. Tako stremijo vsa suhozemska bitja k podobi boga-človeka, da bi se mogla nekoč povrniti v prakozmično morje in se potopiti v simfonijo zvočnih orgazmov in se za vekomaj zakopati v marmornato grobnico, v mavzolej neskončnega sijaja, miru, harmoničnega gibanja in plesa mnogobarvne slasti.

Abraham Burma se je v tem trenutku predobro zavedal, da je socializmu takšna slast zadnja briga.

»Imate osebno izkaznico,« ga vpraša miličnik, ko ga sreča v gozdu.

Abraham je pravkar izstopil iz nevtrona v hrastovo seme in iz semena na mehka, gozdna, jesenska, z listjem prekrita tla, zato je bil nekoliko užaloščen, da ga je socializem tako negostoljubno sprejel vase. Malomarno je ponudil miličniku beležnico z raznimi samo njemu razumljivimi šiframi, nato pa vstopil v jedrce bližnjega užitnega kovanja, od tam v veverico, kot tak razmišljal o tem, kam lahko sploh gre kot človek, saj kot žival vendar ne more biti vso večnost. Navsezadnje pa tudi ni kdor si bodi, saj ni nihče drug kot prastvarnik veselja Abraham Burma, pa čeprav bi se komu zdel kot navadna veverica na veji, če bi ga zdaj opazil tu gori.

Odločil se je, da žrtvuje majhen del svojega časa, in se spet postavil ob miličnika, ki je držal njegovo beležnico v rokah.

»Ni pravi dokument. Osebnno izkaznico bi prosil.«

»A vam je nisem dal? Oh, oprostite. Sem mislil, da je to moj pasoš. Evo vam, pasoš imam, osebne izkaznice pa ne, ker se mi je na nekem potovanju strgala in zdaj čakam novo.«

Miličnik je prijazen. Abraham Burma pomisli, da ni razloga za neprijetni občutek, vendar ta ne odide. Kasneje ko miličnika ni več in ko v podobi šoje leti iz veje na vejo, pomisli, da morda človeka, čeprav ni ravno Abraham Burma, vseeno moti, če ga kdorkoli neprenehno zalezuje, če hoče vedeti za vsak njegov korak, in z osebnimi izkaznicami in potnimi listi omejuje obseg človeškega gibanja, tako da je človek edino svoboden, ko se spremeni v kakšno žival, kot zdaj na primer on v šoje.

»Ostal bom šoja do zime,« se je odločil, »potem bomo videli.«

.....

Črvi so neposredni potomci peska, prsti in bakterij v njima. Šoja pa je njihov posredni potomec. Gledano s stališča prebave in prahrane nekega bitja. In kot taka ima v drevju in rastlinah tako rekoč bližnje sorodnike. Prav tako jih preveva znotraj in zunaj zrak, le včasih v obratnem sorazmerju, prav tako srkajo slasti iz zemlje skozi korenine, hkrati pa podrejajo sončno prenabitost v lastna razmerja slasti, vsaka vrsta po svoje, vsak značaj na svoj način.

Abraham Burma se je kot šoja zamislil nad odnosom med obstojem in samim sabo.

Medtem pa na klopi v gozdu začneta dva starčka razgovor, ki mu Abraham kot šoja prisluhne.

Enemu je pravkar umrla soproga, drugi ga je prijateljsko spremljal ob teh urah in pomagal prebresti reko premagovanja starega in stapljanje v nov način življenja brez drage žene.

Prijatelj modruje: »Midva z mojo Ano se spočetka sploh nisva mogla skladno ujeti v skupnem življenju. Nobeno premagovanje k ljubeznivosti, nobeno tlačenje slabih misli ni pomagalo, prepogostoma sva bila kratko malo sita drug drugega. Na enkrat, tisočkrat sem po tihem in na glas preklel tistega, ki je prvi uvedel zakonsko življenje in izumil to past – ne ljubezen, temveč poroko. Potem pa sem se po četrtem letu zakona odločil, da se sam odpravim na dopust in to za čimdlje. Ker sem profesor, sem si lahko privoščil, pomisli, tri mesece dopusta zdoma. Šel sem v Indijo. To je bilo štiriindvajsetega leta, star sem bil trideset let, torej še zdaleč ne sit svobodnega mladostnega življenja, a že četrto leto vklenjen v verige zakona. Tam sem se nameraval tudi resnično študijsko izpopolniti, in ne samo v biologiji. Tako sem se v Bombayu zasidral in se nastanil v skromnem poceni hotelu. Kaj rečeš, že prvi teden so me okradli do zadnje cunje. Horkala pipa, najprej sem užaljeno hotel kar nazaj domov. Ne rečem za obleke, celo za denar, naj ga berachi imajo, vendar da so mi ukradli Prešernove Poezije in Wildeove Pravljice, tega jim nisem mogel odpustiti. Ti dve knjigi sta bili v Ljubljani nešteto krat moji rešiteljici, vanju sem se potopil kot riba in zlepa me ni kakšna literatura tako živo izsanjala iz tega vsakdanjega, pustega sveta, v katerem nazadnje še neprenehno trkajo popolnoma nepotrebne in sitne dolžnosti na vrata in nas budijo v zavest ničevosti. Čeprav sem sicer verjel v božjo roko, je v dejanju teh bombayskih tatičev

vsaj sprva nisem opazil. Teško bom pozabil, kako sem se nenadoma začutil samega, ko sem moral iti na ulico in postati navaden berač. Že prvega večera sem se stisnil v kot neke hiše in v senci na vso moč zajokal, kakor se za tridesetletnega človeka skoraj ne spodobi.

A nekaj se je zgodilo med jokom in po končanem hlipanju. Ne samo da sem po njem postal bolj trd do samega sebe, saj v joku spoznaš temelj samote, da si sam svoj sodnik, da moraš prijeti krmilo življenja sam v roke, četudi morda napraviš kakšno napako, se vsaj ne zanašaš na muhe vetrov in vremena, četudi se pretvarjaš, da vidiš samega Alaha v njih, predvsem, kot rečeno, sem spoznal v joku, da je trpljenje šele pot k spoznanju, ne pa spoznanje samo. Tega mi niti Wilde iz globin ne pove, še manj pa Prešeren. Spoznal sem, da sem od mladosti živel v krču, da se odkar sem se prvič osvestil, sploh še nisem v samega sebe poglobil, še manj pa resnično in popolnoma duhovno sprostil. Bil sem samemu sebi tujec, neke energije, ki so kipele v meni, so me obvladale, in če sem postal izobražen, s tem še zdaleč nisem bil duhovno bitje. Izobrazbo sem lovil kot ptiči semena. Kjer sem zavonjal slast, tja sem se poglobil. A kot poznaš življenje, ki vse v strup preobrača, kar srce si sladkega obeta, tako se je tudi dogajalo. Glavo sem vtikal v satovje medu, pozabil pa sem zadaj na želo. Živel sem pomlad, a je prišlo sušno poletje. Hotel sem ovekovečiti jesenske barve, a jih je zima odpihnila in pokazala je kremplje. Nenadoma sem v tistem večernem trenutku po končanem izbruhu joka doživel sprostitev sicer trde in nekam neprijetno neizprosne duše, tako da sem spoznal tudi drugo plat drevesa življenja, kot je mehko usmiljanje, spoznal sem trdo pravičnost. Videl sem, da tudi to, da so mi tatiči knjigi ukradli, ni zgolj slučaj. Poznal sem ju skoraj na pamet in potreboval sem nova spoznanja, življenje me je potisnilo korak naprej, brez rešilnega pasu sem neplavalec padel v strugo deroče reke. Hotel, ne hotel, moral sem se naučiti plavati.

Odločil sem se, da ostanem navkljub revščini v deželi, in pričel iz sebe izkopavati znanje o jogi, budizmu, hinduizmu, priklical sem si v spomin vse, kar sem vedel o metafiziki, in se začel baviti z meditacijo.

Ne bom ti pravil, kako sem se s težavo privajal k osredotočenju misli, k premagovanju nagonskih impulzov, k obvladovanju in sproščanju telesa in domišljije, dokler nisem nazadnje prišel do stopnje, ko sem mogel kot otrok sesati mleko spoznanja za spoznanjem. Odkril sem nasprotja neskončnosti, kako eno v svojem ekstremu prehaja v drugo in to spet v svojem ekstremu v tretje, to v četrto in tako naprej po popolnoma harmoničnem zaporedju. Cesta, po kateri hodimo, če zremo nanjo z duhovnimi očmi, je kot spirala, kot vorteks, a to je najmanj, kar lahko o njej rečem, v resnici tu z besedami ni mogoče dosti pričarati spoznanj še tako željenemu poslušalcu. Čeprav pa je res, da sem nazadnje v najgloblji duhovni luči, ki sem jo mogel doseči, ko so se zliha vsa nasprotja v nedeljivo enost, ki je videti kot seme stvarstva, našel besedo: bila je Abraham Burma.

In pomisli: v njej se združijo tudi s svojo Ano, a zdaj na popolnoma mističen način. Najprej amore bestialis, nato sva poskušala prejšno premagati z amor intellectualis, zdaj pa sva se kot eno srečala v prasemenu biti. Ta ljubezen, ni treba poudarjati, ko spoznaš, da si z ljubljenim eno, očisti spomin pretekle zablode, vzpostavi nov odnos med tabo in stvarstvom, odnos, ki ni več odnos, ker postaneš isto kot ono. In ko sem prišel po treh mesecih tako rekoč z romarske poti iz Indije, sva

se z Ano srečala s čistim pogledom iz oči v oči. Ni se smejala mojim oblekam, mojemu koščenemu in shujšanemu obrazu, bila sva ganjena do solz. In kakšno prese-
nečenje me je čakalo zvečer, ko sem se skopal, dodobra umil in postrigel, pobril,
se oblekel v evropsko obleko in vstopil v dnevno sobo, pa me je sredi mize čakala
velika čokoladna torta z napisom Abraham Burma na vrhu.«

»Resnično, prijatelj,« je tu rekel tisti, ki je žaloval za svojo soprogo, »s tem hočeš
reči, da sta tako z Ano za vso večnost nerazdružljiva in da med vama sploh ne
more priti do neskladnosti? Midva z Marjeto nisva doživela nič takšnega, a ven-
dar sva se imela rada kot dva slavčka.«

»Vem, vem, prav zaradi tega sem ti povedal svojo zgodbo.«

»Bog bodi z nami!«

Večer je bil in Abraham je zapustil starčka, ki sta v večernem gozdu še nekaj časa
tiho sedela, potem pa s počasnimi koraki odšla, ter se dvignil na vrh smreke, da bi
se nadihal razgleda po velikanskem zvezdnatem nebu, nato je kot orel zletel na
luno, se kot sulica zaril v njeno mehko telo in splaval v saturnovo sonce onstran
luninega vesolja, kjer se je do naslednje želje po zemlji ugnezdil. Zamisli si, Abra-
ham Burma kot orel v gnezdu, spletenem v koralah, ki se vanj saturnovo morje sti-
ska in svojo sladko modrino v njihove hrapave pečine tišči! Madona, kakšen pol-
let, kjer je plavanje isto! In drsanje ob koralne čeri.

Noč nastane, zemljo spreletavajo netopirji, kakor da bi padali iz medzvezdnega
prostora, spodaj stoji božje drevce, nekdo ob snegu praznuje. Ta se staplja z geo-
metrijo snežink. Abraham samo švrkne mimo, niti peresca ni, ki bi ne padlo vanj,
ko izgine. Med zemljinim tihim praznovanjem pa nenadoma vstopi v njen izdo-
bljeni prostor čas v podobi velikega lebdečega netopirja. V tem hipu ga nihče več
ne čuti.

Vsa bitja postanejo zrak in zemlja jih posrka. Zvezde postanejo možgani in med
njimi plove jegulja kot v akvariju

FAIKUS (pesnitev)

I

Večer na zemlji.

Kot sonce šumijo
možje, samote, ko se
bližajo ognju.

Posedejo. Pipe zagorijo.

Samota je bog, ki sije
na vsakogar izmed nas.

II

Samota je luč, je tema,
je rojstvo, je mati in oče,
večna, nerojena, brezoblična,
trdna, ni polip, najbližji je,
na katerega se je vedno moč
zanesti. Enaka je v smrti kot v
življenju. Vse, kar te ovira,
da bi vstopil vanjo, izniči,
vrzi v prah. Ni rojena iz
ženske, a je človek.

III

Vse ve, a je nevedna.
Prazna je, a polnejša od vsega,
kar ona ni. Kakšna kraljica!
Znanost je ne otiplje, ni bolna,
Roka v njej zgori, a ni vročična.
Čudno: ničesar ni v njej, a vendar
ima tisoč vsevidnih oči.

IV

Je neskončno deljiva, a sama
se ne deli. Je znotraj in zunaj
enaka, zato je ne vidiš.
Jo čaka nešteto v večeru
sedečih ob ognju. Kam zreš,
kadar oči zapreš? Vanjo ali
v norost? Srna se je ne boji.
Mrak je ugasnil,
pesnik spregovori.

V

Glas samote: ničesar ni, kar
ni iz mene in kar se ne bo vame
povrnilo. Sem začetek in konec.
Prerokuj: vse se povrne v samoto,
to bo, ko bo umrl sen, da me ni.
Faikus, pojdi med samotne, povej
jim, da so v meni. Ne boj se
preganjalcev, ne bodo me spoznali.
Sem samo s tistimi, ki mi morajo
zreti v oči. Pojdi, Faikus, med
bolne, povej jim, da so

VI

VII

VIII

IX

v meni. Med uboge pojdi in
jim povej, da sem v njih.
Med miroljubne. Mir ljubi samo
tisti, ki ljubi biti sam.
Kdor mene in moje preganja,
mora biti tudi sam pregnan.

VI

Miru ne najde, kdor iz
samote je pregnan. Zatorej
izniči, izvrzy v prah vse
tisto, kar ti onemogoča biti
sam. Povej jim to, Faikus,
naloži si to sladko breme,
bodi sam.

VII

Kdor resnično zna biti sam,
ta med ljudmi miru ne najde.
Edino zavetišče sem mu jaz,
sladko breme samote vedno s
sabo nosi, sije mu obraz.

VIII

Ne išči pri nikomer pomoči,
ne hodi k zdravniku, ne išči
znanca, vse, kar potrebuješ,
dobil boš, če boš sam.
Kdo ve, kaj resnično
potrebuješ? To vem le jaz.
V bolečini ali radosti
enak naj sije ti obraz.

FAIKUS (prejeto)

IX

Kar pa imeti hočeš še
prijateljev, razkrij skrivnost
samote jim, da ti bodo
bratje, in sinovi moji boste
vsi. Pojdi, Faikus, napravi
čudež, razkrij samoto v ljudeh.

X

Vsa nasprotja vedno v sebi
nosim, zdravilo za vse strupe sem,
zoper vsa zdravila strup.
Vse, kar je polnega, izpraznim,
izpraznim, kar je polno.
Ne boj se me, Faikus, boj pa se
ne se bati me!

Nekdo, ki je nosil vse nas

Kdo bi vse naštel,
kaj more človek nositi
v prsih svoje domišljije,
kakšen baldahin podob ima
vsak izmed nas neprestano s
seboj. Eni nosijo to kot
težaški tovor, drugi s smehljajem
in lahko in ljubeznostjo.
Nekdo pa je nekje, ki nosi vse nas
v svojih prsih, njegova katedrala
je njegovo srce in v njem sta razpeta
zemlja in nebo. In s tem bremenom
v duši mu glava sije svetel sij,
noge pa mu nalahno drsijo po
gladini vode.

Ta, ki nosi ves svet, je brez teže
in hodi po vodi.

Jezus, lepši si od lilije na polju,
naloži še meni svoj križ, da bom svoboden,
kot si ti!

Moja vrata
(himna vratom)

Vrata, moja velikanska,
z verigami prepedena
vrata! Moje obličje se
zrcali v vaših srebrnih
rebrih in moji lasje
vihrajo po vaših zlatih
gubah. Vrata, ljubim vašo
večno zaprtost, spoznal

sem, da je bilo moje
zaganjanje, da bi šel
skozi, le prazen sen,
hrepenenje po eteričnem
niču, želja po blaznosti
izničjenja v tistem neizmernem
breznu, ki ga prikrivate s
svojo verižno kačo in s
svojim zvižajočim se zmajem,
ki brani vstop v nič,
kamor vstopiti sploh mogoče
ni. Vrata, za katera vem,
da imate samo TO STRAN in da
na oni strani tudi vas več
ni. Vaše srebro in zlato,
vaši biseri in svetleči
kamni so samo zato, da bi
lahko mimoidoči zagledal
v njih svoj čudoviti obraz,
kako valovi v brezkončnih
in nepreglednih migetajočih
barvnih gubah. O vrata!
Ste samo neskončno zrcalo moje
lastne veličastnosti, odmev
mojeg lastnega grmečega glasu!

Spoštovano uredništvo * * *

Lj. 22.6.75.

Da bi, če se uredniški odbor odloči za objavo teh zgodb, bile objavljene jeseni ali proti koncu letošnjega leta, sem jih prinesel zdaj pred poletjem.

Takoj opozarjam na izjemen način pisanja, ki je morebiti sodobnemu bralcu odtujem, vendar nikakor nedoumljiv. Razlog je predvsem v zaprtosti krogov v revijalnih uredništvih, kjer mi razen prevodov iz angleščine (Edgar Allan Poe, Oscar Wilde, William Blake) niso objavljali osebnih stvaritev. Na tak način sem se po desetletju neprestanega delovanja in ustvarjanja po lastnih tirih odtujil občinstvu predvsem po krivdi ozkosti omenjenih krogov.

Moja dela poskušajo domišljjijsko in simbolično čimbolj približati mnogo-plastnost v odnosih med posameznikom in družbo, živo se zanimam za odnose med spoloma, predvsem pa gojim nekak neizprosno kult življenja, narave, najbolj izmed vsega pa ljubim humanistična načela, naj so katerekoli filozofske smeri v svetovnem nazoru. Če govorim o Novem Jeruzalemu, mislim na svetovno humanistično družbo, ki je še vedno utopija, a prav po kulturni, gospodarski in politični integraciji, ki nastaja preko komunikacijskih medijev vseh vrst (radio, televizija,

film, literatura, slikarstvo, skupne in enosmerne znanstvene raziskave, etc . . .), se ta utopija mora prej ali slej uresničiti, kar je želja in volja vsakega poštenega človeka, posebno pa je to splošno uveljavljeno načelo v sami politiki neuvrščenosti, ki sta jo uvedla tov. Tito in Kardelj skupaj s svojimi kolegi.

Vsak pošten človek je prerok, vsak prerok pa je pomočnik pri izgradnji nekakšnega svetovnega kraljevstva. Ako zdaj ta deluje pošteno v imenu Boga ali v imenu humanizma, naj to ne moti. Smer je ista.

Nobenedga dvoma nimam, da je uredniški odbor * * * enoten v načelu, da ne more biti neka umetniška stvaritev izven časa, zavest in človek sta v dialektičnem odnosu s prostorom in časom, v katerem delujeta, vsak človek, še posebno umetnik, pa razume svoj čas po svoje, še posebno, če je hkrati prerok, kar pomeni, da žrtvuje marsikatero posvetno korist ali užitek zavoljo boljšega »razgleda«.

»Misticizem« v mojih zgodbah je zgolj zato tam, ker obenem ob prikazu že zgori, to pomeni, da je misticizem zgolj v glavah nerazsvetljenih posameznikov, ki ob spregledanju »v puščavi« uvidijo naravne zakonitosti, te pa ne sodijo v misticizem, temveč so ob spoznanju demistificirane. Upam, da bo to bralcem razvidno ob branju. Nerad pa vstopam sam z razumskimi formulami v živo opisovanje, kakršno kot umetnik najbolj ljubim. Zlivanje življenja v čimbolj popolno domišljijsko podobo je hkrati tudi njegovo oživljanje in slovensko občinstvo bi morda zamudilo precej »zraka«, če se mu onemogoči dostop do mojih del. Povrhu pa upam, da smo vsi siti »posmrtn« slave največjih umetnikov. Mi bi želeli živeti tu in zdaj in ob poštenem povpraševanju po naših delih. Takoj bo razvidno, da ne sodim v okvir nikakršnega kroga ustvarjalcev, sem samostojni mislec in tak naj bi bil zavoljo živopisnosti življenja vsak. A dialog mora obstajati. Ta pa je nemogoč, če se umetnika potiska čezdalje bolj v individualiteto s prisiljenim zaprtjem pred družbo.

Kar se tiče vira inspiracij, o tem govori pripis ob »Egipčanski kraljici«. Pristrčno upam, da bodo dela pri odboru in občinstvu sprejeta z ljubeznijo, s kakršno so bila negovana in ustvarjena. Naj Slovenija ne bo omadeževna več z nečastnim odnosom do živega ustvarjalca, na čigar hrbtu potem gradi svojo prihodnost.

V primeru, da bi hoteli pred objavo govoriti z menoj, tu prilagam naslov in telefonsko številko. Predgovora ne želim ob svojih delih, govorijo sama zase dovolj zgovorno. Vrstni red pa je irelevanten. Zgodbe opisujejo splošna stanja, v katerih se nahaja oziroma se je nahajala precejšnja množica ljudi, eni bolj in drugi manj intenzivno. Ker pa sam intenzivno doživljam življenje, si izbiram tudi junake, ki so po tem podobni. Zaradi tega navsezadnje tudi moram videti izjemnost posameznih stanj, hkrati pa mi je omogočeno jasno orisati okoliščine takšnih dogodkov.

Kar se tiče mladine in vpliva nanjo: vedimo, da so med prevedenimi in doma napisanimi deli mnoga in premnoga takšna, ki ne le da orisujejo popolnoma dekadentna stanja, temveč tudi »ubijajo« življenjsko radost, medtem ko imajo moja namen oživljati, ljubezen do življenja mora biti prejasno razvita.

Umetnik ima doma še mnogo do kraja obdelanih del, hkrati pa tudi že nove načrte. Škoda bi bilo, da bi se ga prepustilo ponovni osamitvi. Desetletje negacije brez dialoga je dovolj težko breme. Hkrati z umetnikom pa se bojo morebiti ob negaciji odtujila tudi dela, morebiti se tudi življenje potemni celo njemu same-

mu in ne samo okolju. Spomnimo se »kamna na kamnu« jeruzalemskih templjev.

Naslov izboru sem dal »Čarobno življenje«. Takšno tudi je in poskušajno ga gledati z malce »začudenimi« in veselimi očmi.

Hvala za razumevanje!

Pripis: 1) Slovnicihne napake naj se popravljajo samo, če gre za očitne pomanjkljivosti, jezik je včasih poetičen in nekatera gramatična pravila kršim zavoljo ritma ali celo rime. Tega za božjo voljo ne spreminjajte. Samo primanjkljaj kakšnega ločila ali kakšno napačno napisano besedo . . .

2) Ker nameravam za nekaj časa zapustiti Ljubljano, bom nekaj navodil dal ljubljeni materi, če bo uredništvo potrebovalo kak nasvet ali hotelo kaj sporočiti.

3) Drugače pa bi bil zelo vesel, če se mi delo do letošnje zime objavi brez zadržkov.

4) O honorarju se bomo pogovorili kasneje. Če bo uredništvo želelo izplačati denar čimprej in mene tu ne bo, se lahko obrne na mojo mamo, Anico.

Vaš Vojko Gorjan

Proza

Maks Kubo

Odprto pismo bogu

Dragi Bog!

Najprej naj ti povem, da nisem povsem prepričan, da sploh obstajaš. Baje je danes spet več vernih kot zadnja desetletja, ali pa se veri spet bolj odkrito posvečajo. Menda zelo veliko mladih hodi k verouku – slišal sem, da zunaj Ljubljane 60 odstotkov – in precej jih poznam, ki jih zanimajo verska vrašanja.

Mene so vzgajali tako, da ne bi verjel – ne le v boga (Boga? – ali je to tvoje ime?), ampak sploh v nič, razen, kot sem kasneje ugotovil, v znanost in znanstveno metodo. Bog, če si ali če te ni, mislim da te zdaj potrebujem.

Oče je iz napredne, intelektualne družine in je tudi sam intelektualen in napreden – bolj prvo kot drugo. Mati je sicer iz preproste pobožne družine, a jo je v mestu zamikalo življenje intelektualcev in naprednežev in se je spečala z njimi. Odrasel sem torej v okolju, ki me je oblikovalo prav v to – v intelektualnega napredneža, naprednega intelektualca. Bog, böli me kurac za vse intelektualstvo in za vso naprednost. Rad bi vero, ampak ne morem verjeti. In v kakšen položaj postavlja tebe, Bog, to spoznanje, da ne moreš verjeti, če nisi tako vzgajan? Lahko te sicer trdo vzgajajo v strastnega pobožneža, pa se prav zaradi tega obrneš vstran. A tudi to je torej posledica vzgoje. Lahko te tudi vzgajajo kot gorečega ateista in še agnostika povrh, pa postaneš kasneje vnet božji sinček ali hčerkica. Jaz nisem imel te sreče. Vzgajali so me, naj razmišljam s svojo glavo, in ko sem končno res začel, sem hitro ugotovil, da je vsa intelektualnost in naprednost brez veze, in zdaj sem prazen, prazen s svojo razmišljujočo glavo. Kaj mi koristi razmišljanje, Bog, ko pa nimam vere!

Bog, bil sem mali intelektualnež, bil sem brihten otrok, da malo takih. Saj ti to itak veš, veš, da se ne hvalisam. Le pravim, kako je bilo. Bil sem pravi mali znanstvenik, vase zaprt in občutljiv, šibkega zdravja, skrivnosten, lepih, globokih oči. Bog, se spominjaš, kako sem lovil hrošče in jih moril (lepo humano, z etrom) in jih napikoval na bucike? To je bilo za znanost. Imel sem tudi lep herbarij slovenskih rožic. Pravi mali znanstvenik. Kot sin pionirja jugoslovanskega potapljaštva sem se potapljal že s sedmimi leti. Vse za znanost. Ampak sem pa tudi padel iz čolna v Rakovniški ribnik, da so me kot žabo za noge potegnili ven. A si se me tedaj že

malo zaželel, Bog? Ampak sem pa tudi natikal velikim muham, ki so videti kot čebele, a sem jih kot mali znanstvenik pravilno ločil, natikal sem jim zanke iz sukanca okoli vratu in jih spuščal kot modelčke živih letal. Šle so do deset metrov visoko. Niso dolgo zdržale. Le nekaj krogov. Potem se je tanki vrat pretrgal in moral sem ujeti novo muho. To ni bilo za znanost, Bog, To mi je bilo strogo prepovedano, čeprav stari sploh niso vedeli, kaj počnem. A je bilo to za vero, Bog? A si ti vedel za ta moja stranska udejstvovanja? Gotovo da. Preskušal sem tudi, kako dolgo zdržijo muhe pod vodo. Precej dolgo.

Potem sem bil in počel še marsikaj. Bil sem priden, nežen in zadržan otrok. S sestričnami smo si raziskovali svoja mala spolovila in si jih dražili s kosmatimi listki malih grmičastih rastlin. Te rastline smo, to dobro vem, imeli za nekako svete. Samo mi smo vedeli za njihovo skrivnost, le one za našo. Ali je bila to vera, Bog? S fantom, ki je stanoval nekaj hiš dalje, smo si raziskovali ritne luknje. Ta fant je zdaj vodja ene glavnih punk skupin. Saj ga poznaš, Bog? Pri našem odkrivanju nas je zasačil moj intelektualni foter in ni čisto dobro vedel, kako naj reagira. Bil je bolj zmeden kot mi. Nekako strogo je rekel, naj se oblečem. Vodja punk skupine si je v naglici hlače nataknil narobe.

Bog, kaj je to vera?

Sosedovemu fantku, malo mlajšemu in precej manj intelektualnemu, smo v piksni dali piti svojo scalnico, rekoč, da je vino. Popolnoma nam je verjel. Bog, ali je tudi to vera?

Kaditi smo začeli tam nekje na začetku šole. Po eno in eno sem svojim starim zmikal uvožene cigarete, včasih smo kupovali domače. Kadili smo eni na podstrešjih, eni v kletih, eni skupaj pa zunaj na prostem. Seveda so nas odkrili in nas zašpecali starim. Intelektualni napredni starši so mi dali lekcijo iz osnov zdravja in me spreobrnili v strastnega nekadilca. Šele pri sedemnajstih sem spet začel. Od takrat pa sem kadil vse, kar sem dobil, od sto vrst cigaret in tobaka prek opija do posušenih rdečih mušnic (*Amanita muscaria*). Čeprav nisem strasten kadilec, sem pa resen. Če mi ne paše, ne kadim po več mesecev ali let. Če mi zapaše, kadim. V kajenju iščem opoj in šele nato mi je tudi držalo, za katero se lahko držim v družbeni vihri, da me ne odplakne.

Bog, izpoved: Velikokrat se delam frajerja pred prijatelji ali znanci ali pa tudi kar tako. Sumim se, da včasih tudi pred sabo – ti povej! Vem, da to vsi počno in da je to eno od osnovnih načel družbe. Ampak vseeno mi gre težko na kurac. Včasih me mika, da bi se prijateljem, ki me že dobro (?) poznajo in pričakujejo od mene določeno vedenje, pokazal v čisto drugi luči. Mučno je biti vedno isti, mučno je izpolnjevati pričakovanja ljudi okoli sebe. Ampak tudi to ne gre. Neresnice ne zbrišeš s še večjo neresnico. Ali pač? Mene ta dvovrednostna logika še vedno ne pusti videti več resnic ali resnice in neresnice hkrati. Kako pa tebe prizadene dvovalentna logika, Bog? Recimo: Bog je ali pa ga ni, druge možnosti ni. To je res ali pa ni res. Tudi to je res ali pa ni res. Vse skupaj je res ali pa ni. Vse skupaj je brez veze ali pa ni. Dvovalentna logika je pravilna ali pa ni. Bog, meni se bo zmešalo ali pa ne!

Sicer pa, oja, še kar, hvala, še kar gre. Kako pa kaj ti? Kaj neki počneš? To, da skrbiš za ljudi in sploh vse, to pripoveduj komu drugemu. Bližja mi je Vonnegutova razlaga, da si popolnoma brezbrizen, skratka: ne jebeš pet posto. Jasno, da ne verjamem, da si neko vsemogočno bitje v nebesih, še manj da si starec z dolgo sivo

brado. A tudi če si neka kozmična energija ali vesoljski um, kaj neki počneš? Ali lahko pri tebi sploh govorimo o kakšnem počenjanju? Ali pa je počenjanje, skupaj z mislimi in vsem tem duhovnim balastom, le majhna pomota, bolezen, eksces ali ekcem, pljunek, prdec v neskončnosti?

Kaj pa počneš, Bog, če te sploh ni?

Zakompleksan sem tudi bil, in to kar precej. Mogoče sem še zdaj, ampak se ne ukvarjam več s tem. Fukal sem prvič, ko sem bil star skoraj dvajset let. In še to s kurbo, s plačano žensko, ki se ji je seks upiral. Jaz pa sem bil od doživetja kar pre-maknjen, tako da mi je prijatelj, s katerim sem šel skupaj v kupleraj, potem rekel, da zgledam čisto zmeden. Pa se mu nisem upal priznati, da je bilo zame prvič, tisti slavni prvi poseg v uradni eros. Priložnosti sem imel že prej, a sem bil prevelik pezde, da bi jih izpeljal. Ko sem se enkrat kasneje kraljevsko napil in sem začel poljubljati in objemati žensko, s katero sva se že več let poznala, mi je strastno vrnila in mi rekla, da je na to čakala že ves čas, odkar se poznavata. Jaz pa sem bil prepričan, da me ne šljivi. Pa reci, če ženske niso tudi malo čudne! Pa reci, če ni svet malo prifuknjen!

Nekaj časa sem bil hiپی, čisto ta pravi z dolgimi lasmi, brado, pisanimi oblačili, okraski. Hodil sem v diskote, na koncerte, na privatne žure, ki se jim je reklo tudi kažini, v gostilne, na stalna zbirališča pred NUK, na Rimca. Zapijali smo se, zakajali, tripali, igrali, peli. Policaji so nas preganjali, kot zdaj preganjajo punkovce. Verjeli smo v ljubezen, v mir in sožitje, v cvetje in sonce. Ali smo res verjeli, Bog? Zdaj sploh ne vem več, kaj je sploh ljubezen.

Hodili smo tudi na izlete po svetu – v Indijo, v Afganistan, ki še ni bil ruski, v Maroko, v Pakistan. Nekoč sem štopal v Pakistan in sem se prek cele Turčije peljal z Irancem, ki je iz Nemčije vozil nov peugeot 504. Takrat je bil ajatola Homeini še v Parizu in nihče ni vedel zanj. Moj Iranec je peljal v skupini štirih avtov, v katerih je bilo skupno nekako deset, dvanajst ljudi. Bili so starejši in mlajši, moški in ženske. Zelo prijazni ljudje. Vse so mi dajali, hrano, pijačo, spal sem z njimi. Pravi muslimani. Saj veš, Bog, to so tisti, ki te kličejo Alah. Kje so zdaj ti ljudje? Ali ti mogoče veš?

Nekje v sredi Turčije je ta moj Iranec privlekel ven nekaj heroína in sva ga zašnofala skoz zrolan dolarski bankovec. (Res! Ne zabavam te. Pa saj veš.) Bil sem zadet ko mamba. Malo naprej smo se vsi ustavili, vsi štirje avtomobili z vsemi Iranci in mano. Bilo je enkratno. Morda si bil zraven? Moral si biti, tako je bilo lepo, tako, pizda!, ne vem kako naj ti povem, še zdaj se mi rola. Pokrajina je bila odprta na vse strani. Pusta turška pokrajina, saj jo poznaš. Sama rumena trava in suho, bodičasto grmičje po ravninah in malih kuceljčkih. Cesta je šla iz neskončnosti v neskončnost, čisto ravna, na njej smo bili sami, nobenega prometa ni bilo, ne vem kako to, saj to je glavna cesta v Iran in naprej, a si imel ti prste vmes? Ustavili smo se ob robu, pa vendar kar na cestišču. Delal se je večer. Razkropili so se in zbrali suhljad, ki so jo našli, v štiri kupčke ob rob ceste malo naprej od avtov. Potem so vse kupčke zažgali. Dračje se je takoj vnelo in zagoreli so visoki plameni. Drug za drugim smo skakali prek njih. Pa spet nazaj in še enkrat čez vse ognje, dokler so še goreli. Bilo je enkratno, ti povem. Menda so nekaj praznovali, ne vem kaj, ne znam farsi, gotovo kaj verskega, ti boš že vedel. Imel sem toliko energije kot še nikoli in sem skakal visoko in lepo, da so bili še Iranci navdušeni. Najlepše je bilo,

da stvari sploh niso jemali smrtno resno ali spoštljivo, ampak so se zabavali kot otroci. to je redko, to je tako prekleto redko!

Ko so plameni ugasnili, smo žerjavico razbrcali in se odpeljali naprej. V toplem, zaprtem avtomobilu mi je evforija naenkrat popustila in postalo mi je grozotno slabo. Nekoliko kasneje smo se ustavili v obcestni restavraciji, da bi jedli. Vsi smo že sedeli za veliko mizo, Bog, bilo je tako lepo, kot velika familija smo bili, imeli so me za svojega, jedi in pijače so že stale na mizi, ko me je zvil. Moral sem ven. Brez besed sem vstal in s presenečenimi pogledi na hrbtu odšel na svež zrak. Trikrat sem kozlal. Še vedno mi je bilo slabo, ampak vedel sem, da kozlal ne bom več – nisem imel kaj. Šel sem nazaj v jedilnico in spet sedel na svoje mesto za mizo. Moj Iranec, ki je sedel poleg mene, me je vprašal, kaj mi je bilo, da sem kar šel. Povedal sem mu. Meni se je zdelo vse samo po sebi razumljivo in cool. Njemu pa niti najmanj. Kar sem naredil, je bila po njegovem (in njihovem) groba kršitev moralnih načel. Moral bi bil povedati, kam in zakaj grem, potem bi bilo v redu. Tako pa so lahko imeli občutek, da mi nekaj na njih ni všeč in jih zato zapuščam. (Ali so res imeli ta občutek? Mogoče niti ni pomembno). Soočal sem se s tujo kulturo, s tujimi navadami in se tega nisem niti najmanj zavedal. Šele tedaj mi je prišlo, da so mi ti ljudje tuji, čeprav so oblečeni po evropsko in se vozijo v francoskih avtih.

Dobro, ampak največji štos je, da se tujost tu ne konča. Tuji so mi tudi ljudje, ki govorijo isti jezik, celo ljudje, ki stanujejo v isti hiši. tuji so mi prijatelji in znanci, tuji so mi starši in žena, tuj mi je lastni sin. Ali lahko v tebi vidim nekoga, ki mi ni tuj? Ali lahko, Bog?

Vzemi, recimo, tisto žensko, ki sem ti prej o njej pravil: A veš, da je zaradi mene hotela narediti samomor? Verjetno v resnici sploh ni hotela umreti, ampak žile si pa je prerezala, čeprav ne prav korajžno. Poklicala me je po telefonu in rekla: »Že teče.« Ko sem pridrvel k njej, je čepela ob banji v kopalnici in kapljico po kapljici spuščala svojo kri na beli emajl. Še nekaj ur kasneje se kri ni hotela čisto ustaviti. Takrat sem mogoče prvič zaslutil, da je neka velika povezava med ljubeznijo/seksom in smrtjo. Ampak štekam pa še zdaj ne. A ti štekaš? Jebenti je to komplicirano.

Ali pa vzemi moje starše. Saj so čisto v redu tipi, ampak razumejo me pa čisto nič. Jaz pa njih tudi ne. Še zdaj, ko sem pravzaprav že star in se mi na glavi že dela pleša, se vedejo, kot da sem njihov fantek, ki ga je treba vzgajati in paziti, da ne dela neumnosti, mu pomagati na pravo pot in sploh skrbeti zanj, materialno in duhovno. Obenem pa si želijo, kot vsi starši, da bi bili dobri prijatelji. ampak poslušaj, to vendar ne gre skupaj!

Pa recimo moja žena. Ta je tudi tujka svoje vrste. Rada bi mi bila sužnja, mi lizala podplate in me v vsem ubogala, obenem pa hoče, da se ravnam po njenih konfuznih idejah. Meni se zdi to samonasprotujoče, njej niti najmanj. Ne, žensk ne bom nikoli razumel. Imela je frajerja, zaradi katerega sem ji zmetal vse njene stvari skoz okno, zdaj pa jo hoče ta tip ubiti. Spet ljubezen/seks in smrt! Žena pravi, da ji je tip zopr in da je bila z njim le zaradi mene, ker sem ga takrat lomil z neko mladoletnico. Ampak vseeno je z njim preživela celo poletje. Too much, man, too much.

Moj sin mi je morda še najmanj tuj, ker mi je v svoji otroškosti tako tuj, da mi niti ni več tuj. Ampak zdaj že postaja vedno bolj človeški in njegova tujost mi postaja iz dneva v dan bolj domača.

Najbolj tuj sem si prej ko ne jaz sam. Kaj ali kdo sem sploh? In ali jaz lahko vpraša po jazu? Zadnjič sem bral od nekega filozofa, da se tako vprašujejo tisti, ki se začnejo malo resneje poglobljati v filozofska vprašanja, potem, ko vedo nekoliko več, pa spoznajo, da taka vprašanja v tem primeru ne pridejo v poštev. Ampak boli za to mene patka. Jaz se to vprašujem že petsto let. In ti povem, da nisem edini. Občutek imam, da se tisti bolj izobraženi filozofi slepijo, ker drugače ne bi mogli nikamor naprej in bi ti vsi pisarili pisma. Bog, povej, ali ti veš, kdo si?

Veš, kako sem si tuj? Še zdaj, recimo, ne vem, zakaj sem sploh študiral in zakaj sem potem, ko sem že vedel, da nočem študirati, študiral naprej in dobil pildek, na katerem piše, da sem inženir. Bravo! Jaz inženir.

Kaj je to ljubezen, sem ti že rekel, da ne vem, Vem, da vse sorte o tem govorijo in jo vsak pojmuje po svoje, jaz pa bi se (mogoče) upal (če dovoliš) ljubiti le tebe. Ampak kako, ko pa ne vem, ali sploh obstajaš.

Seks, vem, je ena velika pizdarija, zaradi katere se ljudje vsevprek pretvarjajo, se gnjavijo, žrejo, zgublajo živce in tudi morijo. Je pa seveda velikanski užitek.

In smo že pri smrti. O smrti se pa dandanes sploh ne govori, a veš to? V redu, saj se govori, ampak reče se, smrt je konec življenja, to je nekaj naravnega, vsak enkrat umre, tu nimaš kaj, ni kaj vpraševati. Kurac! Pa ravno tu je vse vpraševati. Prepričan sem, da se vsi po vrsti bojimo smrti in se zato delamo, da je to »pač vsi umrejo...« nekaj normalnega. Ni nekaj normalnega. To je vrhunec življenja. (Ali je res?) Spomnim se, ko sem bil star tam nekje med sedem in deset let in sem se prvič grozotno ustrašil smrti. Pa ne trenutka, dejanja umiranja, ampak tiste grozotne, obupne, neskončne neskončnosti, ko me ne bo več. Živo sem si predstavljal, kako vse, kar poznam, šiba naprej, mene pa ni več. In največja grozota se mi je zdela, veš kaj: da me nikoli več ne bo! Če bi se ponovno rodil magari čez 500 milijard let, bi to še nekako sprejel, ampak nikoli nikoli nikoli več! Videl sem, da je življenje enkratno, kot let muhe enodnevnice, kot ušiv prdec. Ali je res? Ali je res? Potem sem preskusil cel kup svojih in tujih teorij o tem, kaj je smrt, a se mi zdi, da se je še vedno grozotno bojim. Bog, ali si ti smrt?

Tako je to. Mislim, da si ti res edini, ki bi mi morda lahko ne bil tuj, in edini, ki mi morda lahko pokažeš, kaj je res smrt.

Bog, bódi, da te bom ljubi!

S spoštovanjem,
Maks Kubo

Andrej Blatnik Plamenice in solze

(odlomek) iz gradiva za zgodovino

1.

UVOD – POVZEMANJE NEOPOREČNIH DEJSTEV

Zapisniki so neodločni ob omembah njegovega imena; zdi se, da bi bilo marsikomu ljubše, če bi **Konstantin Woynovski** povsem izginil iz spomina svoje in vseh prihodnjih dob. Seveda so tvegane napovedi, komu bi tak izbris pravzaprav najbolj ustrezal – ni namreč mogoče z gotovostjo trditi, kakšno stališče je Woynovski ob nastanku **Nove inkvizicije** (najbrž ni potrebno pojasnjevati, da so se vsa druga vprašanja v hipu njene oznanitve izkazala za nepomembna) v resnici sprejel. Na voljo so nam sicer nekatera ugibanja, ki jih najdemo v nezanesljivih letopisih, a ta so seveda le povzetek bulvarskega natolcevanja, ki si ga zgodovinopisje kajpak ne more jemati kakor vir svojega sklepanja. Nobenih dokazov ni, da ne bi Woynovski vsaj na tihem simpatiziral z **Idejo** Nove inkvizicije, ali je morda celo podpiral – vsaj nobenih **odkritih** dokazov. To je pravzaprav docela razumljivo: v dneh, ko je Evropa gorela s krvavo rdečim trepetajočim plamenom, je bilo precej težko zasledovati tega drobnega, bledečnega moškega, ki je z oguljenim kovčkom v roki izstopal zdaj na tej zdaj na oni železniški postaji. Kolikor je znano, se v nobenem mestu ni zadrževal dolgo, vsekakor pa ne dovolj dolgo, da bi valpti Nove inkvizicije utegnili namestiti v njegovo najeto sobo zalezovalne naprave. Kaže, da ga je njegova ahasverska narava neusmiljeno preganjala iz mesta v mesto, iz skromno opremljene sobe v drugo in – ne slepimo se z lažno zadržanostjo, kajti to osebno potezo je iz Konstantinove skromne dokumentacije vendarle mogoče razbrati z gotovostjo – od ene ženske k drugi.

Res, Woynovski očitno ni premogel premočrtnega asketizma, ki je tako značilen za revolucionarje.¹ Seznan njegovih domnevnih (!) ljubic se razteza od žensk z ulice, ki se nudijo za kovanec, pa do spremljevalk najvišjih voditeljev. Ena izmed hudobnih pripomb na njegov račun je ugotavljala, da je morda prav zato tako poredkoma omenjan v zapisnikih Nove inkvizicije, ki sicer slovijo po vseobsežnosti: vse ženske sveta so bile na **njegovi strani**.²

¹ op. pisca: Tako poimenovanje z zanesljivostjo pripada Konstantinu le po definiciji **Deklaracije nove ureditve**, v kateri je zapisano: »Kdor ni z nami, je proti nam, je revolucionar, rušitelj, ki ne more pričakovati drugačne milosti kakor kar najhitrejšo eliminacijo.« ne pa tudi po staroveškem razumevanju tega pojma.

² op. pisca: Tu gre vendarle za pretiravanje, ki pa je razumljivo – v očeh povprečnega opazovalca, kakršen je najverjetneje izrekel te besede, lezbijke in feministke, ki niso zastopale te unitaristične tendence (glej Lillian Shower: »Hunting a Cat«), ne veljajo za polnopravne Ženske.

Najbrž nam bo skrivnost njegove nerazumljive privlačnosti ostala prikrita za zmeraj: Woynovski ni bil ravno vzorčni zgled idealnega ljubimca, njegov bledikavi obraz je bil potresen z mozolji, kar prav gotovo lahko pripisujemo neredni prehrani. Življenjski način večnega popotnika mu pač ni dovoljeval kaj več od sendvičev z gorčico, na hitro použitih ob pocestnih stojnicah. In če bi bralčeva prenačljiva domišljija domnevala, da je tovrstne telesne pomanjkljivosti nadomeščal na kakšen drug, odločilnejši način, ga moramo razočarati: v pogovoru z Annie L., strežajko v mlečni restavraciji na evropskem Severu, je bilo zabeleženo tudi njeno iskreno priznanje, da je Konstantin ni znal ustrezno zadovoljiti, ali če navedemo besede te nesramežljive ženske, »bilo je, kot da bi k sebi vzela desetletnega dečka«. Nič bolj nas z upanjem, da bo »misterij Woynovski«, kot se je nekoč ironično, a ne brez grenkobe nemoči izrazil eden prvih mož Nove inkvizicije, ne navdajajo skopi in pogosto protislovni podatki o njegovem življenju. Nekateri strokovnjaki se celo nagibajo k mnenju, da razprava, s katero je diplomiral na **Akademiji množičnih psihoz**, ni nič drugega kot spreten ponaredek, apokrifno besedilo. Če se taka sklepanja izkažejo kot utemeljena, izgubi sodba o »arogantnosti brez primere«, ki jo o Woynovskem prvi izreka zagreti preučevalec njegovega življenja in dela **dr. Klopkin**, svoje poglavitno oprijemališče, podpremo jo lahko le z izjavami in pričevanji posameznikov, ki so s Konstantinom stopili v stik, teh pa vsem prizadevanjem navkljub v njegovem »predekspedicijskem« obdobju ni mogoče izslediti veliko. Tedaj moramo seveda vsa razpravljanja o znamenitem stavku ». . . kot je znano že iz klasične filozofije, družbena zavest določa družbeno bit, ergo: dobra produkcija 'umetniškega' pomeni tudi materialno blagostanje . . .« imeti za brezpredmetna, saj gre v tem primeru najverjetneje za preizkušanje budnosti **Čuvarjev mišljenj**, za provokacijo in ne za izjemno jasnovidnost, ki bi pravzaprav neposredno napovedovala nujnost Nove inkvizicije, kakor ta za tisti čas blasfermični stavek imenujejo Konstantinovi apologeti.

Najprimernejši izraz za skupno značitev dokumentacije in pričevanj o življenju in delu v tim. »predekspedicijskem« obdobju (obdržali bomo ta zaenkrat še sporni terminološki izraz zaradi njegove splošne uveljavljenosti v že obstoječi strokovni literaturi) je nedvomno **nezanestljivost**. O Woynovskem praviloma poročajo le osebe dvomljivega moralnega profila, posamezniki, ki predstavljajo sam rob socialne strpnosti; pragmatične razlage, da so ti ljudje pač tipični predstavniki krogov, v katerih se je Woynovski gibal po akademski diplomii, vestnega raziskovalca žal ne morejo zadovoljiti. Pomanjkljivost teh poročil je med drugim tudi v tem, da njihovi izrekovalci pogosto uporabljajo besede, kot so »pravzaprav«, »recimo, da«, »morda«, različne pogojniške in druge modalno obarvane stavčne vzorce. Ta jezik, če navedemo izjavo lingvистa, ki je zbir izjav strokovno pregledal, »nakazuje elemente distance, poljubnosti oziroma hipotetičnosti ter rahle ironične skepse«. Naslednja, še odločilnejša pomanjkljivost pa je, da so bili stiki teh ljudi z Woynovskim tako mimobežni, da izrekajo o njem le atomarna opažanja, oziroma pravzaprav **ne povedo ničesar**, vsaj ne česa uporabnega. Izjave, kot so npr., »bil je zanimiv človek«, ali pa, »veljal je za nezanimivega dolgočasneža«, seveda lahko govorijo o komerkoli, in le redkokatera izjava se je pomaknila s tega nivoja, ki ga dr. Klopkin cinično imenuje »izrekanje splošne resnice o človeku nasploh«.

Pri enakem izražanju splošnega ostajajo tudi redki obstoječi dokumenti, ki o Kon-

stantinu ne povedo veliko: da je bil eden izmed **Otrok vojne**, eden izmed številnih zapuščenecv, ki jim je bilo mati, oče, dom in šola hkrati zdaj to zdaj drugo Vzgajališče. Suhoparne ocene iz let šolanja kajpada ne morejo sporočiti drugega kot to, da je bil Konstatin prizadeven in bister ter prilagodljiv učenec – kar je navsezadnje tudi olajšalo njegov sprejem na Akademijo. Enak vtis se ohranja tudi ob pregledovanju njegove študijske dokumentacije – v vseh nalogah in preizkusih je Konstantin zapisal natančno tisto, kar so profesorji želeli, pa naj je šlo za splošno meditacijo na temo škodljivosti in koristnosti nepismenosti v razmerju Ljudstva do Družbe ali pa za ozko specializirano raziskavo o stopnjevani ekstatičnosti v nekaterih azerbajdžanskih plesih. Prelomna je bila šele njegova diplomatska naloga, iz katere smo malo prej navedli značilen citat; tu je bilo izrečeno tisto, kar so si celo profesorji na Akademiji upali samo **slutiti**, Konstantin je hkrati povzel namembnost svojega študija in nakazal smernice, po katerih naj bi se uporabnost množičnih psihoz razvijala v prihodnje. To je zadostovalo: takoj po sprejeti diplomi je Konstantin dobil prvo zaposlitev; določeno je bilo, naj v **Mestu rdeče hiše** usmerja delovanje pouličnih godcev, ki so zbirali na Karljohanovi ulici. Vendar ni minila niti ura od potrditve prejema vpoklica, ko je Urad za razporedbe prejel Konstantinovo lakonično opozorilo: »Prejel razporeditev. Obveščam vas, da me naloga ne zanima. Odpovedujem sodelovanje. Woynovski.« Ko so valpti Nove inkvizicije dobesedno le trenutek zatem potrkali na vrata Konstantinove študijske sobe, so jih pričakale gole stene; skrivnost nagle izselitve se je pridružila vrsti drugih. Iz beležke iztrgani in z razosebljenimi tiskanimi črkami popisani papirček je ostal zadnje dokazilo, ki je potrjevalo, da je kak Woynovski na Akademiji res obstajal; in še pri tem ni bilo jasno, ali ga je napisal Konstantin res sam ali pa ga je na njegovo (ali morda celo lastno) pobudo oddal **kdo drug**.

Morda ni pristnejša niti edina ohranjena fotografija, ki prikazuje Woynovskega v skorajda grotesknem položaju: v enem izmed zabavišč na Montmartru, ki se jih plamenica vojne tedaj še ni dotaknila, ga je paparazzo zalotil s soplesalko, konteso F., v eni izmed figur tedaj priljubljenega plesa, šarmantnega **tanga réactionnaire**. Kljub rahli zamegljenosti posnetka nam poteze obraza razkrivajo, da je Woynovski tisti večer nedvomno popil več, kot bi mu dovoljeval od čira načeti želodec; v ozko črto stisnjene ustnice izdajajo stežka prikrivano bolečino. Nasprotno je po vznesenem in zamaknjenem obrazu kontese mogoče sklepati, da v plesu uživa, po nepravilnem položaju rok pa je mogoče soditi, da par še ni bil vaju vseh fines tega plesa – ali pa sta ga izkoriščala za izmenjavo drobnih, komajda opaznih dotikov, kar se zdi bolj verjetno; mimo upoštevanja Konstantinovega slovesa pri teh rečeh je treba omeniti, da kontesa v dobro obveščanih krogih ni veljala za zdržno damo. To je vse, kar je mogoče o Woynovskem izreči brez dvoma; ne prav veliko za vedo, katere bistvo je prenikavo izrazil radoživi dramatik Zelenega otoka z repliko: »Zgodovina? Povedala bo resnico, kakor vedno!« V skladu z njegovim napotilom bomo tudi nadalje poizkušali prikazati to tragično življenjsko skušnjo kolikor le mogoče objektivno in podprto z oprijemljivostmi; kadar to zaradi pomanjkanje gradiva ne bo mogoče, se bomo seveda morali zateči k negotovemu podoživljanju. Upati je, da si na ta način ne bomo zapravili zaupanja; končno hoče to besedilo rabiti le kot gradivo kakemu poznejšemu, vsevednejšemu zapisovalcu, ki bo lepega (morda poslednjega) dne poznal vso resnico in jo predstavil v pravični podobi.

kratek povzetek:

O Konstantinu Woynovskem je mogoče izreči le malokaj zanesljivega. Znano je, da je Otrok vojne, ki je po uspešno opravljenem predhodnem šolanju diplomiral na Akademiji množičnih psihoz. Službeno dolžnost, ki ga je čakala po diplomi, je zavrnil in pobegnil neznano kam. Pričevanja njegovih znancev so nepomembna, prav tako tudi ohranjeni dokumenti. O njegovem kasnejšem življenju je znano le, da je veliko potoval in se družil z najrazličnejšimi ženskami, vendar le za kratek čas. Njegovo stališče do Nove inkvizicije ni znano.

vprišanja za utrjevanje snovi:

1. Naštej znana dejstva o Konstantinu Woynovskem!
2. Opiši glavne značilnosti njegovega časa, ki jih lahko razbereš iz besedila!
3. Zakaj lahko citirani Konstantinov stavek iz diplomske naloge imenujemo 'blasfemičen'?
4. Kaj veš (iz drugih virov) o Otrocih vojne?
5. Kakšen se ti zdi Konstantinov etični profil?

2.

TELEFONSKI KLIC – POZVEDOVANJA, UGIBANJA

Kakorkoli že, zanesljivo je, da je v pokrajinskem uradu Nove inkvizicije v **Večnem mestu** nekega zgodnjega jutra zazvonel telefon. Od nočnega dežurstva utrjuje uradnik še ni utegnil zamrmrati uradne predstavitve, ko ga je prekinil pridušen, rahlo hropeč glas: »Tukaj Woynovski,« se je slišalo iz slušalke med prasketanjem dolgocelinske zveze. »Predlagam vam . . .« Nato se je slišalo samo še prasketanje in nato sploh nič več. Uradnik je seveda dobro vedel, kaj pomeni ime Woynovski. Nemudoma je sprožil prvostopenjski alarm.

Strokovnjaki so stokrat in tisočkrat poslušali te štiri besede, avtomatično zabeležene na magnetofonski trak, kot se je rutinsko zgodilo z vsakim telefonskim klicem v urad Nove inkvizicije. »Tukaj Woynovski . . . Predlagam vam . . .« in nič več. S preiskavami, izvršenimi v največji tajnosti, so dognali, da je ta **enfant terrible** klical iz telefonske govorilnice, postavljene med stanovanjske bloke v predmestju tisoče in tisoče kilometrov oddaljenega Mašineturbinska. Diskretno pozvedovanje po tem azijskem mestu seveda ni obrodilo prav nobenega sadu – Woynovskega ni poznal nihče ne pod tem ne pod katerim drugim imenom.

Nova inkvizicija je vedela, da ne bi nihče, najmanj pa Woynovski, klical pokrajinskega urada, če ne bi imel česa povedati. Bilo je potrebno pričeti preiskavo; na sprehodu po enem izmed številnih drevoredov v Večnem mestu sta si dva mimoidoča komaj opazno pokimala. To je zadostovalo: Woynovskega je treba najti za vsako ceno.

Vendar ironija doseže zadoščenje šele, ko dokaže nemoč najmočnejšemu: noč in dan so v uradih Nove inkvizicije po vsem svetu ropotali obveščevalni teleprinterji, a odtiskovale so se samo nezanimive vesti o položaju na bojiščih, samo neskončni stolpci števil, ki so beležili dobičke in izgube. O Woynovskem niti besede. O njem se je spregovarjalo samo v nezanesljivih ugibanjih, ki so se natihoma selila iz ust v usta: da je bil on tisti, ki je na skrbno zastražene zidove Alhambre napisal od-

ločne besede **yo soy yo**, tisti »jaz sem jaz«, ki je spravljal nameščence Nove inkvizicije v grozo in obup; napisal in izginil brez sledu. Da si je v najstrožji tajnosti dal zamenjati obraz in telo in se sedaj v svoji novi podobi pojavlja kot eden najvišjih nameščencev Nove inkvizicije, pri čemer se je ime moža, ki naj bi ga Woynovski zamenjal, od ust do ust spreminjalo. Da je Woynovski mrtev, vendar tega Nova inkvizicija noče priznati, ker čaka na primeren trenutek, ko bo njeno zmagoslavje lahko doseglo popolnost; kaj ne dokazuje tega, so namigovale zlobne pripombe, tudi nenačrtovani samomor voditeljice enega izmed Oddelkov, ki se je za njegov primer že vseskozi zanimala z nenavadno, skoraj poželjivo slo? Z Woynovskim je izginil tudi smisel njenega početja; prepozno je ugotavljati, ali jo je nanj navezala velika predanost službenim dolžnostim ali pa je šlo, kako banalno, zgolj za neuresničeno ljubezen.

Nekateri pa so pomišljali, da Woynovskega sploh **nikoli ni bilo**, da se je Nova inkvizicija dala splašiti nizu naključnih ali skrbno insceniranih spleljivih dokazil o njegovem življenju. Skozi drobne, prej nezaznavne razpoke Sistema je pričela meteti njegova najnevarnejša nasprotnica: **metafizika**. Ko je eden izmed preiskovalcev tega skrivnostnega primera oddal svoje poročilo, v katerem je trdil, da si je podoba Woynovskega v resnici privzel božji odposlanec na Zemljo arhangel Gabrijel, in se pri tem skliceval na neobstoječo pričo po imenu **Woland**, za katero je bilo iz poročila razvidno edinole, da se druži z nekakšnim črnim mačkom, so ga seveda nemudoma poslali v skrbno nadzorovano Uravnalnico razuma in se prenarejali, da njegovih trditev ni mogoče jemati resno. Pa vendar so skrbno pregledali vse zapisnike in kartoteke, tako rekoč vsa imena prebivalcev Zemlje, ali se morda kje le ne skriva ustrezno, se pravi, Wolandovo ime; brez uspeha. Če je bilo na voljo vsaj nekaj dokazov, da je Woynovski res živel, pri Wolandu ni bilo mogoče odkriti ničesar podobnega. Pristojni so si prizadevali, da bi na to poročilo mislili kot na ne-ljub spodrseljaj in da bi ga čimprej pozabili, kar jim je tudi zlahka uspelo.

Niso pa pozabili Zapisniki. Ko je zasledovanje po več zaporednih neuspehih prevzel zadnji up Nove inkvizicije, ambiciozni in za svoje delovno mesto še zelo mladi višji izslednik Hunter, je v kopici zbranega in kar zapovrstjo kot »negotovega« označevanega materiala odkril tudi to drzno hipotezo. Hunter ni mogel izpustiti nobene priložnosti, pa naj bi se zdela na prvi pogled še tako varljiva – dobro se je zavedal, da cilj opravičuje sredstva. Metafizika ali ne, zanj tu ni bilo zdržkov, svojo nalogo je sklenil opraviti. Po svojih možeh je dal pozvedeti, kdo v teh, v vseh pogledih materiji podrejenih časih sploh še navezuje stike z onim svetom, ki po vseh dosedanjih izsledkih povrh **sploh ne obstaja**. Razumljivo je, da so sodelavci, zbegani ob nerazumni nalogi, ki so si jo najlaže razložili z domnevo, da jih nadrejeni želi kratko malo preizkusiti, dokaj oteževali potek raziskave. Končno je, po dolgotrajnem zagotavljanju, da ne gre za šalo ali preizkušanje svetovnonazorske opredelitve, Hunter držal v rokah droben listič papirja, na katerem je bilo z neprepoznano pisavo (kar gre seveda pripisati le njegovi uvidevnosti) zapisano neko žensko ime in naslov iz **Mesta ob Bosporju**.

kratek povzetek:

Woynovski se je Novi inkviziciji telefonično oglasil, domnevno iz Mašinatorbinska, vendar ga pozvedbe niso odkrile ne tam ne kje drugje. Svojege sporočila ni

dokončal. Po več neuspešnih poskusih je raziskavo prevzel višji izslednik Hunter, ki si je sklenil pomagati tudi z metafizičnimi fenomeni.

vprašanja za utrjevanje snovi:

1. Kakšne hipoteze so se pojavljale ob Konstantinovem izginu?
2. Kakšno težo lahko pripisujemo posameznim hipotezam?
3. Kakšen se ti zdi etični profil višjega izslednika Hunterja?

3.

ŪSKŪDAR – WOYNOVSKI NAJDEN!

Hunter je v Uskūdar prispel sam, z vlakom, v upanju, da ga na tem koncu sveta kot nameščenca Nove inkvizicije ne pozna nihče in bo tako ostal neopažen. Ni mogoče razsoditi, ali ga je k taki odločitvi napeljevala častihlepna želja, da bi Woynovskega izsledil sam, ali pa kratko malo sram pred nemočjo, ki ga je prisilila v povezovanje z nečistimi silami. Taksist, ki ga je pripeljal na zeleni naslov, je na kasnejšem zaslišanju (kajti Hunter se je v tem maloazijskem mestu lahko utajil pred vsemi, le pred Novo inkvizicijo ne, saj so se v nekaterih krogih vse bolj krepila sumničenja, da je morda Woynovski – **prav on!**) izpovedal le to, da se je Hunter po plačilu vožnje z dodano ne preobilno napitnino izgubil v hiši, ki je bila, če povzamemo označbo iz zapisnika, »ena tistih, ki še po toliko letih branijo Uskūdarju, da bi ga Evropa brez zadržkov sprejela vase«.

Vživimo se v tiste trenutke: Hunter v borno opremljeni, iz pločevine in lepenke zbiti baraki grenko ugotavlja, kako se je pustil speljati na led neznanemu informatorju, ki mu je kot vedežnico podtaknil suhljato ženičko, na pogled starejšo od Vojne, ženičko, ki se neprenehno suka okrog steklene krogle, že načete od volje let, jo občasno podrgne po obodu z robom zamaščenega črnega pleda in skozi škrbinasto zobovje mrmra nerazločne besede, izmed katerih on razume le neprenehno ponavljajoči se »čarod«, ob njegovem omejenem poznavanju jezika pa mu ni jasno, ali ta beseda pomeni staroruskega »čorta« ali kaj drugega, nič bolj zemeljskega. Ko mu je komedije končno dovolj, se dvigne, zagodrnja nekaj nerazločnega, kar naj bi pomenilo slovo, in položi na mizo nekaj drobiža; po njegovem mnenju nikakor ne zaslužena vsota povzroči starkino ihtavo vreščanje, ki ga zmore utišati šele z velikim bankovcem. Jezen nase, na neznanega napotovalca k tej ženski, na Woynovskega in na ves svet ihtavo odsune vrata in stopi na ulico, od koder je njegov taksi kljub napitnini, ki se je Hunterju zdela nedvomno zadostna, odpeljal, ne da bi ga počakal, kakor se je v lomljivi mešanici jezikov in gibov poizkušal dogovoriti s šoferjem. Hunter pogleda po ulici v upanju, da morda kje v bližini stoji kak drug taksi, ki bi ga bil zmožen kar najhitreje odpeljati na letališče, nazaj v varstvo civilizacije, kjer bi se ta burka končala. Nikjer ni taksija, tudi kakega drugega vozila ni, iz barak prinaša veter oster vonj nacionalnih jedi iz mletega mesa in paprik, po cestišču se podijo bosonogi otroci, vreščijo v nerazumljivem jeziku, predrzno se smeji na vsa usta, noge imajo obrizgane z blatom, po katerem podijo nekakšno nevidno žogo; nekaj kaorakov dalje skupina mladih deklet posluša glasbo iz prenosnega kasetofona, boki jim utripljejo v poudrjenem ritmu, veter zanaša široka, živobarvna krila, da se opazovalcu pred očmi pobliskujejo rjavopolta pro-

žna stegna, dekleta so lepa, privlačna, Hunter je zmeden, njihov smeh ga sili v rdečico, k sreči me ne opazijo, si misli, a tudi ta tolažba mu je neprijetna, dekleta so zelo lepa, vredna poželenja, njihove malomarne drže telesa zagotavljajo sproščenost, težko je ne pogledovati znova in znova po napeti dekliški koži, veter je uslužen, težko je ne predstavljati si vonja te kože, težko se je prepričevati, da ne bi bilo zelo prijetno dotakniti se njihove mehkoobe, Hunter je zmeden . . . Kasetofon je glasen, dekleta se pomikajo v ritmu glasbe, Hunterju je lažje, ko vsaj v tej glasbi prepozna nekaj civiliziranega, nekaj zanesljivega, veliko uspešnico tega poletja, takoimenovano **Pesem o miru**:

(kot dokument o času z založnikovim dovoljenjem navajamo pesem v celoti)

Stopim iz hiše, v predmestju gori, vidi se dim,
gledam in mislim, kako sem srečen, da živim.
In si ponavljam: življenje je lepo, če ga živiš,
kot ponuja se samo, in ne da ti ga spremeniš.

Deklič, ne čakaj več, zdaj se hitro k meni stisni,
ne utajuj strasti, daj, le zastokaj in zavrisni!
Deklič, le hitro se ljubiva zdaj, ko je še mir,
kaj veš, morda že jutri tu bo pekel in hudir.

Včeraj mi na vratih je poštar pozvonil,
takoj sem vedel, poziv v vojsko sem dobil.
Ampak vem, kako to gre: nisem šel odpret,
pogasil sem vse luči in se skril v klet.

Deklič, ne čakaj več, zdaj se hitro k meni stisni,
ne utajuj strasti, daj, le zastokaj in zavrisni!
Deklič, le hitro se ljubiva zdaj, ko je še mir,
kaj veš, morda že jutri tu bo pekel in hudir.

To pa vem, enkrat bo le treba v boj,
da ubranim domovino, rešim narod svoj.
Ne bom težko šel na pot, ljuba deklica,
ker vem, da z mano gre kos tvojega srca.

Deklič, ne čakaj več, zdaj se hitro k meni stisni,
ne utajuj strasti, daj, le zastokaj in zavrisni!
Deklič, le hitro se ljubiva zdaj, ko je še mir,
kaj veš, morda že jutri tu bo pekel in hudir.

Pesmi je konec, dekleta se umirijo, Hunter se predrami iz omame, oglasi se značilna orientalska zategnjena melodija, Hunter odmahne z roko, kar naj bi pomenilo, da je naveličan eksotike Jutrovega, pripravlja se na hojo proti centru mesta – Tisti trenutek se nekdo zaleti vanj in Hunter se samogibno ozre: droban moški bledečnega in mozoljastega obraza v brezhibni evropski obleki zamrmra opraviči-

lo in v naglih korakih nadaljuje hojo. Vajenska leta njegovega poklica so Hunterja dodobra seznanila z vsemi neprijetnostmi gibanja v gneči, za dogodek se sploh ne bi bil zmenil, če ne bi bil skoraj nezavedno opazil nenavadne podrobnosti: ko moški stopa mimo skupine deklet, njihov vesel klepet zamre in prav vse pozorno, skorajda poželjivo spremljajo njegovo gibanje. Hunter se zdrzne, misel se mu zdi vse preveč nora, pa vendar si mora priznati, da moški v vseh pogledih **ustreza** zadnjemu znanemu opisu Woynovskega, ki bi ga mogli imeti za zanesljivega. Komaj se zadrži, da ne plane nadenj kar na cesti, od razburjenja celo poskoči na mestu (in na moč nenavadno je poskakovanje krepkega tridesetletnika, oblečenega v obleko iz dragocenega sivega tvida, na blatni in razriti cesti sredi barakarskega naselja, še posebno, če igra kasetofon priljubljeno plesno pesem), nato ga smeh deklet, ki so mimoidočega v svojih načrtih očitno že črtale ali nadomestile s kom dosegljivejšim, le strezni. S kolikor mogoče umirjenim korakom sledi Woynovskemu, ali točneje, človeku, za katerega misli, da bi mogel biti Woynovski, in obenem mrzlično razmišlja, kaj naj ukrene. Ve, da ga lahko zgubi izpred oči še isti trenutek, ko se bosta spustila v mestni vrvež, a zavpiti ali celo steči za njim si ne upa, saj se zaveda, da lahko Woynovski skoči med barake in se skrije kamorkoli, ali pa strelja; obe možnosti se zdita enako neugodni.

Hunter, človek z veliko izsledniškega znanja, a malo izkušnjami, preklinja svojo odločitev, da se je najboljše odpraviti v to ogabno predmestje sam, brez spremstva; in da bi bil njegov obup še večji, celo brez orožja. Vendar ob vseh teh neprimernih okoliščinah le ne pozabi na neverjetno srečo, ki je pripeljala Woynovskega predenj, ko se je že zdelo, da ga ne bo mogoče najti. Med hojo potegne iz žepa beležnico in vanjo vnese s trepetajočo roko **NAŠEL SEM WOYNOVSKEGA**, morebitno razlago, če tega iz kakršnegakoli razloga, pa čeprav najslabšega, ne bi mogel sporočiti sam. Tisti hip, ko piše zadnje črke, Woynovski ostro zavije s poti in izgine v eni izmed barak ob cesti. Hunter ve, da ne sme oklevati niti trenutek: stopi za njim, a ko pritisne na kljuko vhodnih vrat, so ta zaprta!!!

Za hip hočejo Hunterju solze v oči, a že isti trenutek reagira na najbolj logičen in najbolj nor način, kar si jih je le mogoče misliti: potrka na vrata. Trenutek, ki se mu zdi dovolj dolg za karkoli, ni slišati ničesar, nato se pripeti čudež: vrata se na stežaj odpro. Za njimi stoji mlada, pomanjkljivo oblečena in nikakor ne odbijajoča ženska: Hunterja brez posebne gostoljubnosti vpraša, kdo je in kaj tu počenja. Hunter zmedeno zabrblija nekaj o prijatelju, ki da je pravkar vstopil, in preklinja svojo neiznajdljivost. Začuda se ženska obrne in zakliče, Hunter jo sliši povsem razločno, zakliče: Konstantin! Iz stranskega prostora se prikaže moški, v roki drži britev, Hunter podzavestno pogleda po prostoru, kaj bi lahko zagrabil v obrambo, šele potem opazi milnico, nanoseno na kozavi obraz. Moški obriše milnico, malomarno jo otre v srajčni rokav, zapre britev in stopi korak bliže. Woynovski, reče v pozdrav, in beseda obleži med njima, težka in nepredirna. Hunter spozna, da Woynovski ve, čemu je prišel. Dolgo vas že iščemo, reče, ničesar drugega se ne spomni, okorno se nasmehne, otrplost položaja ga spravlja v začudenje. Woynovski brezglasno prikima.

Ženska se zazira v obraz zdaj enemu, zdaj drugemu, je ta tisti, ki si ga čakal, reče Woynovskemu, on znova prikima, nič drugače kakor poprej. Potem sva midva najbrž končala, reče ženska prazno, in on brezbarvno kot odmev ponovi: končala.

Ženska se umakne v stranski prostor, v ozadju je slišati njeno hlipanje, njen napor, da bi ga prikrla. Hunter stoji, njegova glava je prazna, ničesar se ne more spomniti. Woynovski čaka in se mu, očitno v želji, da bi ga opogumil, nasmiha, Hunter išče primerne besede, končno nemočno strese z glavo in bebavo povpraša: greste z menoj? kakor da bi Woynovski smel sam odločati o svoji usodi. Konstantin priki-ma, naroči Hunterju, naj trenutek počaka, in izgine v stranski prostor.

To je konec, spreleti Hunterja, spet bo ušel, se izgubil, oglasil se bo z drugega konca sveta, ali pa sploh ne; a ničesar ne more narediti, stoji kot otrpel, premišljuje, da si bo sedaj moral, **moral** pognati kroglo v glavo, če mu je preostala le še trohica spoštovanja do njegovega poklica. Tedaj se Woynovski vrne, v roki nosi oguljen popotni kovček, za njim stopa ženska, po obrazu se ji vijugajo sledi solz. Woynovski pokima Hunterju, kot v potrdilo, da je zdaj pripravljen, ženski za trenutek položi dlan na lice – in že sta zunaj, na cesti, zlagoma stopata navzdol, proti mestu; Woynovski je miren in resen, med hojo z levo nogo rahlo podrsava, Hunter stežka sledi dogajanju, z dlanjo krčevito oklepa beležnico v žepu, kakor da bi le ona mogla potrditi njegov uspeh. prikrito pogleduje po svojem molččem spremljevalcu in pomišljuje, kdo izmed njiju je pravzaprav lovec in kdo plen. Občasno zapelje mimo njiju kak razmajan avtomobil; Hunter ugotavlja, da prav vsak šofer jezljivo potrebi. Ne ve vzroka, cesta se mu zdi dovolj široka za vse, dozdeva se mu, da je pravzaprav on tisti, ki bi se moral jeziti: blato, ki brizga izpod koles, ga vselej znova oškropi, njegovemu izmikajočemu klovnovskemu poskakovanju navkljub, sivi tvid vse bolj očitno prekrivajo brozgaste lise. Hunter razdražen opazuje mirno Konstantinovo hojo, opazuje pljuske blata, ki so vselej za delček sekunde prézgodnji ali prepozni, kadar gre za Konstantina, in ga niti ne zmotijo v ritmu hoje. Izza vogala privrešči trop paglavcev in se zapodi naravnost vanju; Hunter ne more prikriti nelagodja, gnusa ob pogledu na zamaščene pramene las, ki migetajo krog njega; pospešuje korak in otepa z rokami v upanju, da bo odgnal otroke, ki stegu-jejo dlani. Ta gib, ki brez sramežljivosti namiguje na željo po miloščini, v Hunterju prvič omaje vero, da si je civilizacija že do zadnje meje podredila svet. Spomi-nja se vseh kovancev, ki jih je zaman pustil na mizi stare veščice, ki ga je tako pod-lo oguljufala, vse bolj živ in mučen je ta spomin, ko se umazane, krstave roke ste-gujejo predenj in vsi mrmrajo isto: **bakšiš, bakšiš** . . . Woynovskega se vse to očit-no sploh ne tiče, vzvišeno in nemoteno koraka naprej, nihče ga niti ne pogleda, in Hunter se sprašuje, ali njegova obleka in obraz res lahko zatajita Evropejca, ali pa gre pri Woynovskem le še za kaj drugega, za nekaj, česar on ni zmožen videti.

Otroci žebrajo svojo prošnjo, blato se lepi na čevlje, v daljavi prebadajo nebo zaši-ljeni vrhovi minaretov . . . Hunterju se megli pred očmi, opoteka se, nima več moči za hojo, tedaj pa ga Woynovski prime pod roko in povleče naprej; Hunter se sprašuje, ali rahlo priprti pogled izraža posmeh, ali, kar se mu zdi mnogo hušje, pomilovanje. Noge opletajo po svoje, ne obvladuje več korakov, opriema se Woynovskega kakor zdržljivejšega pivskega tovariša, obraz mu zardeva od sramu in napora, ravno hoče poprositi Konstantina, naj se ustavita in odpočijeta, ko ta odločno zamahne z roko in k njima pridrsi obtolčeni avtomobil, Woynovski jezno zagodrnja v nerazumljivem jeziku in voznik je ves uslužen, hiti odpirat vrata in Hunter se pogrezne v sedež, prekrit z ovčjimi kožami, duši ga prah, ki se vzdiguje iz sedežnega pregrinjala, Woynovski izreše neko ime, neko številko, voznik priki-

ma in prestavi, Hunter začudeno spozna, da gre za naslov Vzhodnega urada Nove inkvizicije, ne razume; vendar ne more ugibati ali celo spraševati, veke so vse težje, pritisk v glavi narašča, usta so suha, zaznave se izbrisujejo, pogled se megli, izginja v spancu, temi.

kratek povzetek:

Vedeževalka, ki jo Hunter v Ūskudarju obiše, mu ne ve povedati ničesar uporabnega. Ko pa odhaja, v moškem, s katerim se po naključju sreča na ulici, po nekaterih zgovornih znamenjih prepozna Woynovskega. Zasleduje ga do njegovega začasnega bivališča, nato se tam z njim tudi sooči. Woynovski je pripravljen oditi z njim, s taksijem se odpeljeta do Pokrajinskega urada. Hunter med vožnjo od razburjenja izgubi zavest.

vprašanja za utrjevanje snovi:

1. Na kratko povzemi dogajanje v Ūskudarju!
2. Kakšno je tvoje mnenje o izrisanih bližnjevzhodnih miljejskih specifikah?
3. Kako si razlagaš nenavadno vedenje neznane ženske, Hunterja in tudi Woynovskega?
4. Izhajajoč iz novih informacij poizkušaj primerjati etična profila Hunterja in Woynovskega!

4.

HUNTERJEV KONEC – POT V CENTRALNI URAD

Nadaljevanje zgodbe nam je mogoče znova povzemati po zanesljivejših virih: najprej nam je na voljo uradno poročilo o premestitvi višjega izslednika Hunterja na drugo delovno mesto zaradi »preutrujenosti in zdravstvenega stanja«; seveda niso potrebne nikakršne izkušnje v branju med vrsticami, da se razkrije prava podoba te premestitve: **nečastna degradacija**. Natančnost poročanja nas sili dodati še, da Hunterja kmalu po sprejetju in potrditvi te odločitve najdejo v njegovem stanovanju s službenim revolverjem v roki: perverznost naključja hoče, da je prav na tisti dan dežurni mrliški oglednik Hunterjev dobri prijatelj, doktor N. Poročilo o smrti podpiše, ne da bi trenil z očesom; listek, ki ga najdejo v Hunterjevem žepu in na katerem piše **NAŠEL SEM WOYNOVSKEGA**, listek, izpolnjen s trepetajočo pisavo človeka, ki zre svojo smrtno uro, pa si razložijo kot poslednji protest pokojnega proti premestitvi; in res, nekateri nadrejeni Hunterju na grob pošljejo cvetje, ki ga plačajo iz lastnega žepa. Njihova vest se tako pomiri, pomiri pa se tudi razpoloženje Hunterjevih sodelavcev, med katerimi je bil kljub svoji ambicioznosti nemalo priljubljen.

Pogreb, čeprav zaradi neprijetnega načina smrti in še manj častitljivega povoda opravljen v diskretnem krogu sodelavcev in prijateljev, ne pozablja na nobeno izmed dolžnih izkazovanj spoštovanja: pred Hunterjevo krsto korakajo štirje mladi izsledovalci-kadeti, trije nosijo na purpornih žametnih blazinicah njegova odlikovanja, četrti pa – in nekaterim v pogrebnem sprevedu se to zazdi vendarle nekoliko neokusno – njegov službeni revolver. V kratkem govoru ob odprtem grobu zve-

mo, da »čas zahteva žrtve«, da je »smrt neusmiljena«, in da je »naš zvesti tovariš dosegel veliko, lahko pa bi bil še več« – če bi bil utegnil, seveda, je mišljeno s to nerodno formulacijo. Prvo grudo vrže prav človek, čigar podpis lahko najdemo na Hunterjevem odloku o premostitvi. Prst na pokrovu krste votlo zabobni in se razprši. Vrsta se počasi pomika vzdolž odprtine v zemlji, pogreb je miren in tih, ženskega joka ni slišati. Končno grobarja poprimeta za lopate; tu se zgodba o Hunterju konča. (Nova inkvizicija more seveda vsakega svojega človek anadomestiti z desetimi drugimi, prav nič drugačnimi. In višji izslednik Hunter ni nikakršna izjema.)

Spet smo pri Woynovskem: po izjavah nameščencev Vzhodnega urada so ga v trenutku, ko je navajal svoje osebne podatke, obkrožali do zob oboroženi stražarji, ki so ga sprejemali s porogom in zasmehovanjem. Woynovski na izzivanje ni odgovarjal, mirno je govoril imena in datume, ki so jih kasneje v arhivih iskali **zaman** – a drugega pravzaprav ni bilo mogoče, ko pa je šlo za človeka, ki se je zdel neresničen še tedaj, ko je stal malomarno razkoračen pred mizo Glavnega zasliševalca. Le ob odhodu, dobesedno med vrati, se je obrnil, premeril vse navzoče z dolgim pogledom in rekel, lenobno in z mehko, ki so jo nekateri kasneje poimenovali za 'didaktično': **o zmagovalcih in poražencih odloča zgodovina in ne zadnja bitka**. Pragmatično razumevanje Nove inkvizicije je v formulaciji 'zadnja bitka' videlo Konstantinovo vdajo, v preostalih besedah pa prazno filozofažo človeka, ki želi prikriti svoj konec. Nikamor se jim ni mudilo, v čajnikih je vrela voda, Centralnemu uradu so sporočili, da je znameniti ubežnik ujet, pričakovali so, da jim bo Centralni urad naročil običajen postopek, ki je pomenil namestitev ujetnika v njihovih zaporih, kjer naj bi pričakal Odločbo. Presenečenje res ni bilo majhno, ko je teleprinter posredoval izjemno oster ukaz, naj Woynovskega **takoj** v spremstvu dveh najzanesljivejših mož pošljejo v Centralni urad. Že zahteva po 'dveh najzanesljivejših možeh' je izpričevala posebnost primera, saj je sicer veljalo, da so že v principu vsi možje Nove inkvizicije enako **popolnoma zanesljivi**.

Prvi avion v smeri Velikega Jabolka (mesta, o katerem je Anthony Burgess, pisec priljubljenega učbenika o družbenem življenju »A Clockwork Orange«, rekel, da mora človek dvakrat izgovoriti njegovo ime) je sprejel med ostalimi potniki tudi skrivnostno smehljajočega se, drobnega in bledečnega možkega z oguljenim popotnim kovčkom, ozaljšanim s površno prilepljeno nalepko **Orientaira**, ki sta ga spremljala dva živčna in očitno zbegana možaka v sivih dežnih plaščih s privihanima ovratnikoma, izza katerih sta dvomeče ocenjevala vsak njegov korak. Seveda je šlo za Konstantina in njegova dva 'najzanesljivejša' spremljevalca.

V letalu je Konstantinu dodeljen srednji sedež med tremi, vendar ga zapusti že nekaj minut zatem, ko stewardese delijo aperitive, z izgovorom, da mora v toaleta. Navedimo na tem mestu izjavo, ki jo je po prihodu na centralni urad z zmedenim in občasno zatikajočim se glasom v magnetofon podal eden izmed njegovih spremljevalcev:

»Seveda sva mu pustila, da gre, saj sva vedela, da nama v letalu čez okno pač ne more uiti, v pilotsko kabino pa tudi ni mogel, ne da bi šel mimo naju. Vem, da sva ravnala proti pravilom, vendar naju je prisotnost tega človeka delala nekako napeta, skoraj zmedena, potrebovala sva vsaj trenutek počitka. No, ko se je zdelo, da bi bil že čas za njegovo vrnitev, sva se do-

menila, da grem ponj. Ko sem se približal toaletnim prostorom, pravzaprav ko sem položil roko na vrata, sem zaslišal iz notranjosti ženski glas, ki je grgrajoče vzdihoval. Takoj sem pomislil na najhujše, namreč da je Woynovski na kakršenkoli način naredil samomor in da je katera izmed potnic našla njegovo truplo. Naglo sem odsunil vrata in ugotovil, da sem se zmotil. Tam sem namreč našel Woynovskega z eno izmed stewardes . . . v intimnem položaju.«

Nato je na magnetofonu zabeležen krajši molk, ki mu sledi vprašanje zasliševalca:

»Bi lahko natančneje povedali, za kakšen položaj je šlo?«

Neodločno sopihanje izdaja neprikrito zadrego agenta, ki pa se le izoblikuje in odgovori:

»Stewardesa je bila obrnjena s hrbtom proti vratom . . . sklanjala se je naprej in se z rokami naslanjala na straniščni pokrov . . . Krilo je imela pri vzdignjeno . . . Woynovski je stal na široko razkoračen med njo in mano, tako da nisem mogel videti vseh podrobnosti . . .«

Znova se po premolku oglasi zasliševalec:

»Kaj je storil Woynovski potem?«

Besede agenta so zalomljene s sramom človeka, ki se zaveda, da ni opravil svoje naloge:

»Obrnil se je proti meni in mi pomigal, naj grem ven. Res sem počakal pred vrati in kmalu je prišel za mano; zapenjal si je hlačni razporek.«

»In potem?« je slišati nepotrpežljivi zasliševalčev glas.

»Potem? Nič drugega ni . . . Ostanek poleta je mirno presedel na svojem sedežu, imel je zaprte oči, zdi se mi, da je zaspal, a nisem povsem prepričan. Videti je bil povsem zadovoljen . . .«

Magnetofonski trak je opremljen s kartotečno številko, osebnimi podatki obeh govorcev in natančnim časom in krajem snemanja. Nobenih komentarjev ni, nobenih podatkov, ki bi pričali o nadaljnji usodi posnetka; v ustno izročilo mitologije o Woynovskem se ni vključil, saj so bile na voljo druge, bolj pikantne, čeprav teže preverljive zgodbe. Domnevati pa smemo, da so ga občasno na skrivaj poslušali uslužbenci fonoteke in se naslajali, ne toliko ob pripovedovani zgodbi, ki je bila, kot že rečeno, le drobne kamenček v mozaiku Konstantinovega slovesa, kot nad pripovedovalčevo zadrego. Ta drobna kršitev pravil pa je, po Zapisnikih sodeč, ostala nekaznovana. Končno je potrebno priznati, da posnetek res ni bil uporaben v kakršenkoli resnejši namen.

kratek povzetek:

Premestitev višjega izslednika Hunterja povzroči njegov samomor. Woynovskega iz Pokrajinskega urada Nove inkvizicije po direktivi nemudoma odpremijo v Centralni urad v Velikem Jabolku. Potovanje mine brez zapletov, z eno samo, sicer presenetljivo, vendar nedolžno izjemo. Poročilo o tem dogodku je ohranjeno na magnetofonskem traku.

vprašanja za utrjevanje snovi:

1. Na kratko povzemi Hunterjevo nadaljnjo usodo!
2. Kaj se je pripetilo na avionu, s katerim je Woynovski letel v Veliko Jabolko?

3. Kakšno je tvoje mnenje o njegovem spremljevalcu?
4. Ali ti nove informacije kako dopolnjujejo Konstantinov etični profil?

5.

VELIKO JABOLKO

In spet se tihotapimo **noter**, zapuščamo zanesljivost izmerjenega in nesprejemljivega, zapuščamo varnost objektivnega poročanja, oprtega na dokumentirana dejstva ali izjave prič, odpravljamo se v negotovost: zreti želimo namreč skozi Konstantinove oči, videti hočemo, kar vidi on, od trenutka, ko se razpro vrata aviona, do tedaj, ko se za njim neslišno zapira vhod v Centralni urad. Veličastnost pogleda vednosti, ki zmore videti vse hkrati in v istem trenutku izluščiti tisto, kar je pomembno, zamenjujemo za ozko, omejeno obzorje, kakršno pač more ugledati **en sam človek**.

Torej: vrata aviona se razpro, potniki se zlagoma pomikajo proti izhodu, stevardesa pri vratih se smehlja, želi ponovno snidenje, želi vso srečo. Konstantin zre vanjo, kot da bi si ogledoval politični plakat, nobenega zanimanja ne pokaže, stevardesin smehlaj za hip otrpne, zaželi ponovno snidenje, skorajda zajeclja, kot da bi mislila zares, zaželi vso srečo in le Konstantin opazi, kako komaj zaznavno zarđi, potem pa je že mimo, je že drug potnik na vrsti za snidenje in srečo, Konstantin je med vrati, vidi, in mi z njim: letališče kot vsako, nekoliko večje, a kaj potem, svetovni popotnik je in ve – ko prihajaš, je vsako mesto enako, vse drugo so iluzije, sanjarije, pričakovanja brez vzroka. Spominja se: nešteto voženj z vlakom v nešteto mest, in vsa prihajanja enaka, proga vselej pelje med razpadajočimi stavbami, po onesnaženih predmestjih, a večina potnikov to prespi; ali pa pozabi tisti trenutek, ko izstopi . . . V daljavi se bleščijo neonske črke, potrebno je napenjati oči, da prebereš: tako je torej poimenovano letališče, po nekem politiku minulih dni ali po nekakšni uporniški skupini, Konstantin se ne spomni več natančno, pomišlja na tretjo verjetnost – kaj ne gre za skupino sociologov, ki je napisala sprva nerazumljen, nato pa vsesplošno sprejet in upoštevan prispevek o reševanju tako imenovanih 'problemov tretjega sveta': **pobijajte revne?** Ne zdi se vredno ugotavljati resnice, vseeno je, agenta pomigujeta črnemu avtomobilu, ki čaka ob pristajalni stezi, Konstantin se zazre v srebrno masko avtomobila, v angelsko figurico, ki krasi pokrov motorja, za hip se posmehljivo skremži, le za hip. In potem že – vožnja z avtomobilom, mimo zatemnjene šipe begajoči obris stavb, nihče ne spregovori, Konstantin se ozre po spremljevalcu na svoji levi strani, vidi napeti izraz njegovega obraza, vidi begajoči pogled, ki se sramežljivo ne upa umiriti na njem, vidi kapljice znoja, ki zlagoma polzijo po čelu, vidi blede ustnice, ki se nemo premikajo kakor v molitvi, ogleduje si moškega pred sabo, vidi žilo na zatilju, ki krčevito utripa, vidi roko, ki znova in znova posega v lasišče in ga popravlja, spet sta ravnala narobe, tepca, pomisli Konstantin privoščljivo, morala bi me posaditi medse, eden na levo in drugi na desno stran, potem bi ne bilo tega odvečnega oziranja in pogledovanja, ne bi bilo te nepotrebne vznemirjenosti – ne, vse to bi vendar ostalo, taka sta pač, brez tega ne bi znala živeti, naučena sta, da vsi ujetniki bežijo, to jima neprenehno dopovedujejo in zagotavljajo, povečini je tudi res tako, le za-

kaj da bi bil jaz kakorkoli drugačen? si mislita. Res nenavadno: ljudje še kar bežijo. Se res ne zavedajo, da ni kam ubežati, kadar gre zares, da je vse samo zavlačevanje, igrica, ki ničesar ne more spremeniti?

Mimo šipe bežijo zveržene silhuete poslopij, nebo je nazobčano ograjeno s sivo končnico pročelij, svetla noč je, noč polne lune, Konstantin si poizkuša zapomniti vrstni red križišč in ovinkov, a kmalu odneha, nesmiselna navada iz nekega prejšnjega življenja, si prigovarja, navada, ki jo bo najbolje čimprej pozabiti.

Plameni so s stavb zlizali strogost, počneli preostanki velikih poslovnih zgradb se dozdevajo nebolgljeni, topli, celo naklonjeni. Konstantin si ogleduje te črne zidove, ogleduje si napise, ki jih z živo rdečo barvo v zavetju noči izpisujejo nerazkrite roke, napise, zaradi katerih se Veliko Jabolko vsako noč prebudi kot drugačno mesto. Konstantin gleda, na veliko je izpisano BODIMO REALISTI, PRIČAKUJMO NAJHUJŠE! Konstantin se nasmiha, spominja se, ničesar ne misli, ni kaj misliti, minilo je, veliko je že minilo. Brez vzroka in potrebe se spominja nasmejanega ženskega obraza v veliki povečavi, tako veliki, da se jasno razločijo papirna vlakna, obraz je črno-sivo-bel, časopisen – in takoj druga podoba istega obraza, iztiskanega v krepkih plakatnih barvah, zverženega zaradi raztezajočega se lepila, lepila, ki namešča ta plakat prav povsod, kamorkoli človek pogleda, povsod se sreča z obetavno nasmejanim dekletom, in napis poleg nje prigovarja: DENAR TE NAREDI BOGATEJŠEGA¹. . . Konstantin zamiži, a ne izginejo njene opolzko našobljene karminaste ustnice, ni mogoče pozabiti, ta obraz visi nad pročelji, ustnice so vlažne in sesajo voljo iz telesa, Konstantin se spominja, kako so jim pravili na Akademiji: **nihče ni imun** . . . Konstantin se nasmiha. Ta ženska, misli, mogoče bi ta ženska pomagala pozabiti. Konstantin se nasmiha: zaljubiti se v takšno žensko, imeti jo ob sebi vse dneve in noči – bi sploh še kdaj pomislil na kakšno drugo? Konstantin se nasmiha, ve: ta obraz je zgolj izmišljotina, fotorobot, računalnik je iz vseh možnih tipologij vseh elementov ženskega obraza izbral tiste, ki bodo v skupni kombinaciji najbolj ugajali – in vendar delovali pristno, človeško . . . Dobro je opravil, ta stroj, priznava Konstantin, res, sestavil je idealen obraz, kdo bi vedel, koliko fotografij je združil v eno? In kdor bi hotel imeti to žensko, bi moral iskati pravzaprav na stotine drugih. Recimo, da bi imel vsak dan eno izmed njih, da bi jih končno nekega dne imel vse – bi tedaj imel tudi njo, prvo?

Konstantin se nasmiha. Spominja se, nekoč je spal z neko Filipinko, le neznatno je premaknila glavo in šel je z njo, bilo mu je vseeno, naj se zgodi karkoli. Popeljala ga je k sebi, nič ni spregovorila, on ni ničesar vprašal. Bila je tako lepa, da se je tresel po vsem telesu, ko se je slačila, in zjutraj so ga bolele vse mišice obraza, ker se mu je celo noč kar samo smejalo od sreče. Tenak pramen las ji je padal na čelo in kot uročen je strmel v drgetanje tega pramena, ko je v njej utripalo njegovo telo. Ni razumel, kaj mu je govorila, čeprav mu **tagalog** ni bil neznan, niti besede ni razumel. Zjutraj, ko je odhajal, je še spala. Položil je velik bankovec na mizo, vedel je, da ni potrebno, vedel je, da je to žalitev, pobral ga je in ga spotoma prepognjenega zatlačil pod hišni prag, da se je opazil le, če si se sklonil, da bi se preobul. Vedel je, da bo vedela, da ne gre za naključje, da ni zdrsnil iz žepa; vendar ni mogel

¹ op. avtorja: Gre seveda za del znane propagandne akcije, ki jo je financiralo Združenje bančnih združenj.

drugače. Bil je sam med lesenimi kolibami, naselje je še spalo, ni se prav znašel, sonce je komaj vzhajalo. Konstantin se spominja, nasmija, bila je lepa, res, nečloveško lepa, in nečloveško njegova tisto noč. Vendar ga ni naučila pozabiti. Konstantin se nasmija, spominja se izpisanih besed: **vsak prvič s kako žensko je spet prvič, začudenje brez spomina**. Ni kaj dodati, ni kaj odvzeti, naj obstoji, kakor je zapisano, si reče. In se nasmija. Njegova spremljevalca ne vesta ničesar, nemirno pogledujeta po njem in si ne znata razložiti, kaj tuhta, kaj naklepa. Avtomobil brzi. Sivi poogleneli zidovi, po njih natresene črke, izpisani napisi: **UŽIVAJTE V VOJNI, KAJTI MIR BO STRAŠEN**. Konstantin se na široko zasmije. Agent a se splašita, grabita za pištole. Konstantin se jima spravljivo nasmehne, češ: saj ni nič, dobra domislica, kaj ne vidita? Odlična domislica. Nato se nenadoma zresni, spozna. **Uživajte v vojni . . .** Spominja se vseh detonacij, vseh požarov, ki so ga spremljali po Evropi, vseh krikov, vseh objokanih obrazov, spominja se brezbržno, kot bi listal nezanimivo knjigo. Knjigo, kjer so vsi listi beli. Ali črni. Se je zmotil? Ni bilo tako? . . . **kajti mir bo strašen**.

Slej ko prej se konča, naj bo karkoli, trdi zgodovina. Se res konča? **Zadnji človek na Zemlji je sedel v svoji sobi. Tedaj je nekdo potrkal na vrata . . .** Zgodbica? Domislica? Šala? Konstantin se ne smehlja, resen je, strmi v noč, agent a sta živčna, s pogledom mu ne moreta otipati misli. Avto se v lagodnem loku ustavi ob cesti, šofer prikima, agent a naglo izskočita in nestrpno pomigujeta Woynovskemu. Tako, zdaj smo tu, pomisli Konstantin, zdaj naj se zgodi, kar se bo zgodilo.

kratek povzetek:

Poglavje navaja nekatere subjektivne Konstantinove zaznave in spomine, iz katerih nam je mogoče razbrati, da gre za emotivno in razmišljajočo osebo. Prav tako pa je očitno, da je njegova emocionalnost in miselnost nekoliko izkrivljena, čeprav bi bilo najverjetneje še prezgodaj uporabiti izraz 'patološka'.

vprišanja za utrjevanje snovi:

1. Popiši značilnosti Konstantinove zaznave okolja! Je urejena, logična, ali zmedena, shizofrena? Sklepaj!
2. Uporabi isti postopek pri njegovih spominih!
3. Se ti zdi, da subjektivne zaznave dopolnjujejo dejstva o Konstantinu?
4. Kako ti subjektivne zaznave dopolnjujejo Konstantinov etični profil?

Viri in literatura k objavljenim poglavjem:

Bley, Carla: Social Studies. Watt Works Inc., New York 1981

Brown, Fredric: Short Stories. Wisconsin 1977

Bulgakov, Mihail: Master i Margarita, rokopolis, Moskva 1930/40

Burgess, Anthony: A Clockwork Orange, Heinemann 1962

New York, Colour Library Int., New York 1980

Dead Kennedys: Kill the Poor, arhivski posnetek Radia Študent

Domicelj Tomaž: Življenje je lepo, arhivski posnetek Ra Ljubljana

Frisch, Max: Montauk. Suhrkamp Verlag, Frankfurt aM 1975

Jimenez, Juan Raul: Poemas. Casa Editorial, Barcelona 1973

Juvan, Marko: V dvojnem jeziku. Sodobnost 1, Ljubljana 1984

Shaw, George Bernard: Collected Thoughts, Bobby Sands Ed., Dublin 1963

Sterle, dr. Marko: Veter z juga, Mladinska knjiga, Ljubljana 1983

Sveto pismo, ekum. izdaja, British Bible Company, Beograd 1981

Študentsko gibanje 1968-72, KRT 4, Ljubljana 1982

Veliki atlas sveta, Mladinska knjiga, Ljubljana 1972

Brina Švigelj

zvečer

mali se mi smeje v brk smeje se mi s celim telesom z nogicami in lica se mu vihajo in na čelu ima potne kapljice

včeraj sem začela resno pisanje in resnično hkrati s tem mislim da se mi je stanje ali kako temu reči: naklonjenost zgubljenost ali celo ljubezen do Francesca Marinija zares zgodila in da je bil prvi stavek naj ga še enkrat zapišem

to pisanje ki čutim bo kot globok intenziven dih posvečam Francescu Mariniju mlademu srednjeraslemu golorokemu možu ki je kot taisti dih na zunaj komajda opazen a v notranjosti vroč širen brez meja vstopil v moje življenje 4. julija zvečer pred tremi leti

kot iztrgan iz srca

da je bil začetek torej tak da sem dolgo sedela pred pisalnim strojem skoraj negibna iskala drugi stavek tavalala ob bregu spomina tipala ob vstopu v poletje ki je bil napolnjen z bežnimi a povsem platonskim strastmi katerih čar je bil v tem da bi se vsak hip lahko prevesile v svoje nasprotje namreč da ne bi bile samo platonske vseh mi je bilo gibati se na tej meji velikokrat sem imela pred očmi tenko ostro vrv napeto med dvema strehama pod mano noč in na tisoče plapolajočih luči mesta nad mano nebo s slutnjo meseca v bližini

vrvohodka nočna spretna ki ji nevarnost ne razburja čutov ampak jo napolnjuje z mirom in ravnodušnostjo

in potem sva zvečer sedela na divanu jaz in moj dojenček ki se mi je na samem začetku tako iskreno smejal v brk in poslušala Jeana-Luca Godarda poslušala pravi kajti šele zdaj se domislim da se je mali gotovo tako od srca smejal tudi zaradi Godarda Godard je še zmeraj krasen tip govori stvari ki mi sežejo v srce čeprav so včasih popolnoma brezvezne a na tak način brezvezne da tistega doživetja s Francescom Marinijem ne morem več zapisati gladko in precizno v strogem zaporedju dogodkov lahko sicer napišem da je bil glasbenik saksafonist igral je tudi klavir in kitaro a sam se je imel le za saksofonista saksofon je bila njegova druga koža skozi katero je dihala hrepenenje ali kako reči temu čustvu želji da bi bil v sami srčiki stvari da bi se zlil spojil z njo

nekoč kasneje dolgo po tistem vročem juliju mi je rekel da ga le še ljubezen tako zelo približa samemu sebi

Godard ima tenke ustnice popolnoma neerotične četudi jih ne primerjam s Francescovimi a ima tako zabavno nonšalantne kretnje ki jih če ga to pot pomerim ob Francesca le-ta gotovo ne zmore že zato ker ima preveč glasbe v rokah ker so usklajene posvečene v neko drugo držo

ustnice namočim v kolumbijsko kavo dolg požirek kot bi stekla po enem izmed senčnih bregov te dežele kot bi si lase namočila v ledeno vodo ki teče iz visokih reber kot bi prsi položila v ožgano travo

položi jih name bi rekel Francesco zasmejal bi se z očmi kot to zna le on vzel v

roke svoj saksofon in se zazibal vanj
ne ne kima tudi moje dete in celo Godard me semble-t-il zmiguje s cigaro
pa nič

se uklonim čeravno to ni v moji navadi da bi se uklanjala moškimi kar mi je v neki
drugi obliki rekel tudi Francesco Marini 5. julija zjutraj ko sem si nadevala oblačila
ledal me je od daleč golorok zmeraj golorok tudi ob najbolj spodobnih okoliš-
činah ostani še malo je rekel vstal imel je zelo belo telo podal mi je roko če bi se
zganila bi se je dotaknila bi gotovo ostala ulica je bila vlažna ko sem se vračala ne
kot ta večer pred kaminom ko iskre prasketajo in je v sobi suha toplota mali je za-
tislila oči všeč mu je bil večer z mamo in Jean-Lucom po televiziji mama ima za-
sanjane oči kdo ve na kaj misli mama ima tople roke dio mio je rekel Francesco ko
mi je šaril po bokih in tam okoli dio mio še zdaj ponavljam mehko govorico
sicer sem se pa kasneje naučila njegovega jezika po nekaj letih sva se spet srečala
na letališču na dolgih pomikajočih se stopnicah ki so šle gor in dol kot kolumbij-
ske ravni in bregovi kri mi je udarila v glavo ko sem ga zagledala začutila sem jo v
sencih Francesco Francesco
kot bi stekla po enem izmed sončnih bregov kot bi lase namočila v ledeno vodo
prsi položila v ožgano travo
položil jih name
položil jih name
in stopnice so naju kar naprej pomikale gor in dol
Godard si je spet prižgal cigaro prejšnja se je bila usula
taki samotni večeri
še kava se je shladila
oni dan sem torej hotela napisati celo zgodbo z začetkom 4. julija in koncem 5. ju-
lija z dolgim intervalom treh let in sedmih mesecev in potem srečanjem na pari-
škem letališču Roissy
Francesco Marini je kot globok dih
dete se je obrnilo razprlo oči zakaj ima mama nagubano čelo je mar žalostna
Godard je spravil cigaro
ne ni žalostna

čas

včeraj me je prišla prava evforija peljala sem se z avtobusom gledala sem ljudem v oči tudi tistim ki so hodili po pločnikih zdele so se mi kot jezera vse te oči če bi jih staknila skupaj bi bil ocean bi se zganil bi se zableščal globok temen neskončen ocean

danes pa ni tako

oči so oči

prišel je Andraž stopil je skozi vrata po tolikem času desetih enajstih letih kdo ve ne štejeva jih več od tistega aprila enainosedemdeset jih ne štejeva več in se ulegel name ne da bi prej karkoli rekel na primer kod je hodil zakaj je poslal le eno pismo pa sploh karte na mizo in poravnajva stare račune zaprašene obledele kar ulegel se je name ne da bi si prej umil vsaj roke in si utrl pot vame v mojo notranjščino začuda vlažno začuda pripravljeno nanj kdo bi si mislil da so stvari tako enostavne kot bi obrnila peščeno uro in bi sipek pesek začel pršeti v drugo smer naletavati kot najtanjši sneg

jutri si bom pomela oči po takem udarcu je človek pijan zaspi kot ubit kot odsekan komaj bom verjela svojim očem dotaknila se ga bom po vratu kjer ima brazgotino

pa je res Andraž čisto tak kot prej vsaj telo vsaj brazgotina in duh tudi in nedolžnost ko spi je kot otrok koža se mu zgleda vrat omahne v zaupljiv nagib ustnice so razrahljane so napol odprte da vidim belino zob še zmeraj ima tako bele zobe po vseh teh letih le kaj dela z njimi mogoče žveči tisto palčko kot zamorci ne ne žveči palčke

komaj bom verjela svojim očem to je najbolj gotovo po kaj je le prišel po tolikem času kot bi bil kakšen nabab v svojih najlepših oblačilih v tolikšnem sijaju in bleščavi barvi ki jih premore le njegova deželca da bi oči prosile za čas za veliko časa da bi se privadile vsej tej svetlobi vsemu temu razkošju in nabab ki je vaju sklonjenih oči bi ostal nem negiben razprostrt s telesom tik ob meni a z dušo kdo ve čeprav naj bi bila duša s telesom in telo z dušo ena sama vez a nabab si kdaj pa kdaj privošči čisto nasprotje pusti duši da omahne vstran in se zgosti v telo in to telo bi mi gorelo pred očmi kajti vonj moje ljubezni bi se vpil v njegovo svilo mu spreletel kožo in razplamtel žile kdo ve če je bil nabab že kdaj tako vpet v ženske roke če je že ležal tako globoko v vlažni koži se sklanjal do samega bisera razpirajoče se školjke in omamljen od njenega soka obležal na njej

kdo ve če je bil že kdaj tako blizu neskončnosti da je potem priprl oči in stopil po Sunset Boulevard kar naprej dokler se ni bulvar pordečil od umirajočega sonca o nabab kdo ve pa ni nabab

samo Andraž z bliskajočimi se zobmi in tenkim urezom na vratu resda kot otrok v tej drži

pred leti je spil kavo pobrisal drobtine z mize z obema rokama me je prijel za vrat in rekel da ni še nikoli videl oceana da iz dneva v dan gleda to periferijo in misli na ocean

Pesmi

Kaj bo tvoj zajca z mano stinol
Ne bova ga potolalil, tudi če
kriko: No me muerdas!
Muerte me!

DAVID

Če bi moj sin vsojal mene,

Tomaž Šalamun O oblasti opusa

večil na stopnicah zvonil
in čakal, s kam ga bo odločil,

O OBLASTI OPUSA

po rožah,

Jaz sem kamen.

Dno bolečine, ki nanj sije luna, sonce ne.

Jaz sem vlak, ki se je odpeljal,

ljudje ga ne pozdravljajo več z ograj.

Jaz sem seno, ki so ga zažgali,

da bi vam prebudili lakoto.

Zbrisana je pozornost.

Jaz sem dim.

Pretrgan krog dima, bolj moder kot plankton, ki žre barvo morja, čeprav se svetlika.

Jaz imam zmečkane prsi.

Konji so zazidani.

Reka, ki se odlepi od vode,

izsuši strugo, ki je po njej tekla.

Seme, ki zraste, je mrtev čar nad zemljo.

Ker, kjer je deblo hrasta, ne

more biti več nežnih

meglic in zibanja listov javora.

Preproga v salonu je rdeča.

In plemenita barva deščic parketa

je brutalno prekrita z izdelkom človeške roke.

V njej je kri pobitih ovc,

zato po njej tako mehko hodimo,

dokler nas ne zaduši dihanje njihovih

življenj.

ZVČER, MED MUXAMI

Mili! Moj vnuč, moj snubec!

Oh sočnan zajec vidim tvoji dve beli

očesi ni v njih dve

košari polni rdečega cvrta.

Kdo bi bil vino iz gostinskih obilni

že ne pojli, O, da bo!

uniči obilno košaro,

in da se bo kot tvojih oči razmaza!

Mili! Moj vnuč, moj snubec!

Tvoj trebuh je koža mrtvega

zajca, razpeta nad Pordunovom.

Ali nad pristoma Toba World Center

ker v zemljo dežnja vedno od

spodaj iz morja.

In moj vnuč, ki ga odarim z ljubeznijo,

da pada še v večjem kotnu proti

ortomantnu kipu Švedoba.

moj snubec umre v znak.

Oči se razlijejo in

odpahnje v tati za pravo pot

voja do beba.

AVTEK

Lijejo se skrivnost,

mojajabli

in ločeno, ki po bogila

kot ljubnja vide. In kot šarje

sonca, ki utirja moje rože.

Kot ta ropot moraja, ki gre, doštet gre.

Zakaj se roditi v rdeči stak, tekočini!

Kajto je trdnjeje morja.

Zadnja dila črne mudec pade.

In moje nje, rože in jeziki.

Kam, ki sem se po nji smučal,

so zaplani smiti.

Kdo povarja vlačno, jedajsko

seme, ki ni več kot kri?

nejdvoj črnih kam,

beta vidna, poglji!

Miš! Moj vnuk, moj snubec!
 Ob sončnem zahodu vidim tvoji dve beli
 očesci in v njih dve
 košari polni rdečega cvetja.
 Kdo bi pil vino iz sprešanih ciklam!
 Se ne bojiš, Oče, da boš
 uničil obliko košare,
 in da se bo sok tvojih oči razmazal?
 Miš! Moj vnuk, moj snubec!
 Tvoj trebuh je koža mrtvega
 zajca, razpeta nad Partenonom.
 Ali nad bratoma Trade World Centra,
 ker v zemljo dežuje vedno od
 spodaj. Iz morja.
 In moj vnuk, ki ga udarim z loparjem,
 da pada še v večjem brizgu proti
 ogromnemu kipu Svobode,
 moj snubec umre v zraku.
 Oči se razlijejo in
 odpahnejo vrata za prosto pot
 vonja do neba.

AZTEK

Lilije so skrivnost,
 merjašček!
 Z lobanjo, ki bo počila
 kot lobanja vidre. In kot škarje
 sonca, ki utruja moje rože.
 Kot ta ropot motorja, ki gre, dokler gre.
 Zakaj se rodiš v rdeči zrak, tekočina!

Rojstvo je zrušenje mostu.
 Zadnja dlaka črne mucke pade.
 In moje nebo, zobje in jezik,
 Komna, ki sem se po njej smučal,
 so zapisani smrti.

Kdo ponavlja vlažno, izdajalsko
 seme, ki ni več kot krči
 najbolj črnih karm.
 Bela vidra, poglej!

Oblaki se ti razdirajo pred očmi,
ampak oni zato ne pretrgajo pravljičice.

Kaj bo uhelj zajčka z mojo slino!
Ne bom ga potolažil, tudi če
krikne: No me muerdas!
Muerde me!

DAVID

Če bi moj sin srečal mene,
kako bi reagiral?
Bi se prestrašil?
Je zares Michelangelo srečal Davida?
Važno je, da ga je izklesal.
Ker, če ga danes obhodiš,
sediš na stopnicah zunaj
in čakaš, s kom ga boš obhodil,
še zadiši po Firencah,
po rožah,
po Michelangelu.

ŽELVA

Želva s svojo strupeno
geografijo in trdnim oklepom, edina doji
zvezdo.
Zvezdo, kjer rase soja
na vzporednem, zelenem nebu,
medtem, ko vsi vojaki sveta
požirajo sline in jih ne morejo
požreti.

Želva s svojim strašnim dinamitom
in pajčolanom kot
par, par!
obnavlja mater iz
razsušenega mleka, ki so po
njem vozili tanki.

Želva s svojo prekanjeno
glavo in vodenimi toni
– obrača se hrbet zemlje –
edina ubija in zadrži smrt,

da se pogača v ustih
zatrese in rodi.

Križ lahko olupiš,
pa se ne bo zavedel.

Edino želva bruha spomin.

MUČENJE SUŽNJIA

Suženj, bo tvoj dih zastal?
Ali bodo Slovani zrušili svojo mapo zelja?
V grlu košut je lakasta krogla,
ki jo je pojedla moja mama.
Na njej je narisan Jeruzalem, samo na njej.
Si ti pognal travico?
Si ti zavezal nitke na bombe?
Si ti predelal šamot v zlato?
Moj pivnik leži v kristalnem barju,
ti si kriv, suženj!
Poglej mojo optično **garganto**.
Noži, kot klokotajoča voda okulturnih ras,
se spajajo z gazo na mojem prstu.
Kaj čakaš?
Zakaj ne ustaviš vremena, kot so ga znali
stari hribovci?
Posekali so, kar je oviralo veter,
robide šavsnili in jih zmleli.
Rolali so hraste.
Drče so nastopile šele pozneje,
ko je zmagala gravitacija.
Jočeš, ker si namakan, sin,
ampak tvoj koledar ni izoblikovan v duhu Mayev.
Boki so ti, kot bi jih ukradel z mojih
kretskih gora, in ko bodo
barbari štihali čez s svojimi škornji,
boš zapustil samo vrtljiva vrata,
ki bodo tako razbeljena od samote
košut, da bodo jeleni planili v
gozd, ki bo dišal še po drugih zažganih
jelenih in zapeli zadnji pobožen akord svojega
samomora.

BOJI

After us the Savage God
W. B. Yeats

Kdor odkotali Siero, odkotali prestol
nebes.

Kepa snega, kot jo vidim na
platnu, je zmrznjen živi duh.

Se torej zavedaš, kdo ti je
določil življenje, v bitki

ena proti več sto bilijonov?

Konj eksplodira, če ga
zagledaš skozi pajčolan

in samomor se razširi kot
vonj po mesu.

Strela, ki odskakuješ od
suhih tal,

najemnik boga Tazcatlipoca,
ti veš!

Moja usta so edino
mehko brezno zate.

SOOČENJE

Rog! Srebro! Konj!
Rog! Srebro! Veter!

Rog! Srebro! Morje!
Rog! Srebro! Prst!

Rog! Srebro! Senca!
Rog! Srebro! Hrib!

Rog! Srebro! Oče!
Rog! Srebro! Luč!

Rog! Srebro! Trava!
Rog! Srebro! Potok!

Rog! Srebro! Vitez!
Rog! Srebro! Dar!

Rog!

Debeljak Aleš

TUJSKA LEGIJA

1.

zunaj bo vetrovni piš enkrat po nevihti, domač bombažast zrak.
in obris neznanca, ki je vse mogoče in še več. treba je onemeti
in diagram pozornosti: letni čas je vedno krajši in na okenskih
kljukah leži zeleni volk. in davna rojstva so izbrisana iz

knjig; mraz je v nogah in v prstih rok, stenske ure ni nikjer,
piano, piano. – in stanjšan let žuželk na poti v zimski spanec.
to je čisto kakor otok iz koral. in dolgo nič. še vedno: da
se me moj lastni znoj dotakne in obenem izhlapi, jasno.

vse telo je iz dura in iz mola in iz bele blaznosti: nema
pesem, o! še je gledati v nji umiranje brezimnih in štiri
lunine preobrazbe. naj pride, ker me tvori. deževni raster,

ki skozme diha, dobesedno. in packe svežega snega in v kemiji
nek simbol za aluminij, ki ne oksidira. oh, distant hills!
čakaajoč, da zabrnim v tujih kretnjah in sopenju enoletnih srn.

2.

tesno ob robu, to je vse. tesneje kot je mogoče. neponovljiva
smer, kjer je vroče od vulkanskega izbruha. – nemir vpisa in
izbrisa ni minljiv kot bitje, ki ga napolnjuje. ker je nekje
svetloba in jedki srh, ki seže v globino kože in v polkrog

muke, neizrečene. zadostuje. in je že preveč: težišče vseh
čutov leži vmes, naporno kakor napeto jadro v brezveterju.
razprto nekam, kjer se dvom in sum menjavata s slastjo. in
dosmrtna igra tveganja: živosrebrni vrh! bolj bleščeč kot

rezilo jeklenega bodala, ki nima cene in skrhane konice. ki
jemlje dih in vid in vsak utrip. zrcalo, ki se nikoli ne
zdrobi in odseva strupeno zvezdo, da bo vžgana v mišico srca.

kjer se vse uresniči prej kot želja. in mehko nizkih gričev
in zidov, s katerih odpada omet in strah. ničesar ni več
poleg. usoda je nedotakljivost. usoda je ljubezen. tostran.

3.

ista stvar v toliko trenutkih, toliko negotovosti: traja,
venomer. kakor slepota tistega človeka, ki vidi toliko kot
drugi, ničesar manj. zares tisočkrat pozabljena: razen tega
nič. – poševni sončni žarek, vroč. – in grenki sok selitev

iz navora v napor, brezupno: ris fizične vzdržljivosti, kjer
bo zmlet odlitek glagola in bog. – to so možnosti, kakor žubo-
renje vode čez vse v njeni strugi. lahko in nezaustavljivo. –
in glasilke, ki odpovedujejo: o, nezadržno! preskakovanje iz

ne v ja in tisočkrat nazaj. skušnjava, ki se ji ne upre nihče:
izgubiti ves spomin, da bo vedno več začetnih stanj. vzeti nase
vse pobege in vsa vračanja in zamolklo zarotitev čutov. nenehno

na preži pred kačjimi ugrizi. in kljub temu. – zastrte so smeri:
Mrtvo morje, Ganges, Kandahar, kjerkoli že: vedno isti žar v
lobanjskem dnu, ki pod pritiskom počí in kaj ostane in kaj gre?

4.

žgoč okus po blaznosti. enak v vsem, kar je izrečeno
ali ne: ni dokončne odločitve, le drsenje med sem in tja.
tudi če jecljanje pride do besede, se skeleče gladka ost
razloči jasno kakor lomljeno zlato. in teža biti: sam,

ki je uresničena. in v rokah neznana sla temni in divje
sili do vrelišča. vsaka celica nemirnega telesa po neiz-
mernosti od zibelke do groba koprni, kar naprej. – vse, kar
se zgodi, je všteto v zapeljevanje: strastno in dolgo narašča

moč, ki jo je videti vsepovsod. če je zvezdna tirnica. in kjer
prihaja do obrata, se v mineralih in v mesu to pozna: da
dvorezni trn naredi raztrganino in se prikaže kri. tako

velika je zbežnost sveta, ki ga nihče od surovega izzivanja
ne doživi, ker zaide prej, preden se v drugem tujcu ponovi:
samota princev in utajenega zločina. o, Abu Nidal, tvoj sin.

5.

mrtvi konj. in črnilo iz rož, ki predirajo obok neba
in rasejo skoz granitni tlak. in zima, kipride prej kot
običajno. v grlu ne zastane nič. nekdo drhti sklonjen nad
vodnjak, do konca in zares. kot zvok besede, ki spreminja

predmete v ljudi. – in grlica, ki prhne iz gnezda in se
s krili dotakne tal: lahko bilo bi tudi na svilo narisano
tihožitje. ampak ni. – ker tipke tolčejo kot strojnica:
nikjer ni zelenkaste črte ekagrama in vprašanja od včeraj

so razklana po dolžini. o, kdor pozna vrhunec vrtoglavice
med dvema izdihoma, zadrževano: vrstica tiste pesmi, ki še
vedno čaka, da bo napisana. o, Altamira, sedem strašnih dni

v začetku, temne glinene ploščice in krik norosti onstran
dobrega in zla. – slišati korak, ki zamre v hodnikih bank
in univerz. – zažgati lubje svete libanonske cedre. – storiti to. –

6.

december diši po jasnini in mleku staranja. in po
zmečkanih glavah maka in smrtno tesnih srečanjih. ko tole
pišem. – december, ki žari kot kunje oko. kjer se svetlika
naslednja žrtev. da nikjer več nisi varen. in risbe belih

rastlin rastejo navzgor po človeški hrbtenici in rimska
cesta nizkega neba se tišči pomrzlih njiv. – zdaj šele bo
mamljiv jezik, ki se nikjer ne govori naglas: začetnice
imena se pojavljajo zdaj tu, zdaj tam, neopazno. nekaj

takega kot zastrta ženska strast. ampak do kod? kje? kam?
o, kaj vse zgodi se v sekundi, ki nima mej že od začetja,
od štetja let in ljudi. ko tole pišem. – pogled uprt v sredo:

zaporedja. vse je tu: nasilje, gluhi odmevi, način kako
švisne britev na razgaljen vrat. kar bi lahko dobilo
že obliko, skopni kot krhki mozeg iz kosti. da ni mogoče vedeti.

7.

danes, občutljiv za geometrijo snovi in prostor,
ki ga zavzema svet: kolikšna hitrost sprejemanja!
o! ostra vzmet zahteve, da zapišeš vse, kar vzdrži
do konca: biser, prihajajoče. – sam in od nikogar

prepoznan. zamenjana vloga, da je enkrat za vselej
drug in nekje daleč stran. te krvne skupine ni v
katalogu. – naj bo opisano gibanje planetov, naj bo
sladka smrt v semenih dobljenih bitk in ur zločina:

naj bo zakletost, ki nikoli nič ne obžaluje. in odsev iz omotič in razdražljivega bedenja in neustavljiva pot celine, ki gre v morja. da vse pade iz rok in se zablēči

švedsko jeklo noža: ki ni primerljiv z orožjem, ker je kost in koža. ali čudežni drugam. kot zanikanje človeškega namena in resnice. ime, izgubljeno tu nekje.

8.

kot nekdanj, ko stoji v zenitu neznanu lepi satelit in se po šivih razpara šifra sanskrtskih spisov. kot nekdanj, ko je bilo naporno gledati v krvavo medenino maske, ki se ne sname. nikdar. in je nikogaršnja lastnina in pripada vsem,

ki so ubijali. – natančen seznam narkotikov in potovanja od kod in kam. in krivulja nekega podpisa, ki seže na hrbtno stran, čez rob okvirja. v enoglasje: v hip, ko zadrhti magnetna igla od bližine, ki je smrtonosna – v glavi je vrtinec

in le malo ravnotežja: ki ga zapisujejo le kot citat; ali kot tenko lečo, kjer narastejo strani ŕeba čez krzno in čez les. domneva je bolj utež kot kaj drugega: lebdenje v stekleni

cevki krvodajalca. daleč, kjer je vse prezgodaj in prepozno. in gosti dim iz vodne pipe, ki ščemi oko: in nič ni zanesljivo in trdo. niti slečeno telo. kot tujska sla iz večnosti in iz nemoči.

9.

nič ne pada v pozabo, kozarec se nikoli ne napolni, lupina pomaranč močno dehti, zapirajo se vse pasti; tenka sled krvi ločuje pesem od papirja. – in kaj ostane, da blago tli kakor ogorek jointa, ki ga nihče

ne skadi? in kaj ugaša v preteklih vojskah? in kaj? zares. vertikala, ki pribija vse ljudi v tla. – mlado drevje, kamor nikoli ne udari strela: nikoli brez izjeme. in ljubezen mimogrede, pred poletno ploho,

zarisano nad polje. in slika v jajčni temperi, mogoče od koga znanega. kakor za hip zasije izza vrhnje barvne plasti sinja bledica fanta, ki je ves iz umiranja. in

ne leži na postelji. in ga takoj zatem ni več: nekje na drugi strani napreduje v eter in v čvrsti vprašaj. metafora je le povzetek. in to slab. od danes niti ne do jutri.

Rade Krstić

Oddaljenost drugega

ZNAMENJE

Iz mesečine zrasel drvar,

pusto polje,
nemo drevo.

FENIKS

Kraljevsko se dvigne
in se nikdar več
ne ponovi.

Kri se razcveti v majhno krono.
Poslednji ogenj prebudi,
kot otroka

ga zaziblje
in mu naredi milijon oči.

VREMENAR

Rana sem, ki se ne celi.
Petelin, ki se v vetru obrača.
Moje zrno je daleč.

Večer.

Sam ležim pod jablano.
Sam ležim med žerjavico.

Na pečlju velika bela gosenica.

Na goljavah sna,
v tektoniki zla,
kjer se roka roki poda –

zibajoče se
v še nepadlih zrnih,
dolge, težke srebrnkaste veje.

SLAVČEK

Kapljica tihe krvi.
Bori se proti beli belini.

Trn, ki pomaga, polzi.

Nekje v neskončni belini,
v komaj zaprtem prostoru
drhteči glasovi,
drhteča bedra,
rime.

Iz žive besede se trgajo roke,
dlan tolče ob dlan,
zrak v prstih cveti.

Polmesci krvi.
Pod njimi bleščeča pokrajina.
Oddaljenost drugega.

Njihova večnost
drhti, hoče,
živi.

Aldo Žerjal

LESENA DEKLICA

Za koliko časa si napravljena,
lesena deklica?
Za koliko obratov si postavljena,
da bodo šli mimo, da bodo šli mimo?
Bif pogledam ti v leseno roko.
No ja, z njo se držiš oltarja,
mati boja.
Prav zato sem se pred tebo ustavi.
In vel, kako sem izgubila.
Vendar ne turjam pomoči.
Daj jo raje tistim, ki so samo mimo tebe šli.

ZASELNA IGRA

Ves potem zdaj pridim besede,
kakor da bi igral krtovo praf bedra ogrišča trgač kaj hčaba
In komaj čezam, da bi se list mi vrgal.
Pa pepelnih črnih bi se rad igrali
... če bi znal.
Pošel z mano, blede, kakor si?
me boš učila igrat pepelnih?

OB VODI

Če me hočeš imeti v svoji vodi,
se najprej obrni proti lesnim lažam.
Če me hočeš sploviti,
izvrzi to potopljeno drvo,
da bom zahtel strob pred globino,
in mi ne privrzi več tako pogosto, tako močno.
Lahko zbolim od tvoje vode, zmoram od svojih težavnih.

Aldo Žerjal

LESENA DEKLICA

Za koliko časa si napravljena,
lesena deklica?
Za koliko obrazov si postavljena,
da bodo šli mimo, da bodo šli mimo?
Brž pogledam ti v leseno roko.
No ja, z njo se držiš oltarja,
mati božja.
Prav zato sem se pred tabo ustavil.
In veš, kako sem izgubljen.
Vendar ne terjam pomoči,
daj jo raje tistim, ki so samo mimo tebe šli.

ZAŽELENA IGRA

Ves poten zdaj podim besede,
kakor da bi gnal kresove prek belega ognjišča trav.
In komaj čakam, da bi se list mi vžgal.
Na pepelih črnih bi se rad igral tišino,
... če bi znal.

Pojdeš z mano, bleda, kakor si?
me boš učila iger pepelnih?

...

VREMENAR

Sanam zori, ki se ne coli,
Petoča, ki se v vetru obrača.

OB VODI

Če me hočeš imeti v svoji vodi,
se najprej obrni proti lesenim ladjam.
Če me hočeš splaviti,
izruvaj to potopljeno drevo,
da bom začutil strah pred globino,
in mi ne prihajaj več tako pogosto, tako mokra.

Lahko zbolim od tvoje vode, znorim od svojih terjanj.

OKTOBER III

Lajamo na kopih, da poznamo deželo.
Lažemo, prikriti do sipin nad reko,
ki ve, kako zapustiti kamne,
zato ker ne ve, kako jih odnesti.

Kako ti pleše oktober v prsih.
Tvoje nage noge na okopih . . .
Kako gnije oktober zame, zate.
– In na koncu vsakdo rad pristopi . . .

ČASI

Gozdov ne znam imeti rad.
Kot po olju pripluje mi poletje.
Zimo premrazim v pikah – sam.
Pomlad je zato, da je jesen.

V suhem grmu razodene se nam slabotno dekletce.
Očetje stiskajo v pesteh vsak dan.
Dobili smo noči, da svet je!
In med dnevom in nočjo je nekaj, kadar sem sam.

Vegetativni bolniški
srečna lejala
cvrte jezike
nebojjenih besed. Da
pade stnca,
da se splošči
med namal
Polžena jagoda
kvi.

REPRIZA

Razblajati vas.
V miru
posodim
in v molku.

Maja Vindmar

PRAZNINA I

Porzane kite,
zmečkane kosti
med izgubljenim.
Premika ni
Glava
nad izgubljenim,
beločast leti.

Še kaj je tebe
prototipi,
to marne noge
premekniti.
Še za koga.

Meno ni

PRAZNINA II

liver postava
in brez stana
s provorno odprtim očesom
sem se.
Nekaj stinoga,
neka tatanjsenega
stoji
na oni strani.

In kdo mi brani
Nekaj

brez sode vstopnega.

In zdaj

le brez glasu.

Maja Vidmar

OKTOBER

PRAZNINA I

Potrgane kite,
zmeščane kosti
med izgubljenim.
Premika ni.
Glava
nad izgubljenim,
balonček leti.

Še kaj je treba
postoriti,
te mrtve noge
premakniti.
Še za koga.

Mene ni.

PRAZNINA II

Brez posluha
in brez sluha
s prozorno odprtim očesom
sem še.
Nekaj slišnega,
nekaj zatemnjenega
stoji
na oni strani.
In kdo mi brani!
Nekaj
brez sebe storjenega.
In zdaj
še brez glasu.

PRAZNINA III

In vendar nisem
in še vedno nisem
in še vedno.

Tu ni kaj
dodati iz praznega
v prazno.

Čedno naj
se dokonča
za vedno.

JAGODE

Vegetativni mostički
korenin vlečejo
suhe požirke
trajanja. Žeja
ne presahne zlepa,
ne zgrda ne.
Rdeči peščeni sok
nabreka
brezsenčne noči.

Vegetativni čolnički
semena žejajo
scvrte jezike
nebogljenih besed. Da
pade senca,
da se splošči
med nama!
Peščena jagoda
krvi.

REPRIZA

Razblinim vas.
V miru
posedim
in v molku.

V prečajanju izbiram
z prečevanim potrpežljivim
izbovcem
ljube glasove
in vas pokličem.

Razbirjem se
izpiram se
izbrano umesteno
in v prečevanju počakam
na klic.

Ebelman Junčič

RAZGOVOR Z MOJO DEKLICO II

V ravnici sva se. Na nizi rimo in kriči
nepopisane poezije.
Tvoje pripeči. V tablini dostojim ti
dramin globino. Valovaje se.
V ozadju potujina sprevlače noči.
Daleč, tuncic jovi strujane odale.
Koliko vzhodov in krvi ti je bilo
potrebno?
Lahki si na zemlji. Zvenjaja je
osajin potobno.
V tvoj se je razčlajavati. Želi si
sem. Kaj si potoli?
Jok. Moje. Smrt.
Najem bita poginja? Nijem bita
krup materij.
Še mi ti to tudi brez tega.
Glej, ne moliti prah in stah nija
svajo ljudem!

Odbijala sva. Deč. v ravnici razpislo steklo
nepopisane poezije.
Tvoje pripeči. Deč. med pripeči v zvočje
nepopisane poezije.

V brezčasju izbiram,
s pradavnim potrpljenjem
izberem
ljube glasove
in vas pokličem.

Razbijem se.
Izostrim se
v ušesno membrano
in v brezčasju počakam
na klic.

Edelman Jurinčič

RAZGOVOR Z MOJO DEKLICO II

I.

Vrnila sva se. Na mizi vino in krči
nenapisane poezije.

Tvoje prsi so. Z rahlim dotikom ti
dramim globino. Valovanje je.

V ozadju pokrajina aprilske noči.
Daleč, sunke loviš utrujene obale.

Koliko vbodov in krvi ti je bilo
potrebno?

Ležal si na zemlji. Zemlja je
sesala podobo.

Veter se je razžalostil. Šel si
sam. Kaj si hotel?

Jok. Morje. Smrt.

Nisem bila boginja? Nisem bila
kruh matere?

Sesal bi te tudi brez tega.

Glej, na mojih prsih si staknila
svojo ljubezen!

Odhajala sva. Dež, v zraku razbito steklo
nenapisane poezije.

Tvoje prsi mokre. Dež, med prsi v znožje
nepopisane poezije.

Z dotiki tja. Valovanje, ki ne mine.
Ljubil bi, a še vedno sunke loviš
utrujene obale.

II.

Pijan od vina in samote sem. V meni strah.
Včeraj, bežno, kakor steber sredi dežja
si šla mimo mojih rok. V rokah tvoje pismo.

Si rekel: mar je potrebna poezija
za preteklost?

Bila sem groba. Skrivala sem se
med zavesami. Delala sem temo.

Si rekel: mar je zastor le globina
za dotike?

Bila sem groba. Nikoli nisem prišla.

Umrla sem. V vodnjaku.

Si rekel: mar ne bi zmozel tistega,
kar je okoli tebe?

Bila sem groba. V vodnjaku sem.

Tiho gledam v nebo in te nočem.

III.

Obzorje je rdeče. Galebi težki od smrti.
Trave rosijo v tvoje mehko telo. Vdajaš
se. Nad rokami se plete sožitje večera.

Veš, nekaj smrti je v meni!

Kakor v teh galebih. Čemu
tonejo v ronk tako spokojno?

Solze so notri. Vznemirjajo.

Slikajo bežen ponos.

Nekaj vdanosti in ponižnosti
hočeš.

Telo. Telo hoče. Belo in mehko
v travi, ki rosi.

Če odmislim slutnje . . . ne vem,
kako moraš verjeti mojemu telesu.

Vzel bi te kot pesem. Namočen
vina in nasit osamljene tišine.

In me ubil. Ves veter ti ni
dovolj. Piješ z znamenji. Pa si
že star. Betežen od spominov.

Pa vendar si se odprla. Z golimi prsmi
si prežala na sunke, ki sem jih še imel.
Zavita v mreno opojne cedre. Enkrat samo.

IV.

April je. Noč se dotika obale.
Platane brstijo. Vrgla je nase
oranžno obleko. Spodaj gola
in prsi so kakor ostanki večera.

Ostani. Res moraš iti,
ko se dviga mestni prah,
ko je dež na mojem licu?
Povesi svoje oči. Ustavi
srce. Zadrži pokrajino.
Umiri nebo.

Ostani. Ne moreš postati
znamenje oddaljenosti.
Pusti besedi pot. Odveži
gibanje v sebi. Dotikaj
se me vse do večera.

Na stopnicah. Bleda in sama.
V slikah groza, a je poletje.
Spodaj gola in dež jo ožema.
April je. Noč se odmika od obale.
Platane v zoru. Dušo razganja.

V.

Prihaja čas, ko odpade, ponoči.
Od vina prepreden, od časa, ubit.
Kam? Je še poti?

»morda si zame nastavila rožo,
plodno vazo, čisto v sebi?
Postajaš plodna, v vonju so se
prsi odprle, hinavsko si stikala
ustnice, predane steklenici
črnega vina.

Morda si zame oblekla grško
tuniko, spodaj gola, polna,
mladoletna. Stala si s stebri
sredi vode in pena je lizala
tvoja gladka stegna.

Resnice v duši? Nič. Slika
pokrajine v žitu. Rumeno,
rumeno, rumeno. Rosa pri reki.
Leči na reko. Odnášati sebe.
Kriki. Pusti, da te dotikam,
pusti, da te vzamem med bresti.«

Je še poti? Ni. Kot kamen na bregu.
Pride dež in me odnaša dalje in dalje
v morje. V širino.

Milan Vincetič

REKVIEM ZA DRSALKO

Vseeno: škarje na nebu
a trpka odjuga
in mi hlačavi
z mastnimi žepi
do onemoglosti v ledu
s čebulo

SMRT PLESALKE

In vendar: ta jantaržena
z glasnimi lasmi
še káni

Obstopili smo jo
zajeti nad pohlevno zimo
Zardeli

In z žebli

LANENI DVOKRILEC

Kajpak: zatišje je pravkar zazehalo
mlekarica pobrala perilo
zlasala fantiča
in se počesala
A dan počepnil

medtem ko je čmrljil
slepeče visoko laneni štokljač
z mitraljezom

PRODALJNA K&A

Moja zava

I

Škarj: ta priklina

lapuhveča

s križom bega

in kač

ta oreh v mački

dvajša nagov

in vran

Okno ki šari

gor in dol

preden zamika

II

Naj silni smo

nezaprtni

s kadošnimi kamni

prebrani

s pojmi in v žolva

naključni

III

Taki izmouči

v muzkem obliju

počini do oči

v stini prodajalni

dvajša

voščehlastni

PRVI TOV

Vešeli smo potovanja po

zunaj naševale gosi

in divje

PRODAJALNA KAČ

Mojci, zares

I.

Skoraj: ta pritiklina,
lapuhvešča
s krilom bezga
in kač

ta oreh v mački,
davišče nagecv
in vran

okno ki šári
čez in čez
preden zamika

II.

Naj: sršni smo,
nespretni
s kadečimi kamni,
prepišni

s popkom v želvah,
naključni

III.

Táki: lesenouđi
v mrzkem obilju
pepelni do oči
v sitni prodajalni,

drenjavi,
vodenohlastni

PRAVI LOV

Vedeli smo: potegnilo bo
zmrzal naščuvala gosi
in divje

Milan Vincetič

REKVIEM ZA DRZALKO

Vseeno: škarje na nrbu
a rjpa/obnuga
ni mi hlačavi
s mastnimi žepi

do osemoglosti v ledu
a črčulo

SMRT PLESALKE

ni vendar: ta jantarsena
s glasnimi lasmi
je káni

Ostropili smo jo
zajeti nad polno zimno
Zardeli

in v žolji

LANENI DVOKRILEC

Kajpak: zastilje je pravkar zazehalo
miskarica podirala perilo
zizala lenišča
in se počezla
A dan počepnil

nebam ko je čimfili
labele visoko laneni šortki
s minijom

mi pa zasačeni
mi pa ugnani
da se bomo morali
tipati po glasu

in nohtih

ŽALOSTNICA

Pred silno vodo smo,
površni
pred zemljo ki na sestro sliši
pod vzbuhlo kožo smo
nestrpni

zaripli od prehudega;
napotni

O smrtni kazni

Jure Detela Kako zakopati sekiro?

U. K.-jevega teksta z naslovom Čigavo je tvalo, objavljenega na straneh 64–68 v 5. številki Problemov letnika 1984, sem se razveselil, ker sem videl, da je ta tekst zaradi jasne zavesti o skritem človekovem obrazu, ki ga prekrivajo človekove vloge, zreducirane na človekov znak, oziroma »črna magija vse menažerije mask, ki so vse po vrsti iluzije«, in zaradi zavesti o dejstvu, da »nismo le krivi drug pred drugim, temveč hkrati tudi nedolžni drug pred drugim«, nujno dopolnilo k mojemu tekstu z naslovom O smrtni kazni, ki je objavljen v isti številki Problemov in ki se koncentriira predvsem na kritiko človekovih sodniških in zatiralskih vlog. Misel, ki je izražena v mojem tekstu, nujno potrebuje U. K.-jevo misel, kajti če hočemo, da je ta svet vice, ne pa pekel, potem pesmi vere in upanja ne smejo umolkniti v njem. U. K.-jev tekst se mi zdi tudi pomemben prispevek h gibanju za ukinitve smrtne kazni. Vendar pa sem po tretjem branju U. K.-jevega teksta pomislil na troje: prvič, U. K.-jev tekst je zavzel do mojega teksta kritično stališče; drugič, po sedmih mesecih in treh tednih, odkar sem napisal svoj tekst, se z njim strinjam skoraj enako kot takrat, ko sem ga napisal; in tretjič, moje navdušenje nad U. K.-jevim tekstom se ni zmanjšalo. Zato sem se vprašal, zakaj U. K. razume moj tekst kot nekaj, kar nasprotuje njegovi misli o nedolžnosti »celotnega človeka«, »trpečega bitja«, o nedolžnosti človekovega »pravega obraza«, o nedolžnosti vsakega človeka, ki jo maskira »vloga prenašalca nekakšnih vsiljenih mu zakonov in pomenov, ki jih čuti kot temelj svoje nesvobode«, o nedolžnosti »bitja, ki je v to igro postavljeno – če že ne zoper svojo voljo, pa vsaj onkraj svojega doumevanja«. Vprašal sem se, kaj je v mojem tekstu takšnega, da na tem temeljijo U. K.-jevi kritični očitki.

U. K. očita mojemu tekstu, da »zmore solidarnost zgolj z vojsko premagancev«; da moj tekst ne uvidi, da je »rabelj žrtev tisti hip, ko vihti sekiro«, in da gre torej pri mojem tekstu za »pozicijsko vojno na polju kolektivne krivde«. Stališče, ki ga U. K. kritizira, tudi po mojem mnenju zasluži kritiko. Vendar mislim, da moj tekst ne izraža tega stališča. Krizitirano stališče ne samo opaža, temveč tudi perpetui- ra ločnico med sodniki, rablji in zatiralci, ki so na eni strani, ter premaganci

in žrtvami, ki so na drugi strani. Toda s svojim tekstom nisem nameraval krepi ločnice med tema dvema taboroma, temveč nasprotno: razkriti družbeno vlogo sodstva in zatiranja, in tako sodelovati pri razgrajevanju družbene vloge sodnikov, rabljev in zatiralcev; to razgrajevanje je osvobajajoče za nedolžnega človeka, ki je prikrit z masko sodnika, rablja ali vojaka.

U. K. verjetno ni opazil, kako temeljna je za moje stališče misel, izražena s stavkom: »Mislim, da je praktično vsak odrasel Evropejec toliko zapleten v najrazličnejše zatiralske mehanizme, da ločnica med zavestjo o svetosti življenja in morilskostjo poteka v vsakem posamezniku.« V nadaljevanju bom skušal pojasniti, zakaj ta stavek docela razveljavlja kontekst pozicijske logike na polju kolektivne krivde; a da ne bo nesporazuma, bom najprej naštel nekatere dvojice nasprotujočih si terminov, ki jih U. K. in jaz uporabljava v tekstih, in skušal bom na kratko opredeliti, kateri pojavi, ki jih označujejo ti termini, so po mojem mnenju medsebojno odvisni in kateri razlikujoči se termini morebiti celo označujejo iste pojave. Dvojice terminov:

1. Rabelj in sodnik na eni strani, ter žrtev na drugi strani.
2. Zmagovalec na eni strani, ter premaganec na drugi strani.
3. Človekova družbena vloga oz. maska na eni strani, ter cel človek, njegov pravi obraz na drugi strani.
4. Morilskost na eni strani, ter zavest o svetosti življenja na drugi strani.
5. Morilskost na eni strani, ter zavest o človeku kot nosilcu svetosti življenja na drugi strani.

Razmerje med 1. in 4. dvojico terminov:

Četudi je človek, ki ga sodnik obsodi in rabelj giljotinira, morilec, ga sodnik ne more obsoditi in rabelj ga ne more giljotinirati, ne da bi bila tudi onadva deležna morilskosti.

Razmerje med 1. in 2. dvojico terminov:

Zgodovina kaže, da so zmagovalci praktično zmeraj sprejeli vlogo rabljev in sodnikov nad premaganci.

Razmerja med 4. in 5. dvojico terminov se mi zaenkrat ne zdi potrebno obravnavati, kajti dobra sredstva posvečujejo vsak cilj.

Odnos 3. dvojice terminov do 1. in 2. dvojice terminov:

Noben termin iz 1. in 2. dvojice ne označuje celega človeka, njegovega pravega obraza, temveč njegovo družbeno vlogo oz. masko.

Kakšen pa je odnos premagancev in žrtev do celovitosti človeka, do njegovega pravega obraza in do zavesti o svetosti življenja – za pisanje o tem nisem kompetenten; to nekompetentnost bom še razložil.

Dokler je človek rabelj in sodnik, ne more razvideti »pravega obraza«, »celovitosti« svoje žrtve, in tudi njegov pravi obraz, njegova celovitost, se ne moreta emancipirati. U. K. piše, da je »rabelj žrtev tisti hip, ko vihti sekira.« Sodnik in rabelj sta prisiljena v sebi prikrivati in zatirati zavest o svetosti življenja ter »zavest o človeku kot nosilcu svetosti življenja«. Kajti, kot piše U. K., »iz optike ljubezni, ki vidi človeka kompletno in razločno, zločin ni le nemogoč (saj je vsak človek najmanj oboje: zločinec in njegova žrtev hkrati), temveč celo – cinično rečeno – nesmisel (iz istega razloga)«; z drugimi besedami, sodnik in rabelj sta tudi rablja nad nedolžnim, trpečim bitjem, ki je v sodniku in rablju. Upam, da se U. K. v tej točki

strinja z mojo interpretacijo njegovega teksta in z mislimi, ki sem jih dodal interpretaciji. Do nesporazuma pa je po mojem mnenju prišlo, ker je polje kompetentnosti mojega pisanja neizogibno omejeno, saj moja izkušnja ni univerzalna; U. K. pa je to omejenost kompetentnosti razumel kot postavljanje ločnice med taborom premagancev in žrtev ter med taborom sodnikov in zmagovalcev.

U. K. očita mojemu stališču, da »zmore solidarnost le z vojsko premagancev« in da ne vidim, »da ni le zločinec tisti, ki je vreden, da poklekneмо predenj, temveč ravno tako njegov sodnik.« Toda omejitev kompetentnosti mojega pisanja nikakor ni identična z omejitvijo solidarnosti; kadarkoli si solidarnost postavi kako omejitev, se spreobrne v ksenofobično zavezništvo. Da je svoboda demaskirana; da se realizira človekov pravi obraz; da se emancipira nedolžno, trpeče bitje, ki je v vsakem zatiralcu zatrto – za to je nujna osvoboditev človekovega pravega obraza izpod družbene vloge sodnika, rablja in zatiralca. Nujna se mi tudi zdi kolektivna izdelava najkonkretnejših metod za demontažo teh družbenih vlog; zelo dvomim, da bi vsakdo od nas zmogel to demontažo opraviti sam zase, brez medsebojne pomoči; seveda pa je zelo važno, kakšna je ta pomoč, da se ne spremeni v novo obliko nasilja. A o tem pozneje. Ne vem, zakaj bi medsebojna pomoč pri tej demontaži nasprotovala solidarnosti z nedolžnim, trpečim bitjem, ki prikrito biva v sodniku, rablju in zatiralcu, saj so sodnik, rabelj in zatiralec enako kot obsojenec in premaganec žrtve svoje družbene vloge. Nedolžnemu bitju pod maskama rablja in sodnika nikakor ne odrekam solidarnosti, želim pa, da ne bi sodeloval z njunima družbenima vlogama. Pri kritiki zatiralskih družbenih vlog sem dolžan, da se omejim na tiste vloge, ki sem jih že kdaj prevzel, ali pa jih še prevzemam, zato se moja kritika omejuje na vloge sodnika, rablja in zmagovalca nad eksploatiranimi ljudstvi, ne dotika pa se vloge obsojenca na smrt, ali Indijanca, saj nisem obsojen na smrt in nisem Indijanec. Za pisanje o krivdi obsojencev, žrtev in premagancev nisem kompetenten; pišem o zatiralski družbeni vlogi večine odraslih Evropejcev. V tekstu sem izrazil željo, da bi se osvobodil svoje družbene vloge sodnika, zatiralca in zmagovalca: krivda, ki mi je iz izkušnje znana, je predvsem krivda »odraslega Evropejca«, ki je zapleten v »najrazličnejše zatiralske mehanizme.« Če že govorim o krivdi človeka, ki je obsojen na smrt, bi bilo v primeru, da je eksekucija obsojenca kakorkoli upravičena, pravično, da sem tudi jaz ubit, kajti moja krivda ni manjša. Moram reči, da je U. K.-jeva misel, da »nismo samo krivi drug pred drugim, temveč tudi nedolžni drug pred drugim«, s tega vidika name učinkovala blažilno in tolažeče. A kljub tej tolažbi ostaja dejstvo, da v deželi, kjer se smrtna kazni izvršujejo v imenu ljudstva, vsiljuje kazenski zakonik te dežele vlogo sodnika in rablja vsakemu odraslemu človeku. In na kontinentu, katerega bogastvo bazira na zatiranju in eksploataciji ljudi z drugih kontinentov, je prebivalcem proti njihovi volji vsiljena družbena vloga zatiralcev in eksploatatorjev. Pozicijska vojna z vidika kolektivne krivde je morda zame sploh nemogoča, kajti četudi si želim biti solidaren z obsojenci in premaganci (to željo sem izrazil v zaključku teksta z naslovom O smrtni kazni), bi zame bilo nesramno trditi, da sem jaz eden izmed njih; ta trditev bi bila nespoštljiva do obsojencev in premagancev. (Tu bi bralca rad spomnil na Marcusejev intervjujski odgovor Enzensbergerju). Zaradi vpletenosti v najrazličnejše zatiralske mehanizme sem deležen predvsem krivde sodnikov in krivde, ki je je deležen praktično vsak odrasel Evropejec. Morda sem v za-

ključku teksta O smrtni kazni premalo poudaril dejstvo, da želja po solidarnosti z obsojenci in premaganci še ni isto, kot biti obsojenec ali premaganec.

Omenil bom še dva, tri stavke iz mojega članka, za katere menim, da razveljavljajo kontekst pozicijske logike na področju kolektivne krivde:

»Nikjer na svetu ni ustanove, niti subjekta, ki bi mi mogel sporočiti: do življenja imaš pravico. Tudi če bi bila smrtna kazen ukinjena, še ne bi nastal tak subjekt; vendar pa bi bili potem ljudje solidarnější v uživanju življenja onstran vprašanja o pravici in krivdi.« . . . »V katerokoli polje bivanja se zazrem, vidim, da sta smrt in krivda pojma, ki sta popolnoma ločena med seboj. Z vidika vprašanja o pravici in krivdi je življenje nekaj popolnoma absurdnega; a hotel bi, da ta trditev o absurdnosti življenja ne bi bila njegova obsodba, temveč njegov blagoslov.« Misel teh stavkov bi lahko z drugimi besedami takole izrazil: Če ločujem ljudi na krive in nedolžne, potem je ob vsakršnem količkaj doslednem razmišljanju o krivdi neizogibno, da se prej ali slej zavem tudi pošastnih demenzij svoje lastne krivde. Edino alternativo obsedenosti od te krivde vidim v solidarnosti v uživanju življenja onkraj vprašanja o pravici in krivici; smrtna kazen pa je eden od najstrahovitejših udarcev tej solidarnosti. Hotel sem razveljaviti tiranijo Pravice tako, da sem pokazal, da bi v primeru, če bi bilo z aspekta Pravice komurkoli upravičeno zanikati pravico do življenja, tudi jaz ne smel živeti. Seveda pa je v ozadju tega razveljavljanja tiranije Pravice želja po zavesti o nedolžnosti vsakogar pred vsakomer. Ker se pogosto predajam misli o kozmičnem odpuščanju, je zelo verjetno, da sem s svojim tekstom želel izzvati takšen odpuščajoč odgovor, kot je U. K.-jev. Tudi »ponujanje glave rablju na tnal« je vsaj po eni strani izraz občutka, da je življenje brez želje po kozmičnem odpuščanju neznosno. Seveda ne morem garantirati, da se v »ponujanju glave rablju na tnal« niso artikulirale tudi avtodestruktivne tendence, ki so v abolicionističnih prizadevanjih, pa še v marsikaterih drugih, brezperspektivne, in na katere je U. K. strastno odgovoril; a vendar menim, da je pri mojem tekstu treba upoštevati notranjo dinamiko, ki se giblje med eventualnimi avtodestruktivnimi željami in med željami po kozmičnem odpuščanju. Čeprav morda nisem kompetenten za razsojanje, kateri pol prevladuje v mojem tekstu, se mi vendarle zdi, da sem celo eventualne avtodestruktivne želje artikuliral tako, da sem poudaril nujnost kozmičnega odpuščanja, v katerem se avtodestruktivne želje razblinijo in ki se mi zdi za mojo misel neprimerno pomembnejše od avtodestruktivnih želj.

Pri vprašanju, ali je smrtna kazen posledica propada zavesti o svetosti življenja ali vzrok za propad zavesti o svetosti življenja, oziroma za propad zavesti o »človeku kot nosilcu svetosti življenja«, pa pridem do edine točke, kjer se z U. K.-jem ne strinjam popolnoma; morda je ravno v tem nestrinjanju tista točka, kjer U. K. očita mojemu članku »militantni aktivizem«. Ni samo posledica, temveč oboje, tudi vzrok. Kajti ideologije, ki ne morejo perpetuirati smrtno kazni drugače, kot da jo sankcionirajo ločujoč ljudi na »krive« in »nedolžne«, pri čemer so »nedolžni« zaradi izrekanja sodb »v imenu ljudstva« postavljeni v pozicijo sodnikov, krepijo identifikacijo ljudi z njihovimi maskami, in ta identifikacija blokira slutnjo o obrazu pod masko. Ideološki mehanizmi onemogočajo, da bi nasilnik videl svoja dejanja kot to, kar so v resnici: gola brutalna poza, pri čemer sankcionirajo nasilna dejanja kot avtentični izraz celega bitja. Ideološki aparati države producirajo

prevaro, da se v zatiranju sploh ne manifestirajo maske, temveč človekov resnični obraz, in cinično razglašajo, da zmore človek harmonično realizirati svoj resnični obraz tudi tako, da ustrelji obsojenca – če je ustrelitev le dovolj sankcionirana z vladajočo moralno. Gandhi je na primer pokazal, kako nenasilen boj brez strahu, brez bega in brez pokoravanja zatiralcu razblinja iluzijo o avtentičnem obrazu, ki bi se realiziral v zatiralčevi družbeni vlogi: tako v zatiralcu prenehajo funkcionirati ideološki aparati, ki sankcionirajo nasilna dejanja, zato je zatiralcu omogočeno, da prepozna nasilna dejanja kot golo, nesmiselno brutalno pozo. Seveda je tak upor mogoč le z ljubečo solidarnostjo do nedolžnega bitja, ki je prikrito z masko zatiralca.

Da dosežemo zavest, kako smo nedolžni drug pred drugim, se mi ne zdi odveč pokazati na konkretnih primerih, kako zmotno je pojmovanje, ki nekomu pripiše krivdo in tako sankcionira nasilje nad njim. Seveda imajo zmagovalci večjo moč za pripisovanje krivde kot premaganci, zato se mi zdi koristno pokazati, na kako trhlih nogah stoji tisto pojmovanje o pravičnosti zgodovine, ki posvečuje zmago nad izumrlimi in premaganimi ljudstvi. Kajti odsotnost krivde Tasmancev z vidika široko razširjenih vladajočih moral sploh ni samoumevna: darvinizem ni mišljenje, ki bi zmoglo opredeljevati samo tista biološka razmerja, ki niso v ničemer določujoča za ljudi, temveč je zaradi evidentne podobnosti živali z ljudmi darvinizem neizogibno tudi socialna ideologija. S tega vidika bi bilo koristno pokazati, kako trhla je ideologija socialnih razmerij, ki vseskozi določa Darwinove tekste, toda na tem mestu tega ne utegnem storiti. Z vidika »zgodovinske pravičnosti« je tudi na primer »nižja stopnja razvitosti« krivda, za katero morajo plačati tisti, ki so po kriterijih zmagovalcev »manj razviti«. Kako lahko dosežemo zavest o nedolžnosti vsakogar pred vsakim, dokler ne izgubijo moči ideologije, ki z najkonkretnejšimi oblikami indoktrinacije razglašajo krivdo ljudi, ki so postavljeni v pozicijo autsajderjev?

Ločnice med zavestjo o svetosti življenja in med morilskostjo, ki poteka v vsakem posamezniku, oziroma ločnice med obrazom in masko, se je treba šele zavedeti in jo na vso moč poudariti. Pokazati je treba: to in to je maska. Seveda se mi tu zdi pomembna edinole ločnica, ki je v vsakem posamezniku. Zato pišem o »interesu militarizma, centrov kapitala in čaščenja Države«, ne pa o »interesu tega in tega«. Ne gre mi za poudarjanje: ti in ti so zatiralci, temveč za razkrivanje tistih zatiralških struktur, ki ne samo, da človeku konstituirajo masko, ki je strahotno ločena od njegovega obraza, temveč celo povzročajo, da človek s pomočjo ideologije sprejme to zatiralško masko kot svoj resnični obraz.

Na koncu tega spisa si želim opredeliti razliko med meni ljubo odpuščajočo U. K.-jevo mislijo in med neko cinično zavestjo, ki je kilometre stran od U. K.-jeve misli, a vendar lahko nepazljivega bralca zavede dejstvo, da se ta cinična misel prav tako kot U. K. zaveda bitne razlike med celovitim človekom pod masko in njegovo družbeno vlogo, zato obstoji nevarnost, da bi bila U. K.-jeva misel po krivici postavljena v napačen, represiven družbeni kontekst. Cinična misel razglašča razliko med obrazom in masko kot usodno, neizogibno stanje, ki je zaradi svoje funkcije v redu sveta vredno perpetuiranja; efekt te misli ni bistveno boljši od efekta ideologij, ki sankcionirajo masko kot resničen obraz. U. K.-jev članek je

zelo daleč od te misli, saj U. K.-ju očitno ni tuje upanje in želja, da se razlika med obrazom in masko ne bo več perpetuirala:

»Iz optike ljubezni, ki vidi človeka kompletno in razločno, zločin ni le nemogoč (saj je vsak človek najmanj oboje: zločinec in njegova žrtev hkrati), temveč celo – cinično rčeno – nesmisel (iz istega razloga).« . . . »Garancija, da je pod masko obraz, pa je ravno v temeljnem človekovem občutju nesvobode oziroma nasilja, ki ga je deležen v vlogi prenašalca nekakšnih vsiljenih mu zakonov in pomenov, ki jih čuti kot temelj svoje nesvobode.« . . . »Resnično osvoboditev izpod začaranega jarma zločin/kazen vidim torej v doumetju razlike med obrazom in masko in še predvsem v **priznanju**, ki naj si ga izkazujeja drug do drugega obojenec in sodnik (beseda »priznanje« je, upam, v tem kontekstu dovolj jasna, da ne bo obveljala za bogokletno: ne gre namreč za priznavanje oz. dopuščanje eksploatacije partiture te »Igre«, temveč za priznanje neveljavnosti vseh mask).«

A kljub temu spoznanju, ki je neizogibno za demontažo družbene vloge zatiralcev in sodnikov, se pred človeka, ki ga to spoznanje prešine, enako neizprosno kot pred vsakogar drugega postavi vprašanje: Kaj pa zdaj? Kaj storiti? Kako prehraniti otroke in sebe?

Ena od možnih reakcij na omenjeno svetlo spoznanje je zla reakcija: to je cinična zavest, ki zlorabi spoznanje o bitni razliki med obrazom in masko tako, da to razliko razglasi za neizogibno, in s to neizogibnostjo sankcionira zatiralsko družbeno vlogo, ki jo človek, zablodel zaradi cinične zavesti, dejansko prepozna kot družbeno vlogo. Ta cinična zavest se često poniža celo do tega, da rabelj in sodnik zatrjuje žrtvi, da jima je njuna družbena vloga skrajno neprijetna, a vendar neizogibna za harmonični tok tega sveta, in zato vredna perpetuiranja. Naj mi U. K. ne zameri, če si histerično izmislim kak primer za rabeljsko parodijo spoznanja o razliki med človekovim obrazom in masko – saj je jasno, da je ta rabeljska parodija skrajno krivična do U. K.-jeve misli: »Gnusi se mi ubijanje, ampak služba je služba; če bi se vsakdo zaradi svojih kapric svojeglavo odpovedal svoji dolžnosti, potem bi šel svet k vragu.« Takšna rabeljska parodija često tudi prisiljuje človeka, naj sprejme rabeljsko vlogo, ki se mu upira: »Saj bi vsi radi nekaj drugega, nekaj bolj človeškega, nedolžnega, ampak ne da se pomagati. Tudi jaz bi raje ležal pod cvetočo hruško in gledal čmrlje, ampak nujnost tega sveta je takšna, da obdelujem politične disidente na mučilnih napravah. Egoistično bi bilo, če bi iz intimnih, privatnih želj odpovedal svetu svoje sodelovanje. V vseh dobah so se med seboj ubijali in mučili; če ne bi bilo tako, bi svet razpadel. Zato sprejmi nujnost tega sveta in kljub zavesti o čistem, nedolžnem obrazu pod masko sprejmi družbeno vlogo, tako kot delamo vsi drugi, in priveži ženo in otroke tega političnega disidenta na mučilne naprave, potem bo disident mogoče vendarle spregovoril. Če pa jih nočeš privezati, potem si premehak za ta svet in je bolje, da se ubiješ.«

Skratka, bitna razlika med odpuščajočo mislijo in cinično rabeljsko parodijo je v tem: ali se odreči maskam, ki so drugačne od resničnega obraza, ali sprejeti razliko med obrazom in masko kot stanje, ki naj traja, ki je vredno perpetuiranja. U. K. se evidentno zavzema za prvo možnost. Toda kako zakopati sekiro? Kako naj človek demontira svojo družbeno vlogo sodnika in zatiralca? Kako pomagati rablju, da se osvobodi svoje vloge? Kajti človek, ki ga razsvetli odpuščajoče spoznanje, se zelo verjetno že dan ali dva po razsvetljenju sooči na primer s potrebo, da se kam

odpelje z avtobusom, ki ga poganja nafta, kupljena za orožje, s katerim se nadaljuje vojna v Perzijskem zalivu. Podobnih primerov bi lahko še veliko naštel. Strijam se z U. K., da je »delež individualne krivde človeka, ki jo le-ta nosi za svoja zmotna dela, neraziskan, nerazviden, ker je vpletenost človeka v njegovo vlogo izjemno subtilna in problematična zadeva«; vendar dokler traja vojna, milijoni ljudi, od katerih je vsakdo »nedolžno bitje, ki je v to igro postavljeno – če že ne zoper svojo voljo, pa vsaj onkraj svojega doumevanja«, ne bojo mogli odložiti sekir. Kako naj se v svetu, kakršen je, razširi optika ljubezni, ki je blokirana, dokler so sekire še v rokah – optika ljubezni, kjer »zločin ni le nemogoč (saj je vsak človek najmanj oboje: zločinec in njegova žrtev hkrati), temveč celo – cinično rečeno – nesmisel (iz istega razloga)?

Tu je, vsaj po mojem mnenju, potrebna množica »prvih, majhnih, opotekavih korakov«, ne vidim druge možnosti. Zavzemanje za te korake je sicer mogoče označiti kot militantni aktivizem, toda ta označitev je, po mojem mnenju, posledica tiranije ideologij, ki vzbujajo močno skepso do vsega političnega (politiko pojmem kot kolektivno skrb za skupne zadeve). A tu gre za usoden nesporazum. Ravno zaradi ideološkega bobnenja je naša skupnost v resnici do absurda nepolitična. Za odloke oblasti je javno mnenje zanemarljiv faktor: kljub javnemu mnenju je bil sprejet zakon o usmerjenem izobraževanju. Alternativni principi socializacije imajo zaradi pritiska oblasti minimalne možnosti za realizacijo. Mislim, da je optika ljubezni, videnje vsega v vsem, optika, ki z razumevajočim odpuščanjem poklekne ne samo pred žrtvijo, temveč tudi pred rabljem, neučinkovita pri želji po osvoboditvi nedolžnega bitja v rablju izpod njegove družbene vloge, če se produkcijski procesi ne transformirajo tako, da zmore vsak, vsak proizvajalec v njih realizirati svoje najintimnejše etične želje.

Zato menim, da je množica »prvih, majhnih, opotekavih korakov« neizogibno dopolnilo k U. K.-jevi odpuščajoči misli, in da je potrebno razrešiti nesporazume, ki povzročajo misel, da je takšno stališče »militantnega aktivizma« negacija tistega ljubečega odnosa, »ki uvideva človeka v njegovi celostni in čisti podobi, t.j. v osvobojenosti od njegove vloge/znača«.

Prevod

MARINA CVETAJEVA (1892–1941)

STJENKA RAZIN

1

Vetrovi spat so šli – zarja rumeni,
Drsijo sence – gora kameni,
In s svojo knežno iz daljnih poljan
Počiva razburjeni ataman.

Mlade rame je grobo prijel,
Tenko prisluhnil, in zraka zajel, –
Nad njegovim šotorom ves čas
Blazni slavčev glas.

22. aprila 1917

2

A nad Volgo – noč,
A nad Volgo – sen.
Pisana preproga na tleh,
In polegel ataman prekrasno
Je knežno – svetel blesk v črnih očeh.

Brez zvezd nebo in voda brez valov,
Tema kot v rogu, bobni od vesel!
In potihem v noč atamanov čoln
Je perzijsko devico odnesel.

In zadonel je
V noči – moški glas:
– Stisni se k meni,
Razkrij svoj obraz.
Nobena od žen
Te ne prekosi,

Za zmeraj sem jaz
K tebi položen,
Perzijančica!
Lepa sužnjica!

Dekle – obrvi namrščilo,
Dolge obrvi,
Potem – oči povесilo,
Perzijske oči,
In z njenih ustnic
Le vzdih iz globin:
– Džal – Eddin!

A nad Volgo – bleščava sijajna,
A nad Volgo – raj.
Krohota se tolpa pijana:
– Ataman, končaj!

Dovolj si se naležal s krivoverno psico!
Lej no, lepotičica ima v očeh solzice!

Ona pa – kot smrt.
V krvi ustnice. –
Močno drhtijo atamanove nosnice.

– Ni ti bilo dovolj mehko postlano –
Ti bo pa bolj, psica, z valovi ubrano!

Na nebu – jasno,
Temno – na dnu.
Lep in samcat
Je še šolenček v čolnu.

In stoji Stepán – kakor strašen hrast,
Prebledel Stepán – prav do sivih las,
Zaziblje se, zamaje. – Kako tesni!
Na pomoč, neverniki, – v očeh temni!

Sedaj je tvoja Perzijančica,
Lepa sužnjica.

25. aprila 1917

(Slik, z obraza trpljenec.)

(Mikajo se pogledi.)

(Razinove sanje)

In tone Razin – v sanje:

Kot da v močvirju jokala bi čaplja.

In sanja on – zvenkljanje:

Kakor da kapljajo srebrne kaplje.

In gleda Razin – v globino –

Pisana preproga čemí.

In sanja njo edino –

Pozabljeno, s črnimi očmi.

Sedi kot božja mati,

Po nitki biser pomika.

Želi ji povedati,

Pa le ustne premika...

Dih mu zastaja – udar,

Steklena, v prsih, koščica.

Hodi kot speči stražar,

Svetla – med njima – t

Zarja je barko vodila

Po Volgi dol in gor.

– Kako bom zdaj jaz hodila

Z eno boso nogó!

Kdo bi lepotico hotel

Z enim šolenčkom?

K tebi v goste, prijatelj,

Prišla po drugega bom!

In žvenketajo zapestnice noč in dan:

– Potonila je tvoja sreča, Stepán!

8. maja 1917

PESNITEV KONCA

2

Najino druženje, –

Kam je peljalo!

Z jasnega strela,

Glava na tnalo.

Z vsò drhtavico
Besed, v nama lom,
In v domu podrtem –
Slišiš: dom.

Blodnega veseljaka
Krik: domov!
Enoletnega otroka:
»Daj« in »moj«!

Sopotnik brez cilja,
Moj brodolom,
Vsi z doma silijo,
Kot ti – na dom!

Konj se trga besen z vrvi –
Napor! – in vrv gre v prah.
– Saj nobenega doma ni!
– Je, – samo še zamah:

Dom na gori. – Da ni drugje?
– Dom na vrhu goré.
Okno tik pod nadstreškom.
– »Bolj od same zarje

Goreče?« Naj tu na novo
Živim? – Preprostost poem!
Dom – to pomeni: od doma
Grem.

(Komú naj povem

O bolečini, žalosti,
V ustih mre beseda.)
– Zmeraj preveč ste upali. –
Odsotno: – Seveda.

5
Premike ustnic lovim.
In vem – ne bo rekel prvi.
– Me ne ljubiš več? – Ljubim.
– Ne ljubiš me! – Oči v krvi,

(Razstavljeno sanje)

In tone Razin – v sanje
Kot da v močvirju jokala bi črplja
In sanje on – zveneljanje
Kakor da kapljajo srebrne kaplje

In globa Razin – v globino
Pisane prepovedi čem.
In sanje rijo očino –
Pozabljeno, z črnimi očmi.

Žedi kot božja mati,
Po mrti hudi premika.
Želi ji povedati,
Pa je usane premika...

Dih mu zastaja – odar,
Staklena v prsti, koščica.
Hodi kot spori strazar,
Svetla – mod rjima – t

Zarja je barva vodila
Po Vojni dot in gor.
– Kako jeen zdej jaz hodila
Z mo boso nogi!

Kako bi lepšico hoteli
Z ena koščica om?
K tebi v goste, prijatelj,
Prišla po drugoga hoteli

In izvenkrajšo zapustnico noč in dan:
– Potonila je tvoja žena, Stepan!
8. maja 1917

PEŠITEV KONČA

2
Najlino družanje –
Kam je pešitelj
Z jamega žrela,
Glava na tla.

Vzklik, z obraza trpljenje.
(Umikajo se pogledi.)
– Povej, je to – življenje?
– V mojem srcu. – V besedi!

Ljubezen je celo srce.
Je roža, s krvjo prelita.
Kaj meniš, da je to le
Beseda, lepo povita?

Pogovor – in vsak drugam?
Kot ti gospodje in dame?
Ljubezen, to je...
– Hram?
– Razjokaj se mi na rami,

Otrok! – Kar tu, na porog
Svojati? (Moj glas, brez zvoka:
»Ljubezen pomeni lok
Napet: lok: ločene reke.«.)

– Ljubezen, to je – spreplet.
Midva razmikava roke.
(Prosim: odmakni pogled!
Drgetanje, slabost v bokih,

Sedaj, na vrhu gore
Visoke. Spomin izhlapi:
Ljubezen – nežne pore.
In na grmadi – izpari.)

Najina lica bleda.
Črta. Brez nasmeha – opis.
– In pred vsem drugim – ena
Skleda.
– Mar naj roko nase

Dvignem? – Petelinji boj
Prstov. – Naj smrti pomignem?
Ljubezen pomeni...
– Moj.

Povsem te razumem. Izhod?

Vse bolj petelinji boj
Je glasen. (Loža za odstrel.)

– Narazen. – Jaz pa: raje
Šla bi v pekel. Tam je laže!

Preveč nizke so cene:
Za sobo, rimo, postajo.
– Ljubezen je – življenje.
– Ne, v starih knjigah imajo

Drug izraz...
– Kaj zdaj? –
Testo

Spominov v pesti, izperi!
Kam greš? – V katero mesto?
Jok, tiri, svinec – izberi!

Smrt – in nobenih priprav!
– Življenje! – Poveljnik slaven
Poražen glede odprav
Ostanek.
– Greva narazen.

Praga, 1. februarja 1924 –
Ilovišči, 8. junija 1924

Vi, ki mimo mene hodite,
Za vsa druga dekleta bolj vneti, –
Koliko v nočeh, kaj sodite,
Sijajnih luči brez haska sveti,

In koliko goreče vneme,
Ob vsaki najmanjši senci preplaha...
In kako zelo mi je v breme
Ves tisti v prazno dvignjeni prah.

Vlaki plešete v daljna mesta,
Nosite sanje iz oči in s postaj...
Za zmeraj sem tuja vam cesta,
To ne izveste – kar ne vesta zdaj –

Zakaj moj vedno vročični glas
Samo v dimu cigar umiri se, –
In kako strašen in temen plaz
Svetlolase glave polasti se.

17. maja 1913

* * *

Kako ponosno zamahneš z glavo –
Obnašaš se kakor vladar.
Oj, kakšnega veseljaka s sabo
Prinesla mi zima je v dar!

Pokljanje s členki, ženket kovancev,
Dimnih oblačkov spreplet,
V tujem koraku slučajnih znancev
Odvečnih besed drget.

Čigavih nežnosti topel pridih
Odseva zmeraj tvoj izraz,
Koliko ustnic napol odprtih
Preljubilo ti je obraz –

Ne sprašujem. Moja blodna roka
Je odstrla neljub privid.
Od boga poslanega otroka
Desetih let mi slika vid.

Postojva malo ob reki, pleše
V zvenkljanju ubranih valov.
Potem te bom peljala v središče –
Zavetišče otrok – bogov...

Ko te je strah, zažvižgaj si pesem
In bolečino stisni v pest...
– Neresničen, odmaknjeno resen,
Svobodnjak, – mene peče vest!

18. februarja 1916

NESPEČNOST

2
Rok se rada
Dotikam, in rada
Imena podtikam,
In tudi – razmikam
Vrata!
– Nastežaj – v temno noč.

Prisluškujem,
Kako težek korak

Tišji postaja,
Kako v vetru baja
Bdeči, nespečni
Gozd.

Oj, noč!
Glasov več ne ločim.
Pred snom – klonem.
Zaprem oči.
Nekje v noči
Človek potone.

20. julija 1916

Nisem po veri živela, nisem k maši hodila,
Da, dokler me v sveto olje ne dajo,
Bom grešila – kot grešim – s strastjo! –
– kot sem grešila –
S čutili, ki mi jih je dal Gospod, – brez kadila!

Sodrug! Zarnotniki! Vi, ki me hujskate – na vso moč!
Vi, soprestopniki! Vi, učitelji mili!
Fantje, dekleta, pesem, drevesa, oblaki, noč, –
Na strašni sodbi se bova skupaj, Zemlja, branili!

26. septembra 1915

Izbrala in prevedla LIDIJA GAČNIK

O pesnici

Marina Cvetajeva (1892–1941) je že osemnajstletna prejela za svojo prvo knjigo pesmi »Večerni album« (1910) pohvalne ocene uglednih literarnih kritikov (V. J. Brjusov, N. S. Gumiljov, M. Vološin), ob padcu cesarskega režima pa je bila že uveljavljena pesnica.

Leta 1922 je odpotovala na Zahod, se v emigraciji pridružila svojemu možu S. J. Efronu, nekdanjemu oficirju bele garde, in prek Berlina in Prage oktobra 1925 odšla v Pariz. Medtem ko je njen mož spremenil svoje politično stališče in skozi sodelovanje z Zvezo prijateljev Sovjetske domovine dosegel svoj povratak 1937, je Marina Cvetajeva ohranila svojo **etično** držo. Ciklus »beli tabor« (prvič v celoti objavljen v Münchnu, 1957), v katerem je pesnila o beli gardi in daljša poema »Perekop« (prvič v celoti objavljena v Parizu, YMCA-Press, 1971) ubesedujeta namreč tiste vrednote – ponos, čast, poštenost, plemenitost, dostojanstvo, itn. – ki jih je v njihovi »meščanski« obliki Oktobrska revolucija odpravila in razveljavila. Mit o veliki zgodovinski vlogi t. i. »belih labodov« pa se je kmalu

razsul: iz najprej slavljene, potem pa vse bolj prezrte in osamljene emigrantske pesnice govori domotožje. Ko je priznala Majakovskemu nedvomno pesniško moč (po njegovem bralnem nastopu v Café Voltaire v Parizu, 1928), jo je obdal molk: dostop do objave v emigrantskem tisku ji je bil definitivno onemogočen. Njena knjiga »Po Rusiji« (1928) je bila v belogardističnih krogih deležna negativnih kritik, do vrnitve v Rusijo se je njen socialni status samo slabšal. S sinom se je 1939 vrnila v Moskvo, kjer je zvedela, da so njenega moža ustrelili, hčer pa poslali v koncentracijsko taborišče. Po izgonu v vas Jelabugo je leta 1941 naredila samomor.

V Rusiji so njene pesmi začeli tiskati šele leta 1965 (»Izbrane pesmi«), njena pisma, esejistična proza, kratke pripovedi in lirski tragediji pa se kontinuirano objavljajo tudi na Zahodu.

V poeziji je razvila svojevrstno muzikalnost sloga, utemeljeno na aliteracijah, asonancah, enjambementih itn., hkrati pa sintaktično in metrično razgibala ruski verz. Vsebinske plasti izpričujejo njeno močno naslonitev na mitološke, literarno-zgodovinske, folklorne in historične reference, po 1921. letu večkrat oblikovane v obsežne lirske monologe. Poleg Anne Ahmatove velja Marina Cvetajeva za največjo rusko pesnico 20. stoletja.

Josef Škvorecký

Strahopetci

PETEK 11 / 5 / 1945

V petek me je vleklo k hranilnici že ob devetih. Spet se je jasnil topel pomladni dan, na oknih so bile zastave in na policah pernice. Povsod je viselo morje praporov. Trgovine so bile zaprte kot ob nedeljah, izložbe pa so zapolnjevale raznovrstne skupinice Masariokov in Benešev pa zastavice, barvastih cunj in šopkov. Revolucija je bila definitivno končana. Počasi sem pohajkoval proti trgu. Knjigar nar Dluhoň je stal pred odprto izložbo in brkljal po njej s klofarjem iz kurjih peres. Ustavil sem se za njegovim zgrbljenim hrbtom v črnem plašču in za bleščečo plešo z venčkom las naokrog. Revež, uničevala ga je konkurenčna firma Knjige Kulas Kostelec, pogolten podjetnik, ki je s svojimi izložbami zavzemal celo pritličje najetega poslopja, tako da se je ob njih Dluhoňova štacunica čisto izgubila.

Gospod Dluhoň je živel z družino v opuščeni garaži, saj pred vojno za stanovanje niso imeli, med vojno pa ga niso dobili. Pogledal sem v njegovo skrbno urejeno izložbo in nisem mogel verjeti svojim očem. Med lonci s pelargonijami je na češki zastavi stalo poprsje doktorja Kramaša. O politiki za časa prve republike sicer nisem dosti vedel, vedel sem pa le, da tale gospod zdaj ne bo popularen. Gospod Dluhoň mu je ravno s perjem čistil obraz. Odločil sem se, da ga obvarujem.

»Dobro jutro,« sem rekel. Gospod Dluhoň se je spoštljivo obrnil in se priklonil.

»Dober dan želim, gospod Smiřicky.«

»Gospod Dluhoň,« sem rekel. »Ne vem, ampak Kramaša pa tja ne bi smeli postaviti.«

Nasmehnil se je in nervozno rekel.

»Ne, kaj mislite, da ne, gospod Smiřicky?«

»Ja, mislim,« sem rekel.

Gospod Dluhoň se je spet nervozno nasmehnil.

»Toda vaš oče je bil zmeraj narodni demokrat, kar vprašajte ga.«

»Vem, ampak zdaj so tukaj boljše viki,« sem rekel.

Dluhoň se je zaupljivo sklonil k meni.

»Kar počakajte, da se tole unese,« je zabrundal. »Ko se umiri, bo doktor Kramaš spet spoštovan.«

»Ne vem,« sem podvomil.

»Boste videli, gospod Smiřicky. Mladi ste še, pa se ne spominjate. Le vprašajte svojega očeta.«

Nisem sicer vedel, kaj naj bi ga vprašal, morda – zakaj tlači tja Kramaša ravno zdaj, ko se vsa stvar ni še niti pošteno razvnela, kaj šele umirila. Rekel sem:

»No ja, mogoče bi pa zdaj, preden se vse ne poleže, lahko dali tja Beneša.«

»Ne, gospod Smiřicky, prav gotovo ne,« je rekel gospod Dluhoň.

»Zmeraj sem bil kramašovec in to bom prav do smrti ostal.«

Prešinilo me je, da to zdaj verjetno ne bo dolgo, pa tega nisem rekel. Raje sem pri-
pomnil:

»Kot mislite. Jaz bi tja vseeno vtaknil Beneša, če bi bil z vami.«

Veke mu je preletel trzljaj, verjetno se mu nisem zdel dovolj spoštljiv do državnih-
kov, pa čeprav je šlo le za Beneša. Potem se je spet servilno zasmel in rekel:

»Hvala vam, gospod Smiřicky, da – da tole, toda tam bom pustil doktorja Krama-
řa.«

Ni mu bilo pomoči. Odločil sem se umiti si nad njim roke. Raje sem šel pogledat
na trg. Mogoče bojo fantje že tam. In punce. In čakal sem Ireno.

»No, mogoče jo boste zvozili,« sem se mu nasmehnil. »Zdaj pa grem. Nasvide-
nje.«

»Moj poklon, gospod Smiřicky, « je zapel in se znova priklonil. Pustil sem ga pri
miru. Na trgu so se zgrinjali ljudje v nedeljskih oblekah. Pred Moutelikovo izlo-
žbo se je prerivala manjša skupina. Fotografije, me je prešinilo, in napotil sem se
tja. Res so bile. Prirnil sem se do njih in ugotovil, da me je norec Berto umestil na
sredo table, podme pa napisal »Čuvarji domovine«. Hudiča! Tegale nisem hotel. S
fotografijo sem se hotel povaziti, ne pa biti kot idol razstavljen v izložbi. Že sem
videl, kako me imajo fantje za norca. Hudiča. Opazoval sem se. Pa ja, fotografija
kar gre. Ampak ta nagravni napis pod njo. Čuvar domovine. Z užitkom bi dal
Bertu eno čez gobec. Potem pa me je posilil smeh: kaj sem pravzaprav branil, kaj
če bi ljudje vedeli, ti, ki so pritiskali nosove ob šipo. Če bi vedeli, koliko mi je bilo
do domovine. In do česa mi je bilo. Če bi vedeli, kaj sem počel na predvečer do-
godka, in na kaj sem mislil, pa kako sem se bal čuvarja domovine Zdenka Pivoř-
ke. In kako prav mi je prišlo, da je pri obrambi domovine izginil. In, o bog, kako
prav mi je prišla njegova vojna vdova. Spomnil sem se na Ireno in ošinil uro. Bilo
je še dosti časa, začel sem si torej ogledovati ostale fotografije. Ob vseh so bili napi-
si, taki, kot sem jih predvideval. Pod prepasano suknjico – sestavljali so jo gospod
Frinta, gospod Jungwirth, gospod Linhart in gospod Wolf, ki so stali na pivovarni-
škem dvorišču in se režali v Bertovo leico – je pisalo: »Vsi so se prijaviли prosto-
voljno«, in pod portretom doktorja Bohalda, ki je ekseciral v pumparicah in z lov-
sko puško po mostu, je Berto napisal »V boj!«. Takole in podobno je komentiral.
Motna slika nemškega tanka, ki se je plazil mimo mitnice, je nosila napis »Sovraž-
nik na obzorju« in pod snap shotom reveža Hroba, ki je za razrušenim bunkerjem
klečal s pancerjaustom v rokah, si je nepojmljiva Bertova fantazija izmislila moto:
» Ne korist ne slava – nič, le Narod!« Videlo se je, da je Berto sin svojega očeta.
Vseeno pa je bila slika pretresljiva. Spomnil sem se te včerajšnje scene in solze so
mi stopile v oči. V duhu sem videl v dežju lesketajočo se cesto in Hrobovo rdečela-
so glavo, zdaj pa je tukaj na fotografiji, ki se je Bertu neverjetno posrečila, klečal za
vse večne čase, ves navdušen, v počepu, ob sivi steni bunkerja, pod njim pa leske-
tajoči se trak ceste in črni tank z rilcem, usmerjenim vanj. In v ozadju čudovita va-
lovita pokrajina in raztrgani oblaki na obzorju. To je bilo mojstrsko delo, le da
Berto tega ni bil kriv. Predvsem je bila to zasluga njegovega očeta, da mu je mogel
kupiti leico. Spet sem se spomnil reveža Hroba, kako je stal poslušen in navdušen
v vrsti za prijavo v armado in kako je potem ostal negibno ležeč v travi. Če kdo,
potem je Hrob bil za kaj. Vendar mu nisem mogel reči, mogoče pa samo v duhu,
rodoljub. Tega si ni zaslužil. Rodoljubi so bili gospod Jungwirth pa Macháček in

Kaldoun in ti. Na rodoljubje so imeli patent in čisto sem jim ga privoščil. Ampak Hrob ni bil. Hrob je bil nekaj boljšega. Spominjal sem se časa, ko je za mano v šoli pri branju zaužival kruh in mu je iz ust dišalo, ko je hodil v hlačah, sešitih iz zaplat, in ko je lačno strmel v Berta, ki se je ob desetih basal z dvema hrenovkama. Žal mi ga je bilo, žal, da je končal tako bedno in hitro. Spomnil sem se njegove matere, ki ga zdaj verjetno vsa pretresena in obupana objokuje, in potem so se mi nanekrat zazdeli smešni in bedasti, gospod Kaldoun in Moutelik in ti, in jaz sem tam med njimi kot osel! Groza. Ampak v to se nisem hotel več spuščati. Odločil sem se, da Bertu ne bom nič rekel, fotografije naj kar pusti tam, kaj me briga. Odtrgal sem se od izložbe in šel počasi proti trgu. Transparenti in zastave so plapolali v hladnem vetrcu, sonce je jasno sijalo. Prispel sem k hranilnici in se postavil na vogal. S cerkve so visele dolge zastave, enako z gledališča in tudi magistrat je bil okrašen s celo zbirko praporov. Po ulici in okrog trga je valovil pravi nedeljski korzo. Na betoniranem prostoru pred magistratom je stala govorniška tribuna, prevlečena z rdečim blagom in z brezovima mlajema ob straneh. Nagibajoča se ploščad trga, še včeraj posejana s culami beguncev, se je zdaj svetica prazna in očiščena. Begunci so nekam izginili. Pomladni dan je in mir – sem se zavedel – in čez nekaj dni odidem v Prago. Bog, tam me že celo leto ni bilo, od tistega časa, ko smo igrali na poslednji veličastni prireditvi vojne ere. Na reviji amaterskega jazza v Lucerni, ravno takrat je prišlo do preplaha in koncert so na polovici prekinili. Igrali smo St. Louis Blues, spominjal sem se, in Solitude, samo da smo temu rekli *Die schöne Stadt im süden in Liebling, mein Liebling*, in pod temile nagravnimi besedami se je skrivala ta milina, Lucerna je tonila v svetlobi, vse galerije so bile nabite, cepetanje, rjojenje, ploskanje in v poroti je zasedal Emil Ludvik pa je govoril z nami po koncertu, fantje iz publike so po vsakem komadu zagnali trušč, in vse to se je vleklo pozno v noč. Potem smo se vozili z jutranjim brzcem domov, zaspani in naveličani, v tovarni smo plačali globo za zamujenega pol dneva in mene so hoteli predati preddelavcu, češ da imam plavih že preveč. Vseeno je bilo čudovito. To je bil najboljši čas našega življenja. Zdaj je torej mir in povsod bo polno jazza pa barov in vsega. Zastrmel sem se v ulico in sanjaril.

Sanjaril sem, ko se je iz daljave nenadoma oglasil čuden ropot. Zvenelo je kot drdranje mnogih koles. Približevalo se je. Zaslišalo se je nekaj kot švistenje bičev, potem pa sta se v odprtini protitankovskega nasipa pojavila oguljena prerijska konja, za njima pa lojtrnik z Rusom na kozlu. Rus je švrkal z bičem nad glavo in prepeval, konja sta dirjala v kolo in kolesa lojtrnika so drdrala po cestišču. Strmel sem v Rusa, potem se je pojavil drugi lojtrnik in potem so poskakovali drug za drugim izza proti tankovske ovire in se valili po ulici in čez trg na zahod. Vse je zapolnilo njihovo drdranje in švistenje dolgih bičev. Ropotali so drug za drugim v okretni, zaudarjajoči procesiji, v divjem kolo, z rdečeličnimi Rusi, ki so krilili nad oguljenimi hrbti konj in prepevali ruske pesmi. Ljudje so s pločnikov zijali vanje. Lojtrniki so drveli v blaznem tempu in drobni konjiči so stresali z glavami. Neskončna vrsta jih je bilo. Zrak se je napolnil z njihovim smradom, s smradom nekakšne tundre ali tajge, in začel sem ga vpijati vase, buljil sem v te razbičane obraze in zdelo se mi je neverjetno, da zares obstajajo, tile ljudje, ki nič ne vejo o jazzu in najbrž niti o dekletih, samo valijo se z revolverji na zamaščenih ritih, zaraščeni, s steklenicami vodke v hlačah, razigrani, pijani, zmagoviti, ki ne mislijo

na reči, ki sem nanje mislil jaz, popolnoma drugačni so kot jaz in strašno tuji. pa vendar privlačni, občudoval sem jih, torej to je je Rdeča armada, gnala se je naprej, zaprašena, divja, brez ustavljanja, prepotena, barbarska kot Skiti. Spet sem se spomnil Bloka, ki mi ga je med vojno nekdo posodil, toda še vedno nisem vedel, ali se tukaj v resnici nekaj ne začneja, nekakšna revolucija, in ali ima tole kaj opraviti z mano in z mojim svetom. Nisem vedel. Vse tole se je gnalo mimo mene in jaz, zdelo se mi je, sem bil za to izgubljen. Vedel sem, da jih bodo pozdravljali in imeli govore in da bojo ljudje navdušeni nad komunizmom in da bom sam lojalen. Nič nisem imel proti komunizmu. Nič nisem vedel o njem, pa tudi nisem bil med tistimi, ki so bili proti čemu samo zato, ker so bili proti temu starši pa sorodniki in znanci. Nič nisem imel proti ničemur, dokler sem lahko imel saksofon pa igral jazz, kajti to je bila stvar, ki sem jo ljubil in ne bi mogel biti za nekaj, kar bi bilo proti njej. Pa dokler sem lahko gledal za puncami, kajti to je pomenilo biti živ. Tako je bilo torej z mano. Vedel sem, da je v ljudeh, ki sedijo na lojtrnikih in v tistih, ki bojo zdaj začeli ustanavljati debatne krožke pa študij Marxa in vse to, da je v njih lakota. Hlepeli so po znanju. To sem poznal že iz tovarne, s stranišnih debat, vznemirjali so jih moji štoski o sončnem sistemu, o galaksijah, o stvareh, ki sem jih bil sam preobjeden. V meni je bilo nekaj drugega. Preteklost in predniki pa že v nekaj generacijah samoumevna pismenost in na splošno udobje ter luksuz. Bilo je zanimivo brati o njih. O črnih v Ameriki in o muških v Rusiji pa o streljanju delavcev in táko. O lakoti po izobrazbi in o boju za boljše življenje. Navsezadnje je bilo to samo zanimivo in ganljivo, človeku so se pri tem zasolzile oči, vendar to zato, ker je bil sentimental, češ, ganeta me beda in trpljenje, kot mama, ki je hodila v svilenih oblekah, o božiču pa je jokala nad koledniki. Sicer pa mi je bilo to tuje. To ni bila stvar mojega srca, bila mi je tuja. Imel sem izobrazbo in vsi, ki sem jih poznal, so jo tudi imeli, pa udobje in civiliziranost. Konec koncev je bila izobrazba le nepomembna samoumevnost, kot recimo železnica in aspirin. Pomembne pa so bile punce in glasba. In sanjarjenje. In čisto na koncu, na koncu koncev, ni bilo pomembno nič. Vse je bilo nič-vredno, za-nič, nič. Samo animalni strah pred smrtjo – ta je bil edina stvar, ki se ni o njej nič vedelo – samo ta je držal človeka v niču. Bil sem radoveden, ali bo nekoč celo ta strah izgubil svojo pomembnost. Lojtrniki so jo ropotali kar naprej in naprej in iznenada mi je postalo tesno, žalost me je obšla. Obrnil sem se in zagledal, kako se od cerkve proti toku lojtrnikov vlečeta Haryk z Lucijo in Benno s Heleno. Lucija je imela na sebi nekaj, kar je izgledalo kot nekakšna podkarpatskoruska noša, čudna je bila, na robu krila je imela rese, tako kot hlače sokolskih naraščajnikov, ampak Luciji je pristajala. Neprestano se je ustavljala in navdušeno pozdravljala mimo vozeče se Ruse pa jim metala rožice iz ogromnega šopka, ki ga je držala v naročju. Benno, Helena in Haryk so molče hodili ob njej, niso jih pozdravljali. Počakal sem jih in Benno je takoj izrekel, kar sem vedel, da bo:

»Živjo, čuvar domovine.«

»Si se prijavil prostovoljno?« je dodal Haryk.

»Zaprte gobce«, sem rekel. »Ti pa rajši pazi na Lucijo, da se ti iz samega navdušenja ne nalima na kakšnega osvoboditelja.«

»Slišiš?« se je obrnil Haryk k Luciji, toda ni ga poslušala.

»Zdravstvujte!« se je drla kot sraka in Haryk ji je naveličano dovolil.

»Gos je znorela,« je rekel.

»Ja, da ne pozabim,« je rekel Benno. »Popoldne ob dveh je v Portu vaja. In zvečer ob šestih igramo tukaj na trgu.«

»Sigurno?« sem veselo vprašal.

»Ja. Proslavljal se bo mir.«

»Kaj se bo lahko plesalo?«

»Ja«, je rekel Benno.

Lojtrniki so vozili mimo. Okoli betoniranega prostora so se začeli zgrinjati ljudje in ob tribuni se je začela razvrščati plehmuzika kapelnika Petroboka. Ura na stolpu je kazala tri četrt na sedem.

»Tjale stopimo,« je rekel Haryk.

»Pojdimo,« je rekel Benno.

»Jaz moram počakati tukaj,« sem rekel.

»Koga?« je vprašal Benno.

»Ireno,« sem rekel hladno. Benno me je pogledal, kot da sem nor, in zmajal z glavo.

»Kakor obrneš, osel si, fant,« je rekel.

»Pa ja,« sem rekel.

»Živjo,« je pozdravil Benno.

»Živjo,« sem rekel. Spravili so se proč. Spet sem sameval na vogalu. Na podiju pod tribuno so se začele shajati veličine. Nekdanji gospod starosta Prudivy, ki se je – za gospodom reichskomisarjem Kühlom, pod katerim je bil primoran celo vojno služiti kot češki uslužbenec – očitno spet lotil uradovanja, gospod Kaldoun in gospod Krocán pa gospod Macháček, vsi so bili tam, gospod ravnatelj Heiser, gospod dr. Šabata, gospod primarij Hubálek, v črnih oblekah so stali pod rdečo tribuno in se posvetovali. Ljudje so se zbirali naokrog, policaji pa so delali red. Videl sem policijskega ravnatelja Řimbálnika v belem plašču in v stezniku, kako veličastno dodeljuje ukaze. Obrnil sem se stran. Irene ni bilo. Ni me presenečalo, toda ko so minute minevale, mi je začela iti na živce, jezila me je. Samo kaj ko sem se zmeraj, kadar je ni bilo, pa sem se začel nanjo jeziti, zavedel, da jo ljubim, in zakoprnél na njej. Znova sem premišljeval o vsem, kar se je zgodilo včeraj, popolnoma sem se zasanjal. Ko sem se ovedel, je bil trg že poln in ura je kazala pol enajstih. Stopil sem na prate in oprezal, ali Irena morda ne prihaja. Ni je bilo. Tudi je nisem mogel videti, saj so bili pločniki na obeh straneh zatrpáni. Pustila me je. Tole so zmeraj te njene obljube. Pustila me je in bogve kaj počne. Mogoče se je medtem Zděnek vrnil. To bo najbrž. Bilo mi je hudo. Zbral sem se in se drenjal skozi množico proti tribuni. Razkačeno so se obregovali obme, toda trdil sem, da sem v pozdravnem odboru. Prav nesramno nesramen sem bil. Prirínil sem se čisto v ospredje, odkoder sem krasno videl na tribuno. Irena je mrha. Pod tribuno je stala nemirna punčka in se tresla od trme. Bila je Kaldunova Manica, poznal sem jo in malo se mi je smilila, pa ne prav dosti. Pozdravni komite je pogledoval na ure in se nervozno prestopal. Postrojena plehmuzika je s heligoni na ramah pripravljena čakala. Bilo je vroče in že pol enajstih. Večkrat se je z ulice zaslišal nekakšen piš, ljudje so umolknili, toda nikdar ni bilo nič. Že sem se strašno potil, ko se je končno oglasilo oddaljeno vpitje in ploskanje in vedel sem, da prihaja v mesto general Jablonkovski. Vsi so se obrnili proti vogalu hranilnice in opazovali. Ploska-

nje je naraščalo, se bližalo in potem je naenkrat okrog ovinka zavil odprt avto in za njim še drugi ter počasi zapeljal skozi dvojni špalir ljudi proti tribuni. Pozdravni odbor se je razkropil pa spet uredil. Nekdo je porinil nemirno punčko naprej. Vrata avtomobila so se odprla in z njega se je pobral debeluh v rdečih rajtzozah z dvojnimi obrobami, s prsmi, polnimi kolajni, in z rdečim obrazom. Punčka je začela nekaj cviliti, general pa jo je vljudno poslušal. Potem se je pripognil, jo dvignil v višino, jo trenutek tam podržal, kajti naokrog so telovadili in poklekali fotografirali. Zagledal sem nepogrešljivega Berto, kako jemlje generala z nemogočega kota, naenkrat pa je v to usekala plehmuzika. General je brž postavil punčko na tla in salutiral, gospodje odborniki so se postavili v pozor, ljudje pa so začeli snemati klobuke. Igrali so rusko himno. Opazoval sem, kako stojijo vsi otrpli, ko sem med pozdravljajočimi gospodi zagledal tudi gospoda dekana. Grbil se je zadaj, z vijoličastim izrezom pod kolarjem je deloval starikavo. Plehmuzika je odgrmela rusko himno in se vrgla na Kje je moj dom. Potem je zabrenkala Nad Tatrami se bliska in ljudje so si začeli posajati klobuke. Toda kapelnik Petrbok se je razigral. Po trgu so se razlegali nizki toni bas pozaven in prepoznal sem God Save the King. Okrog mene so se negotovo spogledovali, pa spet snemali klobuke. Potem se je kapela lotila še Zvezdnega prapora in koncert zaključila z Marseljezo. Kitajske nismo igrali. Najbrž je niso imeli v notah. To je trajalo četrtr ure. Generalu Jablonkovskemu je mrtvela roka in gospodje v črnih oblekah so se potili. Kapelnik Petrbok tudi. Končno je z veličastnim zamahom končal in zmagoslavno pogledal generala. General je odmaknil roko od kape ter vrgel uničujoč pogled na dr. Šabato, ki se mu je približal s papirjem. Dr. Šabata si je nataknil ščipalnik in začel nekaj jecljati. General je zopet stal v spoštljivem pozoru, v rdeči obraz se mu je upiralo sonce in velika bleščeča kaplja mu je polzela po nosu. Za njim se je dolgočasil njegov okolajnani štab.

»... in nam prinašate svobodo na svojih hrabrih ramenih« je piš vetra zanesel Šabatov glas k meni. Ljudje od tega niso imeli nič. Toda od tega bi nič ne imeli, čeprav bi dr. Šabata jecljal v mikrofon. Spomnil sem se, da bi mu moral biti pravzaprav hvaležen, ko mi je pred nekaj dnevi skorajda rešil življenje. Pa kaj. Tako ali tako bi prišel Prema s svojo klapo. Šabata je piskal svoj zanosni govor in vljudni general se je prestopal z noge na nogo. Potem je Šabata končno spregovoril nekaj besed, ne da bi pogledoval na papir, in podal generalu roko. General jo je navdušeno stisnil, Šabata pa je naredil majčken priklonček. Ljudje so začeli klepetati, potem pa so gospodje z najrazličnejšimi odročenji pa odripanji omogočili generalu na stopničke k tribuni. Ploskanje in vpitje je naraslo. General je težko stopil na vrh in se z rokami oprijel ograje. To ti je bila postava. Uniformo je imel malce zaprašeno, medalje so žarele v soncu. Po sparjenem obrazu se mu je razlil snežnobel nasmeh, roki z debelimi prsti sta odmahovali na pozdrave. Navdušenost množice se je stopnjevala in potem počasi upadla. Ljudje so utihnil in začeli poslušati. General je z očmi preletel množico in delal govorniško pavzo. Potem je po utišanem trgu zagrmel njegov izpiti herojski glas:

»Tavarišči! – « in v tem je od nekod z okna zalajal avtomat. Strašno hitro se je pripetilo veliko reči. Nekdo od zadaj me je sunil in zložil sem se na beton. Zagledal sem še generala, kako se v enem skoku spušča s tribune in kako se dela za njim, na steni magistrata, vrsta belih luknjic v omet. Ležal sem. Videl sem gospode odbor-

nike, ki so se drug čez drugega prerivali pod arkadami magistrata. Plehmuzika se je zatekla za vogal in za njo je ostalo le par belih kap in voziček z bobnom. Za mano je bila zmešnjava, trg se je v vseh smereh hitro praznil. Spet je zalajal avtomat. Videl sem, kako se ljudje mečejo na tla, tisti pa, ki so bili malo stran, so se plazili k hišam. Tišina, samo sonce je žgalo. Razgledal sem se, odkod streljanje prihaja. Izza ruskih avtomobilov so oprezovale glave častnikov, general je brez kape stal za stebrom arkad, rdečelas. V roki je držal revolver. Avtomat je spet zalajal, oglasili so se hreščeči udarci krogel, zarivajočih se v pleh . . . Očitno je nekdo streljal na častnike. Ozrl sem se in zagledal sem blisk, ki je švistnil iz frčade na hiši poleg magistrata. Potem se je oglasil slabotnejši strel. Spet sem se obrnil in videl, da general meni nič tebi nič z revolverjem strelja v okno frčade ter se krije za stebrom. Od ruskega avtomobila je zapel še en avtomat, slišati je bilo žvenketanje stekla. Skrilavec ob oknu je frčal na vse strani. Potem je nekaj Rusov preskočilo voz in z naperjenimi pištolami hitro teklo proti hiši. Avtomat jih je s kratkimi serijami kril. Pritekli so k vratom in izginili v notranjosti. Tišina. Znova sem se razgledal po trgu. Ljudje so v nedeljskih oblekah ležali iztegnjeni na tlaku, ves trg je bil zatrpan z ležečimi telesi, izza cerkve, vodnjaka in kipa svetega Jana Nepomuckega so kukale glave. V tišino sta drug za drugim odjeknila dva slabotna strela, general se je odtrgal od stebra, odšel v sproščenem koraku na podij in si zataknil pištolo v tok. Rdečelasa glava mu je zagorela v soncu. Iz okna je pomolil glavo eden od Rusov in generalu nekaj zavpil. »Harašo,« je rekel general in se razgledal po trgu. Hitro sem se pobral s tal in si izprašil kolena. General se je razgledoval. Ljudje so začeli vstajati, počasi so začeli prihajati k tribuni. General se je zasmejal in zamahnil z rokami, naj pridejo bliže. Potem je pobral s tal kapo ter zlezal na tribuno. »Eto, germanski barbar,« je s smehom zaklical ljudem in odmahnil z roko. Množica se je zarežala in začela ploskati. V oknu se je prikazala glava, potem se je izrinil trup, ven se je brezmočno iztegnila roka. Poznal sem ga. Bil je Kurt Schnobel. Njegov oče je imel v tej hiši trgovino. Štirinajst jih je imel, ko je prišel Hitler, in tako je iz njega postal prvorazredni naci. Torej on je to zagrešil. Brezmočno je visel na oknu, Rusi pa so ga rinili ven. Po trgu se je razleglo mrmranje in žvižganje. Rusi so ga pahnili in zletel je dol na pločnik. Letel je kot cunjast pajac, z razprostrtimi rokami in nogami, in padel je s tleskom. Videl sem, kako ljudje tečejo k njemu in ga brecajo, pa saj je bil tako ali tako že mrtev. Potem je general zagrmel:

»Tavarišči!« in je začel govoriti. Niti besede nisem razumel. Čez hip sem postal nejevoljen, začel sem opazovati ljudi. Z napetih obrazov se je dalo razbrati, da ga večina tudi ne razume. Potem sem opazil, da se je pozdravni odbor počasi prikradel na svoje mesto poleg tribune. Preplašeno so se razgledovali, toda ko so videli, da je vsega konec, so začeli strastno ploskati. General je vsakič pomembno dvignil glas in temu je sledilo ploskanje.

»Mu pa gre,« se je oglasilo za mano. Bil je Haryk.

»Rečem ti,« sem rekel in poslušal naprej. Nekako po četrte ure je general končal. Po ploskanju je zlezal na tribuno gospod starosta Prudivy, izvlekel papir in začel izrekati zahvalo generalu Jablonkovskemu za njegove besede.

»Po šestih letih neizrekljivega trpljenja,« je govoril, »nam končno Rdeča armada spet prinaša svobodo. Spet moremo prosto dihati in našim materam se ni več potrebno tresti za svojo deco. Osvraženi nemški vsiljivec je zatrt z bojevitim oro-

žjem slovanskih bratov in drugih zaveznikov.« Govoril je in pri tem vztrajal pol ure. Prenehal sem dojemati, kaj govori, ko se mi je naenkrat pojavil v istem redin-gotu ali haveloku ali kaj je že imel na sebi, kot danes, tudi na temle betoniranem prostorčku in na popolnoma istem lesenem podiju – verjetno so ga imeli shranje-nega na magistratu – , samo da je bil takrat na njem narisana veliki V für Victoria, in gospod Prudivy je prevajal Kühlovo izjavo pa pozival občane, naj prispevajo za winterhilfswerk, tudi takrat je govoril, ne ravno navdušeno, to je res, o nekakšnih »hrabrih ramenih«, ki »prenašajo breme boja« ali tako nekako, to sem si dobro zapomnil. Potem je nekoč na obisku pri nas naredil sceno, češ da da je Kühl v to prisilil, oče in dr. Šabata pa sta ga začela brž prepričevati, kako pomembno je, da so na pomembnih mestih zanesljivi rodoljubi, možje na svojem mestu in tako. No, vedel sem, da to o hrabrih nemških ramenih ni mislil resno, saj vendar ni bil nikakršen kolaborant, vedno je bil le zanesljiv človek na pravem mestu. To pa je bil. Vse življenje. Nanj so se lahko zanesli. Dr. Šabata in tovarnar Krocan in even-tualno sploh vsi. To so torej mogli. In prav to je bravurno dokazoval. Izprsil se je, se postavil na prste in se na ves glas zadril:

»Naj živi Češkoslovaška republika!«

Oglasilo se je ploskanje. Prudivy je počakal in potem zaklical:

»Naj živita predsednik Beneš in maršal Stalin!«

Ploskanje je trajalo še dalj. Ko se je umirilo, je Prudivy povzel najvišji ton in zar-jovel:

»Naj živi naš veliki slovanski zaveznik Zeeserer!«

»Nehaj ga no srat, ti žaba žabasta,« je za mano pridušeno siknil Haryk. Imel ga je namreč prav posebej v želodcu, saj ga je dal nekoč g. Prudivy ostriči na nulo, ta-krat, ko je Moravec izdal odlok o frajerjih. Kolaborant Potzl je odpiral razstavo protižidovskega slikarja Relinka ali koga že, Haryk pa se je tam pojavil s super na-odulirano fazono pa z vzorčnim primerkom tatre na glavi in te med Potzlom govorom sploh ni snel. Potem se je o umetniku izrekel še naglas, tako da ga je Potzl lahko slišal in začel tarnati, da je to provokacija, gospoda Prudivega, ki je stal po-leg kot delegacija NJ, pa je postalo strah in je Haryka s Potzlem vred odpeljal k brivcu. Potem se je prišel Harykovim staršem opravičiti, da pač ni nič mogel, da bi ga Potzel drugače naznanil. In da je na razstavi asistiral samo zato, ker je to kot predsednik Narodnega jamstva moral. Sploh je bil revež. Kar naprej je moral početi nekaj, česar pravzaprav ni hotel. Zdaj je torej spet navdušeno pozdravljaj Rdečo armado. Tudi to je moral, sicer bi mu kdo še očital, kaj je moral početi prej. No, dobro. To je bil zmeraj zanesljiv človek na pravem mestu, kot je govoril moj oče. In bo tudi vnaprej. Nanj so računali. Ko sem ga takole opazoval, me je obšlo, da revolucija najbrž ne bo tako vroča.

Trg se je razviharil v navdušenju, gospod Prudivy je končal. General se je zganil in znova vsem stisnil roke. Plehmuzika je užgala koračnico. Proslave je bilo konec. Gospodje so obstopili generala in ga zvelkli v magistrat. Obrnil sem se k Haryku.

»Torej ob dveh v Portu,« sem rekel.

»Ja,« je rekel Haryk.

»Greš domov?« sem vprašal.

»Aa, Lucijo grem spremit.«

»Pa adijo.«

Obrnil sem se in se spustil v množico. Šel sem domov. Hodil sem in mislil na Ireno, zakaj ni prišla. V glavi mi je začelo šumeti, ničev hrbet množice je valovil v soncu pred mano. Vse se mi je zazdelo neresnično. Proslava, general, nemški terorist in Irena, ki mi je bila še včeraj tako blizu, že kar smisel življenja. Vedel sem, da je neumna, vendar sem potreboval njo in njeno nesmiselno čvekanje. Zdaj sem jo nekako potreboval. Kot da bi bilo nekaj narobe, z mano, z ljudmi okoli mene, potreboval sem Ireno, da bi mogel misliti nanjo in mi ne bi bilo treba misliti na reči, ki so se mi iznenada, kar na vsem lepem začele motati po glavi, general, starosta Prudivy, pa sladko zaudarjajoči lojtrniki, tisti letak letos pozimi, in Prema, in top, zdaj že spet spravljen v njihovem skladišču, od tega vsega so mi šli mravljinca, bil sem nemiren ali kaj, hudič vedi, ko bi bila tukaj vsaj Irena, ki je drek vedela o življenju, ki je imela svoje trapaste nejasne predstave o nekakšni lepoti in sreči in igrivosti življenja, ki, vruga, se ji še sanjalo ni, da je to navsezadnje le nesmisel, mučenje duha. Sam sem čutil samo mraz in zato sem jo potreboval. Ljubil sem jo. Ali pa sem bil samo sam, pa me je zdelovala, kot so temu rekli, depresivna melanholija, ali pa mogoče čudni nered sveta, ki je bil še do nedavna tako enostaven, čeprav je bila vojna, ali pa mogoče ravno zato, življenje je imelo nek smisel, samo jaz sem bil živi mrtvec. Vsi smo bili živi mrtveci. Jaz, g. Kaldun, gospod Moutelik. Iz mene so napravili živega mrliča, in bogve, nisem vedel, ali je kje kakšna živa voda, ki bi me povrnila v življenje.

Prevedla MARJETKA ŠUŠTERŠIČ

JOSEF ŠKVORECKÝ se je rodil 23. sept. 1924 v severozahodni Češki, v Náchodu. Tu je končal gimnazijo, med vojno delal v tovarni, po vojni pa študiral na praški filozofski fakulteti angleščino in filozofijo. Iz filozofije je l. 51 tudi doktoriral. V letih 1956–58 je bil urednik češke literarne revije Svetovna književnost, v času od l. 1959–63 pa urednik leposlovja češke Državne založbe (Odeon). Po dogodkih leta 1968 je odšel v eksil, najprej v ZDA, pozneje pa v Toronto, kjer deluje v založbi Sixty-Eight Publishers. Od l. 1969 predava na torontski univerzi.

Delo Škvoreckega je precej raznoliko. Je prevajalec iz angleške in ameriške literature, pisec študij o avtorjih, kot so D. Hammett, R. Chandler, E. Hemingway, W. Faulkner, S. Lewis, H. Jammes, W. Styren; avtor literarnoteoretskih študij o detektivskem žanru – Ideje bralca kriminalk, 1965, 2. izdaja 1967; soavtor komentiranega zbira dokumentov o založbi Publishers 68 – Samizdat, Toronto 77.

Je scenarist oz. soustvarjalec filmskih scenarijev – Zločin v dekliški šoli (1966), Župnikov konec, Šest črnih mačk (1969); l. 68 je z Milošem Formanom napisal scenarij po romanu Strahopetci, vendar do realizacije ni moglo priti; v Torontu je leta 1972 izdal študije o češki kinematografiji – All The Brihgt Young Men and Women.

Pisal je tudi o glasbi, predvsem o jazzu.

Izbrana bibliografija leposlovja:

romani

Strahopetci, 1958, preповed, popravlјena izdaja 1964, 3. izd. 1964, definitivna izdaja Toronto 1973.

Tankovski prapor. Fragmenti iz dobe kulta, delno objavlјen l. 67 v Plamenu in 68 v Češkoslovaškem vojaku, 69. roman uničen, ponovna izdaja Toronto 1971.

Mlada Levinja, 1969

novele

Legenda Emöke, 1963

Šedmokraki svečnik, 1964

Žalost poročnika Boruvke, 1966

Konec najlonskega veka, 1968

Babilonska zgodba in druge bajke, 1977

Roman Strahopetci je prvenec Škvoreckega, napisal ga je 24-leten, leta 48, vendar je izid 10 let pozneje sprožil številne razprave, ki so predvsem grajale in le malo hvalile. Vzrok za tak sprejem je verjetno v občutljivosti same tematike in v pristopu k njej; roman obravnava sedemdnevno majsko revolucijo in vstajo proti okupatorju l. 45 v provincialnem češkem mestu. Govori o revoluciji skozi občutja mladega človeka, ki pa je vse prej kot tip pozitivnega junaka – lutke, kakršnega je priporočala takrat literarna norma – mladi avtor je namreč prepričan, da je subjektivna resnica relevantna in pravilna, s tem pa opravičljiva tudi subjektivna interpretacija vojnih dogodkov. Tudi kompozicijsko roman ni ustrezal zahtevam socialističnega realizma – Škvorecky je namreč med drugim pomešal tudi funkcijske zvrsti jezika. Histerija okoli tega prelomnega romana češke literarne zgodovine se je pomirila leta 1964 – takrat so roman rehabilitirali, ga ponovno izdali, vendar pa je bila rehabilitacija zgolj začasna.

A. D.

Wu Zheugen

Potovanje na zahod

DESETO POGLAVJE

Na bregu reke Jing sta živela dva častivredna človeka, ribič, ki mu je bilo ime Zhang Xiao, in pa drvar, imenovan Li Ding. Ne ta ne oni ni bil opravil nikakršnega državnega izpita; bila sta, kakor se reče, izobražena kmeta. Ko sta nekega dne bila v prestolnici, Li s svojim tovorom suhljadi, Zhang s košaro krapov, sta zavila v vinsko klet in si privoščila nekaj kozarcev. Potem sta se nekoliko okajena odpravila domov. Z vrčem v roki sta zložno stopala vzdolž brega reke Jing. Recitala sta pesmi in kovala verze, dokler nista prišla do kraja, kjer sta se njuni poti ločevali, tu pa sta obstala in se začela klanjati drug drugemu.

»Pazi nase, brat Li,« je rekel Zhang. »Če pride mimo kak tiger, utegnem imeti, kakor pravi reklo, 'prijatelja manj na poti'.«

»Tako se ne govori s prijateljem,« je rekel Li. »Takšne besede kličejo nesrečo – povrh pa se tebi prav tako lahko primeri, da se boš prekucnil s čolna in utopil.«

»To ti praviš,« je rekel Zhang, »ampak v resnici bi jaz že vedel, ali se mi bo kaj pripetilo. Na ulici Zahodnih vrat je neki vedeževalec. Vsak dan mu prinesem krapa, on pa povpraša za svet svoje paličice. Stokrat ugiba, pa se ti niti enkrat ne zmoti. Danes mi je rekel, naj nastavim svoje mreže vzhodno od velikega okljuka reke Jing, vrvco pa naj mečem z zahodnega brega. Nedvomno bom imel dober ulov, in prodal ga bom v mestu, z denarjem, ki ga bom dobil, pa si bova plačala še kak kozarec, da ob njem dokončava najin pogovor.«

Ampak pregovor pravi: »Kar izrečeš na cesti, se sliši v travi.« Neki jakša, ki je bil na obhodu po reki, je ujel ta pogovor in ga prenesel zmajskemu kralju. »Če se v sto primerih niti enkrat ne zmoti,« je rekel jakša, »si kar sam izračunaj – ne bo dolgo, pa bo iztrebljeno vse naše vodno pleme.«

Zmajskega kralja je imelo, da bi pograbil svoj meč in pri priči odšel pokončat vedeža. Njegovi zmajski otroci in vnuki ter vsi njegovi ribji ministri in generali pa so ga zadržali, govoreč: »Boljše bo, če se veličanstvo najprej prepriča, ali je to res. Če boš takole oddivjal, ti bodo sledili oblaki in krog tebe bo deževalo. Ljudstvu Changana bo prizadela velika škoda, v svojih molitvah se bodo pritoževali čez tebe in vmešalo se bo Nebo. Zakaj ne bi uporabil svojih čarovnih moči? Preobleci se v učenjaka in se prepričaj na kraju samem. Če se kaj takšnega v resnici dogaja, pri priči pokončaj nebodigatreba. Če zgodba ni resnična, bi bilo škoda ugonobiti nedolžnega človeka.«

Ko je zmaj, ki se je na predlog svojih svetovalcev res preoblekel, prispel na Ulico Zahodnih vrat, je uzrl hrupno množico, ki se je gnetla krog nekoga, ta pa jim je na dolgo in široko govoril o konjukcijah planetov in zvezd. Zmajski kralj se je preril skozi množico, se vljudno pozdravil z vedežem in rekel, da ga še posebno zanima, kakšno bo kaj vreme. Vedež mu je izročil listič, na katrem je pisalo:

Meglice zakrivajo dol,
oblaki zastirajo holm.

Če jutri dežja zaželel si boš,
dobil ga boš zvrhan koš.

»Ob kateri uri bo deževalo in koliko dežja bo padlo?« je vprašal zmajski kralj.

»Ob uri zmaja,« je rekel vedež, »se bodo zbrali oblaki. Ob kačji uri bo glasno zagrmelo, opoldan bo začelo deževati in bo deževalo do ovčje ure. Vsega bo padlo tri palce in osemštirideset tisočink dežja.«

Zmajski kralj se je zasmel. »Pa vendar ni tukaj nič smešnega,« je rekel. »Če bo jutri dežja natanko toliko in če bo padel v natanko takšnih okoliščinah, kot si napovedal, te bom nagradil s petdesetimi tovari zlata. Če pa dežja ne bo ali če se katera izmed nadrobnosti, ki si jih navedel, ne uresniči, bom prišel, strgal tvoj izvesek in te nagnal iz mesta, da ne boš več varal nevednih.«

»Postavljaj pogoje, kakršne hočeš,« je vljudno rekel vedež. »Za zdaj na svidenje. Jutri po dežju se spet vidiva.«

Zmaj se je zelo razburjen vrnil k svojim, ti pa so se mu samo smejali. »Veličanstvo,« so rekli, »vrhovni regent Osmerih rek si; pod tvojo oblastjo so vsi deževni zmaji. Ti si tisti, ki odloča, ali bo deževalo ali ne! Le zakaj da bi se dal preslepiti takšnim nesmisлом? Pri takšni stavi nima vedež nobene možnosti.«

Izenada pa je glas z neba pozval zmajskega kralja, naj prisluhne ukazu Nebes. Vsi so se ozrli kvišku in zagledali sla, opravljenega v zlato. Kralj je urno prižgal kadilo in se očedil. Ko je prejel sporočilo, se je izkazalo, da gre za ukaz Nefritnega cesarja, naj odide naslednji dan z vsem grmenjem in bliskanjem nad Čangan in zasuje mesto s pravo poplavo dežja. Sledila so nadrobna navodila, ki so se natanko ujemala s tistim, kar je bil napovedal vedeževalec.

Zmajski kralj si sploh ni opomogel od presenečenja. »Nikoli ne bi verjel,« je kar sapo lovil, »da lahko v svetu smrtnikov živi tak čarovnik. Saj obvladuje načela Neba in Zemlje. Sploh ne pride v poštev, da bi zmagal proti njemu.«

»Pomiri se, veliki kralj,« je rekel neki ribji general. »Zlahka mu prideš do živega. Skoval sem načrt, ki mu bo zagotovo zaprl usta. Nič drugega ti ni treba, ko da neznatno spremeniš čas in količino dežja. Potem lahko zatrdiš, da je bila njegova napoved zmotna, mu strgaš izvesek in ga spodiš na ulico. Saj je vse tako preprosto.«

Naslednji dan je kralj sklical gospodarje vetra in groma, dežne dečke in mater bliskov ter vse skupaj popeljal s sabo na nebo nad Changanom. Preden je razstrl oblake, je počakal do kačje ure, opoldne je zagrmel, ob ovčji uri je spustil dež. Ta je ponehal ob opičji uri, bilo pa ga je le tri palce in štiri stotinke. Čas je bil torej pomaknil za uro naprej, količino pa zmanjšal za štiri tisočinke palca. Ko je bila zadeva opravljena, se je spet preoblekel v učenjaka in odšel na vedežev dom. Tukaj je, ne da bi si jemal čas za razpravljanja, razbil izvesek, čopiče, črnilni kamen in vse drugo.

Vedež je ves čas sedel na svojem stolu, ne da bi se kaj vznemirjal. Potem je zmajski kralj, vihteč eno izmed vratnic, ki jo je odtrgal s tečajev, zakričal: »Ti lažnivi šarlatan, ti slepar! Dovolj dolgo si goljufal te ljudi! Tvoje prerokovanje je sleparija in vse tvoje govorjenje je blaznežev blebet. Docela si se zmotil glede časa dežja in vseh drugih nadrobnosti, ki si jih tako drzno našteval. Pa vendar še vedno sediš in

gledaš, ko da je ves svet tvoj! Pri tej priči se poberi od tod ali pa boš plačal z življenjem!«

Vedež ni kazal niti najmanjšega znaka vznemirjanja, prav nasprotno, vrgel je glavo nazaj in se zasmejal. »Ni me strah,« je rekel. »Ne jaz, ti si tisti, ki je storil smrtni greh. Druge lahko varaš, mene pa ne moreš. Prav dobro vem, da nisi učenjak, ampak zakrinkani zmaj reke Jing. Nisi spoštoval ukaza Nefritnega cesarja, ko si spremenil čas in mero. Usmrtitvam zmajev je namenjeno posebno tnalo in bojim se, da boš svoje življenje končal prav tam. Pa vendar mi prideš sem in me zmerjaš!«

Ko je zmaj slišal to, so se mu od strahu naježile luske, vratnica mu je padla iz rok in vrgel se je na kolena pred vedeža. »Predobri gospod,« je zaklical, »zagotavljam ti, da sem se samo šalil. Še sanjalo se mi ni, da bi moja nedolžno goljufijico utegnile sile tam zgoraj imeti za kljubovanje. Rotim te, stori zame, kar le moreš. Če me pustiš umreti, ti moj duh ne bo dal mira.«

»Sam ne morem storiti zate nič,« je rekel vedež, »lahko pa ti namignem, kako bi se nemara rešil. Jutri opoldne te ima usmrtiti minister Wei Zheng. Če bi si rad ohranil celo kožo, pojdi pri tej priči k velikemu cesarju Tanga, pri katerem je ta minister v službi. Če ga bo cesar poprosil, naj ti izkaže usmiljenje, boš rešen.«

Zmaj je bridko jokaje odšel.

To noč se je cesarju ob uri podgane sanjalo, da je stopil iz palače in da se v mesečini sprehaja pod cvetočim drevjem. Na lepem je nekdo pokleknil predenj in rekel: »Reši me, veličanstvo, reši me!« »Kdo pa si?« je vprašal cesar. »Seveda ti bom pomagal.« »Veličanstvo,« je rekel zmajski kralj, »je pravi zmaj. Jaz sem zmaj le po karmi. Nisem se ravnal po navodilih Neba in usmrtil naj bi me tvoj minister Wei Zheng. Prišel sem te prosit, da mi pomagaš.«

»Če je Wei Zheng ta, ki naj bi te usmrtil,« je rekel cesar, »potem lahko prav gotovo uredim zadevo. Ni ti treba skrbeti.« Zmaj se mu je gostobesedno zahvaljeval, potem pa odšel.

Ko je cesar naslednje jutro med dvornim zasedanjem pregledoval vrste svojih ministrov, je opazil, da Wei Zhenga ni na običajnem mestu. »Moraš poskrbeti, da bo pri priči prišel sem, in ga zaposliti za ves dan,« je rekel eden izmed ministrov, ko je slišal, kaj se je sanjalo cesarju. »To je edini način, da izpolniš obljubo in rešiš zmaja.«

Medtem je Wei Zheng, ko je ponoči sedel v svoji hiši, opazoval sozvezdja in prižgal dragoceno kadilo, na lepem zaslišal glas žerjava visoko na nebu, in čez hip je ob njem pristal nebeški sel, prinašaje ukaz Nefritnega cesarja, da mora Wei Zheng opoldne naslednjega dne v snu usmrtiti zmajskega kralja. Zatorej se je Wei Zheng obredno očistil, preskusil je meč svojega razuma in prosti let svoje duše, na dvor pa ni šel. Ampak ko je prišel cesarjev poziv, si ni upal odlašati, urno se je opravičil in se pri priči vrnil na dvor s slom. Tam se je opravičil zaradi zamude.

»Saj se ne pritožujem,« je rekel cesar, in potem ko sta se nekaj časa pomenkovala o državnih zadevah, je poslal po damovnico in povabil Wei Zhenga na partijo dame.

Tik pred poldnevom, ko je na damovnici stalo še veliko figur, je Wei Zhengova glava na lepem kinknila, krepko je zasmrčal in očitno trdno zaspal.

Cesar se je nasmehnil. »Nič čudnega, da je utrujen,« si je rekel, »če človek pomisli, koliko javnih zadev mu je naloženih na pleča,« in ni ga skušal zbuditi.

Ko se je Wei Zheng naposled prebudil, je z grozo odkril, da je zadremal v cesarjevi navzočnosti, vrgel se je cesarju pred noge in rekel: »Zaslužim si tisočerno smrt, na lepem sem postal utrujen; ne vem, kako se je to zgodilo. Prosim vaše veličanstvo, naj mi oprostí to veliko nespoštljivost.«

»Vstani,« je rekel cesar, »nič nespoštljivega nisi storil.« Odstranil je preostale figure z damovnice in predložil, da začneta igro nanovo.

Ravno sta postavljala figure, ko sta pritekla dva stotnika, noseč zmajsko glavo, od katere je še kapljala kri. Vrgla sta jo cesarju pred noge in zaklicala: »Veličanstvo, slišala sva že za morja, ki so postala plitva, in za reke, ki so se presušile. O čem tako nenavadnem pa nisva slišala še nikoli govoriti.«

»Odkog pa vama ta reč?« sta v en glas zaklicala Wei Zheng in cesar.

»Padla je iz oblakov,« sta rekla, »južno od Galerije tisočih stopnic, na zgornji konec Križne ulice, in zazdelo se nama je, da bo prav, če te pri priči obvestiva.«

»Kaj neki naj bi pomenilo vse to,« je vprašal cesar in se hudo vznemirjen ozrl k Wei Zhengju.

»To je glava zmaja, ki sem ga pravkar ubil v sanjah, zdajle ko sem spal,« je odvrnil ta.

»Ampak medtem ko si spal,« je rekel cesar, »nisi zganil ne roke ne noge, pa tudi meča nisi imel. Le kako si mogel obglaviti zmaja . . .?« Bil je zelo žalosten. Storil je bil vse, da bi rešil zmaja, pa se mu ni posrečilo, da bi držal obljubo. Naposled se je zbral in ukazal je, naj zmajevo glavo izobesijo na tržnici, da bo na ogled prebivalcem Changana.

Zvečer je v svoji palači ven in ven razmišljal o tem, kako ga je zmaj prosil pomoči, in bil je docela poklapan, ker se mu je tako do kraja ponesrečilo, da bi ga obvaroval usode. Toliko se je grizel zaradi tega, da se je naposled počutil že kar bolnega.

Med drugo stražo se je pred palačnimi vrati zaslišal jok in cesar se je vznemiril še bolj kot poprej. Hip zatem se je pred njim prikazala podoba zmajskega kralja. V roki je držal svojo okrvavljeno glavo. »Vrni mi življenje!« je zaklicala glava. »Včeraj si mi zagotovo obljubil, da me boš rešil, ko pa je prišel čas, si poslal ministra, da mi je odrobil glavo. Kar pojdi z menoj. Obtožil te bom, obtožil pred Jamo, kraljem smrti.«

In zgrabil je cesarja, ta pa se ga je spet in spet skušal otresti. Poskusil je tudi poklicati na pomoč, vendar mu je klic obtičal v grlu. Tako divje se je izvijal, da mu je vse telo oblił pot.

Ko je naposled prišel k zavesti, je prikazen že izginila.

»Duh, duh!« je zaklical in ne on ne njegove kraljice in priležnice niso mogle preostanek noči niti zatisniti očesa.

Ob zori so ministri zaman čakali, da se na zasedanju pojavi njihov cesar, in sonce je bilo že kar visoko, ko jih je sel naposled obvestil, da se cesar slabo počuti in da zasedanja ne bo. Razvedelo se je, da so poslali po dvornega zdravnika, in ko je ta prišel iz palače, so ga čakajoči dvorjani v tesnobi povprašali, za kakšno bolezen gre.

»Pulz njegovega veličanstva je nepravilen,« je povedal. »Včasih utripa ni, potem pa je spet prehiter. Zmedeno govori o tem, da je videl nekakšno prikazen. Vsakih deset udarcev mu enkrat zastane srce. V peterih telesnih vhodih ni nobene vlage. Bojim se, da se bo bolezen v tednu dni izkazala za pogubno.«

Njegova sodba je med zbranim uredništvom zbudila grozo. Sredi te zmede je prišlo cesarjevo sporočilo. K postelji je klical Xu Maogonga in druge ministre.

S krepkim glasom jih je nagovoril, rekoč: »Modri svetovalci, od svojega devetnajstega leta se bojujem na vseh štirih mejah in že leta in leta se udeležujem krvavih vojaških odprav. Ves ta čas me duhovi umrlih niso niti enkrat nadlegovali; zdaj pa vendarle vidvam njihove prikazni.«

»Med svojimi zavojevanji,« je rekel minister Wei Chi, »si neštetim vzel življenje. Le zakaj bi se zdaj bal duhov?«

»Če mi verjamete ali ne,« je rekel cesar, »ampak brž ko se spusti večer, začno opeke in strešniki prav okrog moje sobe šklepetati in duhovi ali škrtati zatulijo, da je res groza. Če bi bilo podnevi, bi si že znal pomagati in bi to prenesel, ampak v črni noči je neznosno.«

»Veličanstvo naj si tega ne žene k srcu,« je rekel minister Qin Shubao. »S tovarišem Hu Jingdejem bova nocoj stražila pred palačnimi vrati in odkrila, kakšen duh te nadleguje.«

Cesar je ponudbo sprejel in ministra sta se v popolnem oklepu in s sekiro v roki postavila na prežo pred palačnimi vrati. Cesar se je ponoči lepo naspal in zjutraj je poslal čuvarjema lepi nagradi. Nekaj noči zapored so poskrbeli za enako varstvo in nasledek je bil enak. Ampak cesar je mogel zaužiti prav malo in stanje se mu je bolj in bolj slabšalo. Na koncu je poslal po ministra in jima rekel, da ne prenese več misli, da bi jima še naprej povzročal te neprijetnosti. »Poslal bom po kakega spretnega slikarja,« je rekel, »da bo izdelal vajina portreta in ju obesil na obeh straneh vhoda. Kaj ni to dobra zamisel?«

Tako sta se ministra opravila v oklep in pozirala slikarju. Njuna portreta so pribili k vratom in naslednjo noč se ni zgodilo prav nič. Tako je bilo še nekaj noči, potem pa se je od zadnjega vhoda v palačo zaslísal velik hrušč, spet so leteli strešniki po zraku in zjutraj je prišla novica, da so cesarja vznemirjali še huje kot poprej.

»Kot je videti, sva uspešno opravila z glavnim vhodom,« je rekel Xu Maogong. »Najboljše bi bilo, če bi poslali Wei Zhenga stražit pred zadnjim.«

Ko je prišla noč, si je Wei Zheng nadel oklep in se, držeč v roki meč, s katerim je bil obglavil zmaja, postavil pred zadnji vhod. Ponoči se ni nič zgodilo, ampak cesarju je bilo zjutraj veliko slabše.

Tisti dan je cesarica, ki je obupovala nad njegovim okrevanjem, sklicala ministre in z njimi razpravljala o podrobnostih glede cesarskega pogreba. Sam cesar je izrekel poslednja navodila glede bistvenih prvin državne politike, za naslednika pa je imenoval princa iz rodovine Zhu. Potem so ga umili, mu naredi nova oblačila in tako je obležal, pričakujoč konec.

Tedaj je k postelji stopil Wei Zheng, poravnal je cesarsko posteljino in zašepetal: »Veličanstvo, nič se ne boj. Načrt imam, po katerem boš zagotovo živel še mnogo let.«

»Bolezen se mi je zavlekla v kostni mozeg,« je rekel cesar. »Zdaj zdaj bom umrl. Le kako se moreš nadejati, da me boš rešil?«

»Pismo imam,« je rekel Wei Zheng, »ki ti ga bom dal, da ga odneseš s sabo v kraljestvo smrti. Naslovljeno je na Cui Juea, enega izmed sodnikov umrlih.«

»Še nikdar nisem slišal zanj,« je rekel cesar.

»Bil je minister ustanovnika naše dinastije,« je rekel Wei Zhung, »in povzpel se je

do podpredsednika Obrednega odbora. Zelo so ga cenili, in ko je umrl, so mu zapali nadzorstvo nad arhivi na Sodnji smrti. Često se mi prikazuje v sanjah, in če boš vzel to pismo, ki te mu bo priporočilo, mi bo gotovo ustregel in te poslal nazaj.«

Cesar je vzel pismo in si ga vtaknil v rokav. Potem so mu oči postale motne in umrl je. Njegove žene in priležnice, naslednik in ministri, vsi so ga z zglodno pobožnostjo objokovali, telo pa so, kakor se spodobi, položili na slovesni mrtvaški oder v Dvorani belega tigra.

Če ne veste, kako je cesar spet oživel, morate prebrati, kar je povedano v naslednjem poglavju.

ENAJSTO POGlavJE

Vse je bilo motno in zabrisano; ampak cesarju se je zazdelo, da stoji pred Stolpom peterih feniksov. Malce naprej je videl konjušnika, ki je držal njegovega bojnega konja in mu mical, naj pristopi in pojezdi na lov. Cesar je rade volje sprejel ta predlog in odpravil se je v tisto smer. Ampak ko je prehodil nekaj poti, se je na lepem zavedel, da sta tako konj kot konjušnik izginila. Bil je v divjini in hodil je povsem sam. Oziral se je po kaki stezi ali sledi, ko je zaslišal glas, ki mu je klical: »Odpusti mi, veliki kralj, da sem ti prišel naproti le do sem.«

»Kdo pa si?« je vprašal cesar, in zakaj mi prihajaš naproti?«

»Kakega pol meseca je tega,« je rekel oni, »kar sem v Dvoranah smrti srečal zmaja reke Jing, in ta se je pritožil, češ veličanstvo je sprva obljubilo, da ga bo rešilo, potem pa ga je dalo obglaviti, in povedal je, da je Višji sodnik umrlih poslal demone, naj te primejo in pripeljejo, da ti bo sodil. Zato sem tudi pričakoval, da boš prišel po tej poti. Ime mi je Cui Jue in nekoč sem bil podpredsednik Obrednega odbora. Zdaj pa sem pomožni sodnik na Sodnji umrlih.«

»To je pa res sreča, da sva se dobila,« je rekel cesar in pomignik Cuiu, naj ne kleči več. »Zate imam pismo svojega ministra Wei Zhenga.« In iz rokava je izvlekel pismo.

Cui Jue je prebral tole:

Tvoj podrejeni, Wei Zheng, nevreden tvoje ljubezni, sklanja glavo in pozdravlja svojega častitega brata po službi Cuija. Ko se spominjam najinih srečanj v starih časih, se mi zdi, kakor da te vidim pred seboj in slišim tvoj glas. Ampak odkar sem prejemal blagor tvojega nasveta, so bliskoma minila leta in leta. Ob ustreznih letnih časih in urah darujem tvoji duši, vendar ne vem, ali sprejemaš daritve. Prav res si bil tako prijazen, da si me v sanjah obvestil o tem, kako zelo so te povišali; ampak svetova Luči in Teme ležita daleč vsaksebi in ne moreva se sniti iz oči v oči. Ko je njegovo cesarsko veličanstvo nenadoma preminilo, sem se domislil, da se bo na sodišču mrtvih zagotovo srečalo s tabo. Prosim te, da v spomin na najino prijateljstvo, ko si bil še živ, zastaviš dobro besedo za njegovo veličanstvo, če bo kak dvom o tem, ali naj mu dovolite, da se vrne v življenje. Še enkrat se ti zahvaljujem in zdaj moram končati.

»Slišal sem, da je Wei Zhung ubil v sanjah zmaja,« je rekel Cui Jue. »Izredno dejanje! Vem, da zelo prijazno skrbi za moje potomce. Veličanstvo lahko ostane brez

skrbi, da bom, zdaj ko sem prejel to pismo, poskrbel za to, da se bo veličanstvo vrnilo v svet Luči in v svojo palačo!»

V tem hipu sta prispela dva služabnika z velikanskim slavnostnim sončnikom, in zaklicala sta: »Kralj smrti zahteva, da stopiš predenj!»

Cesar ju je pustil, da sta ga vzela medse, in kmalu je prispel do vrat, nad katerimi je bilo z zlatimi črkami napisano »Sodišče kraljestva teme«. Ko je vstopil, je prišel na ulico, ob kateri so stali njegov prednik Li Yuan, njegov starejši brat Li Yianzheng in njegov preminuli mlajši brat Yuanji. Pristopili so mu, klicaje: »Tukaj je Shimin!« Bratje so se ga oprijeli in ga rotili, naj jih reši. Skušal je smukniti mimo, pa so mu zastavili pot. Naposled je Cui Jue naročil nekemu demonu s trnastimi luskami in modrim obličjem, naj jih odžene, in cesar je lahko šel naprej.

Kmalu so prišli do visokega odra, prekritega z zelenimi ploščami. Zazvenčal je nefrit na opasnicah, zavel je vonj nenavadne dišave in peispelo je več baklonoscev, tem pa so sledili Deseteri sodniki mrtvih. Približali so se cesarju in se globoko priklonili. Ta si ni upal sprejeti te časti in je kar stal, ne vedoč, kaj bi. »Mi smo kralji mrtvih v Svetu teme, ti si kralj ljudi v Svetu luči. Tako ti kot mi imamo svoje območje in se nam ni treba oklepati pretiranih ceremonij.«

»Sem sem prišel odgovarjat za zločin,« je rekel cesar, »tako da se mi ne spodobi vztrajati pri pravicah, ki jim imam kot vladar živih.«

Potem, ko so posedli po svojih sedežih v dvorani in so cesarju pokazali, kje je prostor, določen za obtoženca, ga je Prvi sodnik takole nagovoril: »Zmaj reke Jing obtožuje veličanstvo, da si mu obetal rešitev, potem pa si ga dal obglaviti. Imaš kaj povedati?«

»Prav z izrecnim namenom, da bi rešil zmaja,« je rekel cesar, »sem povabil Wei Zhenga, naj igra z mano damo. Žal pa je Wei Zheng zaspal in v sanjah usmrtil zmaja. Kar se je zgodilo, je posledica trenutnega opešanja živcev, ki je onesposobilo mojega ministra, pa tudi zmaj se je bil vsekakor smrtno pregrešil. Ne razumem, zakaj bi krivili mene.«

»Docela se zavedamo,« je rekel sodnik, »da je bilo, še celo preden se je ta zmaj rodil, zapisano v Knjigi usode, da ga ima obglaviti človeški uradnik. Ko pa se je že pritožil čez tebe, smo bili primorani pripeljati veličanstvo sem in da raziščimo obtožbo. Zdaj bomo zmaja prepustili delovanju Inkarnacijskega kolesa in začel bo novo bivanje. Veličanstvo moramo le še poprositi, da odstopi in da nam oprostí zaradi nevséčnosti, ki mu jih povzročamo.« Potem je ukazal, naj prinesejo kartoteko, tako da bi videl, kako dolgo je še živeti cesarju.

Cui, čigar dolžnost je bila skrbeti za arhiv, je odhitel v urad, kjer so ga imeli, izvlekel je register, v katerem so bili zbrani spisi o vseh kraljih sveta, polistal je do spisa o kralju Tangu in odkril, da je temu usojeno umreti v trinajstem letu obdobja Zheng guan. Brž je pograbil čopič in doslikal tri črte. Potem je listine odnesel v sodno dvorano.

Prvi sodnik jih je preletel in videl, da je cesarju umreti v triintridesetem letu Zheng guana. »Kako dolgo si že na prestolu?« je vprašal.

»Trinajst let,« je odvrnil cesar.

»Potemtakem ti ostane še dvajset let življenja,« je rekel sodnik. »Ni potrebe, da bi te še zadrževali.«

Cui in duh stotnik, ki se je imenoval Zhu, sta dobila ukaz, naj pospremita cesarja v življenje. Ko je cesar odhajal, se je zasukal in povprašal, ali sme biti brez skrbi glede članov svoje družine ali pa je kateri izmed njih v nevarnosti.

»Nič hudega ne grozi nobenemu,« je rekel sodnik, »razen tvoji mlajši sestri. Zanj ni videti, da bi še dolgo živela.«

Cesar se mu je zahvalil in dostavil: »Zelo rad bi vam, ko se vrnem, poslal kako darilce. Bi vam bile vseč melone?«

»Zahodnih melon imamo obilo, vzhodnih takisto,« je rekel sodnik. »Hudo pa nam primanjkuje južnih melon.«

»Potrudil se bom in vam jih nekaj poslal,« je rekel cesar. Potem se je odpravil proti Kraljestvu luči, vodil ga je Zhu, stopaje spredaj s praporjem, ki je duhovom za kažipot, Cui pa ga je spremljal zadaj.

Prečkali so Reko mrtvih in kmalu prispeli do Mesta pomorjenih. Ko je cesar vstopil, mu je na ušesa udaril hrušč vpijočih glasov. Jasno je razbral besede: »Prišel je Li Shimin!«¹ Hip zatem se je okrog njega nagnetla množica pomilovanja vrednih duhov; nekateri so bili brez glave, nekateri pohabljenih udov ali s telesi, ki jih je povečala natezalnica, in vpili so: »Vrni nam življenje!«

Skušal se jim je ogniti, klicaje Cuia na pomoč.

»To,« je rekel Cui, »so duhovi razbojnikov in roparjev, ki so jih ujeli in usmrtili. Tukaj jih nihče ne sprejme k sebi in onemogočeno jim je odrešenje. Nimajo ne denarja ne lastnine in so prav res duhovi, ki jim pravimo **prete**, to se pravi, lačni duhovi. Če jim daš nekaj denarja, se jih boš brž znebil.«

»Sem sem prišel praznih rok,« je rekel cesar. »Od kod naj dobim denar?«

»Med živečimi,« je rekel Cui, »je neki človek, ki ima pri nas velike vsote v srebru in zlatu. Jaz ti bom za poroka, pa si lahko sposodiš od njegovega denarja in vržeš tem duhovom vbogajme. Potem te bodo spustili mimo.«

»Kdo pa je ta človek?« je vprašal cesar.

»Ime mu je Xiang Liang,« je rekel Cui. »In tukaj ima na računu trinajst sodov srebra in zlata. Kar si boš sposodil, mu lahko povrneš, ko se vrneš v življenje.«

Tako si je cesar sposodil nekaj srebra in zlata in stotnik Zhu ga je vrgel med duhove.

»Pošteno si razdelite tole in spustite njegovo veličanstvo naprej,« jim je zaklical Cui. »Ko se vrne med ljudi, bo naročil veliko mašo za vas in vsi boste odrešeni.«

Odpravili so se iz mesta in kmalu prišli do nekih vrat. Tu je Cui rekel: »Tole je že skoraj konec našega potovanja. Zdaj te bom prepustil oskrbi stotnika Zhuja, ki te bo pospremil tisti konček poti, ki je še ostal. Ne pozabi prirediti vélike maše za rešitev lačnih duš. Kralj, proti kateremu v spodnjem svetu ne vpije noben jezik, bo dolga leta vladal v miru.«

Cesar se je poslovil od Cuija in stopil za Zhujem skozi vrata. Na drugem koncu sta našla serca, ki je bil že osedlan. Zhu je pomagal cesarju nanj. Po nepretrganem, kratkem drncu je cesar prijezdil do brega reke Wei, ki je tekla južno od njegove prestolnice. V reki sta se igrala dva zlata krapa, skakaje iz valov in spet vanje. Cesarja je pogled nanju zelo razveselil, obrzdal je konja in ju pozorno opazoval.

¹ Osebno ime prvega cesarja dinastije Tang.

»Ne smete izgubljeni časa,« je zaklical Zhu, ki se mu je približal izza hrbta. »Pognati morate v mesto.« Cesar pa je še kar naprej strmel v reko. Nenadoma je Zhu z glasnim krikom potisnil konja in jezdeca v reko.

Medtem so bili cesarjeva družina in ministri in vse dvorne gospe zbrani okrog krste v Dvorani belega tigra in so žalostno opravljali poslednje obrede cesarskega žalovanja. Na lepem se je iz krste zaslišal pridušen klic: »Potopil me je, potopil me je!« Žalovalci so bili tako osupli, da si ni nihče drznil stopiti h krsti in pogledati, kaj je narobe. Naposled so se ji približali vrli Xu, pogumni Qin in naustrašni Jingde, sklonili so se nad njo in rekli: »Če je veličanstvo v kakršnikoli nepriliki, ga prosimo, da nam odkrito pove o njej. Vendar te moramo prositi, nikar si ne privošči kakega strašenja ali norčij, ki jih zbijajo duhovi, sicer bodo trpeli živci tvoje družine.«

»Tu ne gre za kako strašenje ali karkoli podobnega,« je zatrdil minister Wei Zheng. »Preprosto dejstvo v tej zadevi je, da se je njegovo veličanstvo vrnilo v življenje. Pri priči prinesite orodje.«

In tako so z vzvodom odprli krsto. Notri je sedel cesar in še zmeraj vpil: »Utopil me je! Me ne bo nihče izvlekel?«

»Veličanstvo bo kmalu prišlo k sebi,« so rekli, ko so ga podprli od vseh strani. »Vsi tvoji ministri so tu, da bi ti pomagali.«

»Še pravkar sem bil v hudo tesnem škripcu,« je rekel cesar in odprl oči. »Komaj sem bil ušel s Sodišča smrti, ko so me potisnili v vodo, da bi se bil skorajda utopil.«

»Izvoli se pomiriti,« so dejali ministri, »in nam povej, v kateri vodi si se utapljal.«

»Bil sem na konju,« je rekel, »in ravno sem prišel do reke Wei, ko sem opazil ribji par, ki se je igral v njej. Medtem ko sem to opazoval, je stotnik Zhu porinil mojega konja, da sem padel z glavo naprej v reko.«

»Veličanstvu se še niso povsem povrnilo čuti živečega,« je rekel Wei Zheng. Brž so poklicali dvornega zdravnika, ta je predpisal krepčilna zdravila in cesarju so pripravili kašo. Po nekaj odmerkih je bil cesar docela pri moči in zmožen vladati.

Naslednji dan je na dvornem zasedanju razglasil splošno amnestijo, potem pa izdal poziv, s katerim je iskal prostovoljca, ki bi bil pripravljen odnesti melone Sodnikom umrlih. Hkrati je ukazal blagajniku, naj odide z zlatom in srebrom v Kaifeng in povrne dolg Xiang Liangu.

Nekaj dni zatem se je na poziv v zvezi z melonami oglasil neki Liu Quan, dokaj premožen mož. Izkazalo se je, da je njegova žena, Modri Lotos, nekega dne stala na hišnem pragu, ko je prišel mimo neki duhovnik, in snela si je zlato lasnico in mu jo dala kot vbogajme. Liu jo je ozmerjal, rekoč, da kot ženska sploh nima kaj početi na sprednjem koncu hiše. Modri Lotos, ki so jo njegovi očitki zadeli v živo, se je pri priči obesila. Možu je zapustila dve majhni deklici, ki sta noč in dan jokali, da ti je lomilo srce. Liua je zdaj začela tako peči vest, da si je sklenil vzeti življenje, in bil je povsem voljan vzeti s sabo melone. Ko se je priglasi cesarju, so mu dejali, naj gre v skladišče in tam so mu dali dve južni meloni, v rovak so mu vtaknili rumene kovance, v usta pa odmerek strupa.

Noseč meloni na glavi, je prispel do vstopnih vrat v Smrt. Ko sta ga stražna duhovna povprašala, po kakšnem opravku prihaja, je pojasnil, da od njegovega veli-

čanstva, kitajskega cesarja, prinaša melono v dar Sodniku umrlih. Stražar se je obotavljal, ali naj ga spusti noter.

»Resnicoljuben, zanesljiv dečko je tale cesar!« je rekel Jama, kralj smrti. »Imenitno!«

Vzel je meloni in vprašal Liua, kdo je.

»Imenujem se Liu Quan,« je odvrnil Liu. »Žena se mi je obesila in me zapustila z dvema punčkama. Sklenil sem, da si bom vzel življenje, ker pa sem si hkrati želel storiti svoji deželi kako uslugo, sem prevzel nase, da bom odnesel s sabo tole darilo, meloni, ki bi ju kitajski cesar rad poklonil tvojemu veličanstvu kot zahvalni dar.«

Ko so Jama in sodniki slišali to, so poslali po duha Modrega lotosa. Duhovi sli so ga pri priči našli in pripeljali Liuu. Pogled v arhiv mrtvih je pokazal, da je obema pisano živeti do pozne starosti. Ko pa je Jama ukazal, naj ju popeljejo spet v življenje, je sel ugovarjal, češ da je duh Modrega lotosa že precej časa v dolnjem svetu, in dvomil je, da bi bilo telo, ki bi ga ženska zapustila, še uporabno.

»Umreti ima cesarjeva sestra Nefritni brst,« je odvrnil Jama, »torej si kar sposodi njeno telo.«

In tako je sel odpeljal duši Liua in njegove žene do meja Sveta smrti; in če ne veste, kako sta se vrnila med žive, morate prisluhni temu, kar je povedano v naslednjem poglavju.

Iz angleščine prevedel Branko Gradišnik

Esej

Milan Kleč Ptič, ki umira, najlepše poje

Esej o poeziji in smrti

Obupan kot le kaj sem sedel v kotu gostilne in z zadnjimi močmi pil dvojni brizgavec. Ko rečem z zadnjimi, mislim predvsem na to, morda bi bil celo boljši izraz s poslednjimi, torej, ko to omenim, mislim predvsem na to, da sem bil strahovito prepit in da me je lahko le nova pijača privedla k sebi. Poprej sem se sprehajal in se koncentriral na vse načine, da se mi ne bi pretrgala tista možganska nitka, ki bi me lahko tako vrgla, da bi me morali odpeljati. To lahko razume seveda samo tisti, ki ima podobne izkušnje. Da, prav izkušnje. Tega se ne da dojeti in razumeti iz besed drugega. Kot da bi govoril o življenju brezrokcev. Prav gotovo nekaj podobnega, a jaz zaenkrat tega še ne morem govoriti, ker imam pač še obe roki. Natanko tako, čeprav se mnogokrat zalotim v želji, da bi mi kakšno roko odsekali, seveda raje kot pa da bi moral trpeti tiste peklenske mačke, ki se pojavljajo po nekajdnevem popivanju. Da ne govorim o tednih. Bolečine so psihičnega značaja, oziroma jaz sedaj omenjam takšne. Nikakor pa nočem govoriti o problemih alkoholizma, to so končno moje osebne zadeve, a moral sem nekako začeti. Tako sem tudi razmišljal v tistem kotu gostilne. Prvi problem tisti večer mi je bil torej alkohol, drugi problem pa so bile ženske, ki jih v takšnih trenutkih najpogosteje srečujem in spoznavam. Kaj hočem reči?! – ko sem najbolj sesut, ko sem najbolj na koncu, takrat imam najmanj problemov z ženskami. Hočem reči, da so mi ženske prav takrat najbolj dosegljive. Neverjetno, sem razmišljal. Ko komajda hodim, ko sem ogrožen od vsakega najmanjšega šuma, ko se ne upam niti čez cesto, da me ne bi povozil avto itd., prav takrat so ženske najbolj dovzetne zame. Takrat sem jim najbolj všeč in zanimiv, če uporabim ti dve preprosti besedi. Samo smejejo se mi, prijazno in dobrohotno, nasmihajo se mi pravzaprav, kot da bi bil otrok. A jaz tako nemo-goč! Ves grd, ves rdeč v obraz, zaripel in zabuhel, s tresočimi se nogami in sploh vsem telesom, ves smrdeč, prepoten, kajti vedeti moramo, da me cele noči poleg mrzlic obiskujejo tudi vročice, tako da po pijanski noči ali po popivanjih ne privoščim nikomur, da bi vstopil v mojo sobo – torej prav tedaj, ko se počutim na pragu smrti, me ženske najraje opazujejo. Takrat si me najbolj želijo. Tega si ni-

sem znal nikoli razložiti in niti nisem razrešil vprašanja, ko sem si dopovedoval, da sem v takšnih stanjih očitno pač najbolj dosegljiv. Ko ne pijem, imam morda obroč okoli sebe, trdnjavo, in ne dopustim nikomur, da bi preplezal njeno obzidje. Ali je to davek za pijančevanje, za obvezno kesanje, ki mu sledi? Tiste trenutke tega nisem vedel. Vedel sem samo to, da me ženske zlahka odvedejo s sabo, če me dobijo v razbitem stanju. Tudi zaradi tega ne razumem takšnih žensk, kako da ne vedo, da je takšen odnos obsojen na propad. Jaz žensk, s katerimi se družim pijan ali z mački, naslednji dan ne upoštevam. Celu upirajo se mi, kot da bi se mi prav z njimi še bolj kazala absurdnost pijanskih noči. Ženskam vse to povem, in mislim, da se ne delam prav nič lepega, a vse je kot bob ob steno. Pa kaj si mislijo? Kakšnega otroka hočejo?! Mrtvega ali kaj, ker jaz sem izredno blizu smrti v takšnih stanjih. Pa še za določen tip žensk ne gre, so mi skakale misli. Da ne bo kdo to pomislil. In tedaj, kot da bi me oplazila strela, kajti dobil sem občutek, da sem ugotovil, zakaj je temu tako. – » P t i č , k i u m i r a , n a j l e p š e p o j e ! « je zavrelo v meni. S prsti sem nestrpno trkal po mizi in si naročil nov dvojni brizganec, čeprav mi je denar nezadržno pohajal, a sedel sem v gostilni, kamor zahajajo moji prijatelji in . . . prijateljice, sem se spet ustrašil in zgrozil. – Z ženskami nič več! – V meni je samo kipelo: »Ptič, ki umira, najlepše poje!« – Zato me torej ženske v teh nezavidljivih stanjih pobirajo in spravljajo v svoje postelje! Pojem kot ptič, ki pred smrtjo vse iztisne iz sebe. Iz sebe iztisne celo življenje in tako tudi jaz iztiskam iz sebe celo življenje. Kaj pa je lepšega, kot če ti nekdo vdihne v dušo in telo novo življenje? Mislim, da je to veličasten trenutek, čeprav ga nisem še neposredno doživel, ker sem bil do sedaj vedno v obratni vlogi. A koliko življenj sem že tako izgubil! Koliko življenj pa imam?! – Pred mano se je rodil nov brizganec, ki sem si ga s tresočo se roko takoj ponesel proti ustom. Še dodatno sem bil vznemirjen ob zadnji misli, čeprav sem dobro vedel, da si ne smem dovoljevati nobenih stresov. Mera je bila namreč polna, čeprav je takšna koncentracija v tako razrahljanih stanjih izredno težka, če ne že nemogoča. Misli imajo svojo glavo. Kar zmanjkovalo me je. Ptič, ki umira, najlepše poje. Smrt, občutek bližajoče se smrti, želja, da bi se človek do kraja izpovedal, želja, da bi zaobsegel celo svoje življenje v enem trenutku, ki je lahko fuk, ki je lahko tudi že sam bližanje smrti in v takšnih trenutkih maksimalni praznini. In – kako da sem sploh še med živimi, čeprav se imam še vedno za spretnega v življenju? Kaj me potegne nazaj? Ženske prav gotovo ne! Slaba vest je premajhen razlog. Tukaj mislim na obvezno urejanje odnosov, ki se dogaja naslednji dan. Morda ogromno življenje, ki ga imam v sebi in se ga sploh ne zavedam? Počutil sem se kot obseden. Ptič, ki umira, najlepše poje. Ženske! Vem, da lahko lepo pojem. Ali me zato objemajo in stiskajo? Ali se zato stiskajo k meni?! In – ali zato tudi ženske spuščajo nerazumljive krike, ki jih jaz, izkušen ptič, spravljam v pravilno notno zaporedje? To so tisti kriki in šepetanja. To je pravzaprav ptičje petje. In kaj potem pravzaprav sploh pomenijo ptice? So kakšni simboli?! Kaj zato grulim? Da sem en dan golobček s svojo golobico, da ženski potem naslednjič dokažem, kako lahko prepreva tudi siničje pesmi, pesmi grlic, taščic, galebov? Kaj zato letimo v aktu po nebu? Ker smo ptice?! Da, ptice, ki po fuku omagajo in se jim vrne vsakdanja govornica, ki je človeška. Iz neba padam naravnost v posteljo, kjer se razbijam, razbijam tudi ženske, a letenje jim odgovarja, ker ni preprosto leteti. To je tisto. In kako rade ženske letijo, kako rade so

ptice in kako potrebujejo za to mene. – O vsem tem sem nejasno razmišljal, ker tudi razmišljam bolj tako, da stvari bolj čutim, oziroma da jih ne znam jasno definirati. Imel sem še za zadnji brizganec. Dvojni. – Spoznaval sem, da me je premissljevanje vseeno nekoliko pomirilo. Občutek gotovosti sem dobil, torej je bil odveč tudi pretiran strah zaradi nepredvidljivih posledic alkohola, ki sem ga konzumiral zadnje dni. Z eno besedo: počutil sem se že kar dobro, a misli niso hotele pretrgati svojega potovanja. – V glavo mi je šinila usodna povezava: » P e s n i k i u m i r a j o m l a d i ! « Misel, skratka, ki se mi je zdela vedno neumna in zaradi katere sem že davno sklenil, da bom živel vsaj sto let, če ne že zaradi drugega, pa iz hudo-bije. Tudi jaz namreč pišem, a o tem kasneje. – Torej: Pesniki umirajo kot ptice. Ptice, ki pa umirajo, najlepše pojejo. Tako je tudi s pesniki, ampak meni se to ni zdelo v redu, ker sem v tej povezavi takoj začutil nekaj samouničevalnega. Siliti v smrt. Pehati se v smrt. Na vsako silo, za vsak račun, samo da bi lepše peli. To nikakor ni v redu. To je provociranje, ki pa je dosti bolj zavestno kot pri pticah, čeprav bo lahko kdo trdil obratno, a jaz mu ne verjamem. To je sila neodgovorno . . . Prepustiti se objemu smrti za boljše pesem . . . Ne, ne. Zato umirajo pesniki mladi. To je prav gotovo nesposobnost. Ali pa niti to ne. Grozna želja, ki se ne da več krotiti. Ne, ne, – ne pustimo se premagati. Ne, ne, smrt! Ne govorim samo o mislih na smrt, tudi fizična smrt se da sprovcirati z mislimi. Samo da bi peli kot ptice, ki umirajo. Nima smisla. Pamet v roke. Kar priporočam tovrstnim, je samo to, da je v takšnih stanjih boljše popeljati ženske v nebo. Tudi to so pesmi, ki se lahko zapišejo. Samo ne siliti v zemljo. – V kotu gostilne bi bil skorajda zakričal: Fukati, fukati! Čeprav tudi to ni lahko in čeprav je lahko tudi to nevarno. Samo ne z glavo naravnost v grob. Dovolj je bilo izkušenj in nikakor nima smisla za vsako neumnost žrtvovati se, kar se lahko zelo hitro zgodi. – Medtem se je kozarec z brizgancem vneto praznil. Še kar naprej pa je bobnelo v meni: Ali se zato pustim odpeljati ženskam? Ali zato v takšnih stanjih nikoli ne pišem? Ker poznam strašni povratni udarec pesmi! Natančnost, natančnost, skorajda prezahtevna natančnost. In od kdaj zahtevam fukanje, čeprav sem se še pred kratkim pripravljaj napisati esej, kjer bi dokazal ali vsaj govoril o tem, kako se nikakor ne sme izgubiti nedolžnost tja do petintridesetega, štiridesetega leta?! Ali sem o tem razmišljal samo zaradi tega, da bi malo zamenjal njive pisanja? Poleg pesmi, proze, drame naj bi letos zasadil še njivo z esei. – Natančnost, natančnost in znova natančnost. – A že v tistih trenutkih sem spoznaval, da obstaja še bolj zdrava logika, in naj ne bo videti preprosto in neumno, če rečem, da si je v takšnih stanjih boljše nabaviti novo srajco, nove hlače, nov suknjič in jih potem pripeljati do njihovega konca, kraja, do njihove onesposobljenosti. – Pijača mi je pošla. V gostilno je vstopila ena izmed tistih žensk, o katerih sem govoril na začetku. Razveselil sem se je. Sila razveselil, najprej zaradi pijače, ki mi jo je naročila, potem pa zaradi dejstva, ker sem kar vedel, da se ji bom pustil odpeljati, čeprav sem obenem že dvomil in se spraševal, saj bi se prav lahko o vsem skupaj motil. »Samo še to noč preživim z njo,« sem si obljubljal, »potem pa radikalno prekinem z alkoholom.« Potem se spominjam samo še tega, kako sem ji omenil, da si bom dal že naslednji dan delati škornje, ki bodo vzdržali vsaj deset let. A pri sebi sem si mislil: Če bom seveda preživel ta pollet! Ker ta ženska je bila že izkušena ptica.

Milan Kleč

Družinska sramota

Esej o prozi

V mojem sicer zelo razvejenem sorodstvu so do sedaj edino babico mojega očeta vrgli iz službe, zato je bila seveda trn v peti ugledne družine. Naša rodbina se je na vse kriplje trudila, da bi zakrila sramoto, prav zato pa je marsikoga še bolj vleklo, da bi odkril, zakaj se je to pripetilo. Strici in tete so se samo zmrdovali, če si omenil babico. Pred otroki so jo skrivali kot garjavo ovco.

Šele ko sem diplomiral in se zaposlil in je kazalo, da ne morem več zaviti s prave poti, pa tudi svojih skrbi sem imel že na pretek, je oče odprl majhen lesen kovček, ki ga je podedoval od babice. Kovček je bil natrcan z rokopisi. Papirji so bili zloženi v dokaj lični mapi, na kateri je pisalo: Tebi, moja draga, ki si me edina razumela in me imela rada . . . in takšne neumnosti naprej. Očitno so bili to rokopisi kakega pisatelja in prav smešno se mi je zdelo, od kod moji prababici. Seveda sem jih prebral in jih ponudil celo nekaterim izvedencem, s katerimi smo se odločno strinjali, da so popolnoma brez najmanjše vrednosti. Po vsem sodeč se je moja prababica zanimala za književnost, še bolj pa za književnike. Oče se je ob kozarcu vina spominjal, kako je bila prepričana, da ima izreden smisel za literaturo in kako bodo ti neužitni spisi še pripomogli k razvoju književnosti.

Babica je bila takrat prodajalka v trgovini. Nekaj hiš zraven pa je stanoval pisatelj, ki se je umaknil na deželo, da bi lahko v miru ustvarjal, a samo babico je tako preklemsko zavedel, da so jo zabrisali iz službe. To so bili že tisti časi, ko je zanimanje za umetnost popolnoma splahnelo. Nihče ni čutil več nobene potrebe po njej, zato je bilo babičino dejanje še bolj brezglavo. Pisatelj se je vedno, ko je končal rokopis, odpravil v mesto in ga ponudil revijam ter založbam v objavo. Med posameznimi rokopisi so bili vedno večji premori. Tako je menda med zadnjim in predzadnjim sijala vrzel osmih let. Razmere so se v tem času zelo spremenile, česar pa pisatelj ni vedel, ker se je pač odločil za odmaknjeno življenje.

V mesto se je vedno odpeljal z vespo. Moj oče je bil takrat še majhen otrok. Skupaj z drugimi otročaji so tekli za njim in ga pospremili do obronka vasi in mu potem še dolgo mahali z robčki. In na prtljažniku vespe je imel privezan kovček, ki ga je

kasneje podaril babici. Pravzaprav ji ga ni podaril, kot bomo kmalu spoznali. Svoje izdelke je imel razporejene za objavo po revijah, celoto pa naj bi mu prevzela kakšna založba. A osem let ga že ni bilo v mestu. S svojim velikim delom se je tako ponosno pripeljal pred poslopje, kjer je bilo nekdanj uredništvo ene izmed literarnih revij, a na svoje veliko začudenje in ogorčenje je kaj kmalu spoznal, da na tistem mestu ni več nikakršnega uredništva, temveč prijazen bife. Ker je imel oddajanje rokopisov za tako ali drugače povezano z obveznim pijančevanjem, se mu osuplemu zaradi tega niti ni bilo treba posebej napiti. Tudi na nobenega stanovskega kolega ni naletel, zato se je odpeljal do najbližje založbe, a tudi založba na bila več založba, temveč hotel, kjer so bili uradniki hotelski delavci. Delavce v založbi so kratko malo prekvalificirali. Naš pisatelj je tako zaripnil, da je zahteval seveda šefa, ker je hotel v nekdanji založbi vsaj prespati, saj se je bližala noč pa tudi močno pijan je že bil. Nič več mu ni šlo v glavo. A bivši glavni urednik za leposlovje ga je hladno odslovil, češ, da ne marajo prav nobenih pisateljev, ki si potem po sobah režejo žile, se obešajo in tako delajo sramoto hotelu. Naš pisatelj se je seveda pri priči stepel, a kdo bi obvladal hotelske redarje. Ni jih več spoznal, kaj šele, da bi bili oni njega! Organi javne varnosti so ga prijeli zaradi kaljenja miru in ga pridržali do iztreznitve, tako da se je naslednji dan pojavil ves skrušen v vasi. Vaški dečki so mu zopet mahali z robčki.

Takšne stvari so se menda dogajale.

In takrat se je začela tudi zgodba moje babice, ki vsebuje nezadržen propad. Pisatelj se je najprej za nekaj dni zaprl v najeto hišo, kjer so ga otroki večkrat slišali, kako je zavijal kot volk. Že čez kakšen dan pa se je prikazal na svetlo in jo mahnil naravnost v trgovino. Babica se ga je razveselila. A poslušajte sedaj dobro, kaj si je dovolil pisatelj. Babica ga je tudi tokrat nagovorila, kako je njemu lepo, ko lahko živi od tistega, kar resnično misli in dela. Ona pa – kaj bi sploh govorila. Zato ga je tako preklemsko spoštovala. Pisatelj si je zvrhal košarico. Tokrat je vzel s policelo celoboljševino, kot ga je pil ponavadi. Voziček je pripeljal do blagajne, za katero je tisti dan sedela babica. Račun je znašal okrog osemdeset jurjev. Naš pisatelj seveda ni imel niti počenega groša, ker ni nič svojega prodal, saj tudi ni imel kje, zato je potegnil iz žepa svojo pesem in jo izročil namesto denarja. Kar predstavljam si ga, kako je nagovoril babico: Tukajle vam dam pesem, dvajset verzov ima. Poceni jo dam. Verz po šest jurjev, torej ste mi dolžni še štirideset tisočakov. – In babica mu je vrnila štirideset jurjev, pesem pa je spravila v blagajno. Seveda je bilo takrat potrebno poravnati samo stroške, a pisatelj je bil lačen in žejen tudi naslednje dni. Prav vse naslednje dni. In ne samo lačen in žejen. Iz trgovine je za skromni dve avtorski poli odpeljal hladilnik, ki ga do tedaj ni imel – prav tako pralni stroj, in sicer za pet pól – oblekel se je sploh od nog do glave – v eni izmed svojih pogostih pijanosti pa si je nabavil celo šivalni stroj, in sicer za nedokončano slaboumno dramo, ki sem jo tudi prebral. In lahko si že mislite, kam je to pripeljalo babico. V blagajno se je namesto denarja stekal brezvezen papir. Naš pisatelj je dobro živel, tako kot še nikoli, in vsi so se čudili. Mislili so, da je sklenil kakšen dober posel, šele mnogo kasneje so odkrili, v katerem grmu tiči zajec, in našo babico seveda brez posebnih obrazložitev vrgli na cesto.

Tako je bilo to. Vseeno sem prepričan, da so zadevo preveč prikrivali. Mislim, da so moji sorodniki pretiravali, saj ni enega med nami, ki bi pokazal kakršenkoli interes za književnost. Nihče niti ne bere, čeprav moram priznati, da je imela moja babica zares odličen, če ne že enkraten smisel za literaturo. To sem povedal tudi svojemu očetu. Prepričan sem, da ni častila tistega književnika, ali kaj je že bil, gotovo bolj šarlatan, a pustimo to. Upam si celo trditi, da je vedela, kako ničvredni so njegovi rokopisi, če jih je sploh brala, mislim pa, da se je zgolj žrtvovala, da bi tisti pisatelj začutil pravo témo in popisal njeno zgodbo, če je že znal sestavljati stavke. A zato je bil seveda preneumen, kar je povsem razvidno iz njegovih rokopisov, zato moram že reči, da babica ni imela samo odličnega smisla za literaturo, temveč jo je tudi storila. Kaj hočem reči?! Hočem reči, da je bila babica sama velika, enkratna in prvovrstna književnica. Na takšen način pa postanejo zanimivi tudi pisateljevi rokopisi.

Taras Kermauner

Zadnja stopnja ludizma?

(Ob Filipčičevi drami **File – baron Münchhausen**)

»Nisem več vedel, kdo sem, ne kaj sem. . . . Ne, ker v bistvu, razumeš, kaj jaz vem . . . Ja.«

Odkar je Jesih spremenil način svojega dramskega pisanja in ni nadaljeval **Sadežev**; odkar je Rudolf – morda zaradi gledališke neuspešnosti – opustil svoj intenzivni način pisanja dram in se posvetil romanom; odkar Lužan že nekaj let ni dal v javnost nobene drame, prevzema, vsaj do neke mere, njihovo novo funkcijo in nalogo v današnji slovenski dramatiki Emil Filipčič. Po zelo uspešni odrski predstavitvi **Ujetnikov svobode** je drama **File baron Münchhausen**, podnaslovljena kot »tragedija po grškem vzorcu«, njegov drugi vidni dramski tekst. Starejši Šeligo je po začetnem tipanju z igro **Kdor skak, ta hlap**, v kateri so bile prisotne prvine ludizma–reizma, preusmeril svoje zanimanje v analizo in podajanje mita, ki je v bistvu brez ironičnega podtona, čeprav je problematiziran. Mlajši Kleč gre s **Polko** in drugimi svojimi dramami Filipčiču vzporedno pot.

Sam Filipčič se je znašel v središču današnje slovenske dramske inovacije oz. nadaljevanja tradicije; označuje novo stopnjo ludistične dramatike, ki bi rada izšla sama iz sebe, a ne more. Pri tem se dotika tiste poti, ki jo je ubral Rupel, politične dramatike, ki ima močne moralno družbeno kritične prvine, a jih prav tako prireja ali podreja ludizmu; Rupel in Filipčič se dopolnjujeta kot dve plati istega obraza. Kar bi moralo biti Filipčiču blizu, saj posredno opredeljuje svoj svet v naslednji didaskaliji **Fileta**: »Zadaj zagledamo posmrtno Aristotelovo masko... dve pravzaprav, združeni v grb, eno nasmejana in drugo objokano.« Ničesar ni, česar Filipčičeva drama(tika) – drža – ne bi mogla sprejeti kot možni in sestavni del sebe. Vse sprejema, a ničesar ne povzema; s heglovstvom nima nobene zveze. V nji ni nobene dialektike, nobenega preseganja in novega oblikovanja na višji ravni. Vse se srečuje in razsipa. Konec je enako prazen – človek praznik rok – kot na začetek.

Filipčičeva dramatika – tako **Ujetniki** kot **File** – kaže nagnjenje k moči, k volji; to nagnjenje je silovito. In vendar Filipčič ne sledi Novačanu (**Herman Celjski**), ki je vzel svojo voljo do kraja zares; ali enobejevski dramatiki. Rad bi ustvarjal heroje, aktiviste, celo imperialiste, občuduje zmagovalce, fascinira ga suverena sila, vendar pa – v duhu ludizma – zmerom vidi tudi drugo plat vsake zadeve: njeno tako rekoč absolutno nemoč; vidi mnogo drugih obrazov. Ker ne zmore vzpostaviti tiste odločilne trdne točke – eksistencialno moralno religiozne drže – ki bi ostale

vzdržala, nosila, osmislila, mu vsi vsak hip znova razpadajo na sestavne dele, ki se med seboj zunaj zakona mešajo; tako dobimo osnovno figuro drame o Filetu: promiskuiteto.

Filipčičeva stremljivost je nenavadna. Enako v **Filetu** kot v **Ujetnikih**. Ustvarjanje sveta je prav njegova obsedenost. V **Ujetnikih** porajata Kronos in Gea, v **Filetu** vidimo gledališkega Direktorja, ki – to je začetna opomba drame – »ustvari nebo in zemljo«. Gospod Direktor reče: »Bodi svetloba!« In je svetloba. Itn. Drama se dogaja nekaj dni, ravno to so pa začetni dnevi iz biblije, iz Genesis. Jasno so omenjeni prvi, do petega; pri šestem pa ni jasno, ali ni sedmi. To je stalni Filipčičev princip: naj se zdi nekaj časa neka pozicija še tako trdna, avtor je ne bo pozabil spodbiti. Skaže se, da to niso dnevi stvarjenja, ampak spolni dnevi Direktorjeve hčerke Agathe, dnevi njene ovulacije. Čeprav privatna telesna resnica ni resnica one obče, mitske; obe resnici sta enakovredni. Svet je razločen v veliko ravni, nobena raven ni višja ali nižja – po vrednosti, po resnici in resničnosti – od druge. Vse koeksistira in se mešajo, ker je koeksistenca zmerom promiskuiteta, sinkretizem, vezava vsega z vsem. Zato je treba brati **Fileta** s toliko očmi, kolikor je v drami ni-vojev; in s toliko presojami, kolikor je v drami pozicij. Morda nobena slovenska drama ne terja tako pluralističnega branja, takega že vnaprejšnjega pristajanja na raznoterost sveta. Zato ta drama le odpira in meša, ne omogoča pa trdnega stališča in jasne odločitve. Če je vse mogoče, ni nič mogoče.

Prva dramatikova ambicija: biti Bog. Prvo spoznanje: človek je komaj kaj, morda le nič. In vendar med obema skrajnima legama ni ne izključnosti ne vojne, kakor je bila, recimo, v enobejevski dramatici med našim in tujim, človeškim in zločinškim. Tam je moralo eno zmagati in biti drugo poraženo, tu oboje izvrstno sodeluje. **File** je pogled sožitja raznolikega. (Kar kaže, da je v slovenski zavesti pluralizem že zelo močan. In da se je vanjo vgnedil po specifični poti: skoz ludizem, skoz razkroj ene države, ene resnice, ki je resnobno–veljavno–obvezna. Ludizem kot dramatiška teorija enakovrednih različnih vlog – že Sadeži – je po naravi pluralističen.) Ludistova suverenost je tolikšna, njegova svoboda tako neomejena, da ga sploh ne moti, če stojita dve tako različni tezi druga ob drugi. Dramatiku ni pretrudljivo kazati, kako poteka stvarjenje sveta, čeprav ve, da ne gre za nobeno stvarjenje, ampak za verbalni pogovor v teatru: da je vse v življenju teater; in verjeti, da je pred nami vseeno rojstvo sveta; ne se le delati, da verjame. Ludistova vera ni fanatična, eno trdeča in drugo izključujoča; obenem s sabo dopušča tudi nevero, absolutno skepso. Še več: Filipčič se trudi, da bi z voljo postavil neko stališče: recimo slovenski imperializem. A se ne more zadovoljiti z njim.

Filipčič tesno nadaljuje Rudolfa, njegov začetek **Veronike**. Pri obeh je stvarjenje stvar teatra, gledališke skupine. Le da se kmalu po tem začetku avtorja ločita: Rudolf gre upodabljat svetovno zgodovino, Husa in tridentinski koncil, slovensko zgodovino, témo celjskih grofov, Filipčič se obrne vase, obravnava svoj osebni problem – **File** je Filipčičev privatni vzdevek – vendar si ob tem ne more kaj, da ne bi gledal v svojem osebnem življenju hkrati dogajanja univerzalnosti. **File** je Amarildo, ta je Adam; čeprav se na koncu drame, ko Amarildo ubije Karla, ta je ves čas kača, izkaže, da je bil Adam Karlo in je **File** Kajn. Je pa **File** tudi Ojdip, ker spi s svojo materjo; njegova mati je sedemnajstletna Agatha, Direktorjeva hči, ki je pravzaprav **Filetova** sestra; tako se incest dopolni s krvoskrunskim odnosom med

bratom in sestro. (Tu nadaljuje Filipčič Šeligovo témo iz **Svatbe**: odnos med Jurijem in Lenko, ki je tudi mitski, čeprav po naravi zelo drugačen.) Gre za sintezo židovske in grške religije, mitologije, kozmogonije – kot v **Ujetnikih**. A File je ob enem baron Münchhausen, oseba iz pravljice, in še mnogokaj. Je, kar koli si zaželi – imaginira – biti; zato je v naslovu Münchhausen ali po slovensko Lažnivi kljukec. Ni pa samo lažnivec in želevec; s tem da ubije Karla – kačo, Abela, bika, body builderja itn. – je tudi realno tragijska figura: morivec.

Vendar ta tragedija sploh ni avtentična. V tragediji odloča usoda, človek je pred njo povsem nemočen; človeku se morebiti na koncu odpre pogled v Neznanskost, v Boga (glej Mrakovo tragedijo **Življenje – karneval**), a to je posledica božje milosti, človek sam s svojo močjo ostaja zgolj v temi tostranosti, v medsebojnem mučenju in pobijanju. Ludizem ne more ustvariti tragedije, ker ne prizna te nadnaravne usode; ker človeka razume kot bitje govora (lingvizem), govorica pa dopušča vse možnosti, vse kombinacije, omogoča človekovo nevezanost: umor besede ni krvav, na mestu ene besede se znajde druga, nadomestna, medtem ko je pokončani človek mrtev. Jezik je brez konca, kombinacij je nešteto; človek ima svojo mejo v smrti, doseženi skoz trpljenje. Ludizem ne priznava ne usode ne milosti, saj milost ni potrebna, če ni usode; človeka ni treba ne osvobajati ne odreševati, le pustiti ga, da se kombinira.

V tragediji čezmerni človek – bodoči tragični junak – hoče doseči svoj cilj; zanj zbere vsó voljo in prekrši pravila–zakone, ubija. Ni mu do tega, da bi napravil tragedijo; narobe; tragedija je le nujna posledica njegovega neumerjenega – zato samovoljnega – dejanja. V **Filetu** beremo ravno narobno zgodbo: Amarildo je ubil Karla, za sceno, slišimo »boleče zatajevan krik, otožen moški stok iz grla«, morivec nastopi »okrvavljen, z nožem v roki«, to je vse po tragijskem scenariju, nato pa reče: »Hotel sem grško tragedijo.« Nakar še razloži: »Hotel sem vse tako kot on« – kot Sofoklej. Cilj dejanja sicer ostane, vendar se spremeni njegova vsebina. Amarildo ni ne do časti, ne do kraljestva, ne do prestiža, ne vodi ga strast sovratva ne maščevanja itn. – kot Ojdipa, Eteokla, Herakleja, Oresta itn. Amarildo je do tega, da bi udejanil tragedijo, to je, da bi posnemal literaturo, ne življenje. Tragični junaki posnemajo heroje, Amarildo – ludist – posnema jezik, zgodbo, matrico, formo, kulturo. Posnema Sofokleja, ne Ahila ali Herakleja. Volja je tu posnetek volje; na terenu literature se spremeni v gesto, samo posnemanje pa v parazitiranje na zgodovinskih literarnih modelih. Gre za svet, ki ga je prvi v slovenski dramatikii radikalno oblikoval Jesih v **Sadežih**. Za svet igre, ki ne more predreti kroga jezikovno–podobarskega videza.

V tem univerzalnem teatru – theatrum mundi – je Bog človek in vloga, igravec. Ker ni ugotovljivo, kaj so zares – tega odločilnega nivoja resnice ni, kot pri Ruplu ne (v burki **Kar je res, je res**) – so vse hkrati in je vsaka izjava pri priči spodbita. (Recimo, Direktor: »Resno otožen, kakršen sem v resnici. Čeprav je tudi to nedvomno poza.« – To je model, ki se stokrat ponovi.) Vendar bi se motili, če bi sklepali, da se Filipčič predaja golemu verbalizmu. Tu se razlikuje od Jesiha. Jesiha opaja – bil je prvi – odkritje, da je v svetu besed vse mogoče. Filipčiča – več kot desetletje po **Sadežih** – začenja to kar precej motiti. Zavzema se za vzporedni mitski nivo, ker bi rad v njem odkril tisto, kar verbalnost presega: transcendenco, eksistenco. Zato mu ne zadošča niti avtoironija. Je mojster elegantne dvoumnosti, s

katero pa se ne samozadovoljuje. Njegova dramatika je precej bolj moška od Jesihove, ekspanzivna, čeprav jezikovno in slogovno prav tako okretna, živa, polna domiselnosti, bogata v izrazih, zabavna; – a morda bolj dramatiziran esej kot drama, kajti za dramo je preveč govora in premalo dejanja, situacije so premalo odrsko izčiščene.

V drami je sicer zelo veliko ravni, vendar je večina trenutnih, prehodnih; štiri pa so eksplicirane in trajajo od začetka do konca. Ena je pripovedovalna: File kot svetovni potnik, ki prihaja s Ceylona, se pripravlja na predavanje o tem; ta je imaginativno fabulativna; in najmanj pomembna, najbolj zunanja. Direktor omogoča predavanje, Karlo pomaga. Agatha je tu odveč. Druga je na videz realna ali realno privatna, intimna: Filetova zveza z Direktorjevo hčerko Agatho in vse, kar iz tega sledi; tudi umor Karla pa incest itn. Tretja je poklicna, tehnično teaterska: vse osebe so igralci; pirandellovska. Četrta je za alibi, je želja in vendar tudi poobčitev prejšnjih treh: mitska; drama na svoj način bere biblijo in grški mit. Verjetno pa bi morali vpeljati še peto raven; druga razpada na dva dela. Prvi je zgodba v drami, z Agatho, ki je fiktivna, literarna figura; drugi pa je zgodba zunaj drame, ki govori privatno o avtorju drame, o njegovem odnosu do žensk, do politike, do države, do morale, predvsem pa raziskuje, kdo in kaj avtor privatno je. Ravno ta raven, kakor se zdi na prvi pogled najbolj privatistična in s tem v skladu s svetom današnjega slovenskega videza, prehaja v odločilno: skozi Filetov – Amarildov – avtoerotizem, narcizem, se zastavljajo temeljna vprašanja o človeku kot takem. V ludizmu narcizem ne odpelje v nezanimivi, neznačilni privatizem, ampak je ravno točka, kjer je edino mogoče priti bliže strukturi človeka, kajti človek je v dobi ludizma Narcis.

Osnovno vprašanje je: kaj je res? Jesih je v **Sadežih** to vprašanje zavrgel; radostil se je, ko je odkril, da ni nič res in vse mogoče. (Vse je bilo mogoče zato, ker so Jesih in ludisti iskali zgolj v jeziku in v imaginaciji, ne pa v realiteti – politiki, ki je možnosti tesno zapirala. **Sadeži** so literarna ideologija in resnica 70. let.) V **Filetu** se ta radost utruje. Res je še vse mogoče, od svetovnih popotovanj do umora, od ponovnega stvarjenja do ljubezni, a mogočnost ni več stvar želje in imaginacije, pač pa analitičnega hladnega pogleda, ki ugotovi, da je svet vse, kar je mogoče: da je treba človeka gledati kot čebulo, mnogoplastnega, pa odkrijemo, da je obenem vse, vse različice. V tem pomenu so te različice vse realne, če imenujemo realnost obstoj različnih nivojev; lahko pa gledamo te nivoje le kot prereze v modelu ali kot medele v generalnem sistemu; tedaj je točnejša oznaka zanje: hiperrealnost. Vendar dramatik ni hladen znanstvenik, čeprav je tudi to. S tem da hoče tragedijo, izpove – morda nevedé – da želi odkriti tisto plast, ki je navzlic vsemu determinantna, eksistencialna, religiozna. Za Mraka je ta plast božja milost, za Bora v **Težki uri** eksistencialno tveganje na osnovi znanstveno historične razredno nacionalne resnice, za Majcna v **Materah** medčloveška solidarnost in usmiljenje, za Zupana v **Aleksandru praznih rok** tovarištvo, za Smoleta v **Antigoni** izpolnjevanje večnih etičnih zakonov itn.

Smole je v **Zlatih čevljkih** odkril to plast – držo v radikalnem obupu, ki je edina resnica, nahajajoča se onkraj vseobsežnega retoričnega verbalizma, ta obup pa je nujno smrt – samomor. Smole dosega izjemen učinek ravno s skrajno napeto razliko med praznim govoričenjem in človekovo nezmožnostjo, da bi živel od tega

govoričenja; gole besede so resnica živahno lepega ludizma in zrak zastrupijo, brez zraka pa človek ne more obstati. Torej besede niso povsem prazne: ubijajo zaradi svoje praznote. Smole s tem na svojevrsten, izjemno duhovit način obnavlja svojo nekdanjo strukturo, ki jo je že pred poldrugim desetletjem Inkret točno označil kot absolutni razpon med vsem in ničem. Smole že od začetka, od **Potovanja v Koromandijo** išče absolutno točko in jo vzporeja z nihilizmom – praznino, nevrednostjo, ničnostjo danosti. V **Čevljkkih** jo je le transformiral iz izključujoče razlike, ki je v **Antigoni** nasprotje med absolutnim etičnim dejanjem in prilagodljivostjo dani družbi, v izključujočo se razliko med absolutnim obupanem dejanjem in prilagodljivostjo dani družbi; struktura je ostala, le naboj vere v odrešljivost sveta se je skrčil na minimum.

Filipčiču je ta – smoletovska, cankarjevska – struktura tuja. Ravno do te napetosti in absolutne razlike ne more; kot tudi Rupel v **Kar je res** ne – čeprav si oba želita iziti iz relativizma nivojev. Rupel razkrinkuje dano oblast kot absolutno nevredno, nično, bedno (odtod nujnost karikature), ne more pa najti njenega vrednega nasprotnika; ni junaka. Sam kot avtor je sicer razkrinkovalec, vendar se ne more tematizirati. Da bi se upodobil kot junak Krimovega tipa (Zupanovo **Rojstvo v nevihti**) ali svetnik–junak (Smoletova **Antigona**) ali svetnik (Strnišev **Samorog** – Uršula) ali vsaj samomorivec tipa Administratorka (**Čevljčka**), ki kratko malo – zunaj svoje zavesti – ne prenese te do roba intenzivne praznine sveta–družbe, tega ne more. Ni te intenzitete doživetja niča sveta, ni tega pretresa, ker ni takšnega začetnega vrednotenja: težnje po absolutnem. Ludizem je že vnaprej sporazumljen z relativnostjo sveta; zato do nobene tovrstne – eksistencialno kozmične – napetosti ne more priti.

Znotraj zgolj jezika ni izključujočnosti, ni smrtne obveznosti. Naj že tako jasno spozna neživljivost današnjega človeškega – slovenskega – življenja, največ, kar lahko stori, je, da avtorja, ki dano družbo povsem zanikuje, skrrije; da ostane kot nasprotje–dopolnilo prečrtane družbe neki manko, neka neizvedena pozicija, o kateri bodo morala naslednja leta šele razpravljati in jo ponovno opredeliti. Ali pa stori kot Filipčič v **Filetu**: da avtorja eksplicira, vendar s tem tisti hip tega avtorja samega potisne v dramo, v igro, med ostale; pri najboljši volji ga ne more izvzeti. Lahko mu daje še tako veličastne vzdevke in mu pripisuje božjo–mitsko moč, če je pošten, a to Filipčič kot pisatelj je, mora pri priči ugledati in prikazati tudi drugo plat te moči, to je klavarno nemoč junaka, njegovo minisubjektnost, Fileta kot klavrni četrtsubjekt, kot sodelavca v isti izmišljotini.

Celotno dogajanje **Fileta** je po eni – po pretežni – strani karneval (obrazov, ki jih ni mogoče razločevati od mask). Če primerjamo **Fileta** z Mrakovo dramo **Življenje – karneval**, ugotovimo podobnost, a tudi razlike. Za Mraka je vse življenje, ki ni odprto Bogu, karneval, vendar tak, da se v njem ljudje ubijajo, skrajno trpijo in se medsebojno mučijo. Karneval za Mraka ni preobilica veselja, užitka, sproščenosti, ampak razkosavanje (sparagomos). Mrak gleda na karneval s stališča pepelnice srede, mrtvega in pokopanega Kurenta. Ljudje sicer nosijo maske, a to ni pomembno, kajti njihovi avtentični obrazi sami so maske; to je bistveno pomembnejše. Vse življenje je maska – ni res(nica) – če ni skladno z milostjo Neznansko sti. – Vse drugače Filipčič.

Ker ni ničesar onkraj sveta mask–obrazov, je pametneje, da na ta svet pogledamo

z veseljem, sproščeno, ljubeznivo, si v njem privoščimo zabavo, ne pa, da ven in ven tožimo in se mučimo; muka ima smisel le tedaj, če pripelje v odrešitev ali če jo vsaj pripravi. Zato je medsebojno preganjanje ljudi pri Mraku precej enolično, že vnaprej obsojeno, čeprav skrajno strastno; je kot simfonija na eni struni violine ali bolje grmečega basa, medtem ko se Filipčič zelo dobro počuti v svetu samoslepil, saj mu ravno ta omogoča, da slepila kar naprej trga, da jih ironizira, da se posmehuje sebi kot posmehljivcu, ker ve – natančno ve – da tisti, ki se posmehuje, ni nič bolj odrešen od zasmehovanega. Ironija sodi k maskiranju; njeno demaskiranje je le navidezno; prejšnje stoletje je verovalo, da ironija razgalja resnico (Shaw, tudi Cankar), danes je samo po sebi umljivo, da je ironiziranje igra in razkrinkovanje posebno rafinirana, intelektualno zahtevnejša, a v bistvu ista igra. V tem pogledu drama **File** ni zapustila obzorja **Sadežev**.

V tej naravi Filipčičeve drame je skrita temeljna struktura glavne figure Amarilda oz. Fileta oz. Adama oz. slehernika. Amarildo je očiten pozer; vsi vedo, da je pozer, in sam ve. A njegovo pozerstvo – maskiranost v gesto – ni niti najmanj nesimpatično, saj ni lažno v nasprotju z držo resnice. Ker te drže ni oz. ker je enakovredna pozerstvu, nerazločljiva mešanica obojega ustvarja nekaj, kar Mraku ni povsem tuje; Filipčič prav tako prihaja na rob demonije (tiste demonije, ki jo je morda najjasneje pokazal in analiziral Zupan v svoji še ne objavljeni predvojni knjižni drami **Tretji zaplodek**). Demonija **Fileta** je posebna. V nji ni nič resnobno zaresnega, nereflektirano grozotnega, besno enoumnega – kot pri Mraku. Mrakova demonija je vsa iz enega kosa, kot je Bog iz enega – a nasprotnega – kosa. Zato v **Filetu** demonija ne deluje zastrašujoče, pretresujoče in v konsekvenci odrešujoče. To ni več primarna, sama v sebi zadostna demonija, ampak elegantna, suverena, lahkotna, svoje neučinkovitosti, nemoči zavedajoča se demonija. Kar je glavno: demonija se v **Filetu** ne razlikuje več od svojega nasprotja, od pobožnosti, od ljubezni. Ljubezni je postala fascinacija, a tudi fascinacija ni črtomirovsko jonescovska, tragično grozljiva, ampak prijazna, skoraj rokokojska.

Najbolj fascinantno in demonično – v specifičnih filipčičevskih pomenih – je to, da se in kako se vse v tej drami–svetu guglje, maje; kako je vsaka pozicija začasna in nezadostna; kako zategadelj ne more prerasti v Pozicijo, v držo–stojo, v odločitev, ki je ločitev od videza različnih položajev, v odrešujoče–osvobajajoče Dejanje. To, včasih neprekosljivo lepo in duhovito, v zelo izraznem, izrazitem, bogatem, domiselnem, svežem jeziku–slogu izpeljano guganje, zamenjavanje, ki ni povsem oddaljeno od Švabičeve drame **Pripoved o mladem junaku**, in ki se kaže kot do kraja sproblematicirana etika, kot ludizirana religija–mit, kot čista estetika, ki pa si sama sebi ne zadošča – kar povzroča njeno osnovno negotovost in kaže na njeno Ahilovo peto – to ukvarjanje z resnico, ki obenem govori imanentistično resnico današnje dobe in jo skriva, ker se z njo igra, ta nenehna vzporednost posnetka neujemljive in neposnemljive realitete in njene parodije, vse to razprševanje po celotnem prostoru, ki je precej neorganizirano, marsikdaj nametano nakrog in glede na odrske zahteve dramatike preverbalistično – tudi tu je blizu Ruplu in njegovi burki **Kar je res** – je ravno toliko demonično, kot je demonična neka praksa, ki ne more najti svojega predmeta kot tujega, kot nasprotnega in se zato poistoveti sama s sabo: metoda s predmetom, akcija s trpnostjo, dobro z zlom, pozitivno z negativnim, vse z vsem. Demonija je de–demonizirana, če je postalo vse

demonično: vse posledica in znamenje neodrešljivih sil.

Včasih dela **File** vtis, kot da se v njem liki ne morejo izraziti. Ta neizrazljivost, a želja po izražanju je estetsko lepa in moralno simpatična prav zato, ker čutimo, da jo priznava avtor, ki je velik mojster v postavljanju besed. Mrak je najbrž njegovo nasprotje, tako slabo obvlada retoriko, tako je njegova retorika le preoblečen krik in grožnja in pritoževanje in srd, se pravi nekaj, kar se prebija skoz opno človekove kulture, kar pa je v svojem bistvu surovo, neoblikovano. Filipčič očarljivo oblikuje, kar koli vzame v roke; nič ni, kar bi privršelo iz njega nenadzorovano. Ni se mu treba nadzorovati, pa je vendar brez napake. Če tak dramatik prizna svojo nemoč prav tam, kjer je očitno njegova največja moč, je storil morda nekaj pretresljivega in zato spet na svoj način privlačnega. Ni se zadovoljil s tem, kar je in kar ima – kot **Jesih**, ki se v **Sadežih** uživa, a je v **Vzponu ekonomista Petra** že izčrpal zabavno očarljivost samoučitka – ampak se je začel postavljati v držo, ko pričakuje, da bi bil in imel nekaj drugega kot do zdaj. Očitno je, da išče novo – in sploh šele – osnovo zase, izhodišče, smer, izraz, realiteto, morda celo pravo onkrajnost. Išče – med tolikerkimi izvrstnimi besedami, ki vonjajo – pravo Besedo, tisto, ki bi spet ustrezala.

Ustreznost besede pomeni njeno zmožnost, da spet odtisne realiteto (najprej avtorjevo, likovo, psihološko, nato pa – a že s samim tem – svetovo). Mimesis je bila izgnana iz slovenske dramatike in inovativne literature kmalu po 1964. letu, po koncu perspektivaštva kot zadnjega poskusa, držati svetu–družbi–človeku – kritično – ogledalo, zavržena je bila z Rudolfom, posebno pa z Jesihom; a poldrugo desetletje konstrukcij – sveta, postavljenega na hipotezah in modelih, ne pa adekvaciji – je vneslo takšno dezorientacijo v svet, v človeka, v kulturo–literaturo, da je danes očitna nasprotna usmeritev: nazaj k mimesis, čeprav ne k taki kot nekoč. Poskus, da bi umetnost izenačili z znanostjo in z mišljenjem–filozofijo – ta poskus je formulirala esejistika t.i. zlate dobe **Problemov**, od 1966 do 1973 – se je ponesrečil, ker ni upošteval, da umetnost kljub svoji estetskosti ne more vzdržati, če ne vsebuje in ne kaže etično religiozne sfere–ravni; ker je ta esejistika reducirala umetnost na funkcionalno raven, na profesionalno–obrtno, bila je filotehnična, vsa zavzeta s tehnostrukturami; ker je pregnala iz umetnosti etično odločitev, brez katere je tveganje zgolj igra, v najboljšem primeru pustolovščina; ker je religiozno sfero v najboljšem primeru poistila s filozofsko (Bog = bit), in sicer na strukturalizem, na funkcionalizem, na sistemsko teorijo; ker se torej ni mogla oblikovati oseba v svoji eksistencialni razsežnosti kot bitje trpljenja, mejnih položajev, absolutnega upanja, vere v transcendenco in s tem držanja neke drže, ki je nezapustljiva. Adekvacija ne pomeni nič drugega kot človekov napor, iskanje, da bi našel realnost onkraj sebe, onkraj svojega narcizma, samozadostnosti in s tem onanizma: da bi se odprl drugemu, drugosti, ustvarjalnosti. Brez drugega ni ustvarjalnosti, saj je bistvo ustvarjalnosti porajanje, rojstvo pa ima pomen le tedaj, če porajajoči rodi nekaj drugega od sebe in ne reproducira le sebe.

Generalni zadetek komedije **Kar je res, je res** je v tem, da je Rupel odkril jalovost, izpraznjenost, ničnost nenehne nujne avtoreprodukcije monopolističnega in dešpotskega sistema, ki ne – ker ne – omogoča nastajanje drugega, različnosti, pluralizma. Kdor vidi povšod le sebe, ta jaz pa postaja vsak dan bolj bivši, svet izničuje, saj je razlika med človekom (in celo živalmi) na eni in najnižjimi bitji na drugi

strani ta, da višja porajajo drugo(st), najnižja pa se le ponavljajo. Šele drugost daje možnost nastanka razlik, to je svobode, možnost odločanja za eno ali drugo: možnost iskanja v več smereh, s tem pa možnost ljubezni, ki je spoj z ne-mano. Totalitarizem ne pozna ljubezni, temveč le teror enega nad drugim, ki ga hoče razdrugiti, to je dez-alienirati: da bi – po dolgi dobi razrednega gospostva, alienacije, izgubljenosti, medialnosti – postalo spet, kar je nekoč, v prakomunizmu, v oceanu bilo: eno samo: drugost pojmuje kot prehodno krivdo zgodovine, kot človekov odhod od samega sebe, kot najhujšo rano, kot nesrečno zavest: kot smrt. Vrnitev k sebi – k identiteti – je vrnitev k nesmrtnosti enega samega, ki pa se v realiteti pokaže kot edinstvenost karizmatične osebnosti; ta je namreč edina zmožna ustvarjati, roditi vse iz sebe (Rudolfovo **Xerxes**), to je, ves svet gledati kot svoj posnetek. Mnogoternost adekvacij se reducira na eno samo – vrhovno – adekvacijo. Svet postane bolj suženjski, kot je bil sploh kdaj: postane neživljiv, razen za Enega ali morda za tiste, ki se sončijo pod pokrovom tega Enega.

Filipčičevo igro moramo gledati tudi s tega vidika; in v tem je komplementarna Ruplovi. Že kar manično poudarja raznoterost. Na nobenem položaju ne vztraja več kot hip, v bojazni, da se ne bi pretvoril v zgolj enega. Ena najboljših plati ljudizma je ta, da ne prenese totalitarizma, uniformiranosti Enega, ene Resnice, vlade ene oblasti, ene moralke itn. Hoče različno; in ga bliskavo dosega. Slabost ljudizma pa je žal v tem, da ta različnost vendar ni dovolj pluralna, ker zaradi pomanjkanja kakršne koli eksistencialne etične (religiozne) držbe ne more priti do pluralizma eksistencialnih držb in se nazadnje vse držbe izkažejo kot variacije iste držbe. Največja nevarnost tega je bila pri **Jesihu**; ne le v **Sadežih**. Filipčič bi se rad tej pretikljivosti vlog kot navideznemu pluralizmu, kot množtvu istega izognil, a tega (še) ne zmore. Kako tega ne zmore, kaže **File** nazorno in natančno.

Izpovedi, kakršno izreče Agatha, je v **Filetu** vse polno: »Oh, rada bi zaživela polno resnično življenje!« Izpovedi nikakor ne smemo vzeti zgolj kot ironijo; v nji je skrit še neodkrit potencial: pravi motor posebne narave Filipčičeve dramatike. Agatha ne zna formulirati, kaj hoče. Dramatik jo – kot žensko – zelo nizko ceni, napol žival mu je, brez duše in razuma, živi predvsem v boju za obstanek, v spolnosti in videzu, pritlehna je in vsakdanja, prava kača, zanjo so značilni stavki kot: »važno je samo to, da človek sledi modi« ali »ne sprašujem se vsakih pet minut, kdo sem in kaj sem in kakšna je moja naloga« ali »človek vendar nujno mora biti površen«, ob vsem tem pa začenja biti zmožna čutiti obup, čeprav še ne ve, kaj z njim početi. Tako kot ona iščejo polno, resnično življenje tudi druge figure. Smer, ki jo pri tem ubirajo, je posebna.

V **Filetu** so nekateri momenti, ki jih pozna zelo malo slovenskih dram: nacionalno rasno ozemeljski ekspanzionizem, militarizem, ki se ne ovija v ideološki humanizem – kot medvojna dramatika socialnega humanizma – ampak se kaže v čisti obliki, vendar ne kot negativen (kar je v **Krstu**). Ne trdim, da je v **Filetu** nedvoumno pozitiven, simpatičen, propagiran; takšna ni v tej drami nobena pozicija. Se pa kaže kot posebna usmeritev, ki sicer ne dobi nadaljevanja, ne izzveni, a je. Je zasnova, ki je sicer taka, da ne more imeti nadaljevanja in izhoda, a vendar ni le verbalno izzivanje zaradi apartnosti in potrebe po šokiranju.

Direktor pravi med drugim: »Slovinci, ta hip se z božjo voljo oklicujem za škofa... za slovenskega Prometeja! Nemci so nižja rasa, razumeš, to so bastardi, psi, gola-

zen...Mi, Slovenci, smo pa izvoljen narod, mi, ne pa Izraelci!...Italijane je treba klati, razumeš, Italijane je treba natikati na kole, hočem videti Rim v ognju!« Itn. Hkrati s temi besedami so izrekanе tudi take, ki vso izjavo močno ironizirajo in osmešijo; recimo: »Mi, Slovenci, smo najbolj inteligentni. Kje je kdo, ki je bolj inteligenten od Slovencev? Pokaži mi ga!« Itn. Vendar one prejšnje izjave ostanejo; so v igri. Sociološko jih je mogoče spraviti v sklad z novo zgodovinsko in psihološko situacijo Slovencev, ki so iz nacije hlapcev, ponižnih, zadnjih v Avstriji in ob stran potisnjenih v prvi Jugoslaviji pa v letih po vojni postali v zadnjem desetletju ali dveh v Jugoslaviji nekaj posebnega, vsekakor – vsaj z jugoslovanskega stališča – otok ali jezik, ki ga izteza Evropa na Balkan, kot nacija, kot celota gospodarsko, organizacijsko, disciplinsko, produkcijsko, kulturno–civilizacijsko itn. manj podvrženi intenzivni bizantinizaciji ali orientalizaciji Jugoslavije. Posebno v zadnjih letih nastajajo nacionalne napetosti, ki izvirajo ravno iz spora dveh skupin vrednot, evropske in vzhodnjaške, delovne in parazitske ali roparske; v tem sporu zavzemajo Slovenci kot celota posebno mesto, saj se čutijo ogrožene predvsem zato, ker ne morejo razviti svojih evropskih predispozicij. Pri tem pa se občutek ogroženosti, ki je veljal v prejšnjem obdobju, pri marsikom spreminja v zavest agresije. Glede na slabe izkušnje, ki jih ima slovenska dramatika z izjavami, problematizirajočimi medjugoslovanske nacionalne odnose (Duša z. *Maternity row*), je morda Filipčič obrnil to napadalnost, ki jo sproti ironizira in s tem razveljavlja, k Nemcem in Italijanom, našim dovčerajšnjim gospodarjem.

V tej temi navezuje **File** na Smoletov **Krst**. Direktor: »Franki so nas napadli, nam vsilili svojo krščansko vero, Črtomir pa je to sprejel!« Navezava je že zgodovinsko temeljnija: na Levstikovega in Jurčičevega **Tugomerja**, na Kristanovo **Ljubislavo** itn. Direktor to temo še razvije: »Zato, ker smo pred desetimi ali enajstimi stoletji podlegli krščanski ideologiji, razumete, v tem je bistvo našega hlapčevstva. In kje je izhod? Cankar je mislil, da v socializmu, jugoslovanstvu, nedvomno in še najbolj pa v slovanstvu, saj jugoslovanstvo tako je in bo to, kar je: južna veja . . . naše obče pramatere Rusije. Ali pa je imel Cankar prav? So se mu nade izpolnile? Da in ne. Komunizem ali pa socializem, to, kar pač imamo ali vzamemo kot podmeno, je samo narobe obrnjeno krščanstvo . . .« Amarildo zoper to spodbijanje socializma, krščanstva, jugoslovanstva in slovanstva protestira, a na paradoksen način; zavpije: »File, prasec! File, fašist!« Če upoštevamo, da je sicer Amarildo File, obenem pa to, da so vsi štirje ena oseba in s tem File, avtor sam, o tem je večkrat govora, potem trdi File tudi to, kar trdi Direktor, čeprav se s tem tudi ne strinja. Navedene izjave sploh ne smemo vzeti kot politične, kot akcijske, kot realne; nerazločljiva je od literature, od kvazirealitete. Je skorajda vic.

In vendar ni le vic in zgolj – literatura. Za njo se stalno skriva duh, ki kljub ironizaciji ni zgolj fiktiven. Amarildo pravi: »Kot da vstajam s tal, pobljuvanih tal Emone, kot s svega cestnega tlaka, s kiselskastim zadahom, vstajam nad mesto, nad gore, k zvezdam.« To vstajanje, ki je drug izraz za ekspanzivnost, za agresivnost, za pridobivanje samozavesti, ki ni le osamozaveščanje kot prihajanje k zavesti, ampak je prihajanje k zavesti o moči, o nujnosti samouveljavitve, k nacionalnemu gospostvu, je delen in začasen nadomestek za nekdanje marksistično osvobajanje in krščansko odreševanje; je to vrnitev v nacionalistično samopotrjevanje: v osvajanje? To ni vstaja, ne vstajenje, ampak samopostavitvev – občega, grupnega,

nacionalnega – subjekta. Kar se je zdelo, da je začetna faza ludizma odpravila – subjekt – se zdaj obnavlja. Kot da je bila začetna faza skeptična, trpna, vsevedna, razumevajoča in zato ironična do subjektivizma; kot da je današnja – morda končna – faza ludizma otroška, razvijajoča se, prehajajoča v ponoven aktivizem, nabitejša z močjo vplivanja na druge, polaščevalnejša, nasilnejša. Tudi File kaže, da razvojna teorija nikakor ne sme več zahtevati prvega in edinega mesta med teorijami, ki razlagajo čas.

Znotraj tega vidika dobi nov pomen tudi samoveličje, tako značilno za Filipčičevo dramatiko. Direktor kriči: »Jaz sem Jahve! Jaz sem, ki sem! Jaz sem Mojzes, Amarildo . . . božji duh govori iz mene. Verjameš to?« (Obenem seveda: »Jaz sem tista velika praznina nebitja.«) In: »Ali misliš, da res ne morem dvigniti tega nahrbtnika?« obnaša se, kot da bi bil nahrbtnik enako težak kot svet. Poanta je: »Jaz stopam na Mount Everest trdno, stoodstotno prepričan.« Enako govori Amarildo, ki je Direktorjev alter ego: File. V rokah drži dirigentsko paličico, je voditelj, je čarovnik: mag in despot: »kot da me neka višja sila žene k temu – s to paličko jaz čararam . . . v ritmu tresljajev te dirigentske paličice . . . vodim za sabo, kakor riba na čelu jate.« Je celo bog-stvarnik: »skratka, izmislil sem si vas, hipoma izmislil, ne vem zakaj ravno gospoda direktorja . . .« Agatha: »Da, to je metodičen teror . . . Mi, razumete, igramo osebno dramo nekega človeka, konkretno tega Fileta. In jaz se zdaj prav prekleto sprašujem, ali sem pristala na to prostovoljno ali ne . . . V tem je neka magija . . . Kakšne vrste je potem to njegovo razodetje? Kot kaj mu služimo mi tukaj? V kakšen namen nas uporabljaja?«

Avtor ne ostaja le pri tem, da poudarja božansko sebe kot stvarnika dramskih oseb; to je ozadje za konkretnjšo in inovativnejšo stvar: za poskus samoutemeljitve na bazi ekspanzivne moči. Naj dramatik vsako izjavo o moči nemudoma zniči (Agatha očita Amaraldu predvsem strah, banalen strah pred tem, »da mu slučajno ne bi stal«; ali: Amarildo razloži prvi vzrok oz. boga tako, da je sam pač prvi prišel na oder in »poklical gospoda direktorja, torej sem prvi vzrok in vsa nadaljnja veriga posledic«, torej »sem jaz inkarnacija stvarnika, kreatorja, razumete?«), tema takšnega tipa moči se tako vztrajno ponavlja in obnavlja, da je ni mogoče imeti le za eno od mnogih sredstev ironiziranja – kot je predvsem v *Sadežih* – ampak za še ne dovolj razvito značilnost današnje slovenske zgodovinske družbene situacije, za glavni vektor današnjega Slovenca, ki se znova odkriva kot realni komajsubjekt, a se s tem minimalizmom ni več pripravljen zadovoljiti in prehaja polagoma v napad.

Pri tem obnavlja nekatere nujne prvine etnocentrizma. Ljubezen pojmuje kot povezanost z ostalimi v močno skupino. Trudi se, da bi »se čutil eno z vami . . . bratstvo, skupnost, pripadnost.« Ali: »kako sem si želel, da bi zrasli, vsi skupaj, kot val . . . Ljubim vas.« To je faza slovenske dez-atomizacije, ki ji sam dramatik še ne zaupa in se ji posmehuje, a ki je vsaj deloma v zraku; posmehuje se ji ali je ne more vzeti povsem zares, ker se kaže v tradicionalistični obliki. Vendar pa se nomadsko-barbarska ekspanzija, ki se skriva za razlogi kulture (tako postane kultura alibi), v svetu, v vsaki družbi in v vsakem posameznem človeku, če družba – človek noče odmreti, se birokratizirati, se izprazniti v avtoreprodukciji istega, venomer ponavlja; barbarska vojna je druga, dopolnilna plat kulture in krščanstva; človeštvo se ji ne odpoveduje in ne more odpovedati, ne da bi se odpovedalo sebi. Vojna

človeštvo ogroža, mir enako ali še bolj; smrti se ni mogoče izogniti. Ludizem še zmerom misli, da se ji da izogniti, saj jo daje v oklepaj, naredi jo za predmet igre, obenem pa vidimo, da se ta vrednost polagoma podira; da **File** obnavlja spoznanje, ki se mu je **Krst** odrekel, čeprav se ga je – Kozakova – **Afera** še zavedala. Zato Direktorjev klic: »Ne, mi moramo zavladatai . . . Ta dežela nam je bila obljubljena . . . Nemudoma je treba napasti Avstrijo in Italijo . . . Saj vendar vidite, da se vsi forsirajo.« Bratstvo prehaja v Revolucijo, ta pa ni nič drugega kot vojna, kot osvajanje – ali notranjega, razrednega terena, ali zunanjega, nacionalnega.

V tej točki je **File** kar najbolj oddaljen od, recimo, Rožančeve **Stavbe**, ki je gojila krščansko različico perspektivaške kritike (ob)lasti, slehernega terorja, osvajanja, prilaščanja. Obnavlja zgolj znotrajgrupno solidarnost. Po eni strani se to občevanje reducira na enega samega človeka, ki je celota vseh štirih obrazov-drž, na ludistični narcizem, na drugi se opira v raznoterost notranjega dialoga, a na tretji – na srednji – v diferencirano enotnost grupe–nacije, ki išče pravega prostora za svojo ustvarjalnost, ga nahaja zaenkrat še v tradicionalni želji po osvajanju geopolitičnega prostora, a že odpira možnost za pojmovanje prostora modernejše: osvajati je mogoče tudi konstruirane prostore – v tem je bistvo današnjega, postmodernegega, znanstvenega osvajanja. Vprašanje je, ali takšno osvajanje človeku zadošča; ali mu omogoča eksistencialno tveganje; ali se ne izogiba smrti; in ali ni ravno s takšnim izogibanjem najbolj goljufivo, saj skuša preslepiti osnovno človekovo resnic: smrt?

Tako razumem konec Filipičičeve drame: da je umor spodbudnejši, socialno ustvarjalnejši od samomora.

Aleš Debeljak

Metamorfoze

»So it has been since
the Crusaders came home . . .«
– D. H. Lawrence

I.

Eno je gotovo: začeti je treba tam, kjer je Balantič končal. Ne zgolj zato, ker je umetnost pisave tisti žanr, ki je Tanatosu (za razliko od govorjene besede, kot neke pripominja Freud). Tudi ne zato, ker se njegov grafomanski delirij nevarno približuje tistemu značilnemu mestu, na katerem bi bil zlahka utopljen v sinonimu slovenskih pesniških upov, prezgodaj umrlih: **rigor mortis**, predelan v znanje sloga.

Literarna zgodovina je tu najbolj ranljiva, zato toliko bolj vneto hiti poučevati. Njen cilj je v najslabšem primeru prav obscena rekonstrukcija tistih tekstov, ki ne bojo nikoli napisani, v najboljšem pa molk. Obe rešitvi sta variacija ene in iste teme: pesnik je subjekt diskurza, ki ni njegov, zato v najboljši maniri žalovanja potem geslo »koliko bi šele napisali, če ne bi prezgodaj odšli« itd. zgolj nadomešča razvidnost posameznih pesniških geografij. V tem kontekstu je zapuščina pisave toliko kot luksuzni ornament tistega opusa, ki manjka in ga nikoli ni tam, kjer ga vedno znova iščejo.

Kakor da ni to, kar se ponuja branju kot nekakšen opus, pač temeljno **tostran** igre, ki jo igra neizživeti akademizem, da sam ne ve, kako. Nenavadno preprosto: vesolje zapisanih besed je neločljivo od polja svojih učinkov in dejstvo, da tvori serija fragmentov in krhlejev že »ves« opus Balantičeve pesniške prakse, ima prav tako nekaj malega opraviti z njimi, z učinki.

In ne pomišljamo si tega vzeti prej kot vzpodbudo, ne pa oviro. Zato je treba tam, kjer je Balantič končal, začeti predvsem iz razloga, v katerem smrt vznikne kot alegorični imperativ njegovega življenja, kolikor od znotraj definira univerzum tistega svojevrstnega erotizma, s katerim je prepojena njegova pesem. Cena tega erotizma je visoka, najvišja.

Razsežnost realnega, ki se drži pesnikove smrti, vpeljuje namreč radikalno drugačno in subverzivno noto v celotni korpus njegovega dela. Ne gre – kajpada – za to, da bi bila Balantičeva smrt v odločilni meri obeležena skoz nevezavo na **kraj**, **historični trenutek** in **politično topografijo** okopov, za katerimi se je končalo njegovo življenje.

Govorica, ki tistemu, ki govori, popolnoma uhaja, je tista ekstatična meja Balantičeve poezije in obenem njen »eksistencialni« kriterij. Seveda, v tej optiki so ključna vozlišča njegovega pesniškega teksta premeščena v gesti, ki v imenu metafizičnega tveganja iz smrti napravi zastavek v igri neskončnega umiranja. Tekst se pomnoži, smrt je ena sama.

S smrtjo obteženi tekst sam ob sebi seveda še ni spremenjeni tekst, ni pa se mogoče izogniti zgovernosti dejstva, da šele empirično dejstvo smrti nabije abstraktno-patetično Balantičevo pesništvo s tistim značilnim pomenom, ki prepričuje o mehanizmih rituala in neke še kako dosledne iniciacije.

Smrt je torej obljuba, ki v notranjosti pesniškega diskurza poraja sama sebe kot uresničitev **zunaj** nje, smrt je legitimacija Balantičeve poezije v njeni nemogoči konsekvenci, kolikor je ravno nemogoča beseda privilegirani kraj fascinacije poezije.

V tej perspektivi izstopa **factum brutum** pesnikove smrti tedaj kot tisti vir svetlobe, vir luči, ki za nazaj osvetli poezijo v njeni konstitutivni razsežnosti, pesnikova smrt je potemtakem šele »pravo« mesto produkcije pomena, daleč od tega, da pesmi same dajo karakter njegovi smrti.

Stvar je namreč simetrično obrnjena: ravno pesnikova govornica mora biti vpeta v kontekst smrti kot fizisa, da bi njena simbolna ekonomija sploh prišla na dan, da bi se dala videti kot taka.

Niso pesniške tvorbe tiste, ki usmerjajo svojo pomensko strukturacijo, niso pesmi tiste, ki napovedujejo dejstvo smrti, pač pa je pomen vselej-že delo smrti, kolikor je jezik smrti nerazumljiv za obzorje poezije. Smrt odkriva subjektova mesta v diskurzu, ki se odteguje kodeksu razumevanja in torej drži pozicijo skrivnosti, ne da bi zmogla utajiti, da nikoli ne bo realna, nikoli doživljena kot taka. Smrt v poeziji je artikurirana na način hrepenenja..

Nagon smrti, pred katerim lahko subjekt brezglavo beži, ne more pa pobegniti, razžira Balantičevo – zrelo, tj. post-ljubezensko – poezijo v meri, v kateri empirija zgolj ponavlja koncept. Smrt se vrača iz prihodnosti, razsuta v množico strukturnih obrazcev, retoričnih figur, aluzij, metafor . . .

Odločilno pa je, da empirična smrt natanko skoz svoj enkratni, edinstveni status ne odpre nove besede, ki slejkoprej napoteva le k neki drugi in ta spet k drugi in tako dalje v slabo neskončnost, marveč besedo vzame. Vzeta beseda je nemogoča beseda: meja nemogočega se razvije kot nemogoča meja. Videz je pred resnico, resnice pa ni nikjer. Črka je žrtvovana, duh pa izgine: je mogoče plačati večjo ceno? Shizma njune imaginarne igre je sicer res sprožilni moment, ki poganja delo situacije v Balantičevi poeziji, obenem pa je telo, v kateri si ne more kaj, da bi ne bila reflektirana, natanko smrt – utelešenje te antinomije je Balantičeva »eksistencialna« odločitev.

* * *

V nizu aktualnih esejističnih interpretacij in literarno-zgodovinskih razumevanj pesniškega **habitusa** gre vselej v zgubo ključni pomen te smrti kot resnice tiste povsem telesne strasti, ki obsoja njegovo poezijo na nenehno ponavljanje enega in istega tona, strjujočega se v monotonijo – monotonijo onstran tistega, kar hoče reči in kar izreče o ljubezni in ekstatičnem kroženju užitka. Še več: lahko bi rekli tudi, da prav monotono kroženje reprezentira temeljni poetološki naklon tega pesnika, kolikor se sintaksa tega naklona pregiblje okrog praga izrekljivosti, okrog tistega, kar se sploh izreka od skrivnosti. Monotonija je teoretski rebus Balantičeve pesniške prakse: ključ zanj je smrt, tj. to, kar pesem vsebuje že na površini, ne pa v njen »globlji« smisel.

Strastna naperjenost Balantičeve poezije smrti je potemtakem formirana na prepregališču fizisa, kjer je telo gospodar sveta.

Zato je smrt nemara sicer res definitivni učinek besed, a je sama metonimično oddaljena, sama je nedosegljiva prav, kolikor jo zadeva inverzija, ki je pred sleherno spekulacijo: smrt je hkrati več od telesa in manj od njega, za diskurzivno tkanje teksta, ki ga podpira telo, vedno izgubljena, nedosegljiva. Simbolna ekonomija teksta povzema smrt vase zgolj na način simptoma, uobličene ga skozi serijo cepitev, rezov, razpok, eksplozij.

Zato je poezija lahko smrtonosna, ne more biti pa smrtna.

Balantičeva »eksistencialna« (o pesniški bi bilo nemogoče govoriti) drža meri prav na to, meri prav na nemogočo mejo, obdano s prepovedmi, etiko in podobno navlako.

Iz tega izhodiščnega položaja tedaj lahko vidimo, da se v nekem prav posebnem neksusu zgodovine slovenske poezije vselej nekaj izgublja, da bi bila lahko anatomija historične členitve pesništva na Slovenskem pač izrisana s polno črto, brez madežev in belin, brez tistih tako ali drugače neprijetnih konsekvenc, ki jih v zgodovino izvažajo odkloni.

Jezik, v katerem spregovori proces odklona glede na univerzalno-občo linijo razvoja, tisti jezik torej, kjer se zgodovina prelomi v fragment, ki ni umestljiv v abstraktno literarno-zgodovinsko kroniko, bo v njeni lastni notrini potlačen in mu bo pripadla vloga »slepe pege«, nereflektirane točke nekega kodificiranega zaporedja.

Odveč je navreči, da lahko določeni pogled zgodovine **živi** le od tega, da **omrtvi** tista mesta v svojem lastnem tkivu, ki jih ne more integrirati v svoj »krog razumevanja«.

Locus communis, publica standardnega literarno-zgodovinskega spoprijema s konvulzijami predvojnega in še posebej vojnega obdobja, tj. obdobja narodno-osvobodilne borbe in njenih literarnih poganjkov, je vedno neko primerjalno soočanje Kajuha z Balantičem, na primer. In če se stereotip razčepi tam, kjer je prostor za samostojne interpretacijske prodore, je to prej navedba dokaza, da lahko tu in tam politična solidarnost kaže tudi strogo miselno nemoč. (Izvezemamo, kar je treba izvzeti: Kermauner, Slodnjak, itd.)

Izigravanje enega življenjskega scenarija proti drugemu bo največkrat prepojilo svoj predmet z vrsto predsodkov, da bi logika gospostva toliko lažje povzdignila pač tisto, kar v njej najhitreje zastari in se mora spričo tega pomenljivega dejstva obnavljati vedno znova, iz dneva v dan: njeno lastno ime, ime nje same, ime gospostvene mašinerije – pa naj bo formulirano v slogu »desnih« ali »levih« kategorij.

To komparativistično podjetje soočenja pa vendarle tudi takrat, kadar postopa »profesionalno« korektno, ostaja slepo za najimenoitnejši zastavek Balantičeve metafizične orientacije, ki mu nemara – vsaj na ravni anticipacije avantgardizma kot preboja samozadostne črke – priskrbuje status izjemnosti, izjemni status.

Na poti od Kajuha do Balantiča, potemtakem na poti od revolucionarnega temperamenta, izpisanega v nizu vitalističnih (intimističnih) projekcij **futura** (ki si ga je treba s srečno, samozavestno močjo revolucionarno prisvojiti), pa do resignirane ga prepuščanja časovnemu toku, navzočnosti sveta itd., skratka, na poti od – gro-

bo vzeto – aktivističnega teksta do teksta obupa gre v pozabo izvrstni nastavek Balantičeve pesniške metafore.

Nastavek tiste metafore namreč, iz katere ni mogoče izločiti momenta, ki pretvarja njegovo pisavo iz senzibilnosti v senzualnost, iz občutljive registracije čustvenih vzgibov v neposredni sunek »čutne gotovosti«, od tu pa v paradoksalno nemoč, odpoved, molk . . . Kajti znotraj referencialnega okvira poezije ni mogoče dalj od materialnosti besede, saj je dobesedna lahko le beseda sama; nikakršna uteha za pesnika, ki – ne da se ne jemlje zares, marveč prav nasprotno – se identificira v presežku besede, se pravi, se vzame še preveč zares.

Balantič hoče namreč »več«, njegova osnovna gesta je zastavitev vprašanja, kako je mogoče izvesti prestop, transgresijo zakona črke; ne da bi pri tem računal na odgovor;

Balantič hoče več od besede, da bi bil lahko manj od telesa: smrt homogenizira njegovo poezijo, toda zato se – prav kot pesnik – še ne odpove fantazmi nerazrešljivega nihanja med **abstractum** božje vsenavočnosti in **concretumom**, ki ga predpostavlja usedlina tragične resnobe, posrkana v »obred krvi, mesa« (Blazne hvalnice II., Muževna steblika, DZS 1984, str. 101).

Balantičeva pesniška geografija je potemtakem nezgrehljivo zaznamovana s strašno slutnjo, da je skrajni domet krčevite, totalne, ekstatične tenzije, ki skoz neskončno oscilacijo med »neбом« in »zemljo« obvladuje prostornino njegove poezije, lahko prignan do roba, ne pa čez. Do simbola, ne pa do imena.

Naslovitev na kraj, od koder je razmik med spiritualnim in banalnim sploh preokračljiv, pa se sesipa v pridevnik »strašne« slutnje zato, ker je kraj prehoda izločen iz vesolja poezije . . .

Balantiču tudi ne gre za enostavni vnanje-instrumentalni obrat, ki v zoperstavitev besede in mesa (kot mitskega binoma) vnese le drugačen vrednostni predznak: ne gre mu potemtakem za spekularno besedo, ki bi meso postala.

Totalna Balantičeva obsesija je tisto, kar z neodjenljivo gnanostjo zastavlja za blazno, neizbežno nemogočo željo po, če naj tako rečemo, mēsu, ki ne bo omadeževano z govorico in bo tedaj zastopalo tisto lego, kjer so pričakovanja fokusirana na »stik« z nedoločno neskončnostjo absoluta, se pravi, fokus je izostren na mesto, kjer se subjekt utopi v »stvar samo«.

Fantazija nima pri tem nič. Identifikacija brez posredovanja je tisto osište, ki ga vročično terja Balantičeva pisava, da bi se v nedogled vrtela okrog svoje lastne sredine, saj prav kolikor vztraja pri pisavi, črki, besedi Balantič ne more priti do mistične neposrednosti. Vizionarske vokacije in obsesionalnost hrepenenja po celovitosti pred razlikovanjem na sveto in profano so le odpadki: in hkrati vse, kar od tega hrepenenja ostaja.

Proces ponavljanja (monotonije), ki diferencira istost motiva v metaforične raztežaje, segajoče na eni strani od nevtralnno-fatalističnega ugotavljanja, da je pesnik »miren onkraj sanj« (str. 42), preko stopnjevane napetosti v sintagmi »z obrazom v zemljó zarit« (str. 115), pa do drastične oblike želje, ki je podložena s smrtjo: »da bi le našel prej do mrzlih krst« (str. 102).

Pomen najvišjega vzpona ekstatične odprtosti, ki uteleša nemir hrepenenja in obljube brez izpolnitve na kraju, ki drži nemogočo zunanjo mejo te poezije, pomen ekstatične tektonike potemtakem izpričuje že tudi bolečino zavedanja, da v

simbolnem univerzumu črke ni mogoče priti najbližje samemu sebi. Mogoče je priti le do neke podobe o samem sebi, do svoje zrcalne slike. Tam kjer si je subjekt najbližje, tam se najbolj oddaljuje. Vmes so popačene podobe, brez izvirnega tj. enega in edinega originalnega obraza. Specifično ekstatično samonanašanje, ki ostane za rezom bolečine, s katero sovpade hrepenče trpljenje Balantičeve »razklanosti«, bo poslej izoblikovano v šifro usode, zaznamovane s smrtjo. Samonanašanje ekstaze brez odziva jamči za svoje lastne kriterije. Kriterij ekstaze je njen vrhunec: konec potovanja brez konca.

Smrt je v svoji abstraktni razsežnosti zakopana v samo notrino Balantičeve poezije in v njej nastopi kot **izziv** cilja, kolikor ne sprašuje niti po imaginarnem niti po simbolnem – nastopi torej kot cilj, ki v simbolnem registru pesništva ni dosegljiv, je pa zato toliko bolj obsedeno evociran.

Tekstualna navzočnost smrti seveda nima dna, je brez otipljive opore, zato pa se z eruptivnim **patosom** raztresa v nepregledno množino pesniških slik, slogovnih vzorcev, retoričnih form itd., ki vsiljujejo vtis čiste baročne nabreklosti in bohotnosti. A prav medij pesniške metafore, prignane do absurdnega kopičenja podob, izčrpavanja v tehnološki dresuri sloga, v omejenem pesniškem slovarju zasnavljaajoč preobrazbo variacije v pečat avtorskega rokopisa, prav medij bizarnega metaforičnega arzenala učinkuje kot indeks reakcije na nemoč besed, učinkuje kot indeks nemoči same. Avtomatizem slogovnega razkošja se razpoči pod pritiskom nezadostnosti, s katero je prebodena pesniška mašinerija. **Esprit** je izgnan na račun obrazca. Pa še ta skrepeni v frazo.

Kakor da bi obupni, na vse strani segajoči Balantičev pesniški govor že v sami svoji formi utelešal skustvo smrti, ki je lahko vpisana v poetski **topos** le kot tisto, kar ga presega, le kot dozdevek. Kakor da bi krčeviti napor širokih pesniških asociacij in imaginativnih zarisov, po vrsti prisiljenih v repeticijo, pravzaprav izkazoval hrbtno stran asimptotičnega približevanja smrti. Niti asketizem pesniškega izraza niti baročna formula namreč ne moreta preskrbeti garancije totalne sprijetosti s tistim, kar se ne pusti diskurzivirati, kar se upira zapisovanju.

To bi nemara lahko bil temeljni »rezultat« Balantičeve **pesniške** skušnje, skušnje govorečega bitja, ki se lahko izčrpava le v nizanju mistično-ekstatičnih skic, ne da bi kdajkoli uspela utajiti, da je zgolj simulaker in drugega nič. Izvirnik ima v zakupu skrivnost.

II.

Literatura kot medij **par excellence** (medij občevanja, itd.) je kajpak vedno že vnaprej onemogočena, brž ko se skuša pripeti na realno. Logika literature je logika nizanja nekakšnih fikcionalnih metamorfoz, v katerih odstopa realno smrti svoj nikoli zasedeni prostor zgolj in samo svojim nadomestkom . . .

Kljub strukturaciji t. i. »odprtega« kozmosa, ki literaturi izroča – tolikokrat izrabljeno – »večplastnost«, pa prav njena konstitutivna nemoč izpričuje neko temeljno nezadostnost, ki se drži človeške prakse, odkar je izgubila svoje mitsko zaledje. Skustveno polje Balantičeve poezije je namreč pretkano z določeno iluzijo, ki jo inspirira instanca harmonične celovitosti, tj. njene prikazni.

Tu se Balantič svoji vpetosti v kartografijo katoliškega ekspresionizma na ravni artikulacijske površine ne more izogniti: nasprotno, njegova subverzivna poanta,

temeljni zidak »Muževne steblike« ravno potrebuje špansko steno ekspresionističnega kodeksa, ki ga tvori znamenje spomina na izgubljeno celovitost.

Zdi se celo, da je prisotnost nekega neskladja »vsebine« in »forme« v organizaciji njegove pesniške mreže pač konstitutivno – nujna.

Na ravni »vsebine« Balantič proizvede čvrsto gibanje tistega, kar Mitja Mejak v svojem spremnem eseu imenuje »žgoča čutnost«, ki se v svojih senzualnih podarkih nemara sicer res ujema s *sexusom*, vendar pa prav *eros* kot njegov presežek dá več, kot *sexus* kdajkoli obljudi.

Erotična skrivnost, ki leži v jedru Balantičeve pesniške fraze, namreč še zdaleč ni potešena s tistim odgovorom, ki ga lahko ponudi spolna ljubezen. Spolna ljubezen ni »prava« ljubezen, ni čista ljubezen; dejanje spolne iniciacije subjekta ne vpotegne v magično enotnost.

Na »formalnem« površju pa pesniku ni nič tako neznosnega kot neposredna promocija »žgoče čutnosti«, ki se sprosti šele skozi serijo zapletenih genitivnih spojev, kompliciranih verznihih zasnovi in diktije, se pravi, da *sexus* vedno že zamuja glede na prakso pisanja, tj. sama formalno–stilna struktura Balantičevega verza učinkuje kot maska, ne pa »izraz« nečesa, kar je urejeno na način »vsebine«.

Osnovni mehanizem tega neskladja je seveda zajet v tem, da je vse, kar se v poeziji lahko strdi v razmerju do harmoničnega ravnotežja, pač le spomin nanj, pač le instrumentalna registracija, ki daje spregovoriti preteklosti.

In čeprav bo – od zloma *sexusa* v ciklusu »Daj me k ustom« naprej – vedno močnejše vdiral v prvi plan prav ta »vsebinska« shizma, v kateri subjekt prihaja nasproti svoji mitični preteklosti tako, da se usmerja v prihodnost (smrtne vizije in slutnje), bi bilo le težko reči, da prav ta razklanost napoteva k »času, ki odhaja« (Mejak). Skušnjava, ki jo razgrinja to traumatično vozlišče, je namreč v tem, da bi jo brali v luči lucidne napovedi avantgardizma, ki skustvo preloma vzame nase in torej radikalizira odločilni nesklad tako, da ga stori vidnega, da mu pusti do besede...

Na sebi lasten način Balantič ravno po tej karakteristični intonaciji obenem je in ni sin svojega časa: cena za shizmo, razcep kot notranji pogoj literarne konsistence je pač nabreklost, patos. Če danes ta Balantičeva poteza odbija, odbija pač zato, ker se razcep reflektira na ozadju drugačne ideološke scene.

Instrument, skozi čigar funkcioniranje se Balantičev opus neusmiljeno oddvoji od vseh ostalih v njegovem času, zgošča ravno njegovo preemestitev temeljnih ustanovnih točk katoliškega pesniškega kroga: dom – ljubezen – Bog.

Balantič namreč s strastno neposrednostjo vbrizga tej triadi še moment smrti, ki ni bila znotraj katoliške lirike nikoli vtisnjena v lirski tekst, vsaj ne na ta način. Zemeljska metaforika ciklusov Žalostni rog, Nečisti čas itd. spodbija katoliški stereotip anemične, astralne in eterično–abstraktne katoliške geste. (Šali, Ludvik in drugi).

Izvirna zgodba Balantičevega pesništva je smrt, vendar ne dojeta skozi nekakšno ekscentrično varianto »bega pred krivdo« in kesanja (spricho spolne ljubezni, ki – na primer – obremenjuje katoliški lirski **background**), pač pa posredovana skozi ekstatično bolečino, ki vznikla v jedru tega poetskega diagrama: v njegovi nalomljeni grafični črti pa gre slejkoprej za koncept bega v totalno prekinitve z besedo, koncept bega v smrt. Nič tako zanesljivega, kot je ekstaza smrti.

Kakorkoli že: pred smrtijo pride ekstaza, pred ekstatično spačenim obličjem, kjer mu »pogledi mrzli povsod slede« (Torzo kričanja, str. 109) pa vstaja nejasna podoba Boga.

Način, kako se Balantič v zamaknjenosti (ki je statična le na ravni zunanje forme, v ogledalu hrepenenja pa privzema še kako dinamični naboj) obrača k Bogu, je v kontekstu slovenske poezije tistega obdobja izreden: Bog je namreč v isti gesti inauguracija zahteve po žrtvi in že tudi ponudba odrešitve. Odreši s tem, da ubije.

Semantična kontaminacija Balantičevega razmerja do Boga steče kajpak prek svojevrstnega erotičnega zasnutka, ki še zdaleč ni izliv čiste subjektivnosti, pač pa je udeležen v tem razmerju med pesnikom in Bogom po tistem, kar jima je skupno: nikoli se ne srečata.

Spričo tega je Balantičev erotizem okrnjen, naluknjani erotizem, kolikor se umešča na mejo scefiranega telesa in nedotakljivosti Boga. Balantičevo strašno samouničevanje, v katerem odmeva paradoksalna samozavest avtodaféjev, priklicuje tudi Kristusovo žrtev kot temeljni zidak zahodnega, krščanskega poslopja, čigar fasada razkriva misterij žrtve kot privilegirani prostor integritete, ki je onstran resnice in prevare pač toliko časa, dokler jo je mogoče simulirati in imitirati. Zato ničesar ne razkriva, pač pa bolje: fetišizira. Žrtev je fetiš, ki hkrati utajuje in prikazuje vero v Boga.

Erotični stožer ljubezni do ženske seveda niti najmanj ni zadeva subjektivizacije diskurza, pač pa le priča »izvirnega greha«, tj. prekrška v pravilih spola, ki vpiše v človeka pomanjkljivost tako, da mu vzame tisto, česar nima. Celovitost.

Prodiranje, potapljanje in izginotje v telo poslej vnese v erotični aparat zgolj skušnjo nezadostnosti; telo je izvir razočaranja. Razočaranje pa ni nič drugega kot muka negotovosti, ki pritiska na subjekt. Simbolno nasilje tega pritiska se razrešuje v smer pesnikove začaranosti z neznanim, z instanco sakralnega. Negotovost je tu vselej že notranja dialektiki »ljubezni in sovraštva«, ki je na delu znotraj strukture pesmi.

In če je »sakralni čas pravzaprav čas prestopa prepovedi«, kot razvije to Roger Caillois, potem Balantič prestopi iz milosti, ki jo zagotavlja slepilni zastor pozitivitete (ciklus Prošnja za besede), v tisto izjemno pozicijo, kjer je vse, kar ostaja na cedilu žrtvovanja, le kri kot zlo.

Kri ima največjo frekvenco pojavljanja v Balantičevi poeziji iz razloga, v katerem skuša človek, ki je še manj od padlega angela, priti v stik s svetim na način, v katerem se mu telo razdrobi v metaforo zla;

Pesnikova sugestivna fragmentarizacija, razkosavanje telesa tke torej tekst, v katerem telo ni več dojeto skoz vpletenost v igro nevtralnega ljubezenskega združevanja z žensko, pač pa v strašni, kruti in neobvladljivi mehanizem erotizma, razstirajoč znamenje rane, ki se odpira namesto lastne celovitosti.

Ali je torej mogoče domnevati, da je Balantičev Bog kot transcendentalni pogoj (religioznega?) hrepenenja pravzaprav Jahve, neizprosni Bog Stare zaveze, ki ne le, da zahteva žrtev, pač pa zasnavlja njeno daritev kot *conditio sine qua non* vsakega občevanja z njim? Ali je torej mogoče domnevati, da je Balantičev Bog tisti

Bog, ki ni dostopen skoz Cerkev, ki mu ni potrebno nikakršno posredovalno približevanje, – se pravi, Bog, dostopen le skoz martirij (skoz – etimološko vzeto – »pričevanje«), ki ga je vzel nase Balantič, ko se je dosledno držal meje svojega jezika, meje rane in krvi?

Žrtev v praksi takega martirija ni več žrtev simbolne menjave, ki jo obvladuje logika vrnjenege plačila; z žrtvijo na meji jezika ni nič pridobljeno, niti izgubljeno – razen žrtve same, seveda; njenega telesa.

Gre potemtakem za to, da Balantiča iztrgamo katoliški paradigmi, po kateri žrtev odjemlje grehe in je greh sam jamstvo svetniškega sija. Balantičeva žrtev teksta je preprosto modus občevanja z Bogom, artikuliran kot ljubezen do njega.

Najpopolnejša ljubezen je zgledna ljubezen žrtve do tistega, ki mu je prinešena, kolikor seveda izžene iz svojega metafizičnega okrožja sleherno sled praktično-ideološke koristi: gospostvo se začenja. Najpopolnejša ljubezen se torej izrisuje kot žrtvovana ljubezen, kot žrtev ljubezni same: sediment te žrtve v peščeni uri časa je viden na način samote. Božja navzočnost prešine samoto, v kateri se ljubezen žrtvuje pač zato, da bi jo poglobila.

* * *

Samota kot odsotnost drugega je prispodoba neplodnosti in Balantičev pesniški krik v samoti, ki prevzame žrtev po ritualu žrtvovanja, ni več nikakršnja prošnja, nikakršen »Strah pred praznoto« (str. 53), saj je tam, kjer ni vzroka strahu, strah sam v sebi razpršen. A zato še ni nič manj dejstven. Edino, kar zares zadošča samoti, ne da bi se ji skušalo izviti, je lamentacija, tj. tožba.

Tisto, kar je hkrati obeleženo z grozo in užitkom, ki oba prebijeta statično dramaturgijo tožbe, pa je muka; je muka in telesni napor. Vrtoglava alternativa Balantičevega pesniškega zastavka je zdaj lahko pač le vse ali nič: podpira jo napor telesa. Vse ali nič pa je zgolj vzorec opozicije, v kateri subjekt ne zmore, da ne bi stavil na vse, na ljubezen na Boga. Ljubezen do Boga pa je neuslišana ljubezen, zato ni čudno, da Balantiču v skrajni konsekvenci ne gre za dogovor z Bogom (kot mu gre npr. v Nedokončanem vencu), saj ga prebada védnost nezadostnosti.

Obrat, vsekakor: pesnik je razvrščen v svoj tekst na mesto nikogaršnjega človeka, ki mu razen pisave same ne ostane nič, kar bi privabljaljo razsežnost božjega. In še pisavo golta Tanatos.

Bogu se je mogoče potemtakem približati le skoz zadolženost skušnji padlega angela, kolikor integrira v svoj simbolni univerzum natanko fatalno prvoosebnost človeka, ki govori le v svojem imenu, njegovega imena pa nihče ne izgovarja – niti kot ime žrtve (ni slučaj, da Balantič ne uporablja druge slovnične oblike razen prve osebe ednine).

Skušnjava zdaj ni tisto, kar od zunaj vnaša satan vanj, pač pa mu je konstitutivno notranja, zakaj skušnjava fatalne strasti v trpljenju je le drugo znamenje za hrepenenje po sakralizaciji telesa, po presežku **nad** telesom.

Nastavki užitka torej razkrajajo že trpljenje sâmo, ki rojeva ekstazo: v ekstazi se človek zoperstavlja samemu sebi, ritualizira nedovršni sedanjik. V tem je neka elementarna erotika, nedvomno.

Grmada, ogenj, kri, ipd. so momenti osnovnega **fona** strasti trpljenja, v katerem pesnik potem, ko je skusil slast (ne pa strast) spolne ljubezni in njeno manjkavost,

ko je skusil krvavo žrtev in njen neuslišani krik, po vsem tem ljubi v trpljenju le še smrt samo. Strast te poslednje ljubezni je hrbtna stran žrtvovanja in če je tisto, kar označuje strast, »odmev smrti« (Georges Bataille), pomeni to tudi, da je smrt os Balantičeve poezije, njena ambicija.

Balantič je torej dosegel svojo lastno integriteto tam, kjer se znajde smrt sama na mestu poetske govornice o njej, kjer smrt nadomešča svoj opis.

To pa je tudi demonični preboj obzorja pisave, ki je istovetna z nedosegljivo zunanostjo svojega roba, saj človek, ki piše, na nek način le argumentira svojo nemoč. Tako ali drugače: grafomanija je na koncu vselej le dolgo odlaganje brezupa. Balantič je popoln le v hrepenenju po popolnosti; In če naj drastično zaostriamo: smrt v Grahovem je zgolj brutalno radikalizirana forma koncepta, ki v poeziji ni mogel priti do svojega vrhunca. Vrh koncepta te poezije je namreč njeno izginotje, izbris črke, konec besede.

Balantičeve pesništvo je patetično: o tem ni treba izgubljeni besed. Vendar pa se **patos** zdaj bere kot moment odgovornosti sloga, ki spričo tesnobe lahko ostane nenačet le kot nabrekliina nekega metaforičnega prijema. Tesnoba pa raste v dejstvu, da je Balantičovo veliko odkritje zastrupljeno s tem, da velikega odkritja znotraj pisanja sploh ni.

Še korak naprej: če je verjeti Friedrichu Schleglu, ko pravi, da je pesnik pravzaprav Narcis, tedaj bi bilo nemara nekoliko pregnano reči tudi, da potem npr. Rimbaudov ekstremni narcizem, v katerem pesnika z neustavljivo močjo privlači prav izginotje, praznina, prekinitev z vsem znanim, kjer išče svoj odsev, dobiva v Balantiču in njegovem samoprepoznavanju v smrtnem ogledalu zdaj še svojo slovensko različico. Brez drugih in drugačnih vzporednic, jasno. Ogledalo je brez dna: tu in tam.

Balantičeve pesniško držo torej uteleša zgolj in izključno smrt kot tisti »pravi« konec, v katerem bo **nedokončani** sonetni venec sonetnih vencev samo nema priča odpovedi črki v korist »stvari same«, daleč od tega, da je šlo za slogovne in motivne zadržke, ovire, pomanjkanje časa ipd.

Terra incognita izstopa iz samozadostnega kolobarja literature, ki ji je Rimbaud svoje življenje posvetil, Balantič pa daroval, je vsrkala to, kar ji od vedno gre: na koncu ni tveganja. Tveganje je na začetku.

Reke poplavlajo.

Bogomir Novak

Pomen Velikega inkvizitorja v 20. stoletju

Legenda o Velikem inkvizitorju ima v romanu F. M. Dostojevskega »**Bratje Karamazovi**« večpomensko vlogo, ki omogoča različne interpretacije. Kot Ivanova izmišljena pesnitev odgovarja na vprašanje o življenjskih vrednotah, predstavlja bratu Aljoši Ivanov svetovni nazor, utemeljuje vrnitev vstopnice bogu in simbolizira problematiko družine Karamazovih. Nas **Legenda** ne bo zanimala toliko v samem romanu »**Bratje Karamazovi**« kot v kontekstu nekaterih pisateljev in mislecev v 19. in 20. stoletju, ki so se ukvarjali s to in podobno problematiko. Legenda ne zavezuje le s tako imenovanimi večnimi vprašanji, ampak tudi z izkazano protislovnostjo vrednot, od katerih se še nismo poslovili. Prav nasprotno: 20. stoletje je v marsičem uresničitev morečih sanj 19. stoletja. Človekov »nagon smrti« ohranja in »modernizira« revščino, nasilje in bolečino.

Dostojevski je postavil dogajanje v **Legendi** v obdobje evropske reformacije in protireformacije, španske konkviste in osvajanj Ivana Groznega. V tem je njen spomin na 16. stol. Njena sedanost mu je mučno rojevanje ruskega naroda. Njeno upanje na prihodnost je osvoboditev človeštva.

Genetska struktura Legende je svetopisemsko poročilo, po katerem hudobni duh da Kristusu tri naloge: »Spremeni kamenje v kruh, vrzi se v prepad, stopi s križa!« Te tri naloge se nanašajo na človekovo obvladovanje dejanskosti, lastnega duha in telesa. Razpetost med bitjo in ničem vodi človeka do vprašanja rešljivosti ali nerešljivosti zgodovinskih nalog. Cvetje zla raste iz obratnega sorazmerja med človekovim obvladovanjem zunanjega sveta in neobvladovanjem njegove duše. Zato je »vedno večji prepad med tehničnim napredkom ter psihološkim in moralnim siromaštvom«.¹

Pomen **Legende** je odvisen od kriterija za razreševanje protislovnosti vrednot. Ali je krščanska teodiceja, anti-utopija, arhetipični mit o zlati dobi, ali hudičeva komedija? Golosovker trdi v delu »**Dostojevski in Kant**«, da je **Legenda** Dostojevskega za razliko od Dantejeve Božanske in Balzacove Človeške komedije »hudičeva komedija, ki je prepletena s tragedijo«. Ivan Karamazov pa je »dialektični junak Kantovih antinomij«. V človekovem srcu se borita hudič in bog. Golosovker sprva meni, da se v **Legendi** nahajata Kantova tretja in četrta antinomija, ki se nanašata na vprašanje o svobodni volji in eksistenci boga, kasneje pa ugotavlja v kaleidoskopu nasprotnih trditev le mešanico novoveške filozofije: »Če boga ni, je treba reči, da je [Veliki inkvizitor]; Bog in hudič sta izmišljena [Ivan]; vse na svetu se dotika eno z drugim – česar se dotakneš na enem koncu, odmeva na drugem

[Zosima]«³. Descartesov »mislim, torej sem,« vodi Dostojevskega k znanosti, ki jo označuje z negativnimi izrazi, kot so »bernardovstvo«, »repiči« (živčni končiči), »Amerika«, »babilonski stolp«, »evklidski razum«. Pri Ivanu je hudič minus, negacija, ki pa je nujna za življenje. Pri Ivanu velja implikacija: »Če je izmišljen bog, je izmišljen tudi hudič,« le v okviru evklidskega razuma. Dobro in zlo, ki sta utemeljena v bogu in hudiču, se medsebojno potrjujeta. Ivan vrača bogu vstopnico v raj zaradi zla na tem svetu. S tem posredno zavrača Avguštinovo teorijo predestinacije in tezo o zmagi Božje države nad Posvetno državo. Popolna teokracija se v praksi ni nikoli realizirala, tudi v srednjem veku ne, ko so hoteli dobiti papeži neomejeno oblast. Ivan v svoji pripovedi zavrača tudi Zosimov cesaropapistični sen o Cerkvi, ki bi prevzela vlogo Države.

Z vračilom vstopnice Ivan ni le don Kihot, ampak tudi Ahasver družine Karamazovih. Je bitje v eksilu, ki ne more dobiti več azila, je izobčen, a ni orwelsko izbrisan, ker še niha med svetom milosti in svetom brez milosti. V sklicevanju na trpljenje nedolžnih in uporju zoper boga z božjo pomočjo je Ivan podoben Jobu, ne da bi na vprašanje »brez krivde krivih« dobil pravičen odgovor. V **Legendi** skuša priti do odgovora o poslednji družbeni ureditvi kot posledici hiliastičnega gibanja brez poslednje sodbe. Vprašanje, ali je možen zemeljski raj namesto nebeškega raja, je še vedno eshatološko vprašanje mita o zlati dobi, ki pa odstopa prostor **znanja** fanatični veri, recimo fašizma in stalinizma. Absolutni duh takšnega kulta pohodi na svoji poti marsikak individualni cvet. Ni napredka brez žrtev. Tako poganska kot krščanska civilizacija poznata avtokratske sisteme, ki brez žrtev ne morejo funkcionirati. Vprašanje je le, ali te žrtve rabijo za potrjevanje starih vrednot (npr. Agamemnonovo žrtvovanje Ifigenije) ali za nastajanje novih vrednot (npr. Abrahamovo žrtvovanje Izaka). V prvem primeru je še možen dialog, v drugem pa ne več. Feher meni, da »ima greh v etiki Dostojevskega do neke mere enako vlogo kot Abrahamova žrtev v Kierkegaardovi filozofiji«.⁴

Centralna tema Golosovkerjevega dela »Dostojevski in Kant« je uboj starega Karamazova. Lahko bi rekli, da je ta le ena izmed žrtev ideje »vse je dovoljeno«, ki samo sebe negira. Karamazov je ubil um, antinomija, hudič. Vemo, da zaide Ivan v težave zaradi svojega evklidskega razuma, ki ni zmožen razumeti skrivnosti. Po Jungovem zakonu enantiodromije ni človek samo razumsko, ampak tudi iracionalno bitje. Tako težnja po razumski urejenosti družbe vodi k iracionalni neobvladljivosti kaotičnega. Z dogmatično–razumskega vidika so antinomije nerešljive.

Ivanova razumna ureditev družbe v **Legendi** odgovarja na vprašanje o smislu življenja oz. na vprašanje, odkod prihajamo in kam gremo. Kot vizija je slej ko prej nespoznavana in nepredvidljiva. Antinomično delovanje ideje v zgodovini nima zgodovinsko–idealističnega ali zgodovinsko–materialističnega značaja, ampak moralno–vrednostnega. Bistvena razlika med imperativom Kanta in Dostojevskega je v tem, da gre pri Kantu za formalno, kavzalno naravo imperativa, pri Dostojevskem pa za osebno iracionalno. Dostojevskega človek iz »podpodja« ne verjame v vsesplošni napredek človeštva, ki temelji na principu racionalnega egoizma in utilitarizma. Princip dejanskosti se uveljavlja nasproti principu užitka prek greha, trpljenja in odrešitve. Za Dostojevskega je trpljenje sprejemljivo kot kazen, ki smo si jo sami izbrali kot pravično, nesprejemljivo pa je trpljenje otrok. Zanj je

pot od absolutne negacije do absolutne afirmacije pot od nihilizma do evangelijskega krščanstva. Do nihilizma mrtvega boga je zavzel Dostojevski negativno stališče. Odgovor na pojav izkoreninjenosti iz zemlje in odtrganosti od ljudstva je našel v brezmejni požrtvovalnosti in pripravljenosti na trpljenje. Njegova poslednja izjava na smrtni postelji: »Je bog,« je literarno zasnovana v Ivanovi pripovedi o vrnitvi Kristusa na zemljo. Svoboda človeka je možna, vendar je-njegov bog bog trpljenja, ki ga muči.

Golosovker ni doumel specifične globine skupnega, a nespravljivega življenja nasprotij pri Dostojevskem, ki je po globini samospoznanja prekašal sodobnike. Ideal kalokagatije je zanj protisloven, ker sestoji iz prepletenosti idealov Sodome in Madone, dobrega in zla, resnice in laži. Vprašanja o eksistenci za Dostojevskega, tega »realista v višjem smislu besede«, ni filozofsko, ampak psihološko vprašanje. Eksistenco boga občutimo v svobodi, nesmrtnosti, trpljenju, odrešitvi, resnici, ljubezni, smislu življenja. Kjer tega ni, obstaja dvom. Ivan kot uporni junak zavrača odrešitev v imenu pravičnosti.⁶ Camus ugotavlja, da je samo nekaj desetletij po objavi Bratov Karamazovih pravičnost hotela postati resnica v veliki politični zaroti. V **Legendi** vidimo, kako je logika ogorčenja obupno zapletla upor in ga obrnila zoper njega samega. Upor ostaja v breznu dostojanstva brez sreče in sreče brez dostojanstva, nelogične kreposti in logično dopuščene (izpeljanega) zločina oz. samomora. V pripovedi o Velikem inkvizitorju opazimo, kako nastaja zamenjava (quid pro quo) svobode s suženjstvom in kruhom, Kristusa s Cezarjevim mečem, dobrega z zlim, onostranskega ideala s tostranskim idealom itn.

Berdjajev in Feher menita, da si je Ivan vprašanja zastavljal drugače kot nemška klasična filozofija, čeprav ne povsem. Če beremo **Legendo** s stališča Velikega inkvizitorja, dobimo vtis, da gre v njej za obratno sorazmerje kot pri Heglu. Namesto da bi zgodovina potekala od ne-svobode k svobodi, poteka od začetne možnosti svobode k dokončni tiraniji, od stanja, v katerem so vsi ljudje abstraktno svobodni, do stanja svobode enega, ki je značilno za orientalsko despotijo. V Ivanovi viziji se hlapec ne upira gospodarju, ker hudič oz. inkvizitor tako spretno izkorišča slabosti človekove narave, da se zdi upor nesmiseln in tiranija celo zaželena. To vodi k ljubezni podložnikov do Velikega brata v Orwellovem **1984**. Tu sta makiavelistična moč in zvitost vladarja izpeljani do popolnosti v razosebljanju človeka. Kriza individua se rešuje s prevrednotenjem individuov v serijo. Beseda svoboda je uporabna le v smislu »svobodnega« trga, ne pa tudi v smislu politične in intelektualne svobode. Veliki inkvizitor še ne ve, da se z opustitvijo težnje po svobodi reducirata mišljenje in jezik. Ključni problem v delih Dostojevskega je torej prav junakova svoboda. Svoboda, ki jo junak romana dosega kot samovoljo, se spreobrača v zločin. Junaki, kakršni so Razkolnikov, Kirilov, Ivan, na tej točki nihilizma ne morejo ostati. Razkolnikov sprejme kazen in kesanje za greh. Kirilov kot nadčlovek napravi samomor. To absurdno resnico sprejema Camus, ne pa tudi Nietzsche, ki kot bogomorilec verjame v veselo znanost, vendar »kot Ivan konča v blaznosti.«⁷ V iracionalnem uporu in maščevanju podzavesti (podpodja) se pri junakih Dostojevskega kaže njihov individualni, eksistencialni konflikt z družbo. Videli smo, da Ivan z evklidskim razumom ne more sprejeti svobode, zato se zamišlja v vlogi Velikega inkvizitorja. Posledica negacije svobode je dvojna morala. Kantova antinomija: svoboda ali naravna nujnost, je v **Legendi** spremenjena

v smislu alternative: svoboda ali oblast. Zaradi tega konflikta si stojita nasproti Kristus in inkvizitor, ideal Madone in ideal Sodome, molčeča resnica in nalezljiva ideološka laž. Oblast nad človeštvom ima inkvizitor, ki je naslednik »strašnega in pametnega duha, duha samouničenja in nebitja« iz puščave, ki domnevno posnema Kristusa (imitatio dei), v resnici ga pa ne, kar F. Feher obsežno dokumentira v svojem delu »Pesnik antinomij«. Kot renegat je inkvizitor veliki diktator moderne dobe, pravi lastnik Živalske farme in oglaševalec čredne morale. Novih, izvirmih vrednot ne more uveljaviti. Njegova ureditev je znosna in splošno sprejemljiva, s tem da je svobodo preobrazila v prostovoljnost, pravo nesmrtnost pa v lažno večnost. Njegov sistem oblasti, ki ljudem daje srečo, ni posrečen, saj predpostavlja, da je svoboda za človeka, ki je šibko bitje, previsok cilj.

Lahko ugotovimo, da je avtor Bratov Karamazovih glede sodbe o vrednosti **Legende** na Aljoševi strani in z njim torej na strani vere. Po Lapšinu je bila Dostojevskemu tuja naivna, mistična fantastika–pričakovanje čudes. Njegov »estetski princip je v tem, da najde pri vsem realizmu človeka v človeku.«⁸

Bedni, ponižani in razžaljeni ljudje, ki jih poznamo iz predhodnih romanov Dostojevskega, čutijo v **Legendi** potrebo, da bi se nekomu poklonili. To je seveda pogoj za kult osebnosti in rojstvo nadčloveka. Le–ta skuša v svojem nihilističnem ateizmu eliminirati zlo s tem, da seže »onkraj dobrega in zlega«, v prazen prostor. Ko protagonist ugotovi, da s »poslednjim zločinom« zla ni odstranil, mu ostane le vprašanje, ali naj »poslednjo sodbo« izvrši sam nad seboj ali pa naj pusti njeno izvršitev »drugemu«. Determinizem zunanjih okoliščin in posledic človekovih lastnih dejanj spreminja svobodo v blodno ahasversko pot, ki ni več razumljiva v okviru tradicionalne formalne logike evklidskega razuma, temveč kvečjemu v odisejadi fenomenologije duha. Če je pot svobode smiselna, je možna notranja revolucija človeka, sicer pa ne. Inkvizitor opira razloge za svojo oblast ne–bitja na tezo o neznosnosti in nesmiselnosti svobode. V alternativni med svobodo in srečo izbere srečo in ji priredi poseben mehanizem oblasti, ki sestoji iz čudežev, skrivnosti in avtoritete. Gre za čudeže hudobnega duha, ki avtoriteto vere sprevrača v vero v avtoriteto, nedvomnost vere pa v vero v nedvomnost. Psihološki moment teh preobratov je v tem, da podložniki nevede pristajajo na slepitev (razvrednotenje vrednot) iz strahu pred negotovostjo. I. Deutscher, R. Conquest in E. Morin menijo, da je Stalin zlorabljal skrivnost in avtoriteto. Starim boljšeševikom bi lahko dejal kot Veliki inkvizitor: »Čemu ste nas prišli motiti? Popravil sem vaše delo.«⁹ Izkrivljanje vere v malikovalstvo čudeža nevidnega boga v vidnega in zgodbe v legendo se tudi danes ni nehalo.

Po opredelitvi »fantastičnosti kot tistega dela stvarnosti, ki ostaja izven naših čutnih zaznav«, ¹⁰ je tudi Dostojevski pisatelj, ki se ukvarja z opisovanjem mejnih pojavov, pri čemer je le delno presegal misterije svojega časa. Odklanjanje meščanske občosti je lahko pri Dostojevskem in Kierkegaardu samo navidezno radikalno. Pri obeh Kristus na zemlji ne bi imel več kaj početi, če bi se vrnil. Zato je v obstoječem sistemu le boj, ne pa sinteza tostranstva in onostranstva. Odtod izvaja F. Feher tezo o nemožnosti posnemanja Kristusa. Ugotovitev mladega Hegla, da je ljubezen nemočna, ker je izolirana, neobjektivna in v Kristusu nezadostna, je veljavna tudi v **Legendi**, v kateri Kristusov poljub ne razreši spornih vprašanj. Kierkegaard jih skuša razrešiti mistično v diskretnosti med starimi in novimi vredno-

tami, Dostojevski pa v težnji po iracionalnem, absolutnem v ekstazi in asketizmu. Pri obeh ima vera prednost pred znanjem, vendar pri Kierkegaardu na individualno-aristokratski način, pri Dostojevskem pa na plebejski, rekli bi celo ruski način. Zato je zanj vprašanje vere politično vprašanje. V **Dnevniku pisatelja** je »realist v višjem smislu besede« že sam ugotovil, da je to, kar je za Evropo revolucionarno, za Rusijo konservativno, in obratno, vendar to ne velja absolutno. Iz **Dnevnika pisatelja** in **Legende o Velikem inkvizitorju** je razvidno, kakšna je družbenopolitična vloga vere. Mistični mehanizem inkvizitorjeve oblasti se nahaja v odnosu med samodržtvom, ponižanjem in lažnim priznanjem. Ali so bile to tri lastnosti ruske duše? V odnosu do institucionaliziranega pravoslavja je vera podložnikov v **Legendi** le »plebejska herezija«. ¹¹ Razdvojenost vodi človeka do napačnih dilem, kot so: svoboda ali sreča, bog ali svet, moč ali šibkost, ljubezen ali oblast itn. Osvobajanje izkazuje meje človekove sposobnosti. Zato je tragedija junakov Dostojevskega v tem, da prekoračijo meje, kar se jim kasneje maščuje. Potemtakem je Kristus sad človekovih nadnaravnih občutkov, ki bi jim ustrezal le nadnaraven napor. Ker publika v **Legendi** tega napora oz. trpljenja ne zmore, se njena vera sprevrže v videz. Tudi Feuerbach se v »**Bistvu krščanstva**« zaveda iracionalnega pomena krščanstva v smislu religije trpljenja. Pravi, da »krščanska svoboda ni svoboda uma, ampak svoboda čustvenosti in domišljije, je svoboda čudeža«. ¹² V tem sicer vidi protislovno zanikanje principa neprotislovnosti, vendar se ne zaveda političnih posledic, ki izhajajo iz omenjene negacije. Medtem ko je Feuerbach poudaril imanentno antropološko dimenzijo vere, je Dostojevski videl v njej transcendentno evangelijsko dimenzijo, podobno kot Frančišek Asiški. Če Feuerbach vidi v krščanstvu človekov odnos do sebe, samozavedanje, nahajanje možnosti za neskončno mišljenje, čustvovanje in svet, ki pomeni izpolnitev njegovih želja, pa vidi Dostojevski v krščanstvu pot posameznika prek sebe k narodu in k človeštvu. Z vprašanjem, kaj naj prispeva ruski narod k duhovni obnovi človeštva, se ukvarja V. Rozanov v svoji **Legendi o Velikem inkvizitorju**. Romani skušajo vse združiti z nasiljem, Germani se izločajo iz celote v neskončni svet posameznega, Slovani pa potrpežljivo analizirajo skoraj nespravljiva nasprotja. »Duh sočutja in neskončnega trpljenja ter obenem gnus do kaosa jih sili, da počasi gradijo harmonijo, ki jo bodo nekoč občutili tudi drugi narodi.« ¹³ Nasprotno od Feuerbacha pokaže Dostojevski v **Legendi**, da v krščanstvu ni opravičila za človekovo šibkost, zaradi katere odklanja brezmejno trpljenje, o katerem govori v **Dnevniku pisatelja**. Feuerbach piše, da krščanstvo »posvečuje prav človeško šibkost«, če ne gre za grešno šibkost, ker je »skrivnost trpečega boga skrivnost srca. Trpeči bog je občutljivi, rahločutni bog.« ¹⁴ Zlo ni v odkrivanju, ampak v prekrivanju človekove občutljivosti. Tako se pokaže, da ni antinomije med bogom in hudičem le v umu, kot to trdi Golosovker, ampak obenem v občutku, t. j. v srcu. Če je bistvo Feuerbachove kritike religije to, da religijo po vsebini ohranja v veri v človeka, potem ni jasno, odkod izhaja negacija boga kot negacija človeka. Kako je mogel Veliki inkvizitor zlorabiti človekovo (pre)občutljivost, ne da bi se skliceval na protislovja božje eksistence, božjega razodetja, svete Trojice itn.? Ali je breme svobode lahko, kot trdi Kristus, ali pretežko, kot trdi inkvizitor? Po mnenju Rozanova je **Legenda** »sinteza najbolj goreče želje po religioznosti in popolne nesposobnosti zanj«. ¹⁵ Vzroke za takšno stanje nahaja v malomarnosti, pomanjkanju občutka splošne

povezanosti (partikularizem) in v pomanjkanju življenjskega interesa. Iz te diagnoze je razvidno, da človek ni to, kar bo iz sebe napravil (sui generis). Z njegovo presežno vrednostjo zemeljskega kruha upravlja Veliki inkvizitor, ki predpostavlja, da se človek nikoli ne bo naučil deliti dobrine. S privatno lastnino nastajajo bogati in revni, kar vodi k nasilju. Inkvizitor pa hoče s pomočjo »uravnilovke« ohraniti mir, čeprav za ceno izgube smisla življenja. Smisel je lahko le celovit. Zato ga enodimenzionalni človek, ki krši zakon enantiodromije (enotnosti nasprotij) ne doseže. V današnjem agnosticizmu, pozitivizmu, pragmatizmu in podobnih pogledih na svet vidi Berdjajev demonizem. Znano je, da ima zlo svoje meje, zato tudi hudič v podobi Velikega inkvizitorja opravlja dobra dela v smislu vsesplošne koristi. Ivan ve, da se nebeškega kruha ne da zamenjati za zemeljski kruh. Berdjajev je navsezadnje spoznal, da se oba principa doponjujeta.¹⁶ Nasprotno delnemu demonizmu je po orwelsko možen tudi univerzalni demonizem, kjer je edini bog oblast in ni več nobene razlike med vojno in mirom ter med svobodo in suženjstvom. S Cankarjevo metaforo: Pekel je opeharjen, ker tudi hudič nima več kaj početi. Dokler obstaja vera, obstajajo tudi heretiki. Ko je sežgan poslednji heretik, nastane popolna skladnost med vladajočimi in vladanimi. Življenje na zemlji bi zahtevalo totalitarno državo (Panoceanijo) onkraj dobrega in zlega, ki ji ni več potreben mehanizem čudeža, skrivnosti in avtoritete. Stabilnost sistema bi bila odvisna od trajnosti oblasti. Skrivnost ni možna, če subjekt svojih želja tudi sam pred seboj ne more skriti. Vsaka sled za Kristusom kot simbolom svobode bi bila jezikovno-mišljenjsko zabrisana, ker bi človeštvo izgubilo idealno podobo o sebi.

Po mnenju Berdžejeva se dogodki pri junakih Dostojevskega zapletajo in razpletajo v smeri: svoboda–samovolja–zločin–trpljenje–odpuščanje ali samomor. Zločinec sme upati, da ga bo odpuščanje rešilo gotove smrti. Te možnosti Kierkegaardov posameznik nima, ker ostaja sam s strahom in trepetom pred neskončno razliko z bogom. V tem se kaže »religija nemoči posameznika«.¹⁷ V **Dnevniku pisatelja I**¹⁸ vidimo, da se vera v odrešitev pojavi pri grožnji propada sveta. Ruski mefito dobro pozna zgodovino in izkorišča vse, kar temelji v sporu, ki je odgovoren za dolgčas. Le-ta pa je posledica zasičenosti z dobrinami. Ljudje se svoje zablode glede idealnosti zadovoljevanja potreb v brezdjelju zavejo šele tedaj, ko to stanje res dosežejo. Na ta način odkrijejo staro nevrotično resnico, da sreča ni doseženi cilj, ampak le osrečevanje v potu svojega obraza. Trpljenje pri delu, ki se zdi negativno, dokler ljudje ne okusijo gnilega sadeža zaželenega brezdjelja, dobi obraten pozitiven pomen v primerjavi s škodljivimi, katastrofalnimi posledicami, ki izhajajo iz negacije trpljenja. Tako se opis vizije iz **Dnevnika pisatelja** ujema z Marxovo ugotovitvijo, da je delo večni pogoj človekovega obstanka. Dostojevski to idejo povezuje s tezo o neznosnosti, bogokletnosti in nesmiselnosti upora, kar zveni v evropskem prostoru konservativno. Ne gre le za odnos delo/nedelo, ampak tudi za odnos med takšnim in drugačnim načinom dela.

Veliki inkvizitor ni predvidel Kristusovega prihoda pred koncem sveta. Ta je motnja v načrtovanem sistemu oblasti. Kot Gilgameš in Ojdip tudi inkvizitor ne more rešiti vprašanja človekove umrljivosti. Vendar inkvizitor in Kristus nista v »pat položaju«. V racionalnem smislu ima prav inkvizitor, v iracionalnem pa Kristus, kar se vidi iz dejstva, da mora starec na videz igrati vlogo odrešitelja. Pri-

kriva ljudem dejstvo, da so le »bitja za smrt«. Inkvizitorjev upor zoper Kristusa ni prometejski, saj ne želi publike presvetljevati, ampak epikurejski, ker je njegov razum v službi iluzije/igre užitka. V tem je njegovo duhovno suženjstvo, ki ga dopolnjuje s Kristusom v ječi (varianta: stopi s križa), kar simbolizira telesno suženjstvo. Veliki inkvizitor ne ustvarja publiki vtisa, da je že vse storjeno, kot počne mefisto v **Dnevniku pisatelja**. Nasprotno – ljudi sili delati. To pa pomeni, da pot osvoboditve ni izbrisana. Rozanov ocenjuje v komentarju k **Legendi** inkvizitorja kot odpadnika, ki je spoznal, da je sam s svojo slabostjo in s svojim grehom in z bojem med svetlobo in temo.¹⁹ Razlogi za oblast odkrivajo praznino njegove duše, njen vanitas vanitatum. V tej praznini se avtoriteta vere lahko realizira le kot vera v avtoriteto. Cinična zavest inkvizitorja računa na naivno zavest publike. Cinizem sprevrženih nasprotij (ekvivokacije, sofistika) se izteka v praznino brezpotja. Brezciljni cilj inkvizitorja je v tem, da ni poslednje sodbe.

Kot smo že omenili, je Dostojevski v **Dnevniku pisatelja** povedal, da sreča ni doseženi cilj, ampak le pot do sreče. Zato ni izključeno, da bo množica srečnih otrok v **Legendi** prej ali slej spoznala, da se prekletstva dela ne bodo mogli odrešiti v onostranstvu, ampak se ga bodo lahko osvobajali samo v tostranstvu. Spoznanje v smislu kritične presoje ni nič drugega kot to, kar je označeno z metaforo »izgon človeka iz raja«. Če krivih ne bi bilo, potem tudi inkvizitorjevo obtoževanje Kristusa in opravičevanje samega sebe ne bi imelo smisla. Vendar se naslednik hudobnega duha vprašanju o krivdi in kazni ne more izogniti zaradi nemirne vesti oz. iracionalnega ostanka svoje nesreče in trpljenja. Kristus ga s poljubom odvrne od namere, da bi ga sežgal kot poslednjega heretika. Kot Kristus tudi inkvizitor ne more ločiti zrnja od plev, tostranskega ideala od onostranskega, saj vemo, da idealal Sodome in Madone živita skupaj. Kljub temu pravi stari mesiji: »Tako si ti sam položil temelj razrušenju svojega lastnega kraljestva.« Če je v položaju kretskega »lažnivca«, velja izrek tudi zanj. Brez boga ni hudobnega duha. Inkvizitor ima le na videz samostojno vlogo kot knez tega sveta. Ker ne veruje v boga, si ga po voltairsko sam ustvarja. Tak bog je le fikcija izvirnega greha, poslednje sodbe in odrešitve. Ne more zagotoviti najboljšega vseh svetov in najboljše vseh možnih družbenih ureditev. Ni popolne zmage dobrega nad zlom, meni Rozanov. Zanimivo je, da si Ivan v pripovedi ne zastavi vprašanja, ali je človek po naravi dober ali ne. Sooča se s prepletenostjo samodržstva in poniževanja (coincidentia oppositorum).

Ivanova vrnitev vstopnice bogu dobi v **Legendi** simbolni pomen v tem, da inkvizitor spodi Kristusa iz ječe. Ob tem ne doživi otroške sreče, se ne kesa za svoj greh in ne pride v območje božje milosti. Inkvizitor uči podložnike, da so njihovi boji nesmiselni, zato jih je potrebno opustiti. Ne vidi prednosti ateizma v tem, da bi človek spoznal, za kaj se bori. Nasprotno: inkvizitor prizna, da je sreča v verovanju, zato ga skuša ohraniti. To seveda ne pomeni, da zanikanje boga/vrednote nima nobene pozitivne posledice, vendar v **Legendi** ni izkazana druga alternativa. Zato inkvizitor v praksi zastopa le religiozni ateizem. Praznina ateističnega nihilizma, ki ji manjka odgovor na vprašanje zakaj, je plebejski hereziji prikrita. Plebejski heretik je že sam Dostojevski, ki ni zagovarjal institucionalne vere, ampak pripravljenost ruskega naroda na trpljenje. Plebejska herezija se izraža tudi v prestopu božjih otrok na stran inkvizitorja, v njihovi ponižnosti in potrebi po klanjanju,

kar jih vodi k neodgovornemu opuščanju ideala svobode. Ker so po mnenju inkvizitorja prešibki, da bi prenesli lastni upor, postanejo idejno povsem odvisni. To je temelj delovanja »zvijačnosti uma« in sprevrčanja nasprotij. Veliki inkvizitor si zamišlja družbeno ureditev obratno kot Kristus. Za mesijo prinaša izguba življenja na tem svetu odrešitev na onem svetu, za starca pa izguba onostranskih izdelav pomeni odrešitev življenja na tem svetu. Zato je po njegovi sofistiki mir možen le na osnovi Cezarjevega meča. Ne ve, da vodi Cezarjev meč do neomejene oboroževalne tekme.

Na vprašanje, kaj pomeni Kristusovo vztrajno molčanje v ječi, nam v nekem smislu odgovarja že inkvizitor sam. »Saj tudi nimaš pravice, da bi kaj dodajal k temu, kar si nekoč že povedal. . . in bi ne vzel ljudem svobode. . . vere. Vse, kar vnovič oznaniš. . . se jim bo razodelo kot čudež.«²⁰ Berdjajevu pomeni Kristusov molk »neizrekljivost svobode v človekovem jeziku.«²¹ Jasno je, da je Kristusova nedolžnost lahko le razodeta, ne more pa biti dokazana, ker se izmika logiki. Brezmejne domišljije pa Veliki inkvizitor ne dopušča. Če bi molk pomenil nemočno strinjanje z gospodarjem zemlje, to še ne bi nujno pomenilo, da je le-ta napreden ateističen mislec. Molc lahko nadalje interpretiramo v tem smislu, da inkvizitor ni hotel toliko osvetliti svojih slabih dejanj z dobrimi nameni kot pa doseči razumevanje za svoje »zasilne ukrepe«. Molc izraža dvom o sprenevedavosti vladarja do podložnikov glede vprašanja, ali je pomembnejša svoboda ali pa potreba po poklonitvi. F. Feher meni, da Kristus molči po načelu čiste ljubezni brez interesa, ki je neznano v meščanski materialistični morali.

Kriza posameznika je v njegovi nemožnosti samorealizacije in nemožnosti delovanja.²² Oblomovščina se kaže v nevrotičnem sindromu zgolj polovične uspešnosti protagonistov **Legende**. Lacan je to izkušnjo izrazil z besedami: »Očitno naivno pojmovanje vsega dovoljenega, saj mi analitiki zelo dobro vemo: če ni boga, potem ni sploh nič več dovoljeno – nevrotiki nam to dokazujejo vsak dan znova.«²³ Geslo »vse je dovoljeno« je uporabljala že muslimanska sekta asasinov v teroristične namene. Dostojevski veže na to misel iracionalno pojmovanje svobode junaka in ga vabi v globino brezna in samouničenja. Zločin je po njegovem »dovoljen«, če krivec spozna svojo zmoto in se skesa kot grešnik. V **Dnevniku pisatelja** in v **Legendi** je Dostojevski zavračal rimski katolicizem, ki je zamenjal evangelijskega Kristusa za oblast.

Neki drug Rus, Solvjov, je našel izvir cesaropapizma tudi v Bizancu. Odtod se je širil duh antikrista in nihilizma v Rusijo več stoletij. V njegovi »**Kratki povesti o Antikristu**« skuša podobno kot v »**Legendi o Velikem inkvizitorju**« Antikrist zadovoljiti vse potrebe ljudi. Temelj svetovnega miru je v načelu splošnega zasičenja. Antikrist zastopa načelo »kruha in iger«, ki je nasprotno Kristusovemu.

V Nietzschejevemu delu »**Antikrist**« je kristus edini kristjan. Antikrist je sv. Pavel, ki je sovražnik sveta in utemeljitelj cerkvene oblasti. Ne glede na to, koliko je Nietzschejeva ocena sv. Pavla točna, je pomembno, da je zanj antikrist tisti, ki sovraži svet. V **Legendi** Dostojevskega se Kristus lahko vrne, pri Nietzscheju pa to ni več možno. Razlika med njima je v tem, da Nietzsche skuša pretrgati vsak stik s krščanstvom, Dostojevski in Kierkegaard pa ne. Vsem trem je skupno zavračanje meščanskega katolicizma, ki se ga uradna cerkev še danes ni povsem odrekla.

Kierkegaard v razpravi **Ali sme človek dati glavo za resnico** odgovarja na zasta-

vljeno vprašanje negativno. Za to navaja dva razloga: prvič, nihče ne pozna vse resnice, in drugič, medsebojna ljubezen ne dopušča smrtne kazni. Stari Grki so Sokrata obsodili na smrt zaradi neznanja, v katerem so videli resnico. Kierkegaard ne pove, da je bil Sokrat obsojen na smrt zaradi ideološko-etične opozicije. Učena nevednost mu je služila kot samoobvladujoče načelo, ki ga tedanja oblast s stališča heteronomne etike ni mogla sprejeti. Sokratovo poslušnost državnim zakonom, poglobljeno z zvestobo sebi in svobodo vesti, je demantirala kot krivoverstvo oz. demonizem. Za Sokrata je vprašanje smrtne kazni le vprašanje samomora, za katerega se odloči sam, a ne samovoljno. Sokratovi dokazi za nesmrtnost so idealistični, vendar imajo svojo praktično funkcijo v tem, da spreminjajo sodnike v obtožence in vzpostavljajo zvezo v diskusiji tam, kjer se zdi nemogoča. Sokratova nesmrtnost pomeni ohranjanje dialoga o vprašanju smrtne kazni tam, kjer se zdi dokončan. Pri Dostojevskem se vedno znova izkaže, da sodišče ni zadostni kriterij za odločanje o smrti kazni. Tudi pri Sokratu sodniki ne vedo, kaj hočejo, in ne morejo trditi tega, kar trdijo (sofistika). Platon je Sokratovo resnico adaptiral za svoj čas s tezo o filozofih vladarjih. Sokratova resnica presega čas takrat, kadar sta vrlina in znanje ločena in ne gre za dejansko pravičnost. Šele z vprašljivostjo človekove eksistence postane potrebno njeno logično dokazovanje in dejanski dialog z drugim postaja »dialog« duše s samo seboj. Medtem ko Feuerbach ne ve za vprašanje, zakaj je človek v zgodovini dajal prednost razumu pred čustvi in je dokazoval boga, kot da gre za matematično bistvo in ne bistvo človekovega srca,²⁴ pa vemo po Marcuseju, da v represivni civilizaciji prek razuma kot logike dominacije eros prihaja v thanatos. Represija je cena napredka.

Na temelju inkvizitorjeve logike dominacije lažje razumemo, zakaj Kristus v **Legendi** molči. Struktura dominacije, ki je v avtoriteti, skrivnosti in čudežu, mu ne dopušča govoriti. Gre za represivni motiv »obsojenosti na svobodo« in »brez krivde krivega«. Podobno kot je car sprva obsodil na smrt in po preklicu poslal v izgnanstvo Dostojevskega, je storil inkvizitor s Kristusom. Ta odločilni avtobiografski motiv avtorja je značilen tudi za Ivana, ki prehaja od zavračanja zla tega sveta do njegovega sprejemanja. V tem je Ivanova eksistencialna antinomija, ki jo skuša logično racionalizirati. V inkvizitorjevi mračni viziji bodo ostale le tiste »verne duše«, ki lahko rešujejo življenjska vprašanja s pomočjo države, drugi se bodo pobili med seboj ali pa bodo napravili samomor. Skriti, odsotni bog ustreza birokratsko-jezuitski ureditvi družbe v **Legendi o Velikem inkvizitorju**. Inkvizitorjeva ljubezen do podložnikov je pravzaprav le usmiljenje in obenem ambivalenten prezir do šibkih. Človek je pri Dostojevskem dinamično bitje. Ideal svobode ga sili v brezno. Konflikti so s pomočjo »karnevalske manipeje« pritrirani do skrajnosti, do katahretično grozljive lepote. »Lepota bo odrešila svet.« Poistovetena je z absolutnim pomirjenjem in harmonijo. Ni samo forma, ampak spoznanje človekove iracionalnosti. Na specifičen način je Dostojevskemu lepo dobro in resnično, ne da bi poudarjal resnico kot ruski naturalisti in dobro kot Tolstoj.²⁵

Ni vseeno, kako je zastavljeno vprašanje o odnosu med svobodo in kruhom. V strogem alternativnem smislu ima prav samo Kristus ali pa samo inkvizitor. Vemo pa, da tudi nebeški kruh ne more nadomestiti zemeljskega. Če je svoboda le za močne in kruh le za šibke, obstajamo znotraj materialne nuje oz. apologije obstoječega. Šele v perspektivi prihodnosti komunizma odkrijemo pozitivne strani

obeh protagonistov. Ustvarjanje kot nerepresivna sublimacija se kaže v odločanju o rezultatih dela brez prisile in vsiljene delitve dobrin. V luči te predpostavke lahko ugotovimo, da je **Legenda** naperjena proti vsakemu samodržstvu. Kdor ponuja svobodo namesto kruha in kruh namesto svobode, je okruten samodržec. S stališča inkvizitorjevega cesaropapizma, ki sloni na potrebi po vsesplošni poklonitvi in ponuja kruh namesto svobode, Kristusova ljubezen nemočno prehaja v ironijo. Kristus z idealom Madone nima revolucionarne vloge kot v Cankarjevi črtici »**Kristusova procesija**«, pač pa obstaja kot refleks karamazovske podlosti. Kristus je umrl, da bi ostal živ v molitvah milijonov, ob ponovnem prihodu pa naj bi utonil v tisočletnem molku.

Tragično je za Dostojevskega zoperstavljanje volje zlu. Njegovi junaki spoznavajo v osamljenosti povezanost z drugimi ljudmi in obratno. To lahko ugotovimo pri obeh protagonistih **Legende**. Potrebe po enotnosti in združitvi, ki je po Jungu arhetipična, vodi junake Dostojevskega prek osamljenosti, a je ne razrešuje. »Za Pascala, Kierkegaarda in Kafko človek pred bogom nima nikoli prav.«²⁶ Inkvizitor skuša stvar obrniti. Če Kristusov molk pomeni, da je bog mrtev in odrešitve ni, potem se zaman tolažimo, da gre v Legendi le za moreče »sanje smešnega človeka«. Inkvizitorjev anakritični solilokvij ni spodbuda za »otopevanje v poslovnosti« (Kierkegaardov izraz), marveč za uvid v presneto nevarno planetarno igro. Prizadevanje, da bi svet uredili razumno, organsko povezano in brez vprašajev, evklidsko nezmotljivo in brezčasno, je kajpak enostransko. Ne vodi človeka v ravnotežje, ampak v zlom, ko odkrije v sebi drugo dimenzijo. Pri Dostojevskem se je inspiriral tudi Zamjatin. V njegovem romanu **Mi** je enotna država divjo neomejeno svobodo organizirala v smotno in urejeno. Za Zeleno steno gradi človek svoj mehanski svet matematičnih formul. S stališča dobrotnega razumskega jarma se tu kot pri Dostojevskem kažeta dve formuli: pravilna in napačna. Pravilna se glasi: mi=nesvoboda=sreča=ponižnost=dobro=bog. Napačna formula: jaz=svoboda=trpljenje=upor=zlo=hudič. Dobrotnik ima takšno vlogo kot Veliki inkvizitor. Izkaže se, da kolektivistično uniformistično vedenje vpeljuje status mehaničnih robotov. Za Zeleno steno ni prostora za ljubezen med spoloma. V orwelskem svetu prav tako ne. Človekov duh lahko obvladamo le tako, da ga uničimo. Samostojno mišljenje je zločin, ki ga sankcionira miselna policija. Kajti samo tedaj, če se ljudje ne borijo proti nasprotjem, lahko Stranka v **1984** vlada neskončno dolgo. Metoda manipulacije z nasprotji je v nastajajočem novem jeziku, ki dopušča le dvoimišljenje. Popolna tehnična kontrola pogojuje ideologijo vsemogočnosti. Zakon neprotislovnosti v industrializirani domišljiji nima nobene vloge, ker je nevednost podložnikov izkoriščena za vsemogočnost Stranke, to pa vodi do popolnega razosebljenja in derealizacije. Že iz **Krasnega novega sveta** vemo, da nista potrebni niti družina niti zgodovina. To so posledice Velikega inkvizitorja: Velikega brata v Orwelovem **1984**.

V **Legendi** Antikristu ni treba posegati po medicinski »nemesis«, da bi spametoval javnost, saj ta sama spozna, da jo divja svoboda mongolskega tipa nikamor ne pripelje. V zgodovinskem ozadju **Legende** vidimo torej totalitarizem kot ruski odgovor na mongolski jarem. V inkvizitorjevem dokazu, po katerem je svoboda neznosna zato, ker Kristus ni sprejel Cezarjevega meča, je napaka irrelevance, ki se izkaže v nezdružljivostjo sile in ljubezni in tostranskega sveta kruha z onostran-

skim duhovnim carstvom svobode. Inkvizitor je samo prepričan o tem, da ponosni postanejo ponižni. Kot predstavnik Cerkve skuša doseči prav to, kar ji kasneje očita tudi Nietzsche. Kristus v svetem pismu pravi, da njegovo kraljestvo ni od tega sveta. Za pogana Džingiskana ne odgovarja on, ampak rimokatoliška in pravoslavna cerkev. Veliki inkvizitor ve, da tostranstvo in onostranstvo nista dve popolnoma ločeni interesni področji, vendar ga Kristus ne razorožuje kot glasnik vojne, s katero bi mu lahko pripisoval lastno napako, ampak kot glasnik miru.

Ivan s svojo eksistencialno antinomijo med upanjem in brezupom v svoji pripovedi zastavlja vprašanje, ali je nebeško kraljestvo na zemlji možno ali ne. Iz zgodovine vemo, da vsako hiliastično gibanje k zlati dobi vodi prej ali slej do razosebljenja. Jung meni, da ta arhetipični mit tako ali drugače podpiramo sami s svojimi predsodki in iluzijami v infantilni obliki. V iluzoričnem položaju človek deluje proti sebi takrat, ko misli, da dela zase.

Takšno razdvojenost zasledimo tudi v Sartrovem **Hudiču in ljubem bogu**. V **Legendi** mesija in hudi duh ostajata vsak pri svojem, tako da poslednji na videz zamenjuje oba pola. V Sartrovi drami pa je sam glavni protagonist Goetz bastard, ki ne more delati samó dobrega vpričo zla in obratno. Spoznal je, da lahko udejanja dobro z zlim in obratno, sicer mu en pol uhaja iz rok in ga izdaja. Njegova vladarska modrost se glasi takole: »Vzbujal jim bom grozo, če jim ne morem drugače izkazovati ljubezni, ukazoval jim bom, ker jih samo tako lahko ubogam, sam bom s tem praznim nebom nad glavo, ker sem samo tako lahko z vsemi skupaj. Sedaj se začinja vladavina človeka.«²⁷ Za Sartra ni na nebu niti dobrega niti zlega. Če boga ni, ni vrednot in prepričanj, s pomočjo katerih bi bilo naše ravnanje sankcionirano. Bog je umrl, govoril je z nami in zdaj molči. Ateistična oblast človeka je v tem, da sama sankcionira svoje postopke. Dobro in zlo sta samo na zemlji. Nismo onkraj obeh, dokler smo volkovi v ovčji koži in drug drugemu pripisujemo svoje namene. Za Dostojevskega presežnost človeka ni v volji do moči, ki se lomi ob boga, kot nadčloveški energiji, ampak v **trpljenju za drugega**. Absolutni mir je za »realista v višjem smislu besede« v **Dnevniku pisatelja** absolutna stagnacija. Niti znatnost niti umetnost se v njem ne moreta razvijati. Takšen mir zastopa v **Legendi** inkvizitor, vendar le aproksimativno.

Pri Sartru človek ni to, kar je, in obratno. Zato makiavelistični vladar Goetz ne more odkriti človeka v človeku. Zdi se mu, da ljubi ljudi, a jih le muči, ker sam potrebuje njihovo naklonjenost. Prazno nebo pomeni konec teodiceje, namesto nje je tu mimikrija enega pola nasprotja z drugim. Odevanje groze v sočutje in ljubezen vodi v današnji »nasmejani fašizem« (Marcuse).

Goethejev mefisto v **Faustu** hoče delati zlo, a dela dobro. Veliki inkvizitor na videz hoče delati dobro, a dela zlo – kot Sartrov Goetz v drugem kontekstu. Inkvizitor meni, da zlo izhaja iz dobrega, zato je zlo potrebno popraviti z dobroto po epikurejski formuli, po kateri človek odklanja bolečino in teži k užitku. Z vidika Kristusa je stvar ravno obratna – zlo inkvizitorja je v tem, da bo skušal doseči enotnost z vsemi sredstvi. Sledili mu bodo drugi inkvizitorji, ki bodo nastopali zoper množico različnih interesov z diktaturo svoje partije. Množice bodo site, oni pa ne bodo mogli spati zaradi slutnje o možnosti svobode, ki jo bodo skušali preprečiti s tem, da bodo zgodovino preobračali v legendo s poslednjim ciljem materialne sreče vidnega boga – Benthama. Dostojevski je že v **Zapiskih iz podpodja** zavrnil uti-

litaristični princip sreče kar največjega števila ljudi. Tudi v **Dnevniku pisatelja** je povedal, da sreča ne more biti cilj. Varljiva sreča materialnih dobrin je poslednja obramba za vero v onstransko odrešitev. Nevarnost svobode se prikriva z mnogimi obrazi. Ne more je nadomestiti nobena gotovost, tudi poslednji cilj ne. Če poslednji cilj svobode ni materialna sreča, se nam vprašanje o njeni smotrnosti zastavlja vedno znova. Ker ideja svobode ni reduktibilna na noben družben rezultat, je nedorečena. Kristus molči prav na vprašanje o poslednjem smislu, s čimer izpričuje nihilistično izhodišče oponenta. Ne gre samo za vprašanje, ki ga je Dostojevski postavil v pismu Ljubimovu: »Ali prihodnji odrešeniki prezirajo ali ljubijo človeštvo?«²⁸ Bolj pomembno je spoznanje, da voditelji človeštva niso odrešeniki, sicer ni možna dejanska zgodovina. Zgled za to tezo je Šigajlov iz **Besov**, ki v svoji utopični viziji družbe izhaja iz hipoteze, da so srečni in enaki sužnji nesposobni za svobodo. Tako družba sestoji iz dveh delov: 1/10 neenakih despotov in 9/10 sitih in neizobraženih sužnjev. Ideja o popolni enakosti vodi v absurdno entropijo. Šigajlovščina je vrsta inkvizicije.

Podobno, kot so Kristus a v **Legendi** ujeli in mu natakneli verige njegovi lastni sveti stražarji, omejuje proletariati njegova lastna birokracija kot isti jezuitski duh. E. Morin meni, da »proletariatu v vzhodnih državah ne pusti govoriti. Proletariati govori skozi usta aparata marksističnega prava, ki ga utiša zaradi kruhoborstva.«²⁹

Videli smo že, da si človek umišlja dokončne cilje, ko ni sposoben postajati človek. Prav tako je kriza človeštva v tem, da še ni združeno, in kriza sveta v tem, da še ni svet. Svoboda kot svobodna fantazija ali asociacija je izraz odtujene moči politične elite. Tako »kontrolirana informacija vodi do kontrole tega, kar kontrolira, upravljanja tega, kar upravlja, oblikovanja tega, kar oblikuje, in podrejanja izvrševalca tistemu, ki odloča.«³⁰ Druga skrajnost, kakršna je spontanost svobodne volje, vodi le v boj vseh proti vsem, kar je skriti motiv za nastanek inkvizitorjeve oblasti. Nesposobni potrebujejo inkvizicijo za pridobivanje sreče. Sposobnim po Marxovi in Nietzschejevi kritiki religije nista potrebna ne Kristus ne inkvizitor, vendar le onkraj materialne nuje oziroma onkraj dobrega in zlega. Sprevrčanje vrednot v njihovo lastno nasprotje v svetu kapitala nas vodi do problema kretskega lažnivca, pri katerem ne vemo, kaj je res in kaj laž. Veliki inkvizitor zagotavlja podložnikom, da bog je, z navzočim Kristusom pa ravna, kot da boga ni. Absurdnost ni samo motiv za vero, ampak tudi za ateizem. En pol nasprotja izdaja drugega, ker je z njim konsekvantno povezan, vendar ostajata vsak zase. Aljoša ne postane Ivan ali obratno. Prav tako ostajata poziciji Kristusa in inkvizitorja po »tistem dialogu« takšni, kakršni sta bili. Zato lahko inkvizitor izpeljuje razloge za svojo oblast iz treh preizkušenj hudobnega duha, ne da bi mogel Kristus kaj spremeniti. Provokacija ostane. Možnost realizacije drugega pola lahko iščemo v dominaciji prvega pola. Učimo se iskati možnost svobode v njeni izgubi, s predpostavko, da ta možnost ni prešla. Pozicija »kot da bi« označuje možno točko obrata v eno ali drugo smer, kar poznamo kot provokacijo. **Legenda o Velikem inkvizitorju** ni nespremenljiv obrazec za vso zgodovino, kaže pa na nekatere (podzavestne) mehanizme, zaradi katerih pozabljamo, da se zgodovina ponavlja, prvič, kot tragedija, drugič, kot farsa.

Bogomir Novak

¹ V. Jeretić: *Između autoriteta i slobode*, Prosveta, Beograd 1982, str. 34. Kot Fromm in Marcuse tudi Jeretić ne vidi poti iz človekove razdvojenosti.

² J. Golosovker: *Dostojevski in Kant*, Grafos, Beograd 1983, str. 109. Golosovker se opira na Ivanovo izjavo v *Legendi*, češ da je tragedija ljudi v tem, da jemljejo to komedijo povsem resno.

³ Ibidem str. 105/6

⁴ F. Feher: *Pesnik antinomija*, str. 142.

⁵ Golosovker: *Dostojevski i Kant* str. 48–49. Golosovker najde le abstraktni motiv za uboj starega Karamazova. V smislu Dostojevskega je vsak pred vsakim kriv, grešen, in mora zanj trpeti, kar pomeni, da umor ni na umski, ampak na eksistencialni ravni.

⁶ A. Camus: *Mit o Sizifu*, CZ, Ljubljana 1980, str. 197–221. Camus problematizira človekov upor z metafizičnimi vprašanji. Ne presega položajev Ivana in Kirilova, ampak ju skuša samo razumeti.

⁷ Camus: *Uporni človek*, Cankarjeva založba, str. 110.

⁸ Lapšin: *Estetika Dostojevskog*, Slovo ljubve, Beograd 1981, str. 28.

⁹ Deutscher: *Stalin*, Globus, Zagreb 1977, str. 329, 330.

¹⁰ Lapšin: *Estetika Dostojevskog*, Slovo ljubve, Beograd 1981, str. 28, 29.

¹¹ F. Feher: *Pesnik antinomija*, Nolit, Beograd 1979, str. 220

¹² Feuerbach: *Bistvo krščanstva*, Slovenska matica v Ljubljani 1982, str. 219.

¹³ V. V. Rozanov: *Legenda o Velikem inkvizitorju*, Grafos, Beograd 1982, str. 152. Študija Rozanova ne pomeni bistvenega napredka v poglobitvi problematike glede na *Legendo v Bratih Karamazovih*. Predstavlja nam genezo *Legende* v tekstih iz predhodnih romanov Dostojevskega.

¹⁴ L. Feuerbach: *Bistvo krščanstva*, Slovenska matica, str. 140.

¹⁵ V. V. Rozanov: *Legenda o velikem inkvizitorju*, str. 144.

¹⁶ Berdjajev, N.: *Duh Dostojevskog*, Kristali, Beograd 1981, str. 251.

¹⁷ F. Feher: *Pesnik antinomija*, str. 47.

¹⁸ Dostojevski, F. M.: *Dnevnik pisca I*, Rad, Beograd 1981, str. 238, 239.

¹⁹ Rozanov, V. V.: *Legenda o Velikem inkvizitorju*, str. 160.

²⁰ Dostojevski, F. M.: *Bratje Karamazovi*, 2. del, CZ v Ljubljani 1976, str. 53.

²¹ Berdjajev, N.: *Duh Dostojevskog*, str. 25.

²² Feher, F.: *Pesnik antinomija*, str. 229. Kriza individua se zanj uveljavlja pri »pesniku antinomij« v nesposobnosti delovanja, nezmožnosti samorealizacije, nedejavne ljubezni v nedejanski (meščanski) družbi.

²³ Problemi-Razprave XVI. 1978, str. 4, št. I–4.

²⁴ Feuerbach, L.: *Bistvo krščanstva*, str. 26.

²⁵ I. Lapšin: *Estetika Dostojevskog*, str. 21, 23. Lapšin navaja izjavo Dostojevskega, da bo lepota odrešila svet. Ni jasno kako. Zdi se, da se mora tragični junak prek obupavanja nad protislovji sveta z voljo prebiti k »neposrednemu občutju boga« (Solovjov).

²⁶ Benjamin, W.: *Eseji*, Nolit, Beograd 1974, str. 250.

²⁷ Sartre, J. P.: *Izbrane drame*, CZ v Ljubljani 1981, str. 300.

²⁸ Dostojevski, F. M.: *Odabrana pisma*, Rad, Beograd 1982, str. 308.

²⁹ Morin, E.: *Kako iziči iz 20. stoljeća*, Globus, Zagreb 1983, str. 181.

³⁰ Morin, E.: Ibidem, str. 287. Morinovo delo je značilno po opisih mehanizmov, potrebnih za nastanek zaprtih ideologij, kakršni sta tudi nacistična in stalinistična. Inkvizitorjevo prelaganje odgovornosti na Kristusa je razumljivo s stališča, ki daje svobodo v nič.

Jure Detela

Pod strašnimi očmi pontonskih mostov

(2. nadaljevanje)

Oktober 1977 so bili trije nemški anarhisti ubiti v zaporu v Stannheimu, trije njihovi sodelavci pa so bili ubiti na letališču v Mogadišu. Slovenski dnevni tisk je spočetka pisal o teh umorih in o problemih nemškega anarhizma v skrajno ciničnem kavbojskem slogu, ki je silil na kozlanje. 24. oktobra sem ob šestih zvečer na Zvezdi priredil komemoracijo za ubitimi anarhisti. V park sem prinesel nepopisan transparent, zlepljen iz papirja, lesenih letvic in selotejpa, in nanj napisal s tujem napis: V SPOMIN UBITI ŠESTERICI RAF. Jaša Z., ki je bil poleg nekaterih drugih tovarišev tudi navzoč na komemoraciji in ki sodi, da je prav, če ga v tem tekstu imenujem s polnim imenom, je pred transparentom prižgal šest rdečih sveč.

V bližini transparenta se je ustavilo trideset ali petdeset radovednih mimoidočih meščanov. Eden med njimi, po vsej verjetnosti udbaš, je stopil k meni in zahteval, naj odstranim transparent. Na njegovo zahtevo nisem pristal. Približno deset minut sem ostal na kraju komemoracije, potem sem odšel.

26. oktobra 1977 je med deseto in enajsto uro dopoldne pozvonil pred vrati stanovanja, v katerem prebivam, tisti miličnik, ki me je leto pred tem zasliševal v zvezi z napisi proti samoprispevku; na ramenih so se mu bleščali trije pari rumenih trakcev. Pozdravil me je z osladno prijaznostjo in me povprašal, kje sem se mudil 24. oktobra popoldne. Odgovoril sem, da sem bil na Zvezdi. Tu naj pripomnim, da sem se pred tem zaslišanjem, ki sem ga že preje pričakoval, odločil za taktiko, ki se mi danes zdi zgrešena, takrat pa se mi je zdela pravilna. Komemoracija za ubitimi anarhisti namreč ni bila samo moje delo, temveč sem se zanjo domenil z nekaj tovariši, s katerimi sem se srečal na kraju komemoracije. Za obliko, čas in kraj komemoracije smo se domenili dan ali dva pred komemoracijo. Zato se mi je zdelo boljše, da sprejemem vso odgovornost za komemoracijo nase in prikrijem navzočnost tovarišev, kakor da bi dosledno odklanjal odgovore na vprašanja. Za takšno taktiko sem se odločil že pred komemoracijo; da bi bila ta taktika mogoča, sem sam zlepil transparent in napisal nanj napis, tako da bi lahko pri zaslišanju sprejel popolno odgovornost za komemoracijo, ne da bi kogarkoli zapletal v preiskavo. Danes bi odklonil odgovore na vprašanja o komemoraciji, kajti z odgovarjanjem zaslišanec implicitno priznava policiji pravico, da prestopa svoja pooblastila pri znašanju nad svobodo javnega komuniciranja. V tistih časih sem tiranstvo in samovoljo policije smatral za nekaj tako samoumevnega, da se sploh nisem resneje ukvarjal z etičnimi predpostavkami, iz katerih policija izhaja pri

svojih postopkih; tudi konfliktni odnos med miličniki in državljani se mi je zdel nekaj samoumevnega; tako sem hinavščino miličnikov kar toleriral, ne da bi se ji odkrito uprl, le izmikal sem se ji.

Miličnik me je vprašal, če sem videl na Zvezdi kaj nenavadnega. Odgovoril sem, da sem videl komemoracijo za ubitimi pripadniki Frakcije Rdeče armade. (Že pred miličnikovim prihodom sem zvedel, da so nekaj minut po mojem odhodu s kraja komemoracije uniformirani miličniki odnesli transparent z Zvezde). Miličnik me je vprašal, kakšen vtis je name naredila ta komemoracija in kako sem jo razumel. Odgovoril sem, da ni bilo pri komemoraciji nič takega, zaradi česar bi bil miličnikov prihod k meni upravičen, in da se mi zdi zato preiskava, ki jo je komemoracija očitno vzbudila, ekspanzija nedemokratičnih sil, in da zato nimam namena podpirati to preiskavo. Miličnik je odgovoril, da imam prav, da pa se bova o tem na policijski postaji natančneje pomenila. Potem sva šla dol na cesto, miličnik je z vokitokijem priklical modrega folksvagna, ki je kmalu pripeljal in naju odpeljal pred tisto policijsko postajo, ki je zraven kinoteke. V notranjščini te stavbe se je zasliševanje nadaljevalo. Miličniku sem rekel nekaj splošnega o pogrebnih in komemorativnih ritualih. Rekel sem mu, da se mi ne zdi prav, da se policija vti-ka vanje. Miličnik je rekel, da me razume; da sem izredno čustven in občutljiv človek; da ni bilo pri komemoraciji na Zvezdi prav nič kaznivega; da gre policiji le za to, da se prepriča, da je bil tisti, ki je naredil to komemoracijo, pri tem prav tako pošten kakor jaz; dodal je še, da moram razumeti, da vsak občan, ki je videl to komemoracijo, pač ni mogel vedeti tako natančno kot jaz, za kaj gre pri tej komemoraciji, in da se glede na to ne smem čuditi, če je nekdo od občanov bil tako zmeden, da je priklical policijo. Miličnik je rekel tudi, naj se počutim kot doma, poudaril je, da najin pogovor ni nobena formalnost, temveč prijateljski pogovor, zaželel si je, da bi se kdaj dobila pri Lipi na vrčku piva, prosil me je tudi, da bi me smel tikati in da ga tudi jaz imenujem z njegovim domačim imenom, ki mi ga je intimno zaupal. Rekel je še, da se mu zdijo moje misli zelo zanimive, in da bi mu čustveno zelo prijalo, če bi se lahko seznanil še s kakim mojim prijateljem, ki misli podobno kakor jaz. Še enkrat je poudaril, da komemoracija na Zvezdi absolutno ne spada pod noben kazenski zakonik in da gre policiji le za to, da dobi od tistega, ki je komemoracijo izvedel, pismeno izjavo, kako stoji s svojimi mislimi za to komemoracijo. Odgovoril sem, da lahko v zvezi s to komemoracijo policija stori, kar hoče, magari hišno preiskavo pri meni doma, da pa osebno nočem podpirati ničesar, kar počne policija v zvezi s komemoracijo. Miličnik je odgovoril, da sploh ne gre za nobeno hišno preiskavo, saj dogodek na Zvezdi ne spada pod noben kazenski zakonik, temveč da gre le za to, da dobijo od mene izjavo o mojem pojmovanju komemoracije in da potrdim, da sem jaz naredil komemoracijo, saj je tako in tako prepričan, da je komemoracija moje delo. Dodal je, da bo v tistem hipu, ko policija dobi to izjavo, preiskava popolnoma ustavljena in da bom potem lahko takoj šel domov. Vprašal sem miličnika, če dá glede tega častno besedo. Miličnik je odgovoril, da se razume, in mi dal roko, s katero je potrdil svojo častno besedo. Potem sem priznal, da je komemoracija v resnici moje delo, in priznanje sem okreplil tako, da sem iz žepa svoje bunde izvlekel nogavico, umazano od tuša, s katero sem na Zvezdi popisal transparent, in pokazal sem nogavico miličniku. Zatem sem miličniku pokazal še flek tuša na hlačah, kajti pri zasliševanju sem nosil iste hlače

kot takrat, ko sem popisal transparent. Patetičnost mojega priznanja je miličnika zmedla. Vprašal me je, zakaj sem mu dal roko. Potem mi je rekel, naj napišem izjavo in pri tem opišem, zakaj sem naredil komemoracijo; pri tem naj ne pozabim navesti tudi tehničnih podatkov o izdelavi transparenta.

Seveda sem že med tem pogovorom vedel, da miličnik blefira in da si želi predvsem dvoje: prvič, zvedeti od mene imena »mojih prijateljev, ki mislijo podobno kakor jaz«, in drugič, kako tako priznanje, da bi lahko sprožil sodni postopek proti meni ali komu drugemu. Vendar sem bil nad miličnikovim govorjenjem nemalo začuden. Spraševal sem se, ali je res mogoča takšna pokvarjenost, da miličnik po eni strani hlini takšen prijazno-familiaren odnos do mene, po drugi strani pa preži, kje bo lahko potisnil v drek mene ali kakega mojega tovariša. Miličnikova prijaznost je namreč bila zelo dobro zaigrana. Pri tem zaslišanju sem spoznal, da pri miličnikih izražanje želje po pristnih človeških kontaktih z občani, onstran utesnjujoče uniforme, v veliki večini primerov ne služi ničemur drugemu kot temu, da bi bil na taisto utesnjujočo uniformo prišit še kak par rumenih trakcev. Cena, ki jo morajo zaslišanci plačati za te trakce, pa se miličnikom kompletno jebe. Saj miličniki tako in tako ponavadi smatrajo zaslišance za svoje naravne sovražnike.

O svojih političnih nazorih, zaradi katerih sem naredil komemoracijo, sem takrat na drobno potipkal več kot eno stran formata A 4. Danes česa takega ne bi več storil; februarja 1980 sem se po zaslišanju, o katerem bo v tem tekstu še govor, definitivno odločil, da ne bom nikoli več dal miličnikom nobene pismene izjave in da ne bom več ničesar storil za to, da bi se moje pisateljske sposobnosti stekale v policijske dosjeje. Na prvi pogled se sicer zdi, da ni težko o kakem svojem dejanju formulirati takšno izjavo, ki nikogar ne potisne v drek. A pri tem je treba upoštevati, kakšen psihološki pritisk lahko izvaja policija na kakega drugega zaslišanca, če ima v roki pismeno priznanje. Lahko da je bil takrat na kaki drugi policijski postaji aretiran še kdo drug zaradi kakega podobnega protesta, kot je bil moj, ne da bi jaz vedel zanj. Lahko da mu je policija pomolila pod nos mojo izjavo in pritiskala vanj: Vidiš, Jure Detela je priznal, ti pa nočeš, prasec ustaški. Takrat, 26. oktobra 1977, sem v izjavi napisal, da sem se za komemoracijo odločil zato, ker smatram pisanje slovenskega dnevnega tiska o ubitih nemških anarhistih za vrhunec nepietete, in zato, ker v Nemčiji, kjer je smrtna kazen ukinjena, morilski postopki nemške policije nanovo uvajajo smrtno kazen, kar se mi zdi strahovit regres, ki zasluži internacionalen protest. Na koncu izjave sem navedel še podatke, kako sem izdelal transparent, kako in kje sem nanj napisal besedilo, kakšno je bilo besedilo. Z namenom, da prikrijem sodelovanje Jašota Z. pri komemoraciji, sem natipkal tudi laž, da sem pred transparentom prižgal šest rdečih sveč.

Ko sem končal izjavo, me miličniki seveda niso pustili domov; zasliševalec je očitno prelomil svojo častno besedo. Neki drugi miličnik, mlajši, oblečen v civilno obleko, je nadaljeval z zaslišanjem. Spraševal me je o političnih nazorih in o tehnologiji izdelave transparenta. To zaslihanje je dolgo trajalo, številna vprašanja je miličnik ponovil dvakrat ali celo trikrat. Dobil sem vtis, da ga moji politični nazori niso posebej zanimali, četudi je bila večina njegovih vprašanj povezanih s politiko. Mnogo bolj so ga zanimale tehnične okoliščine komemoracije. Večkrat me je vprašal, kateri ljudje so bili navzoči na komemoraciji; lagal sem se, da nisem ni-

kogar poznal. Dvakrat ali trikrat sem mu opisal postopek izdelave transparenta. Vsaj dvakrat me je po opisu tega postopka vprašal: Potem pa si transparent zvil v rolo in ga odnesel na Zvezdo, kajne? Pri tem pa je miličnik natančno vedel, da transparenta nikakor ni bilo mogoče zviti v rolo, kajti po vseh štirih straneh sem vanj vdela lesene letvice; neki očividec je pripovedoval, da je v tistem večeru, ko sem priredil komemoracijo, videl uniformirane miličnike, kako so nosili transparent čez Zvezdo, tako da se je transparent gotovo znašel v prostorih policije, kjer so si ga zasliševalci seveda natančno ogledali, še preden so me začeli zasliševati. Seveda mi je bilo jasno, kakšen je bil namen takšnih vprašanj: miličnik je hotel doseči, da bi se zarekel, da sem transparent zvil v rolo, s čimer bi policija dobila dokaz, da jaz dejansko nisem izdelal transparenta in da je pri komemoraciji še nekdo sodeloval z menoj. Miličnik me je tudi vprašal, če je kdo nasprotoval komemoraciji. Povedal sem mu, da je neki neznanec hotel, naj odstranim transparent, česar nisem hotel storiti. Mislim, da nisem o tem neznanecu rekel ničesar drugega; seveda pa sem že s tem odgovorom naredil veliko napako. Takrat sem si mislil, da je bil tisti človek z Zvezde udbaš, in da je bila njegova reakcija na komemoracijo v vsakem smislu državno-lojalna, tako da nikomur ne škodim, če miličnikom povem, da je nekdo želel, naj odstranim transparent. Pri tem pa sem prezrl dvoje. Prvič, eksistira možnost, da tisti človek sploh ni bil udbaš, temveč je iz svojega poštenega prepričanja hotel, naj odstranim transparent. Drugič, popolnoma zgrešeno je bilo to, da sem dal miličnikom kakršnokoli informacijo o reakcijah ljudi, ki so se ustavili pred transparentom, pa četudi je bila reakcija državno-lojalna in četudi bi bilo najbrže nemogoče identificirati tega neznanca iz moje skope izjave – razen seveda, če je ta neznanec v resnici bil udbaš in je informacijo o komemoraciji odnesel na policijo, kar je vendarle najverjetneje. Nemogoče je v celoti predvideti, kako lahko policija zlorabi vsako takšno informacijo in kaj vse lahko policiji koristi pri njenih nedemokratskih preiskavah. Sicer pa nisem dal nobene izjave o ljudeh, ki so bili navzoči na komemoraciji, četudi je ta tema miličnika najbolj zanimala; a vprašanjem o tej temi sem se nekako izmaknil. Miličnik me je tudi vprašal, če bi bil v kaki situaciji pripravljen prestopiti kak zakon, ki bi se mi zdel krut in krivičen. Odgovoril sem, da bi bil v skrajnem primeru pripravljen in da sem nekoč vlomilsko odprl nekaj kletk v ljubljanskem živalskem vrtu, da bi zaprtim živalim omogočil pobeg. Ob tej temi se miličnik seveda ni ustavil, kajti ta tema krepi spomin na mojo moč, kar za policijsko preiskavo ni koristno; za preiskavo bi bile koristne teme, ki krepijo v meni spomin na mojo šibkost, kot na primer moje ovaduštvo iz 9. marca 1974, še posebej, če bi se popolnoma identificiral z družbeno vlogo šibkega človeka in ovaduha. Še v istem popoldnevu se je izkazalo, da se preiskovalci radi zapičijo v najšibkejšo točko zaslišanca; v mojem primeru je to bilo omenjeno ovaduštvo; sicer pa bo o tem še govor. Dve uri po zamenjavi prvega zasliševalca z drugim je drugega zasliševalca zamenjal tretji, še mlajši od drugega. On mi je govoril, da sva istih let in da sva pravzaprav kolega, da se v mnogočem strinja z menoj, le da sta najini službi različni, in podobne neumnosti. Spraševal me je iste stvari kot prejšnji zasliševalec, tako da je bilo v vsem procesu zaslišanja veliko vprašanj, ki so mi bila v polurnih razmakih štirikrat ali petkrat ponovljena. Med zaslišanjem so me miličniki morda petkrat ali šestkrat vprašali za tiste osebne podatke, ki so zabeleženi v vsakem dokumen-

tu. Večkrat so si te podatke zapisali in mi nato rekli, naj se podpišem pod zabeležko njihovih podatkov. Ko se je ta postopek nekajkrat ponovil in so miličniki verjetno mislili, da sem že kompletno padel v rutino podpišovanja, so mi pomolili prazen list in zahtevali, naj se podpišem na njegovo dno; seveda se nisem podpisal.

Od začetka zasliševanja je minilo vsaj šest, če ne sedem ur, ko so mi miličniki rekli, da bojo v stanovanju, kjer prebivam, naredili hišno preiskavo. Z modrim folksvagnom so me odpeljali izpred policijske postaje na Trdinovi. Pred policijsko postajo na Prešernovi se je folksvagen ustavil. Dva miličnika sta izstopila iz njega, tako da sem nekaj minut ostal v folksvagnu sam z zasliševalcem, drugim po vrsti. On mi je rekel, da sicer na vso moč upoštevam svoje pravice, da pa popolnoma ignoriram svoje dolžnosti. Vprašal me je, kako lahko pričakujem, da me bo družba podpirala in vzdrževala, če se do nje tako nesramno in nevhvaležno obnašam. V tistem hipu se je ton preiskave začel sprevrčati v grobost; miličnikom se je najbrže zadelo, da s hinavsko prijaznostjo ne bojo mogli doseči tega, kar so hoteli. Čez nekaj minut sta se miličnika vrnila v folksvagen in odpeljali so me na Gregorčičevo, kjer stanujem. Med potjo od folksvagna do vrat stanovanja, kjer prebivam, me je zasliševalec, prvi po vrsti, vprašal, če imam kakega bližnjega prijatelja, ki bi bil za pričo pri hišni preiskavi. To vprašanje je smrdelo po zanimanju za imena »prijateljev, ki mislijo podobno kakor jaz«, zato sem odgovoril: Ne. Potem so miličniki poklicali sosede, da bojo za priče pri preiskavi; po ustavi bi jaz imel pravico, da sam izberem dve priči za hišno preiskavo; jaz pa se te pravice nisem poslužil, tako da so priče poiskali miličniki, da je bilo ustavi zadoščeno. Seveda je v policijskem interesu, da so ravno sosede priče pri preiskavi, kajti tako se pritiski policije infiltrirajo v vsakdanje komunikacije osumljenca. Na stopnišču so odprli moj poštni nabiralnik in pogledali, kaj je v njem, ne da bi me prosili za dovoljenje: zdaj se niso nič več trudili biti prijazni. Ko so se miličniki, sosed in soseda zbrali v moji sobi, mi je neki miličnik rekel: Mi smo prijazni s tabo, ti pa nas zajebavaš. Če se boš še naprej tako nesramno lagal, bomo tudi mi drugače postopali. Vprašali smo te, če si bil že kdaj kaznovan, in zlagal si se nam, da ne. Zdaj pa smo izvedeli, da si bil že aretiran zaradi droge. Zato nam takoj povej imena tistih, ki hodijo v to sobo, da z njimi delaš kravale po Ljubljani. Povej imena, priimke in naslove vseh, ki hodijo v to sobo. Vseh, od prvega do zadnjega. Če pa ne boš govoril, znamo tudi mi drugače postopati. Saj si že slišal, kako. Odgovoril sem: Vprašali ste me, ali sem bil že kdaj v sodnem postopku, in odgovoril sem po resnici, da še nisem bil. Kar pa se tiče tega, kar sem nekoč na policiji govoril o drogah – tisto sem si vse izmislil, na pritisk policije sem odgovarjal to, kar mi je policija sama položila na jezik, v resnici nisem nikoli poizkusil droge in nisem nikoli ničesar vedel o njej. – Zdi se mi, da je moj odgovor miličnike nekoliko zmedel. Potem so miličniki fotografirali sobo in začeli premetavati knjige in druge stvari. Pri tem so se delali, kot da iščejo droge in heroinske injekcije. S spretno hlinjeno nestrpno grobostjo so me spraševali: Zdaj pa povej, kam si skrnil šprico. Nam se mudi. Odprli so tudi stensko uro, razvezali in zavihali so tkanino, ki je pokrivala ogrodje senčnika svetilke. Tu naj pripomnim, da se je dve leti in pol kasneje pri nekem mojem prijatelju ponovil podoben postopek: dejansko so preiskavo pri njem miličniki naredili zaradi politike, pred prijateljevimi sosedi, ki so jih poklicali za priče, pa so se pretvarjali, da delajo pre-

iskavo zaradi droge. Nič čudnega: če sosedge vejo, da poteka preiskava zaradi politike, navadno ne dajo prav policiji, kajti politični procesi so nepriljubljeni; če pa mislijo, da poteka preiskava zaradi droge, je bolj verjetno, da bojo odobraval postopke policije, in laže bojo opravičili njene eventuelne grobosti. Miličniki so pregledali vse fotografije, ki sem jih posnel ali posedoval, in posebej so postali pozorni na fotografijo, ki jo bom na kratko opisal. Junija 1975 sem se z nekim slovenskim mladcem, čigar ime zamolčim, domenil, da bom poziral v fotografiji, ki naj predstavlja samomor z rezanjem žil; v ta namen sva z akrilno barvo narisala na roko lik, ki naj bi predstavljal curek krvi, z drugo roko pa sem pritisnil ob notranjo stran zapestja poslikane roke palčko, ki naj bi predstavljala rezilo. No, v to fotografijo so se miličniki zapičili in mi rekli: Vidiš, kako se lažeš. Rekel si, da se ne drogiraš. A kaj je to v tvoji roki drugega kot šprica za heroin. Odgovoril sem, da to, kar sem držal v roki, ko sem se fotografiral, nikakor ni bila šprica za heroin. Niti najmanj pa nisem bil voljan razlagati podrobnejših okoliščin nastanka fotografije. Miličniki so pregledali in prelistali vse knjige in zapiske, ki so bili v sobi. Ko so naleteli na nekaj številke revije Poetry, na katerih so bili odtisnjeni pečati z napisom United States Information Center, Ljubljana, so rekli: Vidimo, da si eden od tistih, ki so v zvezi z ameriškim centrom. – Danes se mi zdi tisto mišljenje, ki vidi v vsakem inozemskem kulturnem centru vohunsko postojanko, kompletno paranoidno in zastrašeno; takrat pa me je miličnikova obtožba razjezila in povedal sem, da sem revije Poetry ukradel iz ameriškega centra. Kako je moj odgovor učinkoval na sosede, nisem razločno videl, a si lahko kar predstavljam. Zatem so miličniki pri vsaki stvari, ki so jo prijeli v roko, rekli: Takoj povej, kje si to ukradel. Nisem odgovarjal. Ko so odprli knjigo, v kateri je na naslovni strani B-jin podpis, so mi rekli: Takoj povej, kdo je B. Odgovoril sem: Ne vem. Potem so rekli: Ti praviš, da tega ne veš, ampak mi to natančno vemo. Pregledali so tudi mojo korespondenco in me spraševali: Kdo je ta in ta, kdo je ta in ta? Odgovarjal sem: Ne vem. Po vsakem takšnem odgovoru so dotično pošto vrgli v veliko polivinilasto vrečo, ki so jo že vnaprej pripravili, da bojo v njej odnesli tiste stvari, ki se jim bojo zdele vredne podrobnejše preiskave. Spraševali so me tudi: Povej, s katerimi ljudmi se družiš. Odgovarjal sem: Z nikomer se ne družim, sem nedružaben človek. Zahtevali so tudi, naj preoblečem hlače, češ, da bojo hlače, ki sem bil takrat vanje oblečen, zaradi flekov tuša potrebovali kot dokazno gradivo. Hlače sem si preoblekel v veži, pri čemer me je gledal najstarejši zasliševalec, kar mi je bilo skrajno neprijetno. Sicer pa bo najjasneje, katere moje stvari so miličniki odnesli v polivinilasti vreči, če citiram Potrdilo o zasegu predmetov, ki so mi ga miličniki izročili ob koncu preiskave.

Potrdilo o zasegu (prevzemu) predmetov
(143., 193. in 196. čl. ZKP)

potrdilo št. 1 z dne 26. 10. 1977

Pooblaščen uradna oseba (ime in priimek) potrjuje, da je dne 26.10.1977 ob 19.30 uri zasegla (ali prevzela) občanu (ime in priimek) Juriju DETELA v kraju Lj. ulica Gregorčičeva 17 naslednje predmete:

Podroben opis in označba predmeta. Količina. Kje so bili predmeti najdeni.

1. Plakati z napisom »Škuc«. 5 kom.

2. Sive moške dolge hlače. 1 kom.

3. Revije in časopisi:

Poetry – januar 1975. 1 kom.

Znamenja – Tomaž Šal. 1 kom.

Stražni stolp – avg. 1970. 1 kom.

Naša reč – sept. 1970. 1 kom.

Zbuna – 31. 12. 1970. 1 kom

4. Fotografije. 12 kom.

5. Razglednice. 5 kom.

6. Pribeležke in zapiski. 30 kom.

7. Letvice za transparente. 5 kom.

8. Selotejp AERO. 1 kom.

Potrjujem prejem potrdila občan-ka: Jure Detela.

Pooblaščen uradna oseba.

Zabeležka pooblaščen uradne osebe o deponiranju, vskladiščenju ali izročitvi predmetov:

Jure Detela želi, da se mu del zapiskov takoj vrne, kar pa v tem trenutku ni možno in jih bo dobil takoj ko bodo pregledani.

Plakate z napisom ŠKUC so mi miličniki zaplenili zato, ker sem iz teh plakatov zlepil transparent; po komemoraciji sem videl, da sem z uporabo tega papirja naredil napako, ker bi lahko pozornost preiskave s tem usmeril na ŠKUC, ki ni imel ničesar pri komemoraciji; vendar sem pri zaslišanju popolnoma odvrnil pozornost miličnikov od ŠKUC-a; po preiskavi sem vprašal uslubence te ustanove, ali so jih miličniki vznemirjali zaradi moje komemoracije, in odgovorili so, da jih niso. Časopis, katerega ime je zasliševalec citiral kot Zbuna, je v resnici Tribuna; na naslovni strani zasežene številke je namreč prvi del besede Tribuna označen s trojko, ki jo je zasliševalec zamenjal s črko Z.

Po preiskavi so miličniki vprašali sosede, če imajo glede postopka preiskave kako pripombo, ki bi jo bilo treba vnesti v zapisnik. Sosede so odgovorili, da nimajo nobenih pripomb. Tega jim ne zamerim, saj niso mogli ničesar vedeti o resničnih vzrokih za preiskavo. Preiskovalci so se delali, da z vso silo uspešno obvladujejo svoj bes nad mojim drogeraštvom, ki ga tajim.

Preiskava v moji sobi je trajala morda uro, morda uro in pol. Končala se je, kot je razvidno iz citiranega Potrdila, ob pol osmih. Po preiskavi so me miličniki z modrim folksvagnom odpeljali na policijsko postajo na Prešernovi. Tam sem sedel kako uro v sobi, v kateri se je od časa do časa pomudil kak miličnik za minuto ali dve, včasih tudi dva ali trije miličniki hkrati. Noben miličnik me ni v tem času ničesar spraševal. Potem so me miličniki odpeljali v klet policijske postaje. Na poti v klet so bili miličniki molčeči in svečano resni; njihova poza je imela močan dramatični učinek; če se prav spominjam, so vratna krila v kleti na Prešernovi večidel kovinska, obložena z zvočno izolacijo. Kakorkoli že, v kleti sem se psihično pripravljaj na mučenje, za katerega sem mislil, da me čaka. Vendar sem se zmotil; v neki kletni celici so me natančno fotografirali iz vseh zornih kotov in mi vzeli prstne odtise. Občutka, s katerim sem spremljal ta postopek, ne bom opisoval, kajti ta policijski ritual je François Truffaut s presenetljivo natančnostjo definiral v svojem čudovitem filmu Štiristo posnetkov. Kako leto po dogodkih, ki jih opisujem, sem prvič videl ta film, in osupnilo me je, kako natančno je Truffaut vedel,

kaj pomenijo za zaslišance kletni policijski rituali fotografiranja in jemanja prstnih odtisov. Po tem ritualu so mi miličniki rekli, da lahko odidem. Takrat je minilo vsaj devet ur od dopoldanske aretacije.

Po tem zaslišanju sem bil kar dobre volje, kajti zdelo se mi je, da sem uspešno opravil svojo nalogo in popolnoma prikril sodelovanje svojih tovarišev pri kome-moraciji. Napake, ki sem jih naredil na zaslišanju, mi takrat še zdaleč niso bile tako evidentne kot danes. Danes mi je na prvi pogled očitno, da sem situacijo brez potrebe čez vsako mero zakompliciral. Saj je bila ta preiskava že na prvi pogled ekspanzija skrajno nedemokratskih tendenc, ki zatirajo vsako svobodo javnega komuniciranja. Poleg tega so miličniki izvedli to preiskavo popolnoma na svojo roko, brez vsakega pooblastila javnega tožilca. Moral bi odkloniti vsako komunikacijo z miličniki, dokler mi ne bi izročili natančne obtožnice javnega tožilca. Tako bi tudi preprečil polizano, hinavsko prijaznost miličnikov; grobost; za katero bi se potem miličniki najbrže odločili že na začetku preiskave, ne pa šele šest ur kasneje, bi bila manjši greh kakor kup laži, s katerimi so me hoteli ujeti na finto, in kakor igranje želje po pristnem človeškem stiku – želje, ki je pri vsaki politični preiskavi njena zlaganost očitna že na prvi pogled. S svojim ravnanjem sem miličnikom dajal potuho pri prekoračevanju njihovih pooblastil in pri njihovi totalitarni želji po kontroli nad vsemi komunikacijami.

Miličniki mi niso nikoli vrnili zaplenjenih predmetov, čeprav so med to preiskavo in današnjim dnem vsaj še sedemkrat ali osemkrat pozvonili na vratih stanovanja, kjer prebivam. Dvakrat sem šel iskat zaplenjene predmete na policijsko postajo na Prešernovi cesti, in obkraj mi je dežurni vratar rekel, naj jih pridem iskat dopoldne. Enkrat sem dežurnemu vratarju policijske postaje izročil list s sporočilom, da bom prišel iskat zaplenjene predmete in naj jih policija vnaprej pripravi. Dežurni vratar je odgovoril, da tega sporočila noče sprejeti in da moram svoje sporočilo policiji poslati s priporočeno pošto. Bralec bo razumel, da me misel na vstop v prostore policijske postaje na Prešernovi cesti nikoli ni navdajala z navdušenjem in da zato nisem vložil več energije v pridobitev zaplenjenih predmetov. Na vso srečo sem večino svojih spisov, ki so se mi zdeli vredni branja, nedolgo pred preiskavo pretipkal in jih shranil zunaj svojega stanovanja, tako da jih miličniki niso zaplenili. Med tistimi tridesetimi zabeležkami in zapiski, ki so mi jih miličniki zaplenili, se spominjam dveh kratkih tekstov, za katera mi je včasih žal. Vendar včasih pogrešam tudi nekatere druge neurejene zapise iz starih beležnic, ki so mi jih miličniki zaplenili; zanimajo me kot dokumenti mojega razvoja. Naredil sem napako, da si nisem označil vsakega lista, ki so mi ga zaplenili, in števil listov, ki so bili zvezani v zaplenjene beležnice. Miličniki so se delali, kot da se jim zelo mudi in da jih zadržujem, jaz pa sem nekako padel pod njihovo sugestijo.

V naslednjem mesecu so nekateri ljubljanski mladeniči, ki so boleče čutili stanovanjski problem, in nekateri drugi mladeniči, ki so čutili solidarnost z njimi, zasedli neko vilo v Erjavčevi ulici, v kateri ni nihče prebival, a je vendar bila dobro ohranjena. Mladeniči, ki so se vselili vanjo, so jo v nekaj dneh z obilico energije tako uredili in preuredili, da je prebivanje v njej postalo znosno. Te mladeniče je dnevni tisk grdo zmerjal. Miličniki so jih neprestano nadlegovali in vsak hip jim je grozilo, da jih bo policija izselila. Iz želje po izrazu solidarnosti z njimi sem se odzval njihovemu vabilu, da nastopim na literarnem večeru v njihovem domu. Tam

sta bili kolektivna zavest in kreativna zavest na zelo visokem nivoju, zato sem se med literarnim večerom odločil, da bom ostal v hiši. Moram reči, da na nobenem literarnem večeru nisem srečal tako kreativnega občinstva kot tam. Komaj da sem še kdaj recitiral pesmi s takšnim užitkom in zanosom kot takrat. Marsikateri pesniki in pevci, za katere je bilo očitno, da sicer ne prihajajo radi na dan s svojo kreacijo, so premagali svoje zadržke in nastopili; v veliki pritlični sobi vile se je zbralo vsaj sto poslušalcev, ki so poslušali res zbrano, ne pa tako kot na običajnih birokratskih literarnih večerih, kamor že dolgo ne zahajam. Zaradi zunanjih okoliščin tega literarnega večera, predvsem zaradi stalno navzoče grožnje po nasilni izselitvi, niso nastopi pesnikov in pevcev obtičali v grobi materializaciji nevidnih medčloveških vezi, kar se sicer tako rado zgodi na literarnih večerih, temveč so bili nastopi občuteni kot darilo, s pomočjo katerega se je fizična prisotnost nastopajočih sublimirala v nevidne medčloveške odnose; skratka, nastopi niso bili občuteni kot želja po narcisoidnem izrazu, temveč kot zavzemanje za skupne pravice. Posebno nekega mladeniča, ki je prebral povest o mučenjih z elektriko, ki se dogajajo na vojaških nevropsihiatričnih klinikah, smo poslušali dobesedno s pridržanim dihom. Prišlo je tudi do nekaj lepih trenutkov skupinske improvizacije, ki se je odlikovala z blažilno prostodušnostjo. Okoli ene ponoči sta v sobo prišla dva udbaša, da bi nas poslušala; nobenega znamenja nasilja ali grobosti do njiju nismo izrazili, a vendar se mi zdi, da sta se zelo neprijetno počutila v svoji vlogi. Bil sem med najvztrajnejšimi sodelavci te prireditve; ob prvem svitu sem šel spat v zgornje prostore zasedene hiše. Tovarištva, s katerim sem bil sprejet, se še danes spominjam s hvaležnostjo. Tisto noč je v zasedeni hiši prespalo šestnajst ali sedemnajst ljudi. Ko sem se zbudil, sem zagledal dva udbaša zraven mesta, kjer sem ležal. Eden od njiju je rekel: Ta se je že zbudil. Daj nam osebne podatke. Dal sem jima osebno izkaznico; mislim, da sta me udbaša tudi ustno vprašala za kraj in čas rojstva, stalno prebivališče in podobne podatke. Zdi se mi, da sta udbaša za menoj legitimirala še druge mladce, ki so prespali v zasedeni hiši, vendar se tega ne spominjam zanesljivo. Kako uro ali dve kasneje je v kuhinjo, kjer smo kuhali čaj, prišel neki mlad udbaš in nam govoril, da se strinja z nami in da odobrava našo akcijo, a da je vendar v našem interesu, da prostovoljno zapustimo hišo, kajti le tako bomo lahko stanovanjske probleme reševali na učinkovitejših nivojih. Če pa hiše ne bomo prostovoljno zapustili, bo grob poseg policije neizogiben. Udbašu smo odgovorili, da se na takšnem nivoju ne moremo pogovarjati. Prosili smo ga, naj odide. Takrat so na cesti pred hišo že stali miličniki, ki so vsakemu človeku, ki je želel priti v hišo, prepovedali vstop.

Kake pol ure kasneje smo v veliki pritlični sobi, kjer se je prejšnjo noč dogajala literarno – pevska prireditve, poslušali neko poročilo, ki je nasprotovalo zasedbi hiše; morda je bilo natiskano v kakem časopisu, tega se ne spominjam; neka mladenka ga je glasno brala. Naenkrat je v sobo prišlo kakih pet uniformiranih miličnikov. Takoj smo vedeli, da je prišel trenutek, ki smo se ga bali: prišli so nas izgnati iz hiše. Mladenka pa se ni dala zmotiti in ni prekinila branja, kar mi je bilo zelo všeč. Ko je poročilo prebrala do konca, so nam miličniki rekli, da moramo takoj oditi iz hiše. Vsi, ki smo bili zbrani v sobi, razen seveda miličnikov, smo zapeli *Internacionalo*. Po *internacionali* sem recitiral *Kosovelovo* pesem o bodočem človeku, vendar je pesem padla v prazno, ker ni bila primerna za takratno situacijo.

Zatem so mladeniči začeli znašati svoje pohištvo, posteljnino in druge stvari iz hiše.

Videti je bilo, da se je neki mladenič odločil, da bo ostal v hiši. V mirni drži je s prekrizanimi rokami stal v bližini kamina, medtem ko so drugi mladeniči nosili svoje stvari mimo njega iz hiše. Odločil sem se, da bom ostal z njim. Nervozno, ki sem jo čutil zaradi pričakovanja batin, sem premagoval s petjem. Ko so bile vse premičnine prenešene iz hiše na Erjavčevo cesto, so se skoraj vsi mladeniči in mladenke zgrnili okoli mladeniča, ki je vztrajno stal blizu kamina, in ga prosili, naj odide iz hiše. Mislim, da je bila njihova prošnja popolnoma razumna in daleč od vsakega oportunitizma. Toda številne okoliščine bi moral podrobno opisati, da bi bralcu predočil razumnost in neoportunističnost njihove prošnje. Mladenič se je prošnji uklonil. Ko je odšel skozi hišna vrata, nisem več videl razloga, zaradi katerega bi še ostal v hiši. Nekaj sekund za mladeničem sem hišo zapustil tudi jaz.

Dva tedna kasneje mi je neki miličnik v kolodvorski restavraciji rekel: Poznam te. Ti si Jurij Detela. Pokaži, kaj imaš pri sebi. Pokazal sem mu; to je bil rokopis mojega eseja o bobrih. Miličnik je odprl rokopis, čez nekaj sekund mi ga je vrnil in rekel: Imamo te pod stalno kontrolo. Nekaj dni kasneje sta dva miličnika na istem kraju – takrat sem precej zahajal v kolodvorsko restavracijo – planila na nekega človeka in ga začela pretepati. Napadeni človek je reagiral s takšno osuplostjo, da mi je takoj postalo očitno, da ni mogel biti soudeležen v nobeni razprtiji, do katerih včasih prihaja v ljubljanski kolodvorski restavraciji. Če je sploh takrat bila v tistem kotu kakšna razprtija. Jaz nisem opazil ničesar. Po nekaj sekundah sta miličnika prenehala pretepati in eden od njiju se je zadrl: Osebnost. Človek je potegnil iz žepa dokumente, trenutek kasneje pa jih je nejevoljno vrgel na tla in užaljeno rekel: Ali bi mi hoteli izbiti zobe, ali kaj. Miličnik je z grozečim glasom zavpil: Poberi denarnico. Takrat sem skočil v bližino miličnikov in zaklical: Ta grobost ni upravičena. Ljudje, ki so bili priče temu dogodku, so me radovedno pogledali. Pripomniti moram, da sem v roki držal veliko metlo. Miličnika sta se za hip zmedla, potem pa je eden od njiju zaklical: Ti pa bodi tiho, ki si tako smešen s svojo metlo. Nekaj sekund kasneje sta miličnika odvedla človeka proti policijski postaji. Jaz sem ostal v kolodvorski restavraciji.

Naslednji večer me je v bližini kolodvora ustavil neki miličnik in mi rekel: Ti si Jurij Detela. Pokaži, kaj nosiš. Dal sem mu mapo s pesmimi. Za trenutek jo je odprl, potem mi jo je vrnil in rekel: Stalno te kontroliramo, da boš vedel. Nekaj ur kasneje – takrat je bila ura mogoče že enajst – sta me na neki samotni cesti napadla dva civila in me pretepla. Kam in kako so udarci padali, ne vem natančno; spominjam pa se, da sem se kmalu znašel na tleh. Bolelo me ni, kajti dogodek je potekal tako hitro, da za to nisem imel časa. Na tleh sem ležal morda pol minute, morda minuto. Potem sem vstal, pobral mapo s pesmimi in odšel k prijatelju, ki je stanoval v bližini.

Nekaj dni po Novem letu 1978 me je med Kozolcem in Evropo srečal miličnik, ki me je zasliševal v zvezi z napisi proti samoprispevku in ki je bil najstarejši med miličniki, ki so me zasliševali zaradi komemoracije za nemškimi anarhisti. Spremljal ga je neki mlajši miličnik, ki ga nisem poznal. Starejši miličnik mi je ponudil roko in rekel: Srečnega pa zdravega ti voščim. Nisem sprejel ponujene roke in rekel sem: Nimam se kaj pogovarjati z vami. Častno besedo ste prelomili. Z izrazom

začudenja na obrazu me je vprašal: Kakšno častno besedo? Odgovoril sem: Rekli ste, da se bo preiskava ustavila v tistem hipu, ko bom napisal izjavo, da sem priredil komemoracijo za nemškimi anarhisti. Da bom takoj potem, ko napišem to izjavo, lahko šel domov. – Miličnik je zamomljal: Pa saj smo te potem z avtom odpeljali domov, ali ne? Takoj zatem je odšel z mladim spremljevalcem.

(Se nadaljuje)

Arhivi

Rajko Šušteršič Vrednostne orientacije ekonomske propagande

S člankom »Razmišljanje o ekonomski propagandi na ljubljanski televiziji« (Problemi 7, 1980) sem vam ostal dolžan odgovore in pojasnila o pravzaprav hudih obtožbah ekonomske propagande. Zlasti sem obljubil, da bom skušal osvetliti razumske prvine zavračanja ekonomske propagande, kaj je tisto v njih, kar smo imenovali onesnaževanje psihe gledalcev v načinu uporabe, ali boljše zlorabe, ali še boljše razvrednotenje občečloveških vrednot v vrednostnih orientacijah ekonomske propagande. Da razrešimo ta vprašanja, moramo poseči v bistvo problema.

Težišče proučevanja torej ni na analizi vrednot, ki jih ekonomska propaganda uporablja, ampak na analizi vrednot, ki utemeljujejo samo ekonomsko propagando. Osvetli hipertrofiranost vrednot ekonomske propagande kot razvrednotenje občečloveških vrednot (to je v sistemski terminologiji razvrednotenje vrednot suprasistema – človeške družbe). Prikaz vsebuje le rezultate, to je aplikabilni del obsežnejše raziskave vrednot. Ekstra produkt raziskave je utemeljitev znanstvene propagande, natančneje, izhodišča avtonomno utemeljene propagande znanosti. Dosedanje propagiranje znanosti je plod vpliva predominacije treh zgodovinsko dominirajočih propagand: religijske, politične in ekonomske. Osnovna teza je, da znanost ne le v okviru sistema, ampak na univerzalnem nivoju, ni razvila avtonomne propagande, kot so jo religija, politika in ekonomika ali regijski, ekonomski in politični subsistemi. Menimo, da so teze univerzalneje aplikabilne, to je v več medijih in več sistemih.

Pogled na ekonomsko propagando z vidika teoretske refleksije komunikacijskega procesa

»Ekonomska propaganda je z vidika komunikacijskega procesa masovno onesnaževanje psihe sodobnega gledalca in ni nič manj nevarna kot onesnaževanje okolja z vidika procesa človekovega obvladovanja narave. Primerjava ni slučajna, saj imata oba fenomena očitno iste korenine. Z vidika institucionalne strukture družbe postajata oba pojava vse bolj pereča, vzporedna z ekspanzijo ekonomskega subsistema. Preprosteje bi ju označili kot obliko ekspanzije razvijajočega se gospodarstva, njegove težnje po spremembah in podrejanju drugih dejavnosti za vsako ceno.«¹ To je relativna predominantnost ekonomskega subsistema v odnosu do drugih sistemov: političnega, religijskega, znanstvenega, izobraževalnega, kulturnega ali kulturnoumetniškega, socialnega ali socialnovarstvenega, športnorekreativnega. Če hočemo opisati predominantnost vrednot ekonomskega sistema, moramo opozoriti predvsem na širino in globalnost ekspanzije vrednot ekonomskega sistema. V zekonomiziranih vrednostnih orientacijah posameznika se odraža dominacija ekonomskih vrednot v drugih subsystemih v družbenem sistemu in v supersistemu. Danes si sploh ne moremo predstavljati, da je možna taka vrednostna utemeljitev celotne institucionalne hierarhije, v kateri bi veljala avtonomija utemeljitve osnovnih področij človekovih dejavnosti – sistemov. Taka vrednostna utemeljitev zveni utopično, vendar nam ne gre za utopije, ampak opis abstraktne vrednostne utemeljitve, ki temelji na avtonomnosti in ne na predominantnosti posameznih sistemov. Naj jo **simbolično** opišemo. To je vrednostni sistem:

– ko kapital, dohodek ne vlada s politično močjo in moč ne s kapitalom. Ko je moč le po moči in bogatstvo po bogatstvu, ko je imetje le ekonomsko in ga ni moč prenesti na neekonomske dobrine: ko vera ne vlada in se ne vlada veri, ko se »odpustkov« ne kupuje in si vere ni moč izposoditi; ko se v zdravstvu ne vprašuje za ekonomske kriterije, ampak kriterije bolezni in zdravja; ko je umetnost brez komercialne vrednosti, ampak ima le svojo vrednost; ko solidarnosti ni možno preračunati, ko spoznanje ne more biti kapital ali moč ali vera ali zaupanje; ko spoznanja ne bi mogli ceniti niti oceniti, ampak le spoznati ali nespoznati . . . itd. itd. To, kar smo skušati simbolično opisati, je aktualizacija vrednostnega utemeljevanja institucionalne hierarhije v čisti obliki. Danes so očitno predominantni sistemi političnega in predvsem ekonomskega vrednostnega utemeljevanja kot rezultat delovanja predominantne politike in predvsem ekonomske propagande. Vsaka drugačna vrednostna utemeljitev se zdi utopija, vendar je s teoretskega vidika vrednostna utemeljitev relativno čiste institucionalne hierarhije manjša utopija, kot pa je možnost ukinitve hierarhije vrednot in s tem ukinitve hierarhije same. S predominacijo materialnega vrednostnega utemeljevanja se ekonomske kategorije povzdigujejo na status vrednot. Če je iluzija misel, da je možno ukiniti hierarhijo, pa ni iluzija misel, da ima vsaka posebna človeška dejavnost svojo lastno (avtonomno) vrednostno utemeljitev. »Fetišizem blaga in denarja« in fetišizem ekonomskih kategorij je dobil neslutene razsežnosti »vse se da kupiti, torej je vse blago«, vendar se mora zlomiti na enem samem pravilu vrednot. Nobena vrednota se namreč ne more pristno realizirati z drugo (to je instrumentalno) vrednoto. Eko-

nomska propaganda nas sistematično z neskončnim ponavljanjem bombardira s to preprosto prevaro. Še manj pa se katerakoli vrednota lahko realizira tako preprosto, kot nam kaže reklama – kar z nakupom artikla. Kompenzacija vrednote z drugimi vrednotami ne pomeni realizacije avtonomne orientacije, vodi le do kontradiktornega utemeljevanja, razpada socialnih vrednostnih sistemov na deklarirane in dejanske in do skrajnega vrednostnega relativizma.

»Pod okriljem vrednote« razvoj se vodi načelna vojna ali eskalacija za obvladovanje naravnega okolja in tudi za obvladovanje »psihe človeka«, eskalacija kot pospešno oblikovanje posameznikovih motivov, želja, interesov, ciljev, vrednot, ki naj se uresničijo, sprostijo ali zadovoljijo v usmerjeni, torej obvladani porabi. Moderni »individuom« je predvsem potrošnik in moderna hitro razvijajoča se »družba« je nujno potrošniška. Vloga ekonomske propagande v tem procesu je očitna. Ekonomska propaganda ni le posebnost kapitalistične družbe, kot smo mislili, ampak tudi socialistične. Ljubitelji okolja in občin človekovih vrednot so z vidika nosilcev institucionalnega razvoja smešni in moteči romantiki. V svoji totalitarni funkciji ali tendenci je ekonomska propaganda **težnja** po obvladovanju celotnega še neobdelanega področja človekove dejavnosti, težnja po obvladovanju celotnega še neobvladanega področja človekove zavesti. Reklama, ekonomsko propagandno sporočilo je ustvarjalec pomena vrednot, vrednostnih orientacij, smisla človekovega življenja v zavesti človeka kot potrošnika, ker pa človek ni le potrošnik, je to tudi njena omejitev, omejitev ekonomske propagande v njeni totalitarni tendenci. Napaka pa ni preveč opazna, v teoriji odruži si z njo že ne belimo glave.«²

Ugotovili smo, da ekonomska propaganda uporablja neekonomske vrednote, vrednote drugih sistemov in občečloveške vrednote. S tem jih zlorabi, ker so vrednote vrednostne orientacije človeka, torej cilj in ne sredstvo. Vendar to še zdaleč ni največja manipulacija z vrednotami. Največje onesnaževanje psihe človeka in razvrednotenje vrednot doseže ekonomska propaganda s tem, ko aktualizira svoji temeljni vrednoti (vrednoti ekonomskega sistema) kot temeljni za sistem, in kot da sta občečloveški vrednoti. Propaganda aktualizira artikel in firmo ne le kot osnovni vrednoti, ki utemeljujeta ekonomsko propagando, ampak kot najdominantnejši obči vrednoti. To pomeni, da jih uveljavi do te mere, da ne potrebuje več niti občečloveških vrednot niti vrednot drugih človekovih (neekonomskih) dejavnosti. Dejali boste: artikel in firma, to sploh nista vrednoti. Vendar naša ugotovitev je, da sta IMAGE ARTIKLA in IMAGE FIRME do te mere perfekcionirana simbola, ko dvigneta artikel in njenega stvarnika na nivo vrednote, in to tako močno aktualizirani vrednoti, da sta daleč najmočnejši, najdominantnejši vrednostni orientaciji za človeka 20. stoletja, to je konzumnega človeka.

IMAGE ARTIKLA je perfekcioniran simbol ekonomske propagande do stopnje, ko dvigne artikel na nivo vrednote, ko ne potrebuje več instrumentalnih vrednot za najsplošnejše osmišljanje človekovega ravnanja z neko drugo vrednoto, **ker je artikel že sam po sebi vrednota.**

Proizvod postane tako rekoč nepogrešljiv prijatelj, družinski član, osebnost.

CMP (competitive marketing personality) je artikel, povzdignjen iz anonimnosti v osebnost in iz sveta stvari v svet ljudi. S tem se artikel lahko znebi balasta klasičnih vrednot, ki jih je doslej uporabljali ali zlorabljal kot iluzijo, da se z nakupom

artikla realizira tudi vrednota, ki jo ekonomska propaganda reklamira kot nerazdružno sestavino, takorekoč lastnost artikla. S tem se artikel znebi balasta vrednot. Občečloveške vrednote, bolj ponižane kot prej, ko so bile le uporabljene in zlorabljene, so sedaj postale povsem odveč. Človek se prepušča vrednostnemu utemeljevanju in se orientira po navodilih stvarnikov artiklov (podjetju, tozdu, instituciji, multinacionalni družbi).

IMAGE FIRME je perfekcioniran simbol ekonomsko propagandnega sporočila, ki dvigne firmo na nivo vrednote. Firma je sama po sebi vrednota, ne potrebuje več vrednostnega utemeljevanja, predstavlja se kot edini **realni** okvir osmišljenega človekovega ravnanja.

Pripadnost firmi (instituciji) pomeni avtomatično pridobitev človekovega smisla življenja – generalno vrednostno orientacijo, (ali pa njeno popolno izgubo). Edino, kar to vrednostno orientacijo koherentno dopolnjuje, je zapolnitev tega smisla s komplementarno in nedeljivo vrednostno orientacijo k barvitemu svetu artiklov, k stvarjem.

Mislimo, da smo nekoliko razsvetlili tudi praktični problem sumljivih vrednot, ki so nam povzročale težave v empiričnih raziskavah. Teoretsko je bilo namreč problematično, ko so se ob občečloveških vrednotah, kot so: svoboda, sreča, poštenost, pojavile »vrednote«: avto, hiša, stanovanje, stanovanjska oprema itd. Artikli po definiciji niso vrednote, vendar so kljub temu dobili status vrednote in funkcijo vrednote. Kako? Z delovanjem ekonomske propagande na masovnih medijih. Opravljajo namreč funkcijo občnih regulativov človekovega ravnanja! Študij vrednot postane odveč, saj je to študij artiklov in ekspanzija firm in prevzame ga **MARKETING**, ki je nova veda, nova filozofija³ in politika, nova miselnost dobe, izražena v apelu: »TRŽIM, TOREJ SEM«.

Z imageom artiklov se utemlji socialna stratifikacija. Z imageom firme pa institucionalna hierarhija. Užaljenost teoretikov, boste dejali. Oba elementa, image firme in image artikla pa sta **bistvo reklame** in sta torej tista elementa sporočila, po katerih se sporočilo razkrije kot reklamno sporočilo. Možno je, da eden od obeh elementov v reklami manjka, vendar je v takih primerih že vnaprej znan ali dojemljiv.

Kupec praviloma mora identificirati oba bistvena elementa reklame, artikel in firmo, sicer je ta zaman, denar je izgubljen. Pomen take reklame pa ni izgubljen v širšem smislu. Pomembna je za formiranje splošne konzumne mentalitete družbe. nekonkretna reklama je najbolj perfidna propaganda ekonomskega sistema.

Z vidika socialne stratifikacije je delovanje ekonomske propagande analogen proces, ki smo ga opisali v okviru institucionalne hierarhije kot predominantno ekspanzijo vsega ekonomskega, vendar z drugega zornega kota ali vidika.

Z vidika socialne diferenciacije družbe je ekonomska propaganda tista, ki usmerja, aktualizira ekonomsko diferenciacijo. Zato je danes tudi aktualnejše poimenovanje za socialno stratifikacijo – socialnoekonomska struktura družbe. Ekonomska propaganda aktualizira ekonomske kriterije socialnega razlikovanja. Aktualizira le ekonomske ali materialne stratifikacijske dimenzije, kot so: dohodek, premoženje in dimenzije, življenjski stil posameznika s štirimi poddimenzijami: – način potrošnje, ekonomsko usmerjen, tipiziran v diferencirano potrošnjo

– prosti čas je ekonomska kategorija v smislu porabe »čas je zlato«, zapolnimo ga koristno predvsem s hobiji

– kulturni vzorci so obvladani z industrijskim designeom, reklama sploh je masovna kultura 20. stoletja

– statusni simboli pa so tako rekoč povsem zekonomizirani, statusni simboli mas so skoraj izključno le še industrijski artikli.

»Aktualizacija vrednot v smislu »subjektivne percepcije« socialnega statusa je problematična. Aktualizacija vrednot: socialni status – nestatus v naši družbi ni vrednostno reflektirana kot socialno veljavna sintetična dimenzija statusa (to je sintetičnega pokazatelja socialnega položaja posameznikov, grup, kategorij, socialnih strat).

Smo samouporavna družba z analitično socialno diferenciacijo, se pravi, socialno diferenciacijo po posameznih (izoliranih) stratifikacijskih dimenzijah, kot so: dohodek, premoženje, izobrazba, politična moč, religioznost ali nereligioznost itn., vse do ekspresije življenjskega stila.

Smo družba, v kateri niso jasno reflektirane socialne razlike v sintetični formi nacionalnega statusa. Socialna stratifikacija ostaja latentna.

V tem lahko vidimo določene prednosti naše družbe, v možnosti zmanjševanja socialnih razlik (kar bi pomenilo revolucionaren razvoj »socialno veljavnih vrednot k relativno večji socialni enakosti), v drugi skrajnosti pa možnosti prikrievanja bistvenih socialnih konfliktov v okviru socialne stratifikacije, to je konfliktov med »latentnimi socialnimi stratami« (kar bi pomenilo hkrati tiho pristajanje na povečano aktualizacijo in legalizacijo neizkristalizirane socialne diferenciacije).«⁴

V tem je, kot kaže, ekonomska propaganda sprevidela možnost paktiranja s politično propagando. Ekonomska propaganda se predstavlja kot faktor destratifikacije družbe. Ekonomska propaganda je ista za celotno družbo. To je seveda samo navidezno. Tudi tu ekonomska propaganda temeljito vara, čeprav hoče lansirati artikel čim več kupcem in razglašča, da ji je vsak potrošnik enak.

Družbo deli kvečjemu na »potrošnike, potencialne potrošnike in absolutne nepotrošnike«.

Natančnejša analiza pa pokaže, da vendarle išče tako imenovane interesne ali ciljne skupine potrošnikov za zvrst artiklov, seveda pa to ne pomeni nič drugega kot socialnoekonomske skupine ali strate. Tudi vrednostni sistem socialne stratifikacije je univerzalen, iste vrednosti veljajo za posameznike vseh strat, vendar z bistveno različnih pozicij, na nivoju aspiracij in realizacije vrednot. Ni vse blago, vsak artikel za vsakogar, ampak je vsa potrošnja statusna potrošnja. Osnova prevare kupca s strani ekonomske propagande je v tem, da ustvarja iluzijo, da se z nakupom artikla kupi tudi statusni simbol in z njim status (aspirirani status). Ekspresija statusa je sicer ena od možnosti za statusno korekcijo, to je pridobitev višjega statusa, vendar je po pojavnosti redka in zato socialno irelevantna. Ekskluzivni artikli so namenjeni ekskluzivnežem, višjim stratam, masovni artikli pa srednjim in nižjim stratam. Tako kupci kor propagandisti vedo, da ni vsak artikel za vsakogar, je ritual potrošnje, je vzdrževanje in ekspresija statusa – statusne potrošnje.

Naj nas ne moti »dinamika statusne potrošnje«, to je, da nižje strate kupujejo artikle srednjih, in te artikle višjih strat. Višje strate ravno zato opuščajo aktualizirane

statusne simbole in iščejo nove, sprva intimnejše, prikrite, kasneje aktualizirane. Tu velja predvsem ločiti: dinamika statusne potrošnje ni socialna mobilnost – dinamični vidik socialne stratifikacije. Ne smemo pozabiti tudi, da masovni mediji reklamirajo masovno potrošnjo, predvsem potrošnjo srednjih strat. Ta je še aktualna za nižje strate in sicer bolj od dejanske potrošnje kot aspirirana potrošnja. Ekonomska propaganda deluje v smeri zabrisane, latentne stratifikacije, v skladu z vrednostnim sistemom, ki utemeljuje enodimenzionalno in latentno socialno stratifikacijo.

Da stvari kot stvarne vrednote stvarno orientirajo ne le posameznika, ampak migracije pomembnih delov družbenega sistema, se zdi kot napoved neslutenega suženjstva človeka stvarjem, in to prav v trenutku, ko je dobil zgodovinsko priložnost, da se dvigne nad materialno nujo.

»Pa se vrnimo k (za nas) osnovnemu vprašanju – zakaj so ekonomska propagandna sporočila najšibkejši člen v komunikacijskem poslanstvu medija s stališča teoretske refleksije? Z vidika komunikacijskega procesa v kateremkoli masovnem mediju opravljajo svoje družbeno ekonomsko poslanstvo, vendar ne kot avtonomen del sporeda ali iskana zvrst sporočil, ampak kot tista sporočila, ki visijo na ostalem programu ali ga parazitirajo, v »najboljšem primeru« že sponzorirajo (gledalcem velikodušno omogočajo drugi, privlačnejši del sporeda). Kot taka so ekonomska propagandna sporočila tujek v komunikacijskem procesu vsakega masovnega medija, vendar le takega, ki se ga ekonomska propaganda še ni v celoti polastila.«⁵

Obrtno pa so v komercialnem mediju ekonomska sporočila najpomembnejša »domicilna« sestavina programa. Ekonomska propaganda je le način ekspanzije ekonomskega subsystema.

¹ Problemi 7, 1980, Razmišljanja o EP na Ljubljanski televiziji, R.Š.

² Prav tam.

³ »MARKETING FILOZOFIJA« je v filozofijo povzdignjena totalitaristična koncepcija firme, v korist čim boljšega in popolnejšega zadovoljevanja potreb potrošnika s tem, da jih predhodno sam ustvari. To je usmerjanje potrošnje v samem izvoru produkcije želja in potreb potrošnika.

⁴ Iz raziskave »Vrednostni sistemi v samoupravni družbi« I.del, R. Šuštaršič, M. Kroflič, ISF 1974

⁵ Problemi 7, 1980 Razmišljanja o EP na Ljubljanski TV, R.Š.

TEZE

Naj povemo, da tako skraćeno verzijo tez ekspliciramo v upanju, da bo morda kdo le prebral vsaj teze. Iz dosedanjih izkušenj skoraj lahko jamčim, da celotne raziskave ne bi prebral nihče. Še dve besedi o stilu eksplikacije. To je poskus najti stil, ki bi bil nekako med esejem in traktatom, tak je gotovo nekoliko na škodo natančnosti eksplikacije, ki je odlika znanstvenih izdelkov. Kot teze prezentiramo osnovne trditve o proučevanem problemu po končani raziskavi. Teze, ki jih bomo navedli, so pravzaprav tisti del rezultatov obsežnejše analize, ki redko najdejo stično točko med teorijo in aplikacijo. Poudarek je na možnosti aplikacije z vidika teorije, to pomeni, da se možnost aplikacije ne ozira ne na dejanskost ne na pragmatiko prakse.

MONOPROPAGANDNA TELEVIZIJA

Z vidika komunikacijskega procesa je optimalen le tak program, v katerem dominira le ena propaganda.

Ločitev komercialnega in nekomercialnega programa bi pomenila program, v katerem dominira ekonomska propaganda, ločen od programa, v katerem dominira politična propaganda.

Program z dvema dominantnima propagandama je **propagandno prenasičen in propagandno konflikten**.

Propagandno pa je konflikten zato, ker se v polipropagandnem programu sporočil aktualizirajo **konfliktne vrednote**.

Vrednote posameznih propagand se medsebojno razvrednotijo!

Komentar:

Če so naše teze pravilne, potem je tudi za gledalce sprejemljiv in konkurenčen le monopropagandni program. Ker se le ta propagandi ne more izogniti, naj jo selekcionira. To je pot do avtorefleksije gledalca, do t.im. osveščanja gledalca. Gotovo pa je, da program kateregakoli medija racionalno intelektualno ne prenese več kot ene propagande, ker ne prenese permanentnega aktualiziranja konfliktnih vrednot.

Ekonomska propaganda prihodnosti se bo v TV mediju soočila z naslednjimi radikalnimi vprašanji, če ne kar s štirimi konkretnimi propagandami in programi: Ločitev komercialnega in nekomercialnega programa konkretno pomeni formiranje **avtonomnega programa ekonomske propagande**.

Avtonomni program politične propagande pomeni tak program in tako propagando, ki je ne obvlada nobena dominantna propaganda, predvsem ne ekonomska propaganda.

S tem pa je dan odgovor na aktualni problem socialističnih vrednot v ekonomski propagandi. Politični in ekonomski propagandi se postavlja naloga: »Napravi mi to reklamo bolj socialistično!»

Upanje, da bodo v ekonomski propagandi našega medija vse bolj prisotne socialistične vrednote, je prazno. **Ne bodo!** Socialistične vrednote so v ekonomski propagandi tujek, ne le zato, ker so socialistične, kar je ravno tako posrečena domislica kot zahteva po »socialističnem kapitalizmu«, ampak zato, **ker so vrednote politične propagande**. To, da se vrednote političnega subsystema pojavljajo v propagandi ekonomskega subsystema, je slabo v dveh ozirih:

– slaba in neučinkovita reklama za blago in storitve in oplajanje dohodka za ekonomsko ekspanzijo

– slaba propaganda za socializem, za politični subsystem, kot je deklariran.

Ponovna **aktualizacija religiozne propagande** je aktualizacijareligiozne propagande na TV mediju. Vprašanje seveda ni smiselno poenostaviti na vprašanje – maše, da li ne, na TV, ampak je treba vprašanje religiozne propagande postaviti kot protivrednost predominantni ekonomski vrednostni orientaciji.

Formiranje **avtonomnega programa avtonomne znanstvene propagande** se zdi oddaljeno vprašanje. Predpostavlja formiranje takih pogojev za ekspanzijo znanstvenega subsystema kot avtonomnega subsystema in kot enega od dominantnih subsystemov, kot so bile zgodovinske razmere, v katerih so dominirali religiozni, politični in ekonomski subsystem, religiozna, politična in ekonomska propaganda. To se bo dogajalo ali odločilo na nivoju supersistema. Mi pa se za tak proces lahko zapiramo ali pa ustvarjamo pogoje za njegovo ekspanzijo.

Še najbolj oddaljeno pa je vprašanje **formiranja avtonomnega programa kulturne propagande**. To se zgodi tedaj, ko se kultura in umetnost utemeljujeta z avtonom-

no propagando v avtonomnem mediju ali z drugega zornega kota, ko preneha biti umetnost, umetniška ustvarjalnost dekla vseh predhodnih propagand. Avtonomnost kulturno-umetniške propagande pomeni danes ob predominaciji ekonomske propagande pot od stvari k idejam ali do vrednot, ki so stvari, ali od stvari, ki so dobile status vrednot, nazaj k duhovnim vrednotam. To je pravzaprav reaktualizacija duhovnih vrednot (ker resnično novih vrednot človeštvo že zdavnaj več ne odkriva in jih je že zdavnaj izčrpalo) z močjo moderne avtonomne propagande. To je proces poduhovljanja človeka. To bo napredek, ki je radikalno nasproten temu, kar danes pojmujemo kot napredek.

Teze v odnosu do globalne ali sistemske vrednostne orientacije.

PODRUŽBLJANJE TELEVIZIJE

Podružbljanje TV je predvsem njeno razdržavljanje, to pa je globalna deinstitucionalizacija in ponovno ovrednotenje subsystemov. Predvsem je pomembno vrednotenje dominantnih subsystemov: religioznega, političnega, ekonomskega. Če so mediji družbeni, niso le državni. Ločitev cerkve od države ne pomeni izločitev cerkve, religiozne propagande iz modernih medijev. Kot smo rekli, je ponovna aktualizacija religiozne propagande v modernih medijih edina učinkovita protiutež predominaciji ekonomske propagande, njenemu rezultatu, to je vulgarno zmaterializirani vrednostni orientaciji v individualnem vrednostnem sistemu članov družbe (individuov) v socialnoveljavnem vrednostnem sistemu stratifikacije in legitimiteti (vrednostnemu sistemu) institucionalne hierarhije.

Dejanskih ali socialnoveljavnih vrednostnih orientacij družbe ni možno poljubno in hitro spreminjati. Če se nekdo ukvarja z vrednotami, pač ne more spregledati, kako pomembna in kako pogosta je religiozna konstituanta vrednostne orientacije individua. Individualni vrednostni sistem Slovencev je še vedno tradicionalno strukturiran, to je predvsem religiozno strukturiran, tudi pri nereligioznih Slovencih. Drugače povedano, individualna morala Slovencev (po naše individualni vrednostni sistem Slovencev) še vedno bazira na vrednotah, ki so tradicionalno strukturirane, to pa pomeni, da so korenine individualne morale religijsko utemeljene in jih ni možno brez škode za celoten sistem čez noč izkoreniniti. Religiozna propaganda je edina učinkovita protiutež ekonomski propagandi, ker je tako ukoreninjena, da je sposobna takojšnje reaktualizacije.

Politična propaganda se je tako zelo naslonila, prepletla ali prepojila z ekonomsko, da je njena avtonomnost vprašljiva. Politične vrednote so zekonomizirane ali pa celo neposredno prepuščajo prostor ekonomskim kategorijam kot vrednotam. To je razvrednotenje političnega vrednostnega utemeljevanja politične propagande in političnih vrednot (vrednote političnega subsystema) v propagandi medija TV. In kot odločilna za podružbljanje TV medija, podružbljanje propagande na TV mediju, je ekonomizacija ekonomske propagande, kar pomeni ustavitvijo nje prodiranja v neekonomske dejavnosti, to je usavitvijo prepletanje in stapljanje ekonomske propagande z drugimi neekonomskimi propagandami. Podružbljanje TV je predvsem aktualizacija avtonomne znanstvene in kulturne propagande. Podružbljanje TV je predvsem ustvarjanje pogojev za morda še zelo oddaljene ekspanzije znanstvenega in kulturnega subsystema.

Podružbljanje je na primeru znanosti, in sicer simbolično povedano: ne kako in koliko znanost služi gospodarstvu, kar danes pomeni, kako in koliko je uporabna, ampak, koliko je le ta neodvisna in samoutemeljena? Takega vrednotenja znanost

sti pa seveda ni možno uresničiti v okviru nekaj oddaj, ki so predvsem **demonstracija podrejene in blokirane znanstvene ustvarjalnosti**.

Podružbljanje medijev z vidika gledalcev vidimo v razvijanju možnosti, ki vodijo v propagandno demokratizacijo, pripravljanje na čas, ko bo gledalec imel možnost izbora propagande, to je čas, ko bo ukinjen propagandni monopol enega ali največ dveh sistemov.

Naj opozorimo le še na način obravnavanja raziskovalnih rezultatov.

Teze presegajo doseg interpretacije, ki temelji na empiričnih podatkih, in so s tega vidika avtonomne. Izvedene so iz reflektiranja problema ekonomske propagande kot fenomena v celotnem komunikacijskem procesu. Reflektirajo problem propagande kot fenomen ekspanzije dominantnih sistemov in širše kot fenomen v institucionalni strukturi sistema.

Teze so rezultat teoretske analize in trditve v njih pomenijo, da raziskovalec za njimi stoji, to pomeni, da na tezah vztraja in to ne le tako dolgo in toliko, dokler jih ne utišajo nasprotna stališča. Tudi raziskovalci menjamo stališča kot srajce, trditve pa le, ko jih ovrže globlja znanstvena analiza. Na tak, nekoliko nenavaden način smo lahko eksplicirali rezultate neke obsežnejše analize, ker smo se kot raziskovalci naravnali, kakor da smo v raziskovanju odgovorni le avtonomni znanosti, ali krajše rečeno, ker smo kot raziskovalci ravnali, kakor da bi bili raziskovalci. S tem pa ne skušamo preprečiti morebitnega literarno kritičnega ali kakega drugega stališčnega obravnavanja rezultatov analize.

Matevž Krivic:

Zakaj sem izstopil iz Zveze Komunistov?

Na sestanku svoje osnovne organizacije 10. oktobra letos sem izstopil iz ZK. Naslednjega dne me je na javni tribuni na filozofski fakulteti (o svobodi intelektualnega dela) neki medklic iz publike izzval k temu, da sem ta svoj izstop javno omenil. Sledil je aplavz, od katerega pa sem se »ogradil«, ker se mi ni zdelo primerno ploskati dejanju, ki mu ne poznaš (vseh) vzrokov, pa tudi ne namenov, ki jih je storilec takega dejanja z njim imel. Epizoda je bila, sicer brez navedbe mojega imena, celo objavljena v Vjesniku in nato s prevodom tega članka tudi v Delu. Zato sem še toliko bolj zainteresiran, da bi vzroke in namene svojega izstopa iz ZK prek javne objave lahko sporočil tudi širši javnosti. Ni mi namreč do tega, da bi si kdorkoli moj izstop razlagal napačno, češ, zdaj je pa tudi on obupal nad ZK in jo poslal k vragu. Mislim namreč, nasprotno, da bo nas vse skupaj (sit venia verbo) vzel hudič, če iz te ZK ne bomo v doglednem času spet napravili politične sile, ki bo ta naš skupni, jugoslovanski voz zmogla potegniti iz blata, v katerega so ga spravile zlasti njene lastne slabosti, tudi ta, da deklariranega pluralizma vseh samoupravnih in socialističnih interesov ni znala ali hotela tudi v praksi začeti odločneje uresničevati, tudi kolikor bi to pomenilo hitrejše poslavljanje od tistih elementov njene vloge v družbi, ki s takim pluralizmom niso več združljivi. Iz ZK torej nisem izstopil zato, da bi naredil križ čeznjo, ampak zato, ker se v njej zoper njene slabosti nisem več mogel boriti. Ali bom s prizadevanji od zunaj imel kaj več uspeha, ne vem, a treba je pač poskusiti. Ne bi si rad kdaj očitil, da nisem storil vsega, kar je bilo v moji moči, in da sem dvignil roke nad nečim, kar še ni bilo izgubljeno.

Tem in takim mislim kdo od tistih, ki so mi zadnjič ploskali, morda zdaj ne bo več – morda pa se bo nad njimi zamislil tudi kdo od onih drugih. Razmišljanje še nikomur ni škodilo, snovi zanj pa v tem mojem pisanju o izstopu iz ZK navsezadnje nekaj vendarle je. Zato ga pošiljam v objavo Problemom in Novi reviji – revijama, v katerih, zlasti v prvi, sem podobne tekste že doslej objavljaj.

Lj., 18. 10. 1984

M. K.

Po 25 letih aktivnega članstva (bil sem sekretar OO, org. sekretar fakultetnega in univerzitetnega komiteja, član republiške konference ZKS, delegat na 5. kongresu ZKS in na 9. kongresu ZKJ itd.) sem se odločil izstopiti iz ZK – ne zato, ker se ne bi več strinjal s temeljnimi izhodišči politike ZK, ampak iz protesta proti neprestanemu in nekaznovanemu kršenju ustavnih, zakonskih, partijskih in zlasti še moralnih norm v politični praksi višjih vodstev in funkcionarjev, kar je že hudo omajalo ugled ZK, pa tudi proti taki praktični politiki, ki že resno ogroža nekatera programska izhodišča ZK, zlasti nestranski politični sistem.

Naš nestranski politični sistem ogroža zlasti neizvajanje politične odgovornosti. To je direktna voda na mlin zagovornikov bodisi večpartijskega bodisi enopartijskega sistema, v katerih politična odgovornost vendarle bolje funkcionira kot v našem. Zato ni čudno, da iluzije o prednostih zlasti večpartijskega sistema med ljudmi naraščajo, krivde za to pa ne gre zvrčati na tiste »disidente«, ki tak sistem morda res propagirajo, ampak izključno na naša politična vodstva, ki v našem nestranskem sistemu ne znajo ali morda celo nočejo v praksi zagotoviti odgovornosti, s čimer bodo v očeh širših množic ta naš sistem v kratkem do kraja diskreditirala. V času sedanje ekonomske krize je to vprašanje še toliko usodnejše, saj brez uveljavitve odgovornosti tudi iz ekonomske krize ne bomo prišli – razen morda s prodajanjem svoje neodvisnosti tujemu kapitalu. Kakšne posledice bi prinesel tak »izhod« iz krize, si ne upam niti pomisliti. Če smo zabredli tako globoko, da nas lahko reši samo še odpiranje vrat tujemu kapitalu prek doslej »svete« meje 49 % udeležbe in z njegovim poseganjem v odločanje o čistem dohodku oziroma dobičku, torej v »neodtujljive« (!) pravice delavcev, sem sicer pripravljen podpreti tudi ta izhod v sili (ki ga še ne štejem za prej omenjeno »prodajanje naše neodvisnosti«), ampak samo pod pogojem, da jasno povemo, da gre za izhod v sili in da tisti, ki so nas v to stanje privedli, potegnejo iz tega ustrezne posledice. Iz krize ne moremo pod vodstvom istih ljudi, ki so nas vanjo privedli (pri čemer odgovornosti nikakor ni mogoče zvrniti na enega posameznika, pa naj se piše Djuranović ali kakorkoli). Priznanje, da gre za izhod v sili, seveda pomeni tudi to, da jasno povemo, da omenjene rešitve niso v skladu z ustavo in da je torej, če smo vanje ekonomsko prisiljeni, pač treba ustavo spremeniti oziroma vanjo vnesti ustrezne »prehodne« oziroma »začasne« določbe (kolikor ne bo temeljitejša analiza pokazala, da niti ne gre za začasen izhod v sili, ampak za neizogibno nujnost v ekonomskem razvoju nerazvite države, kar bi seveda pomenilo, da so bila prejšnja pojmovanja iluzije), ne pa ob tem primeru ponovno in arogantno pokazati vsemu ljudstvu, da se oblast na ustavo poživlža, kadar ni v skladu z njenimi interesi. Pred desetimi leti bi bil tisti, ki bi se zavzemal za kaj takega, najbrž izključen iz ZK kot zagovornik kapitalističnih tendenc, ki so s samoupravljanjem nezdržljive –bo danes izključen tisti, ki se bo temu preveč odločno in s preveč zadržljivimi besedami upiral? Jaz, kot rečeno, se ekonomski nuji ne upiram, zahtevam pa čiste račune in pošteno besedo, da o spoštovanju ustavnosti in zakonitosti niti ne govorim. Globoko se seveda zavedam, kakšen šok bi predlog take ustavne spremembe oziroma dopolnitve za našo javnost pomenil – in da ga brez odstopa vsaj najvidnejših sokrivcev za sedanje stanje (v vseh republikah in pokrajinah in seveda tudi na zveznem nivoju) javnost najbrž ne bi bila pripravljena mirno sprejeti, toda drugačne rešitve kot komunist ne morem sprejeti. In ker za njeno realiza-

cijo v obstoječem položaju in razmerju sil ne vidim nikakršne realne možnosti, (tudi zato) izstopam iz organizacije, ki je za vse to najbolj odgovorna. Lenin je znal v težkih trenutkih za mlado sovjetsko revolucijo in državo sprejeti tudi zelo ponižujoče pogoje in rešitve, kadar ni bilo drugega izhoda, toda sodelavcem in vsem ljudem se ni bal tega odkrito priznati in ravno s takim poštenim odnosom je vendarle pridobil večino na svojo stran. Naše vodstvo pa tega ne zna ali noče, odstopiti noče, odstaviti ga ni mogoče . . . In tudi, če bi to bilo mogoče oziroma izvedljivo, jaz take akcije ne bi ne sprožil ne podprl, dokler ne bi bilo vsaj kolikor toliko zanesljivega upanja, da bi bili tisti, ki bi prišli na mesto odstavljenih, kaj boljši od njih – ali da vsaj slabši ne bi bili (ne toliko po osebnih lastnostih kolikor po zavzemanju za politiko neodvisnosti in demokratičnega socialističnega razvoja Jugoslavije, za katero se je sedanje vodstvo, čeprav marsikdaj neuspešno in nedosledno, vendarle zavzemalo).

V tem trenutku je progresivno in demokratično članstvo prešibko (pa tudi vprašanje je, koliko ga po tolikih letih karierističnim pobudam prilagojene sprejemne politike sploh še je takega), da bi ob morebitnem izrednem kongresu – ali ob sedanjji razpravi o predlogu sklepov 13. seje CK ZKJ – lahko uveljavilo svojo voljo. Rezultate te razprave – ali morebitnega izrednega kongresa – bo sumiralo in formuliralo, pa tudi že poprej z ustreznim »usmerjanjem« razprave in obveščanja javnosti o njej prejudiciralo isto vodstvo, ki bi moralo biti v tej razpravi radikalno kritizirano. V avtentičnost take razprave in njenih rezultatov morda kdo lahko verjame – jaz po 25 letih članstva in političnih izkušenj s to generacijo naših voditeljev vsekakor ne več.

Tragičnost stanja v vodstvih ZK je najlepše razvidna prav iz predloga sklepov 13. seje CK ZKJ. Družba je v krizi, v kakršni od osvoboditve še ni bila – predlog sklepov pa na že stokrat »preizkušen«, torej popolnoma neučinkovit način govori o vsem drugem, samo o tej krizi in o odgovornosti zanjo praktično nič. Prva točka npr. pravi, da ne moremo živeti od rezultatov svojega dela zaradi »zelo močnega odpora raznih monopolističnih sil« – jaz pa mislim, da zato, ker smo se preveč zadolžili in kredite neracionalno uporabljali, za kar pa niso odgovorne »razne monopolistične sile«, ampak naše politično vodstvo, ki tega ni pravočasno preprečilo. Tretja točka vidi bistven vzrok sedanjih gospodarskih težav v tem, da »dosedanje rešitve niso zagotavljale akumulacijske in reprodukcijske sposobnosti gospodarstva na podlagi ekonomskih zakonitosti« – kdo pa je za te »dosedanje rešitve« odgovoren? V enem od zadnjih odstavkov je potem še omenjeno, da »živimo in delamo v precej težavnih in zapletenih razmerah« – in to je vse, kar ima naše politično vodstvo povedati jugoslovanskim delovnim ljudem o tem, zakaj je do krize prišlo in kdo je za to odgovoren.

Predsednik CK ZKS Andrej Marinc (Delo, 15. septembra) na celi časopisni strani velikega formata posveti odgovornosti tri vrstice. In še te se, kot v posmeh, glasijo: »Dokler ne bodo delavci resnično odločali o razširjeni reprodukciji, tako dolgo ne bo odgovornosti . . .«! (Potem ko je malo prej celo povedal, da smo v Sloveniji v zadnjih letih prišli »v bistvu že na raven enostavne reprodukcije«!) Tako dolgo torej . . . Pravzaprav jasna in odkrita izjava: šele ko bodo o razširjeni reprodukciji odločali delavci, bo odgovornost – dokler bomo o prvi odločali mi, odgovornosti ne bo!!! (In mi bomo o razširjeni reprodukciji odločali še dolgo . . .) – Na televizij-

ski oddaji o morali pred nekaj dnevi si je voditelj oddaje sicer upal povedati, a samo nekako mimogrede, kot v oklepaju, da je za dodelitev kreditov propadajočemu Körtingu prišla direktiva od zgoraj in kako si nekdo, ki je potem za to dvignil roko pri formalnem odločanju, sedaj mirno umije roke s pojasnilom, da on kot človek, ki mora na svojem mestu imeti moralno(!)-politične kvalifikacije, drugače tako in tako ni mogel ravnati – da bi pa prav v ti dve ključni točki (politična odgovornost za zgrešene investicije in za anonimne direktive iz ozadja, pa opravičevanje nemoralnega ravnanja z **moralno**političnimi kvalifikacijami) kot voditelj usmeril razpravo, si pa seveda ni več upal, in tudi vsi ostali (razen enega – vpijočega v puščavi) so se problemu odgovornosti na daleč izognili . . . Čeprav za televizijskim »omizjem« seveda ni sedel »narod«, mi ob tem vendarle spet sili v glavo znana misel: ni le »vlada« slaba – navsezadnje ima narod vendarle tako vlado, kakršno zasluži – ali, kot je zadnjič lepo zapisala Alenka Goljevščkova, kakršno je pripravljen trpeti . . . Da o Cankarju in njegovem bridkem spoznanju, kakšnih dedov vnuki smo mi, hlapci, raje sploh ne govorim. Ob tolikem govorjenju o gojitvi tradicij NOB in zoper potvarjanje resnice o njej se sprašujem, kdo bolj avtentično nadaljuje tradicije NOB: tisti, ki s kritiko slabosti v naši družbi, zlasti tistih na višjih nivojih (pa čeprav je ta kritika v današnji zmedji včasih tudi tako ali drugače dezorientirana) skušajo obuditi in obvarovati izginotja tisti novi, borbeni narodni značaj, ki ga je v Slovencih vzpodbudila in jim ga postavila za cilj Osvobodilna fronta – ali tisti, ki hočejo narediti iz moralno-političnih kvalifikacij sredstvo za vzpon karieristov in ljudi brez hrbtenic, iz marksizma strašilo za šolarje, iz načela odgovornosti farso . . . ?

Z vprašanjem odgovornosti je tesno povezano vprašanje svobode kritike. O tem dajejo naši voditelji občasno čudovite propagandistične izjave, kako je kritika pri nas dopustna in celo zaželena, pa naj bo še tako ostra in naj seže še tako visoko, če je le konkretna in korektna – toda zadnji čas so že tudi pri dajanju takih propagandističnih izjav postali previdnejši. Stvarnost namreč take izjave grobo demantira. Nekaj primerov iz zadnjih let – samo iz moje prakse:

1. Leta 1981 smo delavci VUŠ obtožili predsednika sveta naše šole Lenarta Šetinca zavajanja delegatov in drugih hudih stvari in zahtevali od P RK SZDL njegov odpoklic. Brez odziva. Šele čez mesec in pol je bila imenovana delovna skupina CK, a ne zato, da bi preverila naše obtožbe zoper L. Šetinca, ampak njegove zoper nas – in njen član je bil tudi on sam! »Delala« je več kot eno leto, dokler se nismo vsi naveličali – in cilj je bil dosežen: obtožbe zoper L. Šetinca so šle nepreverjene in brez posledic zanj ad acta . . .

2. V javni razpravi pred zadnjim kongresom ZKS je naša OO ZK dala predlog za dopolnitev resolucije o političnem sistemu in ga poslala zaradi njegove aktualnosti tudi Komunistu v objavo. Kongres nanj ni reagiral, Komunist niti odgovoril ni, zakaj ga ni objavil . . .

3. Ko sem spomladi 1982 pri predsedniku MK ZKS Jožetu Smoletu protestiral proti nedopustnemu ravnanju ljubljanske UJV, s katerim je bila prizadeta tudi moja žena, mi je dejal, da mojo reakcijo zaradi osebne prizadetosti razume, da pa ne more razumeti, čemu pri tem odpiram še načelna vprašanja o delu UJV nasploh. Bil sem začuden, od kdaj v ZK velja morala: brigaj se zase, drugo pa pusti

- pri miru. Takrat sem se prvič vprašal, kaj pravzaprav še počnem v taki organizaciji . . .
4. Ko sem tov. Smoleta poleti 1982 opozarjal na nezakonita ravnanja ob prisilnem preseljevanju Cankarjeve gimnazije na Poljane, sem ponovno slišal isti presenetljivi refren: Kaj se vtikaš v stvari, ki te nič ne brigajo, kaj nastopaš kot advokat drugih?!
5. Ko je zaradi teh nezakonitosti in zlasti še zaradi njihovega prikrivanja pred delegati mestne skupščine z neresničnimi informacijami na predlog delegacije naše šole naša občinska skupščina z interpelacijo zahtevala ugotavljanje odgovornosti mestnih funkcionarjev za to, je MK ZKS, namesto da bi pri tem pomagal, pomagal s političnim pritiskom izigrati interpelacijo, ne da bi bila delegatska baza z njo sploh seznanjena, odpiranje vprašanja odgovornosti mestnih funkcionarjev za zavajanje skupščine pa proglasiti za odpiranje »parcialnih in formalnih vprašanj«, za kakršna se interpelacije ne bi smelo uporabljati . . .
6. Ko sem zaradi tega protestiral s pismom mestnemu komiteju ZKS in zahteval ugotavljanje odgovornosti za to, so poklicali na odgovornost mene in ne tistih, ki so z neresničnimi informacijami zavajali mestno skupščino. Ko je moja osnovna organizacija moje zahtevano kaznovanje odločno odklonila, je mestni komite umolknil, kot da ni bilo nič . . . Samo da je bila spet ena zahteva za konkretno ugotavljanje poimensko navedenih funkcionarjev odstranjena z dnevnega reda, pa čeprav ne na prav časten način . . .
7. Nezakonitosti, omenjene pod tč. 4, sem skušal kritizirati tudi v Delu, a uredništvo take poimenske kritike mestnih funkcionarjev ni hotelo objaviti. Najprej z »razlogi«, ki jih je celo sodišče na mojo zahtevo moralo (po 4 mesecih!) razglasiti za nesprejemljive in nezakonite, ob ponovnem odločanju pa zato, ker da so bile moje trditve o zavajanju mestne skupščine žaljive in da so pomenile poseganje v osebno dostojanstvo prizadetih funkcionarjev! In take »argumente« za zavrnitev objave je nato tudi sodišče proglasilo za utemeljene in zakonite!! Ko letos bralci v Delu kritizirajo predlog za olimpiado v Beogradu ali stališča Batriča Jovanoviča, s katerimi se tudi slovenska oficialna politika ne strinja, pa še mnogo hujši in res že žaljivi izrazi (»politična falotarija«, »premišljeno, načrtno, naklepno in odločno storjeno malopridno dejanje odgovornega političnega telesa«, »namerna provokacija in zavajanje« itd.) uredništva Dela naenkrat prav nič ne motijo! Da, kritika je dovoljena, le vedeti moraš, koga je zaželeno kritizirati . . .
8. Jeseni 1982 sem hotel v Delu kritizirati tri republiške funkcionarje s področja šolstva, ker so v republiškem družbenem svetu za vzgojo in izobraževanje zastopali bistveno drugačna stališča od stališč organov, katerih delegati so v tem svetu bili. Uredništvo objavo zavrne, sodišče to potrdi – oba z »argumentom«, da je Delo o šolstvu že dovolj pisalo! Papir res vse prenese . . .
9. Januarja letos sem se zapletel v Delu v polemiko z Borisom Muževičem, članom izvršnega odbora P RK SZDL. Dvakrat so mi kritiko tega funkcionarja sicer objavili (obakrat z njegovim sprotnim odgovorom) – ko pa tretjič Muževič najbrž ne bi imel več kaj odgovoriti, mi kritike preprosto niso več hoteli objaviti. In sodišče tokrat z odločitvijo v tem sporu ni čakalo le 4 mesece, ampak do danes že 8 mesecev . . .

10. Februarja letos sem še s 7 sopodpisniki – novinarji sprožil pred častnim razsodiščem Društva novinarjev Slovenije postopek zoper glavnega in odgovornega urednika Dela zaradi neobjektivnega poročanja o dogajanjih v slovenskem novinarstvu, o katerih je poročalo vse jugoslovansko časopisje, le Delo skoraj nič. Štirikrat je že bila razpisana obravnava pred častnim razsodiščem o tem, a je še vedno ni bilo: najprej glavni in odgovorni urednik nista in nista hotela priti na obravnavo in sta nanjo pošiljala svojega advokata, ko sta končno le prišla, pa častno razsodišče ni bilo sklepčno . . . A sta takrat kljub temu povedala (in predstavnik tiskovnega sveta SZDL Boris Muževič ju je pri tem odločno podprl), da se čutita odgovorna ustanovitelju, izdajateljskemu svetu, skupščini Dela, tiskovnemu svetu SZDL itd., le častno razsodišče DNS naj o njuni odgovornosti (čeprav sta člana društva) ne bi imelo kaj odločati . . .

11. Kot pravni zastopnik Bogdana Novaka, bivšega odgovornega urednika Pavlike, sem vložil na javno tožilstvo SRS predlog za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti zoper sodno odločbo, s katero je bila zavrnjena objava Novakovega odgovora na napad nanj v Nedeljskem dnevniku. S to sodno odločbo je bil namreč očitno kršen zakon. To je potrdil tudi namestnik javnega tožilca SRS, strokovno pristojen za tovrstne pravne zadeve – toda javni tožilec SRS Pavle Car je dal moj predlog kljub temu na razširjeno sejo in ga z njeno podporo povsem brez argumentov zavrnil! Nič čudnega: v spornem članku ni bil kritiziran le Jak Koprivc, zaradi česar je objavo zavrnilo že sodišče, ampak tudi neko javno tožilstvo . . .

12. Jeseni 1982 je naša osnovna organizacija v skladu s statutom ZK predlagala mestnemu komiteju in predsedstvu CK ZKS ponovno obravnavo njunih stališč o nedopustnosti »odprtih pisem« kot metode pritiska, predlagala širšo razpravo med članstvom o tem in navedla o tem tudi svoje argumente, zaradi katerih se z nekaterimi stališči omenjenih dveh vodstev ne strinja. Čeprav statut ZK izrecno pravi, da je »zavrnitev pobud in predlogov potrebno argumentirano razložiti tistim, ki so jih dali«, odgovora še do danes nismo dobili . . .

13. Ko sem letos 2. marca slišal F. Šetinca po radiu ponovno govoriti o tem, kako kritika politikov ne sme biti pavšalna, ampak konkretna, sem si rekel: pa poskusimo še enkrat. Napisal sem za Delo članek, v katerem sem kritiziral povsem konkretne kršitve zakonskih in drugih norm, ki jih je zagrešil član predsedstva CK ZKS Jak Koprivc pri svojem javnem delu (kot predsednik skupščine Dela in kot predsednik Društva novinarjev Slovenije), a uredništvo Dela mi tega (seveda) ni hotelo objaviti. Najprej z izgovorom, da vsebuje moje pisanje netočne trditve – ko sem vse te domnevne netočnosti iz članka odpravil, pa kar brez izgovorov in brez obrazložitve. Preprosto: ne bomo objavili – in pika!

14. Nato sem v skladu s statutom ZKS zahteval, naj bi Koprivčevo odgovornost za navedene kršitve raziskalo tovariško razsodišče ZKS. Gre namreč za kar hude stvari, med njimi celo za zavajanje skupščine Dela z neresničnimi informacijami v zvezi z odstopom dr. Matjaža Kmecla kot predsednika izdajateljskega sosveta Teleksa – a tovariško razsodišče ZKS se je raje proglasilo za nepristojno, kot da bi se lotilo vprašanja odgovornosti tako visokega funkcionarja ZKS. Sporočilo mi je, da je za kaj takega pristojno le predsedstvo CK ZKS samo, ker je Koprivc njegov član – ko sem zahteval, naj potem pač dajo mojo vlogo temu organu, pa se niti tega niso upali storiti, ampak so jo izročili – njegovi komisiji za vloge in pritožbe! Ta

seveda za to spet ni pristojna . . . in tako dalje in tako dalje. Če bom še malo počakal, bodo morda spet hoteli namesto funkcionarja, ki je zagrešil (po mojem mnenju) vrsto hudih kršitev družbenih norm, kaznovati raje mene, ki v to brez dolžnega spoštovanja do visokih funkcionarjev nesramno drezam. Ali pa morda zavlačujejo zato, da bi se vendarle naveličal in nehal bezati v stvari, v katere noben pameten človek ne beza, ker ve, da jih lahko kvečjemu sam dobi po prstih (in žal ne samo po prstih)?

15. Pa ne le kritika višjih funkcionarjev, kadar jim očitaš kakšne hujše kršitve drubenh norm – tudi navadna kritika njihovih stališč ni možna, če so ti funkcionarji previsoki. Sredi septembra letos sem hotel v Delu reagirati na neka stališča A. Marinca, predsednika P CK ZKS, a zaman. Čeprav bi mi bil odgovorni urednik dolžan odgovoriti v 8 dneh, je zavlačeval tri tedne, nato pa sporočil, da prispevka ne bodo objavili, ker da v njem »na splošno razglabljam o problemu odgovornosti, o čemer je dnevnik Delo pogosto in mnogo pisal«! Torej: konkretno o odgovornosti v Delu ne smem pisati (glej točke 7, 8, 13) – na splošno pa tudi ne, češ da so o tem pisali že drugi. Gotovo da so, samo da ne tako kot jaz – v povezavi z vprašanjem diskreditiranja našega nestranskega političnega sistema zaradi neveljavljanja odgovornosti in še zlasti ne tako, da bi pri tem kritizirali poglede predsednika P CK ZKS na ta vprašanja! In drugi »argument« za zavrnitev: »nekateri trditve pa ilustrirate z Vašimi izkušnjami z Delom – hkrati pa navajate, da sodišče v navedenem primeru ni ugodilo v Vaš prid; ponavljate potemtakem teme, o katerih ste že pisali«. Da, pisal že, samo objavili niste – in zdaj seveda tudi argumentirane kritike te neobjave nočete objaviti, da bi se ne razkrilo, kakšni so vaši »kriteriji« za zavračanje prispevkov! – Ta zadnji neobjavljeni prispevek preprosto prilagam temu pisanju – ne le zato, da bo jasno, kakšne prispevke Delo zavrača, ampak zlasti tudi zato, ker v njem obravnavam vprašanje, ki je po mojem mnenju izrednega, celo usodnega pomena za perspektivo našega nestranskega političnega sistema, torej vprašanje, ki je v neposredni zvezi tudi z razlogi mojega izstopa iz ZK.

Še dodatno k 3. in 4.: Isto maksimo (brigaj se zase in kvečjemu še za svoje ožje okolje, drugo pa pusti pri miru) sem poleg v omenjenih dveh primerih kasneje slišal še iz toliko »odgovornih« ust, da moram to, če nočem biti slep in skrajno naiven, šteti že za pomemben element prevladujoče »morale« vsaj v nekaterih vodilnih krogih v ZK in s tem v družbi sploh.

V teh 15 točkah seveda ni zajeta vsa moja tovrstna aktivnost zadnjih let. Bolj natančno je razvidna iz revije Problemi, kjer sem izčrpnije popisal nekatere njene dele (v št. 8/82, 1-2/83, 1-3/84 in 6-7/84), pa iz Dela, Danasa, NIN-a, Mladine, Nove revije (št. 28-29), Teorije in prakse (št. 12/83 in 3/84) itd.

Uporabil sem torej vse možne metode in poti, kar jih poznam, da bi pripomogel k uveljavljanju odgovornosti tako v konkretnih primerih kot tudi na splošno (predlagal npr. tudi izdelavo kodeksa etike nosilcev političnih funkcij, odpiral ta vprašanja znotraj SZDL itd.), a vse zaman. Ljudje se mi že čudijo, kako da pri teh letih še vedno ne vem, da se o nekaterih stvareh (npr. o brezkompromisnem uveljavljanju odgovornosti na vseh ravneh) pač mora govoriti, da pa pametni ljudje takih besed ne jemljejo zares, ker tako – kot kaže praksa – tudi mišljene niso. Naj se torej

v ZK sprejme še več takih pametnih ljudi (pri tem seveda ne mislim na tiste mlade ljudi, ki še danes vstopajo iz mladostnega entuziazma) – jaz grem pa raje ven.

Te besede morda zvenijo nekoliko ironično, a verjemite, da mi pri tem ni ne do smeha ne do posmeha. Le neko strašno grenkobo in tesnobo občuti človek ob tem, ko mora izstopiti iz organizacije, ki po njegovem trdnem prepričanju kljub vsemu – zaradi konkretnih zgodovinskih okoliščin – ostaja edina, ki bi lahko rešila »eksperiment«¹ jugoslovanskega samoupravnega in demokratičnega socializma, ki sem se mu politično zapisal kot mladinec in ki mu ostajam zvest tudi danes. Brez močne in sposobne ZKJ tudi demokratične, samoupravne in socialistične Jugoslavije ne more biti – toda taka ta organizacija danes žal ni. Doslej sem se boril znotraj nje, da bi bila drugačna, odslej se bom pač zunaj nje. Paradoksalno, ampak postala je na kritiko od znotraj že tako alergična (vsaj na mojo), da ji bom (vsaj jaz) vsekakor več lahko koristil s kritiko od zunaj. Odnehal z njo namreč ne bom.

Na koncu – last, but not least – še trije razlogi za moj izstop, ki so v bistvu en sam: mučenja na Golem otoku, dachauski procesi, poveljni pobjoj domobrancev na Rogu. Ne to, da so se take stvari pri nas zgodile, čeprav pomenijo vse tri strašen madež na naši zgodovini in vesti. To, česar kot komunist in kot človek ne morem prenesti, je to, da naši voditelji tega še danes niso pripravljeno pošteno priznati, s čimer bi edino lahko vsaj delno sprali te madeže s svoje in naše skupne vesti. Ob Golem otoku govorijo o njegovi nujnosti kot sredstvu samoobrambe proti surovemu Stalinovemu pritisku, česar (skoraj) nihče ne zanika – molčijo pa o metodah fizičnega in psihičnega mučenja, ki so se tam sistematično uporabljale; ob dachauskih procesih govorijo o napakah in slabostih posameznikov (in teh »napak«² po vsebini niti jasno ne označijo oziroma ne prikažejo) – molčijo pa tudi o tem, da to niso bili kakšni nepomembni posamezniki na dnu državnega aparata; o poveljnem poboju krivih in nedolžnih domobrancev na Rogu brez vsake sodbe in brez vsakega ugotavljanja individualne odgovornosti pa sploh ne govore, pač pa preprečijo govor tistim, ki bi o tem radi povedali odkrito besedo (preprečitev izida besedila Spomenke Hribar v Kocbekovem zborniku in s tem zbornika sploh). In če skozi stisnjene zobe vendarle spravijo kakšno skromno besedo priznanja »hudih napak, ki jih ni mogoče opravičiti«³ (ne da bi povedali, katerih in kako hudih), jo takoj razvrednotijo s formulacijami, kot je npr. tista iz »dachauske«⁴ izjave CK o tem, kako je »neizprosni revolucionarni čas zahteval **sebi ustrezno ravnanje**«, pa o tem, kako naš »humanizem nikoli ni izključeval **odločnih udarcev po izdajalcih** našega naroda in okupatorjevih sodelavcih«, pa o »poizkusih razvrednotenja **neogibnih** ukrepov organov državne in javne varnosti ter pravosodnih organov«⁵ – kar je vse sicer lahko res, toda v kontekstu »dachauske«⁶ izjave, kakršna je (kjer so vse slabosti in napake vedno le slabosti **posameznikov**, pri **organih** pa se govori **samo** o zaslugah) dobiva nesprejemljiv pomen. Take nedoslednosti in protislovja lahko sicer razumem kot rezultat dejstva, da je tudi »dachauska«⁷ izjava CK rezultat kompromisa med zelo različnimi pogledi na ta vprašanja tudi znotraj vodstva, toda strinjati oziroma spriznati se z njimi ne morem. Še zlasti me v tem smislu odbija jo neprepričljive, propagandistične in v tem kontekstu celo cinične izjave o tem, kako je naša revolucija »**zmeraj** ostala . . . globoko človeška«⁸ (pri pobijanju neoboroženih sovražnikov po vojni in brez sodbe že ne, pri mučenju domnevnih gestapovcev, da bi jim izsilili lažna priznanja, tudi ne, na Golem otoku tudi ne) in

kako »v nobenem obdobju ni prevladalo . . . avtoritarno vodenje in zloraba zakonitosti«. Ne vem, kako je to zadnje trditev možno spraviti v sklad s 562. členom veljavnega zakona o kazenskem postopku, po katerem **neopravičeno obsojeni** nimajo pravice do povrnitve škode, če so bili obsojeni pred 1. januarjem 1954! (Z besedami: štiriinpetdeset, ne petinštirideset!!!). Raje bi seveda podprl prej omenjeno trditev kot to sramotno »pravno« določbo – in le takojšnja odprava slednje s priznanjem odškodnine vsem **neopravičeno** obsojenim bi morda omogočila, da bi tudi prej omenjena trditev **postala** sprejemljiva in resnična. (Na omenjeno določbo se je naša SPIZ še letos sklicevala ob svojem zavračanju priznanja pokojninske dobe enemu izmed **sodno rehabilitiranih** »dachauecev« – pa je šlo samo za pokojninsko dobo! **Odškodnine** pa še nobeden od njih, kolikor vem, ni dobil!). To so bila prva povojna leta, toda letos smo lahko v Novi reviji prebrali tudi, zaradi česa je bil obtožen in obsojen Jože Pučnik leta 1959! Kateri tožilec in kdaj bo pa zahteval obnovo tega procesa?

Žal kršitve zakonitosti v pravosodju niso zgolj preteklost. En primer iz lastne prakse, sicer dokaj »nedolžen«, sem že navedel (pod tč. 11). Obstajajo pa resni sumi, da tudi pri beograjski »skupini 28« ni bilo vse v redu: skrivnostna smrt R. Radovića z lakoničnim pojasnilom, da gre nedvomno za samomor, ne da bi bile razjasnjene in javnosti pojasnjene vse sumljive okoliščine glede tega, potem trditve prizadetih o pretepanju in telesnih poškodbah zasliševancev pri izsiljevanju izjav – brez uradnih pojasnil o tem itd. V peticiji 148 slovenskih javnih delavcev, ki sva jo sestavila z Alenko Puharjevo, smo zahtevali od pristojnih odgovore tudi na ta vprašanja in čeprav so po izrecni ustavni določbi dolžni odgovoriti, tega seveda niso storili . . . O pravni spornosti sojenja dr. Šešlju je pisalo celo v Naših razgledih (meni članka o tem Danas ni hotel objaviti); kaj bo prineslo sojenje beograjski šesterici? Vprašanja, vprašanja – (pravih) odgovorov pa ni in ni. . . Prizadeti v teh procesih so morda res nasprotniki naše ureditve (če so, zakaj so to postali? je pri Šešlju brez pomena za njegov politični razvoj reakcija, ki jo je doživel, ko je razkrinal magistrsko delo višjega političnega funkcionarja kot plagiat?), toda prav v tretiranju nasprotnikov se kaže, koliko v neki družbi res velja zakonitost in še kaj globljeja, kar se na to veže. Skratka, tudi za te stvari – iz preteklosti in sedanjosti naše »revolucionarne justice« – kot komunist nočem biti soodgovoren in tudi zato izstopam.

Upam, da bo ZK nekoč spet postala organizacija s takimi člani in s tako prakso svojih vodilnih funkcionarjev, da bo človek lahko spet ponosen, da je njen član. K temu, da bi to ponovno postala, bom skušal prispevati tudi s svojim nadaljnjim družbenim delovanjem, kolikor mi bo omogočeno – tistim, ki v tej organizaciji ostajajo iz poštenih pobud še naprej, ker jim pač njihove konkretne izkušnje in spoznanja, drugačna od mojih, do katerih sem se prikopal šele po 25 letih res aktivnega političnega udejstvovanja, to še omogočajo, pa želim, da bi odločneje kot doslej s svojim delom znotraj ZK in zunaj nje prispevali k temu istemu, skupnemu cilju.

Ljubljana, 10. oktobra 1984

Priloga: neobjavljeni članek za
Delo z dne 16/9-84

RAZGOVOR A. MARINCA S KOMUNISTI – NOVINARJI (Delo, 15. septembra)

Predsednik predsedstva CK ZKS Andrej Marinc je v pogovoru s komunisti, ki delajo v sredstvih javnega obveščanja, med drugim dejal: »Posebej odločno pa moramo odklanjati in nastopati proti vsakršnim poskusom vsiljevanja takšnih družbenih odnosov, ki pomenijo vračanje v star strankarski sistem – v politični pluralizem, in na drugi strani v enopartijski sistem.«

Tudi sam sem, odkar je pred 25 leti na oblikovanje moje politične zavesti še posebno močno vplivalo neko danes že precej pozabljeno Kardeljevo delo, namreč v njegovo predavanje aktivu socialnodemokratske stranke Norveške v Oslu o posebnostih našega brezstrankarskega političnega sistema, nasprotnik tako večstrankarskega kot enostrankarskega sistema kot za Jugoslavijo popolnoma nepriemernih – in zagovornik resničnega brezstrankarskega sistema (v katerem danes sicer še morajo obstajati nekateri elementi enopartijskega sistema, izraženi v nekaterih elementih specifične vloge ZK, kot pravi Kardelj v svojih »Smereh razvoja«). Zato sem zelo zaskrbljen, ko vsakodnevno vidim in slišim, kako med ljudmi narašča nezaupanje v moč tega sistema, da bi nas rešil zlasti iz moralne krize, v katero smo zašli, in kako vzporedno s tem naraščajo iluzije o tem, da bi to zmožel le večstrankarski sistem.

Zakaj so to v mnogonacionalni in tudi sicer tako heterogeni Jugoslaviji res iluzije, se mi ne zdi potrebno ponavljati. Potrebno pa se mi zdi vprašati se, zakaj te iluzije kljub svoji očitnosti vendarle naraščajo. Da bi za to krivili kakšne zloglasne »beograjske disidente« in druge sumljive intelektualce, v katere pogosto treskata grom in žveplo z naših političnih govornic, bi bilo po mojem mnenju povsem nerealno precenjevanje njihovega pomena in dejanskih možnosti vpliva. Tudi tisti redki, do katerih morda taka »sovražna propaganda« sploh pride, ji večinoma ne bi podlegli, če bi v naši družbeni praksi videli, da naš nestranski sistem res bolje od večstrankarskega rešuje ne le vprašanje nacionalne enakopravnosti v Jugoslaviji (kar je najbrž nesporno), ampak tudi druga vitalna politična, ekonomska in druga vprašanja. Do iluzij o prednosti večstrankarskega sistema pa prihajajo tudi tisti, ki niso nikoli prebrali nobene knjige ali članka naših »disidentov« – berejo pa naše (in tuje) časopise, poslušajo naše (in tuje) radijske in TV postaje. In tam berejo in slišijo, da mora v buržoazni demokraciji minister odstopiti, če je slabo vodil svoj resor, da vlada pade, če slabo vodi ekonomsko in drugo politiko svoje dežele itd. – pri nas pa. . . (da ne govorim).

Skratka, gre za odgovornost. Dokler v našem nestranskiem sistemu ne bo praktično zaživel sprotno in neovirano ugotavljanje odgovornosti na vseh nivojih in seveda tudi izvajanje ustreznih sankcij za ugotovljeno slabo delo, napake ali celo zlorabe, toliko časa bodo iluzije o večpartijskem sistemu naraščale in postajale vedno nevarnejše. In za to ne bodo krivi nobeni, še tako ekstremni disidenti,

ampak izključno tisti, ki imajo moč, da bi to stanje glede (ne)odgovornosti pri nas korenito spremenili, pa tega ne znajo ali morda celo nočejo storiti.

In koliko prostora je v svojem kakšnih 16–18 tipkanih strani dolgem besedilu problemu odgovornosti posvetil tovariš Marinc? Tri vrstice! In še te se glasijo: »Dokler ne bodo delavci resnično odločali o razširjeni reprodukciji, tako dolgo ne bo odgovornosti!« Do takrat pa je seveda še zelo daleč (tudi če ne bi v Sloveniji v zadnjih letih, kot pravi Andrej Marinc, »prišli v bistvu že na raven enostavne reprodukcije«!) in močno dvomim, da bi bili ljudje na resnično uveljavljanje odgovornosti pripravljene čakati še tako dolgo. Predvsem pa tako dolgo brez usodnih posledic ne bo čakala naša ekonomika, saj brez uveljavitve odgovornosti na vseh ravneh tudi gospodarstva ne bomo ozdravili.

Kako pa je z javno kritiko v tisku, ki bi proces ugotavljanja politične odgovornosti lahko vzpodbudila in pospešila? Moje izkušnje so slabe. Ko sem pred dvema letoma hotel v Delu poimensko in povsem konkretno kritizirati nekatere mestne funkcionarje, mi Delo tega ni hotelo objaviti, češ da je kritika napisana »tendenciozno, nevljudno in deloma celo žaljivo« in da »posega v osebno dostojanstvo« kritiziranih. In v čem naj bi bilo to »poseganje v osebno dostojanstvo«? V tem, da je kritiziranim funkcionarjem (argumentirano oziroma dokumentirano!) očitala namerno zavajanje delavcev neke šole in delegatov mestne skupščine! – Namesto »lagati« (po sodni praksi žaljiv in nedovoljen izraz) se da zapisati »zavestno govoriti neresnico« – »namerno zavajati koga« pa ni nikakršen žaljiv izraz in ga ne znam nadomestiti z nobenim blažjim, ki bi bil vsebinsko enakovreden in bi povedal to, za kar je dejansko šlo. In kljub temu je tudi sodišče to štel za žaljivo in je zavrnitev objave potrdilo kot utemeljeno!

Da je bila domnevna žaljivost kritike le izgovor za zavrnitev objave, je jasno razvidno tudi iz dejstva, da pa isto uredništvo Dela nasproti funkcionarjem iz drugih republik, katerih pogledi niso v skladu s tistimi, ki so v Sloveniji zaželeni, bralcem v »poštnem predalu 29« mirno dopušča uporabo mnogo krepkejših in celo res že žaljivih izrazov: »politična falotarija«, »premišljeno, načrtno, naklepno in odločno storjeno malopridno dejanje odgovornega političnega telesa« (namreč beograjske SZDL v zvezi z olimpiado – Delo, 18. 8. 1984) – ali nasproti tistim, ki zagovarjajo naziv »dr« za zdravnike: »nemarno podtikanje in laž«, »koristoljubje«, »diletant« itd. (Delo, 18. 8. 1984). Morala je jasna: ljudi in poglede, ki tudi slovenski politiki niso všeč, lahko bralci mirno kritizirajo in jim pri tem ne bomo pretirano gledali pod prste – naših domačih funkcionarjev pa ne bomo dovolili javno kritizirati! (Mimogrede: Je zdaj jasno, zakaj mislim, da funkcionarji ne bi smeli sedeti v izdajateljskih svetih časopisov?)

A ko je Franc Šetinc 2. marca letos po radiu izjavil, da je kritika funkcionarjev dopustna, le da mora biti konkretna, sem še enkrat poskusil. Napisal sem zelo konkretno kritiko vrste nezakonitih ravnanj republiškega funkcionarja – in Delo je spet ni objavilo. Najprej z »obrazložitvijo«, da temelji na »netočnih interpretacijah« – ko sem nato te domnevno netočne interpretacije iz članka odstranil, da bi odstranil vsak možni razlog za zavrnitev objave, pa so po enomesečnem »premišljevanju« objavo zavrnili kar brez obrazložitve. Razen če štejemo za obrazložitev stavek: »Kolegij je sklenil, da Vaš prispevek ne objavimo v skladu s 1. odstavkom

43. člena zakona o javnem obveščanju«. V tem odstavku namreč piše samo, da je tisk dolžan objavljati za javnost pomembna mnenja občanov.

Dokler se bosta v praksi odgovornost in pravica do javne kritike funkcionarjev uresničevali tako, kot se, se ni treba čuditi, če se bodo še naprej pojavljale težnje po večstrankarskem sistemu. In morda privedle celo do enostrankarskega, ki jih bo edini lahko zadržal, ko se bodo že preveč razrasle. Danes za preobrat gotovo še ni prepozno. Ga bomo vsaj ob 13. seji CK ZKJ pripravljene in sposobni narediti? Predlog sklepov s te seje tu žal ne obeta kaj dosti in kaže, da tudi njegovi sestavljalci zveze med prakso neodgovornosti in željami po večpartijskem sistemu ne vidi-jo.

Lj. 16/9-1984

Šola kreativnega pisanja

John Gardner Vaje za mladega pisatelja

Naslednje vaje si je John Gardner, ameriški pisatelj izmislil za svoje študente kreativnega pisanja. Objavljene so v knjigi **Art of Fiction: Notes on Craft for Young Writers** ponatisnjene v marčni številki magazina Harper's.

Smisel teh vaj v tehniki je tale: pisateljski vajenci večinoma podcenjujejo težave pri umetniški rasti; ne razumejo ali ne verjamejo, da znajo veliki pisatelji prav tako kot veliki koncertni pianisti svoj instrument uporabljati na veliko različnih načinov. Znanje ni nadomestilo za nadarjenost, ampak mojstrskega pisatelja bomo našli tam, kjer nadarjenost podpira popolna tehnika. Posebno dandanes, ko je konkurenca pri objavljanju verjetno večja kot kdaj prej, je avtorju v pomoč, če obvlada tehniko. Pisatelj, ki se bo oznožil ob teh vajah, bo pri pisanju zgodbe ali romana odslej videl, koliko različnih možnosti se mu ponuja na vsaki točki ustvarjanja, in laže si bo izbral najboljšo – ali pa se domislil česa novega.

Pri vseh teh vajah se ogibajte cenenosti, splošnosti in banalnosti. Z drugimi besedami, ne zapravljajte časa.

1. Napišite odstavek, ki bo v literarnem delu postavljen tik **pred** trenutkom, v katerem bodo odkrili truplo. Mogoče boste opisali, kako se junak primika k truplu, ki ga ima najti, ali pa kraj dogajanja – ali kar oboje. Namen te vaje je, da bi si pridobili takšno tehniko, s katero boste vabili bralca k naslednjemu odstavku, tako da si bo želel preskočiti naprej, in ga **hkrati** zadrževali pri prvem odstavku, ker bo tako zanimiv. Če človek ne zna napisati takšnih »prediger«, ne more ustvariti prave napetosti.

2. Opišite pokrajino, kakor jo vidi starka, ki ji je pravkar umrl zoprni in ničvredni mož. Ne omenjajte moža ali smrti.

3. Opišite pokrajino, kakor jo vidi ptica. Ne omenjajte ptice.

4. Opišite stavbo, kakor jo vidi mož, čigar sin je pravkar padel v vojni. Ne omenjajte sina, vojne, smrti ali starca, ki gleda. Potem opišite isto stavbo v istem vremenu in ob isti uri dneva, kakor jo vidi srečen ljubimec. Ne omenjajte ljubezni ali ljubice.

5. Z glasom vsevednega avtorja napišite začetek romana, v katerem bo njegova vsevednost razvidna, ko bo posegal v misli ene ali več oseb. Kot témo uporabite potovanje ali pa prihod neznanca (takšen ali drugačen vdor v ustaljenost je običajni uvod v roman).

6. Napišite dialog sobesednikov, ki imata vsak svojo skrivnost. Teh skrivnosti ne razkrivajte; bralec naj ju razbere intuitivno. Dialog bi lahko, recimo, potekal med možem, ki je izgubil službo in ne zbere poguma, da bi to povedal ženi, in pa to ženo, ki skriva v spalnici ljubimca. Namen: oblikovati osebi z različnima načinoma govorjenja in ustvariti dialog, nabit s čustvi, ki niso neposredno izražena. Pomnite splošno pravilo, da je treba vsak zastoj v dialogu prikazati bodisi povedno (na primer: »je pomolčala«) ali pa s kakim gibom ali drugačno prekinitvijo, ki nakazuje premor. In pazite, da bo gib res sodil k dialogu. Včasih na primer odvrnemo pogled, namesto da bi odgovorili.

7. Napišite dve (ali več) strani dolg opis junaka, v katerem boste prek predmetov, pokrajine, vremena itn. intenzivirali bralčev vtis o njegovem značaju. Ne uporabljajte prispodob (»Bila je kakor . . .«). Namen: ustvariti prepričljiv značaj, ki ne bo oblikovan zgolj razumsko in ki bo zaposloval tako bralčevo zavestno pozornost kot njegovo podzavest.

8. Napišite dve (ali več) strani dolg dramatičen odlomek (del zgodbe), v katerem boste prek predmetov, pokrajine, vremena itn. intenzivirali dva junaka in njun medsebojni odnos. Namen: isti kot pri vaji št. 7, ampak tokrat naj isto prizorišče itn. rabi dvojnemu namenu. Na primer: v jedilnem vagonu bo prva oseba pogledovala predvsem nekatere predmete, medtem ko bo druga gledala kake druge ali pa kar ven skozi okno.

9. Ne da bi za hipec pozabili na dober okus, opišite osebo, medtem ko (a) je na stranišču, (b) bruha, (c) mori (ubija) otroka.

10. Brez ironije napišite ganljiv zagovor kakega junaka (junakinje).

Prev. B. G.

Branje

Darko Štrajn Zakaj Orwell ni orakelj?

I

Veste, 84 je obrnjeno 48, roman je bil napisan 1948. leta, in z nekako zastrtim datumom, se mi zdi, je Orwell hotel namigniti, da ne piše o prihodnosti, niti o tem, kar nas čaka . . . Ni slučajno, da drugače kakor Zamjatin in Aldous Huxley Orwell v svoji satiri ne poudarja elementov tehničnega napredka. Ni napisal utopije, ampak satiro, njenega pomena pa mnogo ljudi ni razumelo in ni ujelo.

Gleb Struve (v Orwell Remembered, ed. by Coppard & Crick; London 1984)

Najbolj neumestno vprašanje v zvezi z Orwellom je z večjo ali manjšo odmevnostjo zajelo vse možne medije. Ali se je njegovo prerokovanje uresničilo? Med mnogimi pomembnimi misleci je nastopila tudi Margaret Thatcher in zagotovila, da se, hvala bogu, mračna napoved »ni uresničila«. Kajpak je izjava Thatcherjeve bila le eden od bolj slišanih glasov v vsem modnem javnem nastopaštvu, ki se je ukvarjalo z Orwellom kot prerokom. Operacija predelave Orwella v orakelj je kajpak zastrla neko resnejše vprašanje. Če se namreč že zastavlja vprašanje razmerja med literarnim tekstom, kakršen je roman **1984**, in realnostjo, potem gre predvsem za vprašanje realnosti, iz katere je roman sam izšel. To pomeni, da se vprašanje uresničitve »Orwellovih napovedi« ne zastavlja za naprej, ampak ravno obratno: za nazaj! To pa celotno vprašanje obrača ali, če hočete, postavlja ga na noge, glede na to, da v ideološki formi, ki spreminja roman v prerokbo, Orwellov roman preživlja na sebi akt »ministrstva resnice«. Vprašanje, ki se torej zastavlja, je: ali bi Orwellov roman lahko nastal brez temelja v realnosti let, v katerih je bil napisan? Tako zastavljeno vprašanje pa na ono prvo daje drugačen odgovor: Orwellov roman je bil »uresničen«, še preden je bil napisan. Tako artkuliran odgovor na perverzno vprašanje, na katero so bolj ali manj perverzno drug čez drugega odgovarjali reprezentanti ideološko profiliranih struktur, predvsem opozarja na vprašanje literarne forme. Namreč na vprašanje, ali literarno delo sploh lahko »odslikava realnost«, pri čemer je vprašanje o uresničitvi v njem vsebovane prerokbe zgolj vidik transponiranja istega vprašanja. Če na tako zastavljeno proble-

matiko postavimo premiso (ki je teoretični rezultat že dolgo znanih analiz o razmerjih med literarnim tekstom in realnostjo), da je literarni tekst vedno intervencija v realno, izvedena iz konceptualnega polja, kakršno se formira avtorju v vsakokratni ideološki (in torej družbeni oz. razredni) konstelaciji, se nam odpre razsežno polje razumevanja Orwellovega romana.

Postavimo torej tezo, da Orwellov roman glede na svojo literarno formo, ki jo tudi sam opredeljuje kot satiro, in glede na njegovo politično investicijo v dano ideološko polje dobe razsvetljenosti v zatonu zahteva od razumevanja romana predvsem reproduciranje ideološko-kritičnega stališča. Nič čudnega torej, če je njegov roman neštetokrat citiran kot ilustracija najimenitnejših kritičnih teorij druge polovice dvajsetega stoletja, čeprav se je romanu prav tako neštetokrat dogajalo, da je bil uporabljen kot argument za povsem partikularistične ideologije vseh vrst, pri čemer Orwell, kot pač še nihče doslej, ni odkril varovalnega mehanizma zoper »zlorabo«. 1984 se potemtakem uvršča v tisti red tekstov, ki so naredili obračun epohe razsvetljenstva po drugi svetovni vojni. Tako rekoč v en glas z Adornom konstatira Orwell konec države razuma in konec subjekta. Toda ta temeljni intelektualni uvid plasira v kulturo **common sense**, v kateri je izrekanju epohalnih spoznanj literatura rabila veliko učinkoviteje kakor filozofija, v okviru literature pa še prav posebej satira.

Pri tem nekaj bije v oči: če je Orwellov roman satira, bi po kriterijih žanra moral veljati za slabo satiro, kajti humornega učinka ni, oz. učinek je vse prej kot humoren. Toda prav v tem je »orwelski obrat« samonanašajoč. V romanu je kajpada dobro razvidna metoda satirične naracije, ki sloni na tem, da pretirava do absurdno logičnih konsekvenc, vsebovanih v realnem predmetu romana. Dejstvo, da humorni učinek (kakršnega sicer še zasledimo v zgodnejši **Živalski farmi**) izostane, torej mora nekaj pomeniti.

II

Zdaj je jasno, da mora propad jezika konec koncev imeti politične in ekonomske vzroke: zanj ni kratko malo kriv slabi vpliv tega ali onega posameznega pisca. Toda učinek lahko postane vzrok, ki ponovno uveljavlja izvirni vzrok in povzroča enak učinek v intenzivirani obliki in tako naprej v neskončnost.

George Orwell: *Politics and the English Language* (Collected Essays . . . Volume 4, Harmondsworth 1970)

Če samo konstatiramo, da je **novorek** osrednji motiv Orwellove satire, seveda nismo odkrili nič novega. Sama konstatacija tega dejstva še ne pojasni dovolj. Pa vendar je verjetno prav v tem centralnem motivu romana potrebno iskati razlog za izostanek humornega učinka satire. Kar ni smešno, je kaj lahko grozno. Lahko je ugotoviti, da je imaginarna groza 1984 prepletena z realnim, da gre za grozo spričo Orwellovega prikaza funkcioniranja institucij, katerih zgodovinski koren opozarja na celotni sklop revolucionarnega materializma in idealizma 18. in 19. stoletja, na tradicijo vse civilizacije torej, kar pomeni državo razuma, družino ljubezni, zaščito po zakonu, krepitev nrvnosti itn. Orwellov roman pa navrže ko-

mentar k rezultatu uresničevanja razsvetljenstva: od idej svobode in enakosti je družba napredovala do realiziranega **bratstva**. Danes, ko smo že prebrali »Kulturo narcizizma« Christopherja Lascha, tudi vemo, da je paternalistična država že preživela svoj čas in da ji sledi terapevtska družba, družba bratovske pomoči. Vendar vse to še ni dovolj za učinek groze, ki jo emanirajo institucije Velikega brata. Neulovljivost učinkovanja institucij, neopredeljivost groze ob njihovem toplem bratovskem prepričevanju je v labirintu jezika – novoreka kot jezika poobčene norosti, ki pa je vendar edina »racionalnost«. Orwell v svoji satiri ni storil nič drugega, kakor da je »opisal« konsekventno izveden »model« spoja jezika in ideologije, pri čemer je jasno razvidno, da je osnovna preokupacija vseh ministrstev prav nenehna produkcija novoreka. Tu Orwell – ne da bi mu bilo treba to eksplicitno reči – trči ob nezavedno, ob nezavedno, ki konstituira subjektivnost, ob nezavedno, ki je za subjekt vedno tu in vedno odsotno, kar naprej prebijajoče v vsakdanjo govorico in izdajajoče ga drugemu. Na kontinentu Velikega brata se realizira nezavedno epohe razuma. In v to brezno ponikne možni humoristični učinek satire. Obenem pa je to točka, kjer se križata realno in imaginarno Orwellovega romana. Orwellovo pismo Francisu Hensonu iz l. 1949, v katerem pravi, da »totalitarizem, če se proti njemu ne borimo, lahko triumfira kjerkoli,« to potrjuje. Orwell ni napisal svojega romana zato, da bi se uveljavil kot profet, marveč prej v prid boju zoper totalitarizem, in zato je roman koncipiral kot univerzalno metaforo, ki ponazarja vse sisteme tega planeta, kajti ni družbe brez jezika in ni jezika brez nezavednega, navsezadnje pa sistemi pogojujejo drug drugega. Naloga Orwellovega projekta ni bila prikazati vso možno raznolikost mehanizmov, ki v različnih specifičnih okoliščinah pomenijo totalitarno dominacijo, ampak prikazati samo zakonitost, po kateri funkcionirajo mehanizmi represivnih in ideoloških državnih aparatov s subjektom kot učinkom ideologije. Ne gre torej za vprašanje, ali se je Orwell realiziral, ampak za vprašanje, ali se realno realizira po zakonih Orwellove satire?

Dokaj groba dialektika pomenskih nasprotij Orwellovega romana torej ne prikazuje vizije mračne prihodnosti, ampak z metodo očiščene abstrakcije izvaja konsekvence iz vsake sedanosti v vseh njenih raznolikostih po letu 1984. Ideologizirana govorica ni vedno govorica opozicij, toda paradokсно sovpadanje resnice in laži je njen nujen dispozitiv, samonanašanje njena nujna forma. To je tip govorice, ki jo je Orwell tudi zaradi angleške logicistične tradicije doumel mnogo jasneje in enostavneje kakor marsikakšen teoretik totalitarizma. Seveda lahko rečemo, da Orwellova metafora jezika še ne izčrpa vseh možnih nians in celo »subtilnih« aspektov ideološke govorice in njenega učinkovanja kot govorice legitimnosti dominacije, kar zaobsega tudi nenehno reinterpretacijo zgodovine pri vseh oblasteh brez izjeme, vendar pa takšen ugovor Orwellovo metaforo prej podpira, kot pa ji oporeka: vsaka kompleksna govorica je reduktibilna na svoje osnovne gramatične in logične sestavine. Govorica institucije je v tem pogledu mnogo bolj nazorna kakor natrgana govorica empiričnega subjekta, med obema govoricama je razmerje vzajemnega učinkovanja, pri čemer govorica institucije vedno teži k obvladovanju govorice subjekta, k njenemu utišanju, če ne drugače, pa s tem, da jo lovi v mrežo »miselnega zločina«.

Peter Srakar

Avrelij Avguštin / Izpovedi

/Aureli Augustinii; Confessiones/

Gre za ponovno branje A. Avguština. Vendar, ali je to dovolj? Hermenevtika nas uči razlage teksta, ne pa branja. Branje je, kakor je tudi razlaganje, postopek. Tega dejstva ne bi bilo potrebno posebej poudarjati, ko ne bi nastajale neke vrste »ideološke hermenevtike« (ali ni morda vsaka hermenevtika – hote ali nehote – ideološka?). Ideološka hermenevtika pa še siloviteje prehaja iz okvirov tistega, kar je treba izreči. Ideološki hermenevtiki ni potrebno branje, čeprav je branje, že kot takšno, hermenevtičen postopek. Da ne bodo naše trditve obvisle v zraku, navedimo kar Avguština, ki je v neki točki ilustrativen zgled takega branja:

»In kaj mi je koristilo, da mi je prišel, ko sem imel komaj dvajset let, neki Aristotelov spis v roke, ki je znan pod naslovom 'Deset kategorij'? Moj učitelj, neki retor v Kartagini, in drugi, ki so bili na glasu učenih mož, so to delo večkrat omenjali in ga s **puhlo kričavostjo** na vsa usta hvalili, tako da sem z neučakanim hrepenenjem oprezoval za njim, kot da bi bilo ne vem kakšna imenitnost in svetinja. Kaj mi je koristilo, vprašam, da sem to delo preučil in – **celó brez pomoči – doumel**? Ko sem z drugimi govoril o knjigi, so mi pravili, **da so jo komaj in komaj razumeli, čeprav so jim jo razlagali najbolj izobraženi učitelji ne samo z besednimi razlagami, ampak mnogokaj tudi z nazornimi liki, ki so jih risali v pesek**. In ti mi niso vedeli iz nje nič več povedati, kot sem iz svojega dognal, ko sem jo sam prebiral. Zdelo se mi je povsem jasno, ker se pripoveduje v njej o bitnostih, na primer človeka, dalje o tem, kaj je v njih, na primer o človekovi postavi: kakšen je, o njegovi velikosti: koliko čevljev meri, o njegovem sorodstvu: čigav brat je, ali kje stanuje ali kdaj je rojen, ali stoji ali sedi, ali je obut oziroma oborožen, ali kaj dela, ali se z njim kaj godi, skratka vse, kar sodi v pojem devetih stranskih kategorij – in tega je brez števila, tu sem navedel le nekaj primerov –, oziroma kar sodi v osnovno kategorijo biti.

Kaj mi je to koristilo? Nič. Celo škodovalo [sic!]. Ker sem bil mnenja, da je v teh desetih kategorijah zaobjeto sploh vse, kar koli biva, sem skušal tudi tebe, moj Bog, tebe, za čudo enovitega in nespremenljivega, na enak način razumeti, prav kot da bi bil tudi ti samó podvržen svoji veličini ali lepoti, tako da bi bili ti dve v tebi le kot lastnosti v osebkú, podobno kot je pri telesu; in vendar si ti sam svoja veličina in sam svoja lepota, telo pa ni toliko veliko in lepo, kolikor je telo, ker če bi bilo tudi manj veliko in manj lepo, bi ne bilo zaradi tega nič manj telo. [Izpovedi, IV, 16. Podčrtal P. S.]

Začnimo s podčrtanim. Avguštin omenja svojega učitelja in druge, ki so »Kategorije« na vsa usta hvalili (s puhlo kričavostjo). Puhla kričavost je instrument, je mo-

dus. V Avguštinovih očeh ta kričavost ni le slaba, temveč je ohola (hýbris). Kričavost je instrument, je pa tudi substanca, kategorija, ki je obenem nosilka neke druge kategorije/akcidence – *qualitas* (poiótēs). Z drugimi besedami bi lahko rekli, da so učitelj in vsi drugi uporabljali neko tehniko, ko so govorili o Aristotelovih kategorijah, Avguštin pa jih je spregledal, razkrinkal je njihovo početje in ga v očeh svojih naslednikov razvrednotil; prav je tako. Nadalje trdi, da je »Kategorije« razumel in preučil »celó brez pomoči«, kar je naslednji korak k razvrednotenju Aristotela. Le za ilustracijo postopka je treba opozoriti na podčrtano: »[O knjigi] so mi pravili, da so jo komaj in komaj razumeli, čeprav so jim jo razlagali najbolj izobraženi učitelji ne samo z besednimi razlagami, ampak mnogokaj tudi z nazornimi liki, ki so jih risali v pesek.« Knjigo so razumeli učitelji (najbolj izobraženi) in Avguštin, torej ni nerazumljiva in je, skratka, taka, da jo je mogoče razumeti. Tu ne bomo raziskovali suma, da hoče Avguštin zatrditi, da po vsej verjetnosti – vsaj tako on misli – učitelji knjige niso **prav** razumeli. Hočemo le navesti, da se v IV. in V. stoletju Aristotelova filozofija še zdaleč ne ukinja, da je predmet pogovorov in sporov, da je celo predmet preučevanja v nekaterih krogih. Tu **verník** Avguštin na svojevrsten način dokumentira Aristotela. Ta dokumentacija poteka na način izrazitega predsholastičnega mišljenja, kajti Avguštin do Aristotela ni selektiven, temveč ga le na svojevrsten način diskvalificira iz svojega občestva. Avguštinovo mišljenje ne potrebuje Aristotelove podlage, zato se je zavedno odreka, čeprav mu Grkovi pogledi priskočijo na pomoč, ko hoče – kot bomo še videli – dokazati nekaj drugega. Za sedaj naj zadostuje zgolj to, kar smo dognali iz besedila – namreč vprašanje: ali Aristotel še ni razumljiv ali pa je nehal biti razumljiv, saj ga, kot smo prebrali, razumejo – z večjimi ali manjšimi težavami – le nekateri? Vzemimo, da Aristotel počasi nehuje biti razumljiv, s čimer se sproži mehanizem, zaradi katerega začne toniti v pozabo. Ta postopek je seveda moč pospešiti. Vrnimo se k citatu: »Kaj mi je to koristilo? Nič. Celo škodovalo.« Pri tem se ne bomo ustavljali, ker je samo prepričljiv retoričen pripomoček. Uporabna postane ta misel šele takrat, ko okrepi trditev o škodi, ki da jo je pretrpel. Škoda je torej to, da je hotel spoznati Boga na enak način, in še več, skušal ga je **razumeti**. O spoznanju in poznavanju ni najmanjšega dvoma. Avguštin ve, da Bog ni Bog zato, ker ima kvaliteto »največje veličine« in »največje lepote«, Bog je veličina in Bog je lepota. V Aristotelovih kategorijah je konec koncev mogoče čutiti razliko med substanco in akcidenca, Avguštin pa to razliko, ki ji lahko rečemo tudi drugačnost, ukinja. Substanca enači s svojimi akcidenca – če je v tem razlagalnem postopku dovoljeno uporabljati terminologijo, ki sama kot taka ne pomeni dosti, ki je kasnejšega izvira in jo je treba uporabljati skrajnje previdno. Kolikor je Avguštin filozof, Bog zanj ni filozofska kategorija, kot je bil na primer Aristotelu. Avguštin je zaradi identifikacije substance z akcidenca – kar pomeni, da je bog (z malo začetnico) povsod navzoč – začetnik teorije, ki trdi, da se vse dogaja znotraj boga.

Na tem mestu smo odkrili novo lastnost Avguštinovih nazorov, ki so na svojevrsten način obarvali mišljenje vse do danes. Namreč, če se vse dogaja v bogu, ki ga Avguštin imenuje Gospod in je – skratka – Bog ter ga bomo odslej tako tudi imenovali, potem Boga ni mogoče opredeljevati z nobeno kategorijo. Bog je **kategorialno** prisoten. (Tu naj navedem duhovito prisposodbo iz Bunuelovega filma **Rimska cesta**, kjer nekdo trdi, da je Bog prisoten tako, kot je zajec prisoten v zajčji pa-

šteti.) Bog je iz samega sēbe, je neskončen; ker pa poleg neskončnosti ne more bivati nič drugega, je zato vse v njem, torej tudi On sam. (To ni Russelova antinomija.) Nič ga ne opredeljuje, pač pa je vse opredeljeno po njem. Ta odnos pa, čeprav je mišljen resno, ni mišljen dosledno, ker bi bila potem, kakor je napisal Branko Bošnjak v knjigi **Filozofija in krščanstvo** naloga vsega stvarstva aktivno delovati znotraj tega Boga, pa čeprav je Bog obenem tudi vsaka posamezna stvar.

Ob nizu nasprotij, ki se na ta način samodejno razvijejo, je treba poiskati sredstvo-/instrumentum, ki bo ta nasprotja odpravilo. To je predvsem Avguštinov spoznavnoteoretični aparat, ki ga dosledno razvije v X. knjigi. Zanimivo je predvsem 16. poglavje, kjer govori o navideznem sovražniku spomina – o pozabljenju. Ko se vprašujemo o doslednosti, navedimo razmeroma dolg odlomek iz tega poglavja! »Kaj pa, če izgovorim besedo **pozabljenje** in tudi vem, kaj z njo označujem, od kod bi poznal stvar, če bi se je ne spominjal? Ne mislim tu nemara zvoka besede, temveč stvar, ki pomeni: če bi bil njo pozabil, bi mi bilo povsem nemogoče vedeti, kaj zvok izraža. Če se spomnim na spomin, si je spomin sam, po sebi samem, pričujoč; če pa se pozabljenja spomnim, sta oba pričujoča, spomin in pozabljenje, spomin, ker se iz njega spominjam, pozaba, ker se nje spominjam. Toda kaj je pozabljenje drugega kakor odpoved spomina? Kako more biti torej pričujoče, da se ga spominjam, ko pa mi s svojo pričujočnostjo sploh možnost spominjanja jemlje? Z druge strani pa, če imamo to, česar se spominjamo v spominu, a bi ne mogli, če bi se pozabljenja ne spominjali, ob sluhu te besede niti vedeti, kakšna stvar se z njo označuje, je nujno, da imamo pozabljenje v spominu. Potemtakem je le-to zaradi tega pričujoče, da ne pozabimo, a ravno, ker je pričujoče, pozabimo. Ali pa se da mar iz tega sklepati, da pozabljenje ni samo po sebi v spominu, kadar se ga spominjamo, ampak po svoji podobi, ker bi bila, če bi bilo samo po sebi pričujoče, posledica ta, da bi pozabili, ne pa, da bi se spominjali? Tudi to uganko, kdo jo bo končno razvozlal? Kdo doumel, kako je?«

Kaj je treba torej pozabiti? Predvsem implicitno trditev, da sta **substancia in akcidenca eno in isto**, da je ustvarjalec enak ustvarjenemu, da je Bog enak vsemu drugemu, skratka, pozabiti je treba principium identitatis: $A=A=$ Bog=Bog. Pozabiti pa je treba tudi – v nasprotju z Avguštinom – da smo to pozabili. Na tak način iz zgornje implikacije izluščimo posamezne pojme, ki jih smemo šele potem, ko smo jih poprej osamili, po mili volji postaviti v nove identitete. Iz omenjenega izluščanja dobimo pojme: ustvarjalec (Stvarnik), Bog. Kasnejša identiteta bi se glasila $ustvarjalec=Stvarnik=bog=Bog$.

To pozabljenje ustvarja posebno práxis, ki je izven grškega načina mišljenja. Bog se pojavlja málone v vseh civilizacijah, je neke vrste civilizacijski **déja vu**. To, kar iz njega ustvarja predpostavko zahodne civilizacije, pa je treba vselej premisliti glede na njegovo delovanje. Zaradi Avguštinovega postopka, kljub vsem institucijam, Zahod nima dobesedne teologije, pač pa le funkcionalno, ki bi ji vseskozi lahko rekli »praktična teologija«. Od nekega zgodovinskega trenutka na Zahodu ni več razmisleka o Bogu, je le ugotovitev, da je Bog, čeprav je nujna predpostavka, povsem nedoumljiv. Zahod se po ločitvi od Vzhoda ne ukvarja več s teorijami o konsubstancialnosti Očeta in Sina, o Sinovi Naravi itn. Zahodna teologija postane zaradi pozabe Aristotela praktična teologija, ki se največkrat kaže kot moralka in soteriologija, na čemer bolj ali manj temeljijo vse zahodne herezije, ki se

šele prek kritike Cerkve dotaknejo vere. Zahod nima sekt v verskem pogledu, kot jih najdemo na Vzhodu.

Pojav avguštinizma ne spravlja na svetlo tega problema, temveč le dosledno uresničuje to, kar je že vseskozi tičalo v zametku krščanstva. Avguštin ni le eden največjih cerkvenih učiteljev, je tudi začetnik smeri znotraj evropskega mišljenja, ki se ji pravi avguštinizem. Ta avguštinizem kot nauk ni nikoli doživljal notranjih kriz, ni potekal po logiki, ki je lastna drugim doktrinom. Skozi vso zgodovino ga lahko spremljamo kot misel, ki je imela že od vsega začetka izdelane praktične koncepte, misel, ki znotraj ali zunaj teologije ni imela nasprotij, temveč samo alternative.

Jure Detela

Pismo uredništvu

UREDNIKOM NOVE REVIJE IN PROBLEMOV

V noči s 6. na 7. september 1984 sem iz nepazljivosti dal nekemu miličniku neko informacijo o Vas. Ker nočem, da bi me s policijo vezala kakršnakoli intimnost in zaupnost, ki smrdi po ovaduštvu, Vam pošiljam poročilo o tem dogodku in Vas prosim za odpuščanje.

Približno opolnoči me je ustavil miličnik na križišču Erjavčeve ulice in Prešernove ceste in zahteval osebno izkaznico. Ker je nisem imel, me je vprašal, ali jo sploh imam. Povedal sem mu, da sem jo izgubil. Vprašal me je, kdaj. Rekel sem mu, da pred dvema tednoma. Vprašal me je, zakaj si še nisem nabavil nove. Rekel sem mu, da nisem utegnil. Miličnik me je vprašal, kaj sem po poklicu. Rekel sem, da sem svobodni književnik. Vprašal me je, kako se preživljam. Odgovoril sem, da s prodajo tekstov. Miličnik me je vprašal, koliko zaslužim. Tudi na to vprašanje sem odgovoril, in s tem sem naredil prvo veliko napako, kajti zaradi utrujenosti nisem dovolj jasno pomislil, da za takšno vprašanje miličnik ni kompetenten in da takšno vprašanje že sodi v območje brskanja po privatnih zadevah. Na to je miličnik odgovoril, da sem zelo sumljiv, kajti s takšno majhno količino denarja se ne da živeti. Rekel je, da bo pri vlomih treba preverjati, če nisem jaz imel svojih prstov vmes. Še zlasti, ker sem zelo mršav, tako da je posebej verjetno, da me že lakota kdaj pa kdaj pripravi do tatvine. Če pa se bojo moje denarne zadeve še poslabšale, je samo po sebi umevno, da bom kradel in vlamljal. Potem je miličnik rekel, da me lahko že samo zato, ker sem brez osebne, spravi za tri dni na Povšetovo. Vprašal me je, če sem že kdaj bil tam. Ker sem bil jezen, sem odgovoril, da sem bil v času kongresa Zveze komunistov Slovenije šest dni tam zaprt, ne da bi bil česarkoli obdolžen. S tem odgovorom sem naredil drugo veliko napako. Miličniki so me že pri prejšnjih legitimiranjih večkrat vprašali, če sem bil kdaj sodno kaznovan, in takrat sem ponavadi rekel, da na takšna vprašanja ne bom odgovarjal, kajti funkcija takšnih vprašanj ne more biti v ničemer drugem kot v tem, da onemogoča resocializacijo bivših zapornikov. (Onemogočanje te resocializacije je za policijski stroj koristno, kajti policija potrebuje prestopnike, da ima čimveč opravičila za svojo dejavnost, tako kot na primer psihiatri potrebujejo šizofrenike). V noči s 6. na 7. september pa sem s svojim odgovorom miličniku implicitno priznal, da še nisem bil sodno kaznovan, in tako sem se nepošteno distanciral od bivših zapornikov. Potem sem miličniku rekel, da so njegova vprašanja zatiralska, kajti po nje-

govi logiki je kriminalec vsakdo, ki zasluži majhne količine denarja. Po tej izjavi je miličniku postalo nerodno in odgovoril je, da ni tako in da tisti, ki imajo veliko denarja, pogosto še mnogo bolj kradejo in so še veliko hujši lopovi. Tedaj se je približal neki mladenič, ki ga poznam, in ker je opazil, da me miličnik nadleguje, me je glasno pozdravil z razdalje desetih metrov, da je tako pokazal solidarnost z menoj. Potem mi je rekel, da mu je moj tekst o smrtni kazni izredno všeč. Miličnik je vprašal mladeniča, če me pozna. Mladenič je odgovoril, da me pozna in da sem zelo dober pesnik. Miličnik ga je vprašal, če ve, kje stanujem. Mladenič je odgovoril, da ve, ampak da se mu zdi nesmiselno odgovoriti na to vprašanje in da je za miličnika bolje, da verjame meni. Dodal je, da je miličnikova nezaupljivost popolnoma zgrešena in da je ljudem treba zaupati. Miličnik je vprašal mladeniča, kaj je po poklicu. Mladenič je odgovoril: »Delam v inštituciji, kajti književnost je inštitucija. Tudi jaz sem književnik, a ne tako dober kot Jure.« Potem mi je mladenič rekel: »Ravno o problemu nezaupanja si napisal nekaj lepih misli v tekstu, ki je bil objavljen v Novi reviji.« V trenutkih, ko zvem, da je bil kak moj tekst tiskan, me pogosto še zmeraj preplavi silovito veselje. Ker sem pomislil, da je izšla številka Nove revije, v kateri je objavljen moj tekst o pedagoški funkciji smrtne kazni, me je tudi takrat za hip preplavilo silovito veselje. Tako močno, da sem za trenutek čisto pozabil, da stoji poleg mene in mladeniča miličnik, česar ne bi smel pozabiti. Tako sem naredil tretjo, največjo napako, za katero se opravičujem. Vprašal sem mladeniča: »Ali je tista Nova revija že izšla?« Mladenič je odgovoril: »Ne vem točno, najbrže sem tvoj tekst bral v kakšni drugi reviji.« Potem sem rekel: »Ti misliš na tisti tekst iz Problemov, ali ne?« Mladenič je pritrdil in dodal še nekaj stavkov o tem, kako škodljiva je nezaupljivost.

Miličniku je bilo govorjenje o nezaupljivosti neprijetno, zato ni postal pozoren na imena revij, v katerih objavljam tekste. A vseeno sem z omembo teh imen naredil veliko napako, kajti nikakor ni dobro, da v ukvarjanje miličnikov z menoj zapletam še uredništva založb in revij; takšno usmerjanje miličniške pozornosti smrdi po ovaduštvu. Večkrat me miličniki pri legitimiranih vprašajo, kako se preživljam. Navadno odgovorim, da se preživljam s prodajo tekstov. Potem me miličniki večkrat vprašajo, kje objavljam svoje tekste. Na takšna vprašanja nikoli ne odgovarjam, ker vem, da pozornost miličnikov do mene temelji na obtoževanju ali vsaj na sumničenju in da miličniki po logiki svojega poklica razširjajo svoje obtoževanje in sumničenje na vsakogar, ki je v kakršnikoli zvezi s tistim, ki ga obtožujejo in sumničijo. Seveda je v primeru, da neko uredništvo objavi tekst človeka, ki ga policija sumniči in obtožuje, popolna zmeta, če policija razširja svoje sumničenje na uredništvo. Vendar je funkcioniranje policije tako perverzno, da na žalost ne morem izključiti možnosti, da sem s stavkoma: »Ali je tista Nova revija že izšla«, in : »Ti misliš na tisti tekst iz Problemov, ali ne?«, izrečenima v miličnikovi prisotnosti, povzročil kako škodo Novi reviji in Problemom.

Seveda sem se takoj, ko sem izrekel omenjena stavka, spomnil na miličnikovo prisotnost, in postalo mi je žal. Začutil sem tudi, da mladeničevo prepričevanje miličnika, naj bo bolj zaupljiv, ni koristno, kajti po mojem mnenju eksistira samo ena želja, ki opravičuje takšno osebno prepričevanje miličnikov: želja, da prav tisti konkretni miličnik, ki ga prepričuješ, zapusti svojo miličniško službo. A težko si zamislim situacijo, v kateri bi bila ta želja tako intenzivna, da dopušča tesnejše

osebno prepričevanje. Kvečjemu v primeru, če bi kdo od mojih prijateljev postal miličnik ali udbaš, bi se mi zdelo upravičeno, da ga skušam prepričati, naj pusti miličniško službo. Pri stiku s človekom, ki ga vidim prvič v življenju, pa po mojem mnenju takšno prepričevanje ne more imeti trdne osnove. Zato sem mladeniču predlagal, da odideva, in miličnik me ni več zadrževal.

Morda sem za hip pozabil na fizično prisotnost miličnika tudi zato, ker se o svojih tekstih večkrat pogovarjam po telefonu z uredniki; vem, da uporablja jugoslovanska policija ogromno število naprav, s katerimi prisluškuje telefonskim pogovorom; glede na težave, ki sem jih doslej imel s policijo, se mi zdi skoraj gotovo, da je tudi moj telefon opremljen s prisluškovalno napravo. Ljudem, s katerimi se včasih telefonično pogovarjam o tekstih, sem večkrat omenil verjetnost prisluškovalnih naprav, in odgovorili so mi, da ta verjetnost ni vzrok, da ne bi telefonično govoril o tekstih in objavah. Iz teh razlogov sem se nekako navadil na nevidno prisotnost miličnikov do takšne mere, da sem v noči od 6. na 7. september 1984 zmozel za hip postati neobčutljiv celo za fizično prisotnost miličnika. Vendar pa imam občutek, da je pri problemu ovaduštva fizična prisotnost miličnika nekaj čisto drugega kot nevidna prisotnost prisluškovalca, ki posluša magnetofonski posnetek telefonskega pogovora. Seveda sem pri telefonskih pogovorih skrajno pozoren na to, kaj bom rekel, in pazim, da ne bom rekel nič takega, s čimer bi lahko kogarkoli potisnil v drek. A vendar se mi je že zgodilo, da sem se zarekel. Pred nekaj meseci sem na primer telefonično vprašal neko mladenko, če ima neko staro publikacijo, ki sem jo potreboval pri pisanju. Mladenka je odgovorila, da je najbrže nima in da bom zaželeno publikacijo najlaže dobil v neki knjižnici. Odgovoril sem, da to ni gotovo, ker tista publikacija ni smela v javnost, da pa je kakih tisoč izvodov vendarle prišlo ven. Na prvi pogled se sicer zdi, da tak telefonični pogovor ne more nikomur škoditi, saj je v njem šlo za dogodke, od katerih je minilo veliko let. Toda mesec kasneje sem zvedel, da so ljubljanski miličniki zaplenili nekemu kolporterju šop publikacij, ki so bile natiskane tik pred to zaplembo. Četudi v telefonskem pogovoru nisem omenil kolporterjev, temveč sem le rekel, da je kakih tisoč izvodov prišlo ven, je vendarle čisto mogoče, da sem s telefonskim pogovorom usmeril pozornost ljubljanskih miličnikov na kolporterje, za kar mi je žal.

Slišal sem tudi, da zmore policija prisluškovati pogovorom v prostorih, kjer je telefon, ne da bi bila slušalka vzdignjena. V sobi na Gregorčičevi 17, kjer se pogovarjam, ni telefona. Pač pa je telefon v predsobi. Včasih me skrbi, da zmore policija prisluškovati tudi skozi zaprta vrata, če je govorjenje posebej glasno. Zato pogosto ob začetku pogovora izključim telefon, da ne bi policija slišala česa takega, kar bi lahko koga potisnilo v drek. Včasih pa pričakujem kak telefonski klic, in takrat kljub pogovoru in kljub obisku ne izključim telefona. Takrat skrbim, da je pogovor čim tišji. A kljub temu pogosto nanese, da je kak stavek izrečen glasno, in takrat me zaskrbi, če ga ni policija morda posnela na magnetofon in če ni ta stavek koga potisnil v drek.

Vse urednike Nove revije in Problemov prosim, da mi oprostijo stavka: »Ali je tista Nova revija že izšla?«, in: »Ti misliš na tisti tekst iz Problemov, ali ne?«, ki sta bila izrečena v prisotnosti miličnika. Urednike prosim, da mi oprostijo možnost, da sem s tema stavkoma kakorkoli škodoval Novi reviji in Problemom. Nisem

hotel škodovati Novi reviji in Problemom, in prosim urednike, da mi verjamejo, da sta se mi omenjena dva stavka zarekla po nesreči, ne pa iz želje po ovaduštvu. Zaupam tudi, da se mi takšne napake ne bojo več ponavljale.

Uredništvo: Andrej Blatnik, Miran Božovič, Aleš Debeljak, Mladen Dolar (glavni in odgovorni urednik), Branko Gradišnik, Milan Kleč, Peter Kolšek, Miha Kovač, Dušan Mandić, Tomaž Mastnak, Peter Mlakar, Rastko Močnik, Denis Poniž, Rado Riha, Iztok Saksida, Marcel Štefančič jr., Jaša Zlobec, Igor Žagar.

Svet revije: Miha Avanzo, Andrej Blatnik, Mladen Dolar, Miha Kovač, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Braco Rotar, Marko Uršič, Jože Vogrinc, Jaša Zlobec, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev); Jože Dežman, Marko Kerševan, Valentin Kalan, Marjan Kotar, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik), Marko Švabič, Jadranka Vesel (delegati širše družbene skupnosti).

Sekretar uredništva: Iztok Saksida

Uradne ure: torek od 17.-19. ure (Literatura) in četrtek od 13.-15. ure (Razprave).
Naslov uredništva: Gosposka 10/I, Ljubljana.

Revijo denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije.

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov, Tekoči račun: 50101-678-47163 z oznako: za Probleme. Letna naročnina (za letnik 1984) 500 din, za tuji-no dvojno.

Oblikovanje in tehnična ureditev: Jure Kocbek.

Izdajatelj: RK ZSMS

Tisk: DDU Univerzum, Parmova 39, Ljubljana

Cena te številke je 200 din.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

**PROBLE
MI**